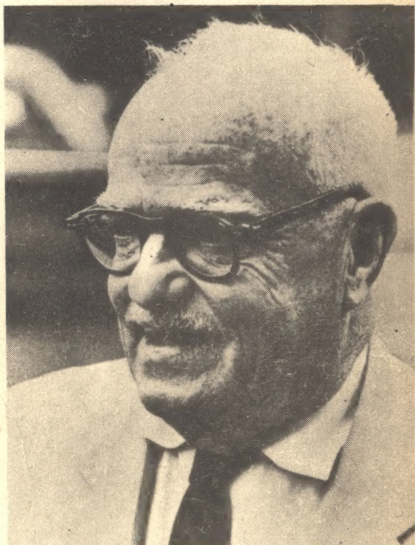
thornton wilder



«Dacă privim opera lui Wilder ca pe o încercare deliberată de a constitui un umanism..., atunci *Idele lui martie* devine opera-laborator a lui Wilder, opera în care el privește mecanismul acestui umanism, modul în care se constituie... Wilder ia sentimentele vechi, le purifică și le ordonează din nou; construiește o clădire adecvată din elementele tradițiilor umaniste și ale moștenirii culturale, elimină, dar nu adaugă... Poziția sa este foarte bine „utilată", dar defensivă. Pe pozițiile sale se poate rezista multă vreme.»

VIRGIL NEMOIANU



editura pentru literatura

Lei 5

509

thornton wilder





thornton wilder

idele lui martie

509 *Thornton Wilder* – **Idele lui Marte**; roman; traducere de Ivan Deneş, prefaţă şi tabel cronologic de Virgil Nemoianu; XVIII + 326 pp.; E.P.L., 1969.

Coperta : *Simona Runcan*

thornton wilder

idele lui martie

ROMAN

TRADUCERE DE
IVAN DENES
PPEFAȚĂ DE
VIRGIL NEMOIANU

1969

EDITURA PENTRU LITERATURĂ

THORNTON WILDER
THE IDES OF MARCH
PENGUIN BOOKS
FIRST PUBLISHED 1948
Published in Penguin Books 1961
Reprinted 1964

UN ECHILIBRU ÎNCĂPĂŢÎNAT

Nu este adevărat, aşa cum se afirmă uneori, că Thornton Wilder ar fi străin de specificul american, o apariţie inexplicabilă, însingurată printre compatrioţii săi. Cel mult, se poate admite că în interiorul prozei americane din secolul nostru el este o apariţie neobişnuită, întrucît cei mai mari dintre romancierii secolului s-au aplecat asupra adîncimilor şi încîlcirilor fiinţei umane — Faulkner, Wolfe — sau (pornind din naturalism) au căutat să fixeze pitorescul crud al unor realităţi sociale americane (Dos Passos, Caldwell). Nici măcar din acest punct de vedere Thornton Wilder nu e chiar atît de izolat : îl putem asemui printre contemporanii săi cu John Steinbeck în privinţa intenţiilor parabolice, poate chiar cu Hemingway pentru o anume lapidaritate şi şlefuire a stilului. Îl putem asemui cu unii prozatori ai secolului XIX american, cu Hawthorne, de exemplu, sau cu James Branch Cabell care în jurul lui 1920 obţinea un succes atît de extraordinar cu al său *Jurgen* şi cu toată seria de romane fantastico-satirico-erudite. Mai mult, sînt convins că cercetările critice vor dovedi tot mai limpede că romancierii americani de după război sînt mai apropiaţi de Wilder cel „insolit" decît de Faulkner, de pildă. Mă gîndesc

nu numai la John Updike la care alegoricul şi mitologicul sînt prezente, nu numai la Goyen a cărui manieră îi e apropiată, ci chiar la Cheever, la Salinger şi la alţii, unde găsim cam aceeaşi intenţionalitate, acelaşi mod de deschidere spre univers, numai că mai ambiguu, mai dezancorat, mai puţin răspicat.

Poate însă că toate aceste exemple sînt discutabile — am admis de la început că în interiorul *romanului* american Wilder este o apariţie mai puţin obişnuită, dar în nici un caz *străină.* Dacă este vorba de *spiritul* american însă, atunci lucrurile se schimbă — căci Thornton Wilder întruchipează tocmai esenţa purificată a unei anume laturi a spiritului american. Acesta din urmă e departe de a putea fi redus la o formulă simplă : aria sa se întinde de la patosul democratic al lui Whitman pînă la goticul sumbru al lui Lovecraft, de la optimismul iluminist al lui Franklin la mizantropia absolută a lui Robinson Jeffers ; el are epocă, stiluri şi constante. Una din aceste constante, foarte importantă, foarte veche este individualismul protestant care, după cum se ştie, a stat chiar la temelia Americii. Acest individualism unea într-un mod complicat pietism, puritanism, doctrina predestinării şi germenii atitudinii capitaliste. (Inter-relaţia au studiat-o cu pătrundere Max Weber şi Tawney, iar un exemplu tipic timpuriu al unei astfel de atitudini o găsim la Daniel Defoe. Defoe, povestitor mitoman, întreprinzător dinamic şi veşnic eşuat este părintele culturii americane.) Din acest punct nodal pornesc ramificaţiile nesfîrşite care irigă permanent toată cultura americană. Tot ce au cultura şi civilizaţia mai bun, tot ce au mai rău — de el se leagă. Dar în secolul XX formula capitalist-protestantă care a marcat atît de puternic secolul precedent nu mai satisface, oricît de diversificată ar fi ea, pentru că pur şi simplu nu e capabilă să se adecveze

noilor contradicţii, complexităţi şi cerinţe sociale. Nu e aici locul să trecem în revistă diversele urmări ale acestui fenomen — numeroasele teorii şi construcţii suprastructurale care în mod necesar au tins să ocupe locul rămas liber. Dar exprimăm convingerea că printre încercările de reîntinerire a individualismului protestant — încercări ce se întind de la teoretizările politice ale partidului republican pînă la proclamaţiile artelor comerciale şi ale reclamelor de export — poate singura cu adevărat nobilă şi adîncă este opera lui Thornton Wilder.

Căci departe de a încerca zadarnic să întinerească ceea ce nu se poate întineri, el simte nevoia unei eliminări, a unei curăţiri. Spiritul protestant este redus de Wilder la anumite esenţe ale sale şi readus la anumite rădăcini care nu mai puteau suporta expansiunea sa prea mare. Renunţînd la tot ce e superfluu, el se întoarce la esenţa umanistă a unui etos individual : omul se află singur în faţa universului şi îi caută sensul. Dar acest om nu e omul *„tabula rasa"* al existenţialiştilor, omul complet nedefinit ce poate face din sine tot ce vrea, ci un om mult mai real, cu limitările şi determinările sale, cu păcate ancestrale şi posibilităţi date. Acest om nu e singur în mod absolut, nu se află înconjurat de zona izolatoare a incomunicabilităţii ; el e singur cînd îşi pune întrebările absolute, cînd se leapădă de contingent — dar nu în mod normal, nu în gesturile sale de fiecare clipă. Wilder nu neagă nici o clipă sfera socialului şi acţiunea acesteia asupra omului chiar dacă preocuparea sa de căpătîi nu este raportul individual-social, ci sensul omului în univers.

Căutarea aplicată, serioasă a posibilităţilor unui umanism individualist în secolul nostru implica, aproape firesc, am spune, întocmirea unui act de deces. Acest act de deces — curăţirea

și eliminarea de care vorbeam — se constituie din o parte din primele sale opere, căci un scriitor a cărui ființă însăși o constituie cultura nu se putea lipsi de inventarierea precisă a arsenalului de material umanistic pe care trecutul i-l pune la îndemînă. Aceasta pentru că principiile umanistice vii alcătuiesc elita activă a masei care e cultura moștenită — după această elită se cuvine judecată valoarea ei. Umanismul păgîn cu idilismul său este condamnat în *The Woman of Andros (Femeia din Andros*, 1930*)*, după cum etosul mic-burghez al puritanismului protestant istoric constituit este înlăturat în *Heaven's My Destination (Cerul mi-e destinația*, 1935*)*. Procedeul seamănă cu cel pe care-l va folosi mai tîrziu Miller în *Moartea unui comisvoiajor* : satira mediocrității individului și satira societății din punct de vedere al individului mediocru. El satirizează pe de o parte etosul naiv mic-burghez al purității neputincioase, a moralismului dogmatic, Biblia textuală a protestantului dar în același timp și ipocrizia socială, pragmatică, profesînd o astfel de credință și făptuind exact contrariul ei. Un caracter și mai net de act de deces are *Cabala* (1926), primul său roman — o viziune a decadenței sociale oarecum la modul Proust, Henry James, Lampedusa, care poate fi citit ca roman de relații sociale, dar care are totodată implicații simbolice. Tot universul de semnificații al unui umanism mai vechi este demolat : duhurile idealurilor moarte bîntuie prin orașe. Cînd, într-o viziune finală Vergiliu cere căutarea „unui oraș care este tînăr" — el nu face decît să traseze calea pe care vreme de mai bine de 40 de ani va păși Wilder.

Față de cele trei lucrări care îl definesc cel mai bine pe Wilder — *The Bridge of San Luis Rey (Puntea Sfîntul Ludovic*, 1927*)*, *The Skin of Our Teeth (Prin urechile acului*, 1943*)*,

The Eighth Day (Ziua a opta, 1967*)*, adică cele în care își constituie propriul său umanism — *Idele lui martie* ocupă o poziție de mijloc. Un critic numea arta sa aici „muzică de cameră pentru un cerc restrîns de cititori, virtuozitate și prețiozitate a unui scherzo" — ceea ce conține desigur o doză de adevăr, ca și apropierile care s-au făcut de unii scriitori francezi minori ca Gide și Anatole France. Dacă privim opera lui Wilder ca pe o încercare deliberată de a constitui un umanism, dacă vom considera că unele opere au rolul de a elimina, altele de a construi și defini — adică dacă îl luăm pe Wilder în serios — atunci *Idele lui martie* devine opera-laborator a lui Wilder, opera în care el privește mecanismul acestui umanism, modul în care se constituie. *Idele lui martie* este o carte nu despre umanism, ci despre felul în care umanismul acesta se creează.

De altfel, se poate afirma că pînă și în formă, *Idele lui martie* este un roman experimental. Este un roman exclusiv epistolar, alcătuit din patru părți care sînt simultane în timp, cu deosebirea că fiecare din ele începe în timp înaintea celei precedente și se sfîrșește după ea. Ultima parte se încheie cu pagina lui Suetoniu care descrie asasinarea lui Caesar. Cele mai multe texte sînt scrisori ale lui Caesar sau ale altor personaje, dar în afară de aceasta mai găsim rapoarte de poliție, informări ale augurilor, pagini de jurnal intim, chiar poezii de Catul. Caracterul fictiv al acestor documente e întărit prin cîteva libertăți cronologice : o serie de evenimente, deși reale, sînt deplasate în timp în așa fel ca toate să se desfășoare în decurs de cîteva luni. Și așa ni se pare uneori că în această perioadă a istoriei Romei evenimentele se precipită (e de-ajuns pentru aceasta să citești volumul al III-lea al *Istoriei romane*

a marelui Theodor Mommsen, de care nu mă-ndoiesc că s-a folosit şi Wilder, întrucît aprecierile coincid în mod izbitor) — Wilder însă le prezintă pe toate deodată, într-o unitate de loc, timp şi acţiune, ca şi cum ar vrea să adune laolaltă toate mobilurile funcţionării istoriei şi omului. Cartea e dedicată poetului şi luptătorului antifascist Lauro de Bosis, ucis de oamenii lui Mussolini.

Impărţirea nu e deci istorică, pe etape, ci, într-un fel, după tematică. Astfel prima carte ar grupa oarecum materialele privind sensul omului, între religie, artă şi acţiune, a doua cuprinde materialele legate de afacerea Cleopatra, cele mai multe grupate în jurul dragostei. Cartea a treia grupează materiale legate de afacerea vestalelor, deci de moravuri, religie şi ordine socială. In sfîrşit ultima, concentrată în jurul complotului şi a lui Brutus, pare să privească problema destinului istoric-politic. Astfel încît avem de a face cu un roman, cu o suită de nuvele, cu un eseu filozofic şi un eseu istoric — totul într-un număr atît de restrîns de pagini, încît pot să afirm că rar am citit o carte scrisă cu atîta virtuozitate, o carte atît de subtilă şi de complexă care să fie atît de simplă şi clară la lectură. Aceasta se explică în primul rînd prin *pudoarea* naraţiunii. Se dau fapte, fără comentarii, sau cu comentarii a căror parţialitate este subliniată hotărît. Uneori lipsesc detalii, alteori ni se dau numai aluzii. Totul este îndoielnic, dar nimic nu e obscur. Fraza e concisă şi răspicată, sobră şi convingătoare.

Caesar, căci în jurul lui se învîrteşte universul, este cel care îşi pune toate întrebările. Căci puterea care o are îi impune să creeze omenirea pe care o stăpîneşte. Dar această omenire o poate crea numai creîndu-se pe sine însuşi ; sensul omenirii este dat de Caesar, el îl poate găsi numai găsindu-şi

propriul sens, numai găsindu-se pe sine însuşi. Astfel Caesar ne apare ca un prototip al umanului, care rătăceşte printre calităţi absolutizate, printre întrupări incomplete ale ideii de om — Clodia Pulcher e pasiunea, Cicero e intelectualul, Catul e poetul, Asinius Pollio e corectitudinea şi aşa mai departe. (Cicero însuşi emite la un moment dat teoria că diverse personalităţi au vîrste fixe, sînt întruchipări ale unei vîrste anume : Marc Antoniu a vîrstei de 16 ani, Brutus a celei de 50 etc.) Astfel acţiunea se mută din planul istoric în cel al permanenţelor, iar personajele se transformă în archetipuri. Caesar, omul însuşi, trebuie să-şi găsească un centru şi să schimbe toată această nebuloasă de archetipuri parţiale într-un sistem planetar. Dacă el are un sens, atunci acesta se va transfera asupra tuturor calităţilor şi însuşirilor şi le va pune în mişcare ordonată. (De aceea textul lui Wilder nu se interesează de acţiune, ci de caractere. Dacă există undeva o cheie — atunci ea există numai în ele.) Dar aceste calităţi (= archetipuri = personaje) nu sînt docile ; ele au tendinţele lor proprii, se duşmănesc între ele sau se opun lui Caesar. Brutus, Cato, Catul îl urăsc, Cicero îl bîrfeşte şi îl comentează cu antipatie, Asinius Pollio îl respectă şi-l urmează dar nu îl înţelege, Marc Antoniu şi Cleopatra profită de pe urma lui, Clodia e legată de el printr-un ciudat fir de ură şi iubire totodată, în timp ce soţia lui, Pompeia îi e străină. El însuşi a trecut de mult de momentul în care mai poate avea resentimente sau în care mai poate suferi meschin. Privirea sa îi pătrunde pe toţi cei din jur pînă în adînc, poliţia sa aproape perfectă îi pune la dispoziţie toate informaţiile suplimentare de care are nevoie. El veghiază îndeaproape asupra vieţii lui Catul care îi e mai preţios decît o întreagă provincie, îl protejează ; îi cunoaşte versurile sale de

ură, dar nu trece la vreo represiune împotriva lui. Catul este ca și Lucrețiu un titan care zămislește și administrează limba precum Caesar însuși republica. El nu vrea nici o clipă să forțeze personalitatea vreunuia din cei care îl înconjoară, nici o clipă nu vrea să acționeze pentru altcineva. Caesar vrea să creeze lumea — dar nu sfărîmînd-o și încovoind-o, ci găsindu-i resorturile interioare. Marea personalitate și omul în general trebuie să găsească „lungimea de undă" a universului, a lucrurilor, a semenilor și să intre în vibrație cu ele. Acesta e singurul mod de acțiune legitim asupra lor. (Iar dacă privim *Idele lui martie* ca petrecîndu-se în interior, personajele fiind simple calități, atunci am interpreta atitudinea lui Caesar drept încercarea centrului ordonator al persoanei de a armoniza multitudinea de însușiri umane fără a le frustra sau refula.) Există și personalități care s-au apropiat puternic de armonia și înțelepciunea spre care tinde Caesar, acest goethean cu dubii. Așa este actrița Cytheris, una din acele apariții de supremă nobilitate și profunzime feminină care apar din cînd în cînd în romanele lui Wilder (*„păzitoare a civilizației și prietenă a omului... Atena. Pallas Atena. Minerva la romani. Nu dă o ceapă degerată pe bucătăria și pe bab.ţelele Herei sau pe parfumurile și boiala Afroditei. A dat Greciei măslinul; unii spun că i-a dat și calul. A vrut să-i fie orașul far pe culme pentru toate popoarele, și, ce naiba, n-a reușit? E prietena tuturor bărbaților vrednici. O mamă nu e de folos; o nevastă nu e de folos; o amantă nu e de folos. Ele vor să-l posede pe bărbat. Vor ca el să le slujească interesele. Atena îi cere bărbatului să se depășească pe sine"*, spune un personaj în *Ziua a opta*). Așa este însă mai ales Lucius Mamilius Turrinus — tovarăș de tinerețe al lui Caesar, capturat de barbari într-una din campaniile galice, care, torturat, orbit, cu brațele și picioarele retezate, trăiește în reeluziune la Capri. Figura sa apare numai ca o umbră în carte — dar o umbră mereu prezentă.

Caesar e general și administrator, gospodar și părinte al Republicii, omul care a avut siguranța acțiunii, care a trăit în lumea cauzelor și efectelor și care intră acum într-un mediu mult mai puțin controlabil, dar mai esențial; vrea să reformeze religia — ca și funcționarea statului, aceasta e prea tarată de superstiții și nonsens: *„ei au luat de pe umerii omului obligația neîncetată de a-și crea clipă de clipă propria Romă"*. Dintr-un astfel de mod de a gîndi respinge religia egipteană definită ca alternare de momente de intensitate mistică cu o viață iresponsabilă: *„Noi sîntem activi; credem că pînă și hotărîrile mai mărunte ale vieții de zi cu zi au o importanță morală; că raportul nostru cu zeii se definește în funcție de comportarea noastră."* Nu numai Cleopatra, ci și Clodia este produsul unei concepții fataliste, care îl ignoră pe om: o astfel de concepție duce la nihilism, la eliberarea totală de orice reguli și convenții (nobil, viu și adînc întrupate în Iulia Marcia), la *iresponsabilitate. Răspunderea* decurge numai din libertate, ea este numai apanajul unui creator al propriilor fapte.

Dar ce putem ști? Pentru oameni, numele zeilor nu face decît să acopere o foială de accepțiuni: dreptate, stat, vreme, dragoste, voință, energie. *„Sînt oare convins că îndărătul existenței nu se ascunde nici o conștiință și că în univers nu sălășluiește nici un mister? Cred că da."* Dar din nou: dubiul. În cartea a IV-a Caesar pare indiferent, detașat, senin în fața conspirațiilor tot mai amenințătoare — îi pedepsește pe cei pe care îi prinde, nu se îndoiește că va pieri asasinat (*„Dacă acum n-aș fi Caesar, aș fi asasinul lui Caesar"*), dar afirmă că

nu vrea să-şi încarce existenţa cu o pază exagerată. În realitate s-a aruncat lucid în cea mai ameninţătoare aventură : se foloseşte pe sine însuşi drept obiect de experienţă pentru a sili zeii să iasă din rezervă. Îşi urmăreşte propriile reacţii şi încearcă să ia pulsul destinului. Dar şi aşa, acesta continuă să tacă, nimic nu se trădează din lucruri, *„zeii se ascund pînă şi în felul în care îşi aleg uneltele"*. Cîştigă Caesar pînă la urmă pariul care îl va costa viaţa ? Află ceva ? Nici Wilder nu ştie, nici noi nu bănuim. Caesar însuşi spune la un moment dat : *„Misterul vieţii acesta e că nu îndrăznim să ne pronunţăm definitiv în privinţa ei, dacă e bună sau rea, dacă e lipsită de sens sau dacă are vreo ordine. Că toate aceste lucruri au fost spuse nu dovedeşte decît că toate există în noi. Viaţa aceasta în care ne mişcăm e lipsită de culoare şi nu emite semne de nici un fel. Universul nu e conştient de prezenţa noastră."*

Ambiguitatea totală ce ne înconjoară, neutralitatea a tot ce există nu justifică însă resemnarea, poate chiar dimpotrivă — ea e fundalul necesar pentru exercitarea răspunderii şi a libertăţii de alegere care constituie însăşi esenţa noastră. *„Viaţa nu are alt sens afară de cel pe care i-l conferim noi. Ea nici nu îl sprijină pe om, nici nu-l umileşte."* Şi ca un caz concret, aglomerarea temporară numită Roma : *„Pentru mine ea a devenit un oraş abia cînd, aşa cum mai făcuseră şi alţii înaintea mea, i-am dăruit un sens şi ea nu va putea exista pentru mine decît în măsura în care am plăsmuit-o eu însumi"*. Decizia, alegerea şi creaţia nu sînt singurele lucruri existente, ci singurele lucruri sigure. Omul e singur printre lucruri, totul depinde de el. Să ni-l imaginăm fericit, aşa ca pe Sisif al lui Camus ? Chiar şi acest lucru tot de el depinde.

Clasicismul moral îşi închipuia fiinţa umană ca fiind dintr-o bucată, consecventă ; un singur gest, un mod de a acţiona, o reacţie sînt semne suficiente pentru a-l defini, dacă nu în întregime, măcar pe o anume latură. Un act de mîndrie dovedeşte mîndria ca trăsătură stabilă, etc. Caracterul e fix şi ferm. Tragedia e posibilă.

Relativismul modern în psihologie, etică, literatură, precum şi existenţialismul sînt convinse că stabilitatea morală e inexistentă şi chiar imposibilă. Nu există stabilitate morală. O acţiune nu dovedeşte nimic. Omul e o sumă de acte întîmplătoare, contradictorii sau nu, dar lipsite de semnificaţie, lipsite de sens, lipsite de tipar.

Pentru Thorntorn Wilder omul este o sumă de acte, dar nu e lipsit de tipar. Gestul poate fi judecat în sine. El poate fi semnificativ sau nu. Dar omul nu poate fi judecat nici în bine nici în rău după un singur gest, ci după o sumă de acte, contradictorii şi întîmplătoare aparent, dar poate numai în parte aşa, căci mintea omului (raţiunea judecătoare) e şi ea relativă. Găsim faţa în faţă două entităţi relative. Corelarea e dificilă şi judecata, dacă e să ajungă la vreun rezultat (ceea ce nu e sigur), trebuie să se bazeze pe lungi observaţii.

Cînd vorbim despre oameni operăm cu simplificări pe baza unor înregistrări grăbite, schiţe destul de rudimentare care practic (adică în legăturile cu ei) pot fi substitute convenabile (scurtează timpul, facilitează contactele), dar de fapt nu ne oferă de fel siguranţa reacţiilor lor, cunoaşterea lor reală, posibilitatea de a le prevedea faptele. Sînt scheme operaţionale *pentru noi*, iar nu tipare reale ale faptelor lor. Şi totuşi, tocmai soluţia aceasta practică, la care recurgem spontan, este mai aproape

de adevăr decît extremele relativist-existențiale de o parte, clasiciste de alta.

Mi se pare admirabilă înfăptuirea lui Wilder : de a accepta concluziile behaviorismului, ale relativismului etic, ale pulverizării personajului și de a constitui o nouă imagine umană, tocmai pornind de la aceste premise. Mai mult — el dovedește inconsecvența relativismului etic modern : acesta pornește de la premisa caracterului absolut al subiectului judecător. Împingînd pînă la ultimele sale consecințe relativismul etic el pune în evidență relativismul acestui subiect. Punerea față în față a două relativități are un efect evident stabilizator. Cunoașterea aproapelui devine o artă și se bazează din nou pe calitatea indispensabilă în relațiile cu oamenii : pe răbdare.

Acest umanism este viabil ; el este modern și interesant. Totuși, nu numai marxismul, dar orice doctrină a progresului se va distanța de el, căci nu aduce nici un element nou umanismului, nu pornește de pe o bază nouă. Wilder ia sentimentele vechi, le purifică și le ordonează din nou ; construiește o clădire adecvată din elementele tradițiilor umaniste și ale moștenirii culturale, elimină dar nu adaugă. (Nu trebuie să-i minimalizăm importanța : el constituie una din principalele forțe de contrapondere a literaturii de descompunere și de dispersare — fie ea chiar protestantă — care atrage atît de mult în secolul XX.) Esențializarea protestantismului s-a împletit cu doctrina stoică a curajului și cu pragmatismul armonios al secolului luminilor. Wilder își ascunde perfect oboseala, dar nu și lipsa de inițiativă. Poziția sa este foarte bine „utilată", dar defensivă. Pe pozițiile sale se poate rezista multă vreme.

VIRGIL NEMOIANU

NOTĂ BIO-BIBLIOGRAFICĂ

Thornton Niven Wilder s-a născut la 17 aprilie 1897 la Madison, în statul Wisconsin (S.U.A.), într-o familie originară din Noua Engliteră. Tatăl său a fost întîi ziarist, apoi consul general la Hongkong, unde scriitorul și-a petrecut o parte din copilărie. A studiat în California, la Yale, la Harvard și la academia americană din Roma. Între 1922 și 1928 este profesor de franceză și ține ulterior serii neregulate de conferințe, dintre care mai semnificativă este cea din 1949 de la Harvard. Ia parte la ambele războaie mondiale, în primul la artilerie, în al doilea la aviație. De o mare importanță pentru el sînt întîlnirile cu Gertrude Stein (prototipul real al schițelor de „femeie înțeleaptă" din multe lucrări ale sale). A obținut de trei ori premiul Pulitzer și o dată National Book Award. Romanele sale sînt The Cabala *(1926),* The Bridge of San Luis Rey (Puntea Sfîntul Ludovic, *1927*), The Woman of Andros (Femeia din Andros, *1930*), *pornind de la una din piesele lui Terențiu,* Heaven is My Destination (Cerului i-am fost menit, *1934*), The Ides of March (Idele lui martie, *1948*), The Eighth Day (Ziua a opta, *1967*). *Wilder a atins un mare renume ca dramaturg :* Our Town (Orașul nostru, *1938*), The Skin of Our

Teeth (Prin urechile acului, *1943*), The Matchmaker (Intermediara, *1935, dar jucată inițial în 1938 ; după o piesă de Johann Nestroy din 1842). El a scris și două volume de piese scurte. Cel din 1928 mai cuprindea pe lîngă piesa care îi dădea titlul,* The Angel That Troubled the Waters (Îngerul care a tulburat apele) *și* Nascuntur Poetae (Se nasc poeți), Proserpina and the Devil (Proserpina și Diavolul), Brother Fire (Frate foc), Leviathan, Mozart and the Grey Steward (Mozart și solul negru), The Angel on the ship (Îngerul de pe corabie), Centaurus, Flight into Egypt (Fuga în Egipt), Now the servant's name was Malchus (Iar numele slugii era Malchus), And the Sea Shall Give Up Its Dead (Iar marea va da morții înapoi), Hast thou considered my Servant Job ? (De ce n-ai purtat de grijă robului meu Iov ?), Childe Roland to the Dark Tower Came (Childe Roland a venit la turnul întunecat). *Volumul din 1931 conține 4 piese ceva mai lungi :* The long Christmas Dinner (Cina lungă din seara de ajun), The Happy Journey to Trenton and Camden (Călătoria fericită), Pullman Car Hiawatha („Vagon pat Pegas"), Love and How to care it (Dragostea și cum s-o vindeci). *Piesa* Alcestiada *a fost jucată în 1955, dar nu a primit încă o formă definitivă. Multe dintre procedeele teatrale cele mai moderne au fost experimentate foarte timpuriu de Wilder.*

V. N.

Această lucrare este închinată celor doi prieteni :

lui

LAURO DE BOSIS

poet roman, care și-a pierdut viața organizînd o mișcare de rezistență împotriva puterii absolute a lui Mussolini ; avionul său, urmărit de cele ale Ducelui, s-a prăbușit în Marea Thyrrheniană,

și lui

EDWARD SHELDON

care, deși nemișcat și orb, a dăruit vreme de mai bine de douăzeci de ani, înțelepciune, curaj și veselie unui mare număr de oameni.

„Das Schaudern ist der Menschheit bestes Teil;
Wie auch die Welt ihm das Gefühl verteure,
Ergriffen, fühlt er tief das Ungeheure."

GOETHE: Faust, *Partea a doua.*

„Înfiorarea e a omului supremă calitate;
Oricît de voi ar fi cutremurat,
El simte-adînc cele măreț înfricoșate".

(trad. L. BLAGA)

Glosă: Din recunoașterea înfricoșată și înfiorată a omului, că există un Incognoscibil, se iscă ceea ce este mai de preț în incursiunile exploratoare ale spiritului său — chiar dacă această recunoaștere rătăcește adesea în superstiție, înrobire și exagerată încredere în sine.

Reconstituirea istorică nu se numără printre scopurile principale ale acestei lucrări. Ea ar putea fi numită poate o fantezie închinată anumitor evenimente și persoane, din ultimele zile ale Republicii Romane.

Principala licență pe care și-a îngăduit-o autorul constă în transpunerea unui eveniment care a avut loc în 62 î. Cr. — profanarea Misterelor Bonei Dea de către Clodia Pulcher și fratele ei — șaptesprezece ani mai tîrziu, la celebrarea acelorași ritualuri, la 11 decembrie 45.

În 45, multe dintre personajele mele ar fi fost de vreme îndelungată moarte: Clodius, omorît de asasini năimiți, pe un drum de țară; Catul, deși în această privință nu posedăm decît un cuvînt al Sfîntului Ieronim, cum că ar fi murit la vîrsta de treizeci de ani; Cato Tînărul, cîteva luni mai devreme, chiar în același an, în Africa, înfruntînd puterea absolută a lui Caesar; mătușa lui Caesar, văduva marelui Marius, a murit chiar înainte de 62. De altminteri, în 45 cea de

a doua soție a lui Caesar, Pompeia, fusese de mult înlocuită cu cea de a treia, Calpurnia.

Cîteva elemente din lucrarea aceasta, care ar putea, mai mult ca altele, să pară născocite de mine, sînt, în fapt, istorice : Cleopatra a sosit la Roma în 46 și a fost instalată de Caesar în vila sa, dincolo de rîu ; ea a rămas acolo pînă la asasinarea lui, cînd a fugit înapoi, în țara ei. Posibilitatea ca Marcus Iunius Brutus să fi fost fiul lui Caesar este evaluată și, în general, respinsă de aproape fiecare istoric care a cercetat îndeaproape viața particulară a lui Caesar. Că Caesar a dăruit Serviliei o perlă de o valoare neasemuită, este adevăr istoric. Scrisorile în lanț, conspirative, îndreptate împotriva lui Caesar, au fost inspirate de întîmplări din vremea noastră. Ele au fost puse în circulație în Italia, îndreptate împotriva regimului fascist, de către Lauro de Bosis, se spune că în urma unui sfat al lui Bernard Shaw.

Se atrage atenția cititorului asupra formei în care este prezentat materialul :

Înlăuntrul fiecăreia dintre cele patru cărți, documentele sînt date într-o ordine aproximativ cronologică. Cele din Cartea întîia acoperă luna septembrie, 45 î.Cr. Cartea a doua, care conține material cu privire la investigațiile lui Caesar despre natura amorului, începe mai înainte și parcurge în întregime lunile septembrie și octombrie. Cartea a treia, care se ocupă în special cu religia, începe și mai devreme, străbate toată toamna și se încheie cu Ceremoniile închinate Bunei Zeițe, în decembrie. Cartea a patra, reluînd toate aspectele investigației lui Caesar, îndeosebi cele despre el însuși într-un posibil rol de instrument al „destinului“, începe cu cel mai timpuriu document din volum și se încheie cu asasinarea lui.

Toate documentele din această lucrare sînt plăsmuite de imaginația autorului, cu excepția poemelor lui Catul și a însemnării ultime, care este luată din Viețile Caesarilor *a lui Suetoniu.*

Materiale din izvoare originale despre Cicero există cu prisosință; despre Cleopatra, puține; despre Caesar, multe, dar adeseori enigmatice și deformate de părtinire politică. Lucrarea de față este o reconstituire ipotetică, provocată de nepotrivirile din acele însemnări.

THORNTON WILDER

CARTEA ÎNTÎIA

I. Maestrul Colegiului augurilor către Caius Iulius Caesar, Pontif Suprem şi Dictator al poporului roman.

Copii către Preotul lui Iupiter Capitolinul, etc.; către doamna preşedintă a Colegiului virginelor Vestale etc. etc.

1 septembrie, 45 î. Cr.

Către prea veneratul Pontif Suprem:
Al şaselea raport din această dată.
Descifrarea sacrificiului de amiază:

O gîscă: pete pe inimă şi pe ficat. Hernie a diafragmei.

A doua gîscă şi un cocoş: nimic de remarcat.

Un porumbel: stare ameninţătoare, rinichiul deplasat, ficatul mărit şi de culoare galbenă. Un cuarţ de culoare roz în guşă. S-a ordonat, în continuare, o altă şi amănunţită cercetare.

A doilea porumbel : nimic de remarcat.

Zboruri observate : un vultur, de la trei mile nord de muntele Soracte, pînă la limita vizibilității peste Tivoli. Pasărea a vădit oarecare nesiguranță în privința direcției, la apropierea ei de oraș.

Tunet : nu s-a auzit nici un tunet, de la ultimul raportat, acum douăsprezece zile.

Sănătate și viață lungă venerabilului Pontif Suprem.

I-A. Însemnare a lui Caesar, confidențială, către secretarul său pentru problemele de cult.

Punctul I. Informează-l pe Maestrul Colegiului că nu este necesar să-mi trimită zilnic zece pînă la cincisprezece asemenea rapoarte. Ajunge un singur raport de însumare a observațiilor din ziua precedentă.

Punctul II. Alege din rapoartele pe ultimele patru zile trei auspicii deosebit de favorabile și trei deosebit de nefavorabile. S-ar putea să am nevoie de ele astăzi, în Senat.

Punctul III. Întocmește și expediază o înștiințare în sensul următor :

O dată cu statornicirea noului calendar, Comemorarea Întemeierii Orașului în cea de a șaptesprezecea zi a fiecărei luni va fi înălțată la rangul unui ritual de cea mai înaltă semnificație civică.

Pontiful Suprem va fi de față, de fiecare dată, dacă se află în Oraș.

Va fi respectat întreg ritualul, cu următoarele adăogiri și corecțiuni :

Vor fi de față două sute de soldați și vor rosti Invocația către Marte, cum se obișnuiește în garnizoanele militare.

Rugăciunea către Rhea va fi rostită de virginele Vestale. Președinta Colegiului va fi ea însăși răspunzătoare pentru această ceremonie, pentru interpretarea impecabilă și pentru purtarea decentă a participantelor. Abuzurile ce s-au strecurat în ritual vor fi corectate neîntîrziat ; aceste celebratoare vor rămîne nevăzute pînă la procesiunea finală și nu se va face uz de tonalitatea myxolidică.

Testamentul lui Romulus va fi îndreptat spre locurile reținute pentru aristocrație.

Preoții care schimbă răspunsurile cu Pontiful Suprem trebuie să stăpînească desăvîrșit textul. Preoții care vor greși vreun amănunt, vor fi instruiți timp de treizeci de zile și vor fi trimiși să slujească în templele noi din Africa și Britania.

I-B. Scrisoarea-jurnal a lui Caesar către Lucius Mamilius Turrinus. Pe insula Capri.

Pentru o caracterizare a acestei scrisori-jurnal, vezi începutul Documentului III.

968. [Despre ritualuri religioase]

Includ în pachetul de săptămîna aceasta o jumătate de duzină dintre nenumăratele rapoarte pe care,

în calitate de Pontif Suprem, le primesc de la auguri, de la prezicători, pîndari ai cerului şi crescători de găini.

Includ, de asemenea, instrucţiunile pe care le-am emis pentru Comemorarea lunară a Întemeierii Oraşului.

Ce este de făcut ?

Am moştenit această povară de superstiţie şi prostie. Guvernez nenumăraţi oameni, dar trebuie să recunosc : eu însumi sînt guvernat de păsări şi lovituri de trăsnet.

Toate acestea împiedică adeseori conducerea Statului ; la răstimpuri, ele închid pe zile întregi porţile Senatului şi ale Tribunalelor. Dau de lucru la mai multe mii de persoane. Oricine, care are de a face cu ele, inclusiv Pontiful Suprem, le manipulează în interese proprii.

Într-o după-amiază, pe valea Rinului, augurii cartierului nostru general mi-au interzis să mă angajez într-o bătălie cu duşmanul. Se pare că găinile noastre sacre erau mofturoase la mîncare. Mesdames moţatele îşi încrucişau picioarele, cînd călcau ; inspectau adeseori cerul şi tot priveau îndărăt, peste umeri, şi nu fără temei. Şi eu, pătrunzînd în această vale, am fost descurajat, observînd că este sălaş de vulturi. Noi, generalii, sîntem reduşi la a privi cerul cu ochi de găină. Am concedat vreme de o zi, deşi unul din

puţinele mele avantaje consta în posibilitatea de a-mi surprinde duşmanul şi mă temeam că în dimineaţa următoare voi fi împiedicat în acelaşi fel. În seara aceea însă, Asinius Pollio şi cu mine am făcut o plimbare prin păduri ; am strîns vreo duzină de omizi ; le-am ciopîrţit în bucăţele mici, cu cuţitele şi le-am împrăştiat prin ţarcul sacru. În dimineaţa următoare, armata întreagă aştepta cu încordare să afle care este voinţa zeilor. Păsările fatale au fost scoase, să mănînce. Întîi au iscodit cerul, emiţînd acel cotcodăcit de alarmă, care ajunge pentru a imobiliza zece mii de bărbaţi ; apoi şi-au întors privirile spre ospăţul care le aştepta. Pe Hercule, li se bulbucau ochii ; scoteau ţipete de încîntată lăcomie ; se năpustiră asupra mîncării şi mie mi se îngădui să cîştig bătălia de la Colonia.

Mai presus de toate însă, ritualele acestea atacă şi subminează însuşi spiritul vital din mintea oamenilor. Inspiră romanilor noştri, de la măturătorii de stradă şi pînă la consuli, un sentiment vag, de încredere, acolo unde în fapt nu există încredere, şi în acelaşi timp o frică insinuoasă, o frică ce nu constituie imbold la acţiune, nici nu solicită iscusinţă, care în schimb paralizează. Uşurează umerii oamenilor de obligaţiunea neîntreruptă de a crea, clipă de clipă, propria lor Romă. Ne parvin, sancţionate de faptul că le-au practicat strămoşii noştri, şi respiră siguranţa copilă-

riei noastre ; flatează pasivitatea şi alină nepotrivirea.

O scot la capăt cu ceilalţi duşmani ai ordinei : cu necugetatele violenţe şi buclucuri, pricinuite de un Clodius ; cu murmurele de nemulţumire ale unui Cicero şi ale unui Brutus, născute din invidie şi hrănite de subtile teoretizări ale unor vechi texte greceşti ; cu crimele şi lăcomia proconsulilor şi însărcinaţilor mei ; dar ce pot întreprinde împotriva apatiei, care e fericită că se învăluie în mantia pietăţii, care-mi povesteşte că Roma va fi salvată de zeii ce veghează, sau se resemnează că Roma va fi nimicită, pentru că zeii sînt răuvoitori ?

Nu sînt înclinat spre meditaţii sumbre, dar adeseori mă surprind cugetînd despre acest subiect.

Ce-i de făcut ?

Cîteodată, în miez de noapte, încerc a-mi imagina ce s-ar întîmpla dacă aş aboli toate acestea ; dacă, Dictator şi Pontif Suprem fiind, aş aboli respectarea oricăror zile norocoase sau nenorocoase, a măruntaielor şi zborurilor de pasăre, a tunetului şi trăsnetului ; dacă aş închide toate templele, cu excepţia celor ale lui Iupiter Capitolinul.

Şi de fapt ce este cu Iupiter ?

Despre acestea vei mai auzi.

Pregăteşte-ţi gîndurile, pentru a mă călăuzi.

Noaptea următoare.

[Scrioarea continuă pe greceşte.]

Este iarăşi miezul nopţii, dragul meu prieten. Şed în faţa ferestrii mele şi mi-aş dori ca ea să ofere priveliştea Oraşului adormit şi nu cea a grădinilor celor bogaţi din Transtevere. Moliile dansează în jurul lămpii mele. Rîul abia reflectă lumina difuză a stelelor. Pe malul de dincolo, nişte cetăţeni beţi se ceartă într-o vinărie şi, din cînd în cînd, numele meu, purtat prin văzduh, răzbate pînă la mine. Mi-am lăsat soţia dormind şi am încercat să-mi liniştesc gîndurile, citind din Lucreţiu.

Pe zi ce trece, simt cum mă apasă o presiune crescîndă, iscată de pe urma poziţiei pe care o deţin. Îmi dau din ce în ce mai mult seama, cît îmi îngăduie ca să înfăptuiesc, cît mă cheamă să înfăptuiesc.

Dar ce-mi spune ? Ce-mi pretinde ?

Am pacificat lumea ; am extins binefacerile legii romane asupra a nenumăraţi bărbaţi şi femei ; în ciuda unei puternice opoziţii, extind asupra lor şi drepturile de cetăţenie. Am reformat calendarul şi zilele noastre sînt reglementate de o utilizabilă potrivire cu mişcările soarelui şi lunii. Mă îngrijesc ca lumea să fie hrănită uniform ; legile şi flotele mele vor corecta intermitenţele recoltelor şi surplusurile, potrivindu-le nevoilor publice. Luna viitoare va fi înlăturată din codul penal tortura.

Dar acestea nu sînt de ajuns. Măsurile acestea nu au fost decît opera unui general și a unui administrator public. Datorită lor, am devenit pentru lume ceea ce este un primar pentru un sat. Altceva rămîne acum de făcut, dar ce anume? Simt de parcă acum, și numai acum, sînt gata *să încep*. Cîntecul care-i pe buzele tuturor mă numește : părinte.

Pentru prima oară în viața mea publică mă simt nesigur. Acțiunile mele s-au conformat pînă acuma unui principiu, pe care-l pot numi superstiție : nu experimentez. Nu inițiez o acțiune, ca să trag învățăminte de pe urma rezultatelor ei. În arta războiului și în operațiunile politice nu întreprind nimic, fără o intenție precisă. Dacă se ridică o opreliște, creez neîntîrziat un plan nou, iar consecințele posibile ale lui îmi sînt, toate, limpezi. Din clipa în care am văzut că Pompei lăsa o mică parte a oricărei acțiuni pe seama hazardului, am știut că voi deveni stăpînul lumii.

Proiectele care-mi plutesc acum în față implică, însă, elemente, despre care nu sînt sigur că sînt sigur. Pentru a le înfăptui aievea, trebuie să limpezesc în cugetul meu care anume sînt scopurile în viață ale omului obișnuit și de ce anume este în stare ființa umană.

Omul — ce este el? Ce știm despre el? Zeii săi, libertatea lui, spiritul său, dragostea, destinul, moartea sa — ce înseamnă ele? Îți aduci aminte cum noi

doi, tu și cu mine, încă băiețandri, la Atena și apoi în fața corturilor noastre din Galia, pritoceam acestea la nesfîrșit? Sînt din nou un adolescent, care filozofează. Precum a spus Platon, acest ispititor primejdios : cei mai buni filozofi din lume sînt băiețandri cărora le mijește barba ; sînt din nou un băiețandru.

Dar iată ce am întreprins între timp, cu privire la chestiunea religiei de Stat. Am mai proptit-o, reintroducînd Comemorarea lunară a Întemeierii Orașului.

Am făcut-o, poate, pentru a investiga ce ultime vestigii ale unei asemenea pietăți aș mai putea descoperi în mine însumi. De asemenea, mă flatează să știu că dintre toți romanii, sînt cel mai instruit în privința vechilor tradiții religioase, cum a fost, înaintea mea, și mama. Mărturisesc, că în vreme ce declam rugăciunile greoaie și mă mișc de colo pînă colo, în complicatul ritual, mă cuprinde o emoție reală ; dar emoția nu are legătură cu lumea supranaturală : îmi aduc aminte cum, la nouăsprezece ani, ca preot al lui Iupiter, urcam pe Capitoliu, cu Cornelia mea lîngă mine, și cu Iulia, nenăscută, sub cingătoarea ei. De atunci încoace, ce clipă mi-a oferit viața, care ar putea-o egala pe aceea?

Ssst! S-a efectuat tocmai schimbarea gărzii din fața ușii mele. Străjile și-au încrucișat săbiile, izbindu-le, și au schimbat parola. Pentru noaptea aceasta, parola sună : CAESAR VEGHEAZĂ.

II. Înalta doamnă Clodia Pulcher, din vila ei de lîngă Bajae, în Golful Neapole, către intendentul gospodăriei ei din Roma.

3 septembrie, 45 î. Cr.

Fratele meu şi cu mine dăm un banchet în ultima zi a lunii. Dacă de astă dată se comite vreo greşeală, am să te înlocuiesc şi am să te ofer spre vînzare.

Invitaţii au fost trimise Dictatorului, şi soţiei sale, şi mătuşii sale ; lui Cicero ; lui Asinius Pollio şi lui Gaius Valerius Catullus. Întreg banchetul se va desfăşura după maniera veche, va să zică femeile vor fi de faţă numai la a doua parte a ospăţului, şi nu vor sta întinse.

Dacă Dictatorul acceptă invitaţia, se va ţine seama de protocolul cel mai strict. Începe de pe acuma să repeţi cu slujitorii : primirea în faţa uşii, purtatul scaunului, turul casei şi apoi salutul, la plecare. Ia măsuri pentru a tocmi doisprezece gornişti. Înştiinţează-i pe preoţii templului nostru, că vor trebui să celebreze ritualul cuvenit pentru primirea Pontifului Suprem.

Nu numai tu, dar şi fratele meu veţi gusta din felurile de mîncare pregătite pentru Dictator, în prezenţa lui, aşa cum se făcea în zilele de odinioară.

Menu-ul va depinde de noile amendamente la legile împotriva luxului. Dacă ele vor fi adoptate pînă în ziua banchetului, nu se va putea servi întregei societăţi decît un singur *entrée*. Va fi acel *ragout* egiptean din moluşte de mare, despre care Dictatorul ţi-a vorbit odată. Nu ştiu nimic despre el, du-te imediat la bucătarul său şef şi află cum se prepară. Îndată ce eşti sigur de reţetă, pune să fie gătit cel puţin de trei ori, ca să te asiguri că în seara banchetului va fi desăvîrşit.

Dacă legile noi nu intră pînă atunci în vigoare, vom avea mai multe feluri.

Dictatorul, fratele meu şi cu mine vom mînca ragout-ul. Cicero va primi miel la frigare, preparat greceşte. Pentru soţia Dictatorului, capul mielului cu mere fripte, un fel pe care ea l-a lăudat atît de mult. I-ai trimis reţeta, precum te-a rugat ? Dacă da, schimbă felul de preparare ; propun să adaugi trei sau patru piersici, îmbibate cu rachiu albanez. Doamnei Iulia Marcia şi lui Valerius Catullus li se va oferi să aleagă între aceste feluri. Asinius Pollio probabil că nu va mînca nimic, ca de obicei, dar să ai pregătit puţin lapte de capră, călduţ, şi terci de ovăz lombardian. Problema vinurilor o las în întregime pe seama ta ; şi în privinţa aceasta să ţii cont de legi.

Pun să se tragă douăzeci pînă la treizeci de duzini de stridii, în năvoade, sub apă, pînă la Ostia. Cîteva pot fi aduse pînă la Roma, în ziua banchetului.

Du-te imediat la Eros, mimul grec şi angajează-l pentru seara respectivă. Probabil că va face obişnuitele greutăţi ; să-i dai a înţelege, aluziv, calitatea musafirilor pe care îi aştept. După terminarea discuţiei,

poți să-i spui că afară de onorariul obișnuit, îi voi dărui oglinda Cleopatrei. Spune-i că doresc să joace cu trupa lui *Afrodita și Hefaistos* și *Procesiunea lui Osiris* a lui Herondas. Și doresc ca el însuși, de unul singur, — să recite *Ciclul Împletitoarei de ghirlande* al lui Safo.

Părăsesc Neapole mîine. Mă voi opri pe o săptămînă la familia lui Quintus Lentulus Spinther, la Capua. Aștept să primesc acolo o scrisoare de la tine, din care să aflu cu ce se îndeletnicește fratele meu. Mă poți aștepta la Roma în jurul datei de 10.

Aștept raportul tău despre îndepărtarea din locurile publice a tuturor mîzgălelilor la adresa familiei noastre. Vreau să o știu înfăptuită temeinic și complet.

[Ce anume a înțeles Clodia prin acest ultim paragraf, este cel mai bine ilustrat de un pasagiu dintr-una din scrisorile lui Cicero și de cîteva inscripții alese.]

II-A. Cicero, din Roma, către Atticus, în Grecia.

Scrisă în primăvara acestui an.

Depășită numai de stăpînul nostru, al tuturora, Clodia a devenit persoana cea mai discutată din Roma. Versuri de o nețărmurită obscenitate sînt mîzgălite pretutindeni, pe seama ei, pe pereții și dalele tuturor

băilor și urinarelor din Roma. Mi se spune că în hala de răcorire a Băilor lui Pompei, s-ar găsi o satiră lungă, închinată ei ; pînă acuma, șaptesprezece poeți și-au încercat mîna la această poezie ; zilnic i se aduc noi adăugiri. Mi se spune că în cuprinsul ei este vorba, în cea mai mare parte, despre faptul că e văduvă, fiică, nepoată și strănepoată de consuli și că strămoșul ei Appius a construit, primul, acel drum, pe care ea își caută acum companii consolatoare, dacă nu chiar remunerative.

Doamna, așa se relatează, a auzit despre aceste omagii. Trei curățitori sînt angajați, noapte de noapte, să le șteargă pe ascuns. Sînt surmenați ; nu pot ține pasul cu sarcina pe care o au.

Dascălul nostru [Caesar] nu are de ce angaja muncitori, pentru a șterge calomniile. Există destule versuri hazlii și pe seama lui ; dar pentru fiecare bîrfitor se găsesc trei avocați. Veteranii săi s-au reînarmat cu bureți.

Poezia a devenit o febră a Orașului nostru. Mi se spune că versurile acestui nou venit, Catul — versuri închinate și ele Clodiei, deși de o altă factură — sînt la rîndul lor mîzgălite pe clădirile noastre publice. Vînzătorii de plăcintă sirieni le știu pe de rost. Ce spui de asta ? Sub puterea absolută a unui singur bărbat, ni se iau ocupațiunile sau ele își pierd savoarea. Nu sîntem cetățeni ci sclavi, și poezia este refugiul unei inactivități forțate.

II-B. Inscripţii mîzgălite pe pereţii şi pavajele Romei.

Clodius Pulcher spune în Senat lui Cicero :
Sora mea nu vrea să-mi cedeze ; nici un picior, zice,
nu vrea să-mi dea.
Oh, răspunde Cicero, mai darnică noi o credeam.
Credeam că-ţi dă, zice, peste genunchi.

Drumul Appiei l-au pavat strămoşii ei. Dar Caesar
Această Appie a spart-o şi-altminteri a pavat-o.
Ho, ho, ho.

Fata de patru parale e milionară, dar zgîrcită ; şi nu-i
leneşă ;
Ce mîndră-aduce-n zori cei cincizeci de bani ai ei.
Lunar serbează Caesar Întemeierea Oraşului.
Şi ceas de ceas, sfîrşitul Republicii.

Următorul cîntec popular, cu variante, a fost găsit mîzgălit în locuri publice, în toată lumea :

A Romei este lumea şi zeii lui Caesar i-au dat-o ;
Din zei descinde Caesar, el însuşi este Zeu.
El, ce bătălie n-a pierdut, părinte-i pentru fiece oştean.
El cu călcîiul l-a strivit pe cel bogat,
Dar alinare-i pentru cel sărac şi prieten.
Astfel noi ştim că Roma e de zei iubită :
Lui Caesar ei i-au dat-o, şi el urmaş le e, el însuşi Zeu.

Următoarele rînduri ale lui Catul par să fi devenit imediat foarte populare, în rîndurile publicului celui mai larg ; în decurs de un an, ele au pătruns pînă în cele mai îndepărtate unghere ale Republicii, ca un aforism proverbial, anonim.

...Căci soarele apune şi răsare,
Dar cînd s-a stins văpaia vieţii scurte
Atunci dormim pe veci o noapte lungă. [1]

III. Scrisoarea-jurnal a lui Caesar către Lucius Mamilius Turrinus, pe insula Capri.

[Probabil de la 20 august pînă la 4 septembrie] Această scrisoare-jurnal a fost continuată din vremea în care adresantul a fost prins şi mutilat de belgieni, în 51, şi pînă la moartea Dictatorului. Însemnările oferă o mare varietate de formă ; unele sînt scrise pe dosul unor scrisori şi acte clasate ; unele au fost scrise în grabă, altele cu mare grijă ; unele au fost dictate şi sînt scrise de mîna unui secretar. Deşi au fost numerotate în serie, numai ocazional poartă dată.

958. [Despre etimologia posibilă a trei cuvinte demodate din Testamentul lui Romulus.]

959—963. [Despre unele curente şi evenimente din politica curentă.]

---

[1] Toate fragmentele din Catul, care apar în volumul de faţă, sînt luate din traducerea operei complete a poetului, de Theodor Naum.

964. [Își exprimă părerea negativă despre folosirea de către Cicero a unor pasaje metrice în discursurile sale.]

965—967. [Despre politică.]

968. [Despre religia romană. Această însemnare a mai apărut în volumul acesta, ca Documentul I—B.]

969. [Despre Clodia Pulcher și educația ei.] Clodia și fratele ei ne-au invitat la masă. Se pare că am discutat de destule ori situația acestei perechi, în scrisorile pe care ți le-am adresat, dar, ca toată Roma, mă descopăr că revin asupra subiectului.

Nu mai sînt cuprins pe loc de milă, cînd întîlnesc cîte una din acele nenumărate persoane, care tîrîie după ele epava vieții lor. Cel mai puțin le găsesc scuze, cînd văd că și le-au găsit ele singure, cînd le văd instalate pe tronul propriei lor rațiuni, dezvinovățite, achitate și azvîrlind acuzații împotriva Destinului misterios care le-a nedreptățit și se înfățișează ca niște biete victime. Una de soiul acesta este Clodia.

Nu acesta este rolul pe care îl joacă în fața numeroaselor ei cunoștințe ; în fața lor, se preface a fi cea mai fericită dintre femei. Este însă rolul pe care îl joacă în fața propriilor ei ochi și în fața mea, deoarece eu sînt, cred, singura persoană în viață care este în cunoștința unei anumite circumstanțe, căreia i-a căzut poate victimă, și pe care vreme de mai bine de douăzeci și cinci de ani își întemeiază pretenția de a-și lua în fiece zi martiriul de la început.

S-ar mai putea găsi o altă scuză pentru ea și pentru celelalte femei din generația ei, ale căror turbulențe atrag în mod asemănător atenția. S-au născut în marile case ale avuției și privilegiilor, și au fost crescute în acea atmosferă creată de sentimentele nobile și de neîncetatul apel la principiile morale, pe care acuma o numim „vechiul fel roman". Mamele acestor fete au fost, în multe cazuri, femei mari, care și-au dezvoltat o seamă de însușiri pe care însă nu le-au mai putut transmite. Dragostea maternă, mîndria de familie și bogăția s-au combinat pentru a le preface în ipocrite, iar fetele lor au fost crescute într-o lume ferită, clădită pe amabile neadevăruri și subterfugii. Conversația din căminele lor a devenit prea încărcată de tăceri zgomotoase, adică de prea multe subiecte pe care noi nu le discutăm. Fiicele lor, cele mai inteligente dintre ele, deveneau, pe măsură ce îmbătrîneau, conștiente de toate acestea, simțeau că au fost mințite și, neîntîrziat, se năpusteau într-o demonstrare publică a eliberării lor de ipocrizie. Întemnițarea trupului este amară ; întemnițarea cugetului este și mai rea. Gîndurile și acțiunile celor ce se trezesc la adevărul că fuseseră înșelați sînt dureroase pentru ei înșiși și primejdioase pentru alții. Clodia a fost cea mai inteligentă, precum purtarea ei de acuma este cea mai flagrantă. Toate fetele acestea au fost cuprinse de pasiunea de a fi văzute în compania celor de jos sau o simulează, și ostentația vulgarității a devenit un factor politic, de care trebuie să țin seama. Lumea plebeie, în sine, este susceptibilă de îmbunătățire, dar ce pot face cu o aristocrație plebeie ?

Pînă și femeile mai tinere, a căror purtare este ireproșabilă — ca sora Clodiei, ca soția mea — vădesc

indignarea celui înşelat şi trezit la realitate. Au fost crescute pentru a considera virtuţile domestice ca de la sine înţelese şi universale ; au fost private de acea cunoaştere, care atrage cel mai mult cugetele tinere : conştiinţa că exercitarea opţiunii libere este coroana vieţii.

În purtarea ei mai văd reflectat un lucru despre care, de asemenea, am discutat adeseori cu tine, poate chiar prea adesea — faptul că utilizarea şi chiar structura limbii noastre vădeşte şi întipăreşte credinţa că în faţa vieţii sîntem pasivi şi neajutoraţi, totul este dinainte statornicit pentru noi. Limba noastră ne spune că ne sînt *date* cutare şi cutare însuşiri, prin naştere. Va să zică : există un Mare Donator, care i-a dat Clodiei frumuseţe, sănătate, bogăţie, obîrşie înaltă şi inteligenţă pregnantă, iar altora sclavie, boală şi tîmpenie. Ea a auzit adeseori că a fost înzestrată cu frumuseţe (de către ce dăruitor de zestre ?) şi că altul a fost blestemat cu o limbă ascuţită — oare Zeul a blestemat ? Chiar dacă presupunem existenţa unui zeu care, precum spune Homer, toarnă din urnele sale darurile bune şi rele, mă uluiesc acei pioşi care-şi insultă Zeul, nefiind în stare de a vedea că aşa cum e condusă această lume, există un cîmp al faptelor căreia nu i se aplică măsura providenţei Zeului şi că Zeul însuşi trebuie s-o fi voit astfel.

Dar să revenim la Clodia noastră : într-o asemenea orînduire, Clodiile niciodată nu primesc destul ; sînt otrăvite de ciudă împotriva Zgîrcitului Donator, care nu le-a dat decît frumuseţe, sănătate, bogăţie, obîrşie

şi inteligenţă şi care le reţine un milion de daruri, în speţă fericirea desăvîrşită, în fiece clipă a fiecărei zile. Nu există rapacitate comparabilă cu cea a privilegiaţilor, care simt că avantajele le-au fost conferite de o oarecare Inteligenţă şi nu există înverşunare comparabilă cu cea a celor de condiţie rea, care simt că de ei nu s-a ţinut seama în mod deosebit.

Oh, prietene, prietene, ce aş putea face mai bun pentru Roma, decît a aşeza păsările înapoi, în lumea păsărilor, tunetul înapoi, printre fenomenele atmosferei şi zeii înapoi printre amintirile copilăriei ?

Cred că nici nu mai e nevoie să-ţi spun că nu vom participa la banchetul Clodiei.

IV. Înalta doamnă Iulia Marcia, văduva marelui Marius, de la ferma ei de pe colinele Albane, către nepotul ei Caius Iulius Caesar, la Roma.

4 septembrie

Clodius Pulcher şi sora lui m-au invitat la masă, în ultima zi a lunii ; îmi comunică, dragul meu băiat, că vei fi şi tu de faţă. Nu am avut intenţia de a veni la Oraş pînă în decembrie, cînd va trebui să-mi îndeplinesc obligaţiunile în legătură cu Misterele (Bunei Zeiţe). Fireşte, nici nu m-aş gîndi să calc în casa aceea, fără asigurarea că tu şi scumpa ta soţie veţi fi şi voi acolo. Vrei să-mi trimiţi, prin acelaşi curier, o vorbă, ca să ştiu dacă vei fi într-adevăr prezent sau nu ?

Trebuie să mărturisesc că sînt curioasă de-a binelea, să văd — după toţi aceşti ani de rustificare — cum trăieşte societatea de pe Palatin. Scrisorile scandalizate pe care le primesc de la Sempronia Metella şi Servilia şi Aemilia Cimber şi Fulvia Manso nu-mi sînt de mare folos. Se ostenesc atît de mult să atragă luarea aminte asupra propriilor lor virtuţi, încît nu-mi pot da seama, dacă viaţa cotidiană este strălucitoare sau trivială, acolo, în vîrful lumii.

Mai am încă un motiv pentru a o vedea pe Clodia Pulcher. S-ar putea ca mai curînd sau mai tîrziu, să fiu nevoită să am o conversaţie foarte serioasă cu dînsa — de dragul mamii şi bunicii ei, prietene dragi ale tinereţelor mele şi ale anilor mei mijlocii. Ghiceşti oare, la ce mă refer ? *[Precum se va vedea, Caesar nu a înţeles această aluzie. Mătuşa lui făcea parte din Consiliul de conducere al Misterelor Bunei Zeiţe. Dacă s-ar fi formulat propunerea de a o exclude pe Clodia de la participarea la Mistere, hotărîrea ar fi revenit mai cu seamă comitetului laic, nu reprezentantelor Colegiului virginelor Vestale. Răspunderea ultimă i-ar fi incumbat însă chiar lui Iuliu Caesar, în calitate de Pontif Suprem.]*

Noi, bădăranii de la ţară, sîntem gata să dăm urmare întocmai tuturor legilor tale împotriva luxului. Micile noastre comunităţi te iubesc şi înalţă zilnic mulţumiri zeilor că tu cîrmuieşti puternicul nostru Stat. La ferma mea se află şase dintre veteranii tăi. Hărnicia şi veselia şi loialitatea pe care o vădesc faţă de mine reflectă, ştiu bine, veneraţia pe care ţi-o poartă. Mă străduiesc, să nu-i dezamăgesc.

Asigur-o pe Pompeia de dragostea mea.

[A doua scrisoare, în acelaşi pachet.]

Dragul meu nepot, acestea le scriu în dimineaţa următoare.

Iartă-mi infumurarea că-i răpesc timp stăpînului lumii, dar iţi mai pot pune o a doua întrebare, la care să primesc răspuns prin acest curier ?

Lucius Mamilius Turrinus mai este în viaţă ? Poate primi scrisori ? Ai putea să-mi dai o adresă, la care le-ar primi ?

Am pus aceste întrebări unui număr dintre prietenii mei, dar nimeni nu pare a fi în stare să răspundă cu certitudine. Ştiu că a fost grav rănit, luptînd alături de tine, în Galia. Unii spun că trăieşte într-o completă izolare în ţinutul lacurilor, în Creta sau în Sicilia. Alţii spun că ar fi mort de mai mulţi ani.

Într-una din nopţile trecute am avut un vis — ai să ierţi o femeie bătrînă — în care mi se părea că stau lîngă piscina vilei noastre din Tarent, şi că alături de mine se află tîlharul acela drag, soţul meu mult iubit. Doi băieţi înotau în piscină — tu şi Lucius. Apoi aţi ieşit din apă şi, aşezîndu-şi mîinile pe umerii voştri, soţul meu s-a uitat adînc în ochii mei şi a spus, zîmbind : „Vlăstarele marelui nostru stejar roman".

Cît de des veneaţi amîndoi în casa noastră ! Petreceaţi toată ziua cu vînătoarea. Şi ce mese formidabile

înfulecaţi. Şi-ţi aduci aminte, la doisprezece ani obişnuiai să mi-l declami pe Homer, cu ochii scînteind ? Şi apoi, tu şi cu Lucius aţi plecat împreună în Grecia, ca să studiaţi, şi tu îmi scriai scrisori lungi, despre filozofie şi poezie. Şi Lucius, care nu avea mamă, scria mamei tale.

Oh, trecutul, trecutul, Caius.

M-am trezit din vis plîngînd, plîngînd după acele prezenţe pierdute, soţul meu, mama ta, tatăl şi mama Clodiei, şi după Lucius.

Vai de mine, îţi irosesc timpul.

Două răspunsuri : banchetul Clodiei şi adresa lui Lucius, în caz că trăieşte.

IV.-A. Răspunsul lui Caesar către Iulia Marcia, la întoarcerea curierului.

[Primele două aliniate sînt scrise de mîna unui secretar.]

Nu am intenţia, scumpa mea mătuşă, să mă duc la banchetul Clodiei. Dacă aş crede că ai găsi acolo ceva ce să reprezinte un real interes pentru tine, bineînţeles că ţi-aş face serviciul de a mă duce. Pompeia îşi uneşte însă rugămintea cu a mea, să vii la noi în seara aceea. Clodia s-ar putea să fi avut neobrăzarea de a-l invita pe Cicero, iar el slăbiciunea de a primi ; dacă-i aşa, am să-l fur de la recepţia ei şi am să ţi-l ofer. Cred că-ţi va face plăcere să-l revezi ; este şi mai plin de haz decît obişnuia să fie şi îţi poate spune totul despre societatea de pe Palatin. De altminteri nu-ţi da osteneala de a-ţi deschide casa ; pavilionul din grădina noastră îţi stă la dispoziţie şi va fi o încîntare pentru Al-Nara să te servească. Cîtă vreme vei fi în pavilion, scumpa mea doamnă, voi da ordin ca în timpul străjilor de noapte, sentinelele să se abţină de la a-şi izbi săbiile ; vor schimba parolele în şoaptă.

Ai s-o vezi pe Clodia îndeajuns, cînd vei veni la Oraş pentru Ceremonii. Privind-o pe Clodia, abia găsesc în inima mea un strop din acea compasiune, pe care Epicur prescrie să o acordăm celor rătăciţi. Sper că vei avea cu ea acele discuţii serioase despre care vorbeşti şi sper că-mi vei arăta şi mie cum aş putea găsi o cale pentru a-mi descoperi puţină simpatie faţă de ea. Mă simt stingherit de ariditatea pe care mi-o discern în inimă, faţă de cineva de care fusesem legat printr-o atît de amplă varietate de raporturi.

[De aici, Caesar continuă scrisoarea cu mîna lui.]

Vorbeşti despre trecut.

Nu-mi îngădui gîndurilor să zăbovească prea pe îndelete asupra lui. Tot ce cuprinde, tot ce cuprinde pare de o frumuseţe pe care nu o voi mai revedea. Acele prezenţe, cum m-aş mai putea gîndi la ele ? La amintirea unei şoapte, a unei perechi de ochi, îmi cade pana din mînă şi împietreşte discuţia în care mă aflu tocmai angajat. Roma şi afacerile ei devin sarcina

unui funcționar, aridă și anostă, cu care îmi umplu zilele, pînă ce moartea mă va izbăvi de ea. Par ciudat, spunînd acestea ? Nu știu. Pot oare alți oameni să țeasă bucurii trecute în gîndurile lor prezente și în planurile lor de viitor ? Poate că numai poeții sînt în stare ; ei singuri utilizează întreaga lor făptură, în fiece clipă a muncii lor.

Cred că a poposit printre noi unul dintre aceștia, ca să-i ia locul lui Lucrețiu al nostru. Includ, aici alăturat, un teanc din versurile sale. Vreau să-mi spui ce crezi despre ele. Stăpînirea lumii, pe care mi-o atribui, mi se pare mai demnă de a fi exercitată, de cînd am văzut aceste exemple de ceea ce poate înfăptui limba noastră latină. Nu includ versurile care se referă la mine ; acest Catul este tot atît de elocvent în ură, ca și în dragoste.

Aici, la Roma, te așteaptă un dar, deși partea mea la el mă va costa oarecari străduinți suplimentare în îndeplinirea îndatoririlor mele actuale, care, precum am mai spus, succede oricărei întoarceri spre trecut, pe care o cutez. [În comemorarea lunară a Întemeierii Orașului, Caesar a introdus un omagiu al Romei către spiritul soțului ei, Marius.]

În ce privește cea de a doua întrebare a ta, dragă mătușă, nu mă aflu în situația de a putea răspunde la ea.

Pompeia îți trimite dragostea ei. Așteptăm cu multă bucurie sosirea ta.

V. Înalta doamnă Sempronia Metella, din Roma, către Înalta doamnă Iulia Marcia, pe ferma ei din colinele Albane.

6 septembrie

Nu-ți pot spune cît sînt de încîntată, scumpa mea Iulia, să aflu că vii la Oraș. Nu te osteni să-ți deschizi casa. Trebuie să stai la mine, Zosima, care adoră pînă și țărîna pe care-ți calcă piciorul, te va îngriji ; eu mă descurc foarte bine cu Rhodope, care se dezvăluie a fi o comoară.

Și acuma fă-te comodă, dragă, pentru că mă tem că vom avea un taifas foarte lung.

Întîi, ascultă de sfatul unei vechi, vechi prietene : nu te du în casa acelei femei. Cineva poate continua chiar ani întregi să spună că nu dă ascultare bîrfelilor, că cei absenți nu au cum se apăra de calomnii, etc., etc. ; dar, la urma urmelor, provocarea atîtor bîrfeli nu constituie, în sine, un ultragiu ? Eu, personal, nu cred că și-a otrăvit soțul sau că a avut raporturi nepermise cu frații ei, dar mii de oameni o cred. Nepotul meu îmi spune că în toate garnizoanele și tavernele se cîntă cîntece pe seama ei și că în toate băile sînt mîzgălite versuri despre ea. În gura tuturor e o poreclă a ei, pe care nu îndrăznesc să o aștern aici.

În fapt, lucrul cel mai rău *știut* despre ea este influența pe care o exercită asupra întregului cerc Palatin. Ea a fost cea care a început toată tărășenia cu

îmbrăcatul asemenea celor din popor și cu amestecarea printre elementele cele mai de jos ale Orașului. Își duce prietenii în lupanarele gladiatorilor și bea toată noaptea cu ei și dansează în fața lor și restul îl las pe seama imaginației tale. Aranjează excursii cu picnicuri, Iulia, și se duce la tavernele de la țară, printre ciobanii și militarii din străjile de acolo. Acestea sînt *fapte*. Unul din rezultatele acestora, pe care oricine îl poate vedea : efectul asupra limbii ; acuma e „chic" să vorbești în *„pleb"* curent. Și nu există nici o îndoială că ea, și numai ea singură, este răspunzătoare. Poziția ei în societate, obîrșia, bogăția, frumusețea ei și — trebuie să o mărturisim — fascinația și inteligența ei au tîrît societatea drept în noroi.

Dar, în sfîrșit, i s-a făcut frică. Și te-a poftit la masă, pentru că îi este frică.

Căci ascultă : se urzește ceva foarte serios, și anume, ceva ce, pînă la urmă, te va împovăra pe tine, în ceea ce privește luarea unei hotărîri.

[În aliniatele următoare se folosește un număr de pseudonime substitutive : „Ochi de vacă" *(pe grecește este Clodia) ;* „Mistrețul sălbatec" *e fratele ei, Clodius Pulcher ;* „Pitpalacul" *(o poreclă ce i-a fost conferită de înaltele doamne mult înainte de căsătoria ei) este Pompeia, soția lui Caesar ;* „Tesaliana" *(prescurtare pentru* „Vrăjitoarea din Tesalia"*) este Servilia, mama lui Marcus Iunius Brutus; și* „Școala de tapiserie" *sînt, în același timp, Misterele Bunei Zeițe, ca și comitetul care conducea celebrarea lor.* „Creatorul de vreme" *este, firește, Caesar.]*

Părăsită de virtuți, cum se află această femeie, nu sînt, totuși, pentru excluderea ei de la *anumite întruniri ;* dar nu încape îndoială, că excluderea ei va fi propusă. Ea și *Pitpalacul* au fost de față la ultima întrunire a Consiliului de conducere, care a avut loc chiar înainte ca ea să plece în sud, la Baiae. Au cerut președintei — *Tesaliana* ședea pe scaunul tău prezidențial — să le scuze și au plecat de vreme ; și în clipa în care au plecat, pretutindeni în sală grupuri-grupuri au început să discute despre dînsa. Aemilia Cimber a spus că dacă *Ochi de vacă* se va afla undeva în preajma ei, în timpul *Școlii de tapiserie* o va pălmui. Fulvia Manso a spus că ea nu o va pălmui în timpul ritualurilor, dar că va pleca imediat și va înainta o plîngere Pontifului Suprem. Și *Tesaliana* care, ocupînd scaunul prezidențial, nu ar fi trebuit să emită nici un fel de părere, a spus că primul lucru care-i de făcut, este de a supune cazul ție și președintei Colegiului virginelor Vestale. Tonul ei indignat, trebuie s-o spun, m-a izbit ca fiind ușor comic, căci știm cu toții că nu a fost dintotdeauna atît de demnă, pe cît pretinde azi a fi.

Ei, acum ești în cunoștință de cauză ! Nu cred că tu sau nepotul tău veți admite vreodată să fie exclusă, dar ce idee ! Și ce scandal ! Știi, cred că aceste femei mai în vîrstă nici nu-și mai dau seama, ce va să zică *un scandal*. Noaptea trecută mi-am dat deodată seama

că, de cînd am ţinere de minte, au avut loc numai trei excluderi, şi de fiecare dată femeia s-a sinucis imediat.

Şi totuşi, pe de altă parte, este îngrozitor să te gîndeşti că *Şcoala de Tapiserie*, care este lucrul cel mai frumos şi sacru şi minunat, să cuprindă o creatură ca *Ochi de vacă*. Iulia, eu n-am uitat niciodată, ce a spus marele tău soţ în privinţa aceasta : „Acele douăzeci de ore, în cursul cărora se adună femeile noastre, sînt asemenea unui coloane care susţine Roma".

Pentru noi toţi este o adevărată şaradă : de ce îngăduie *Creatorul de vreme* (asta bineînţeles nu înseamnă lipsă de respect, draga mea, precum bine ştii) *Pitpalacului*, să o vadă atît de des ? Asta ne uimeşte pe toţi. Frecventarea *Ochiului de vacă* atrage, inevitabil, întîlnirea cu *Mistreţul sălbatec* şi nici o femeie cu principii nu poate să-şi dorească vreodată, să-l întîlnească pe *Mistreţul sălbatec*.

Dar hai să schimbăm subiectul.

Ieri am avut parte de o mare onoare, despre care trebuie să-ţi povestesc. M-a distins *El*, intrînd în vorbă cu mine.

M-am dus, fireşte, ca toată Roma, să-i fac o vizită lui Cato, în ziua comemorării marelui său strămoş. Mii de oameni umpleau străzile din jurul casei, gornişti, cîntăreţi din fluier, preoţi. Înăuntru, în casă, a fost instalat scaunul Dictatorului şi, bineînţeles, toată lumea era foarte agitată. În sfîrşit, a sosit. Şi tu ştii, draga mea, cît de imprevizibil este tot ce face ! Precum spune nepotul meu : e ceremonios, cînd te aştepţi să fie neceremonios, şi neceremonios, cînd te aştepţi să fie ceremonios. A venit pe jos, prin Forum, urcînd dealul fără nici un fel de suită, păşind pur şi simplu între Marc Antoniu şi Octavius. Tremur pentru el, deoarece asta *este* primejdios ; dar acesta este tocmai unul din lucrurile pentru care oamenii într-adevăr îl adoră ; este *Vechea Romă* şi trebuie să fi auzit chiar de la ferma ta aclamaţiile ! A intrat în casă, închinîndu-se şi zîmbind şi s-a îndreptat direct spre Cato şi spre familia acestuia. Ai fi putut auzi pînă şi umbletul unei furnici. Ei bine, nu constituie nici o noutate pentru tine că nepotul tău este însăşi perfecţiunea. Am putut auzi fiecare cuvînt pe care l-a rostit. Întîi, solemnitatea şi deferenţa : chiar şi Cato plîngea şi-şi ţinea capul foarte plecat. Apoi Caesar a devenit din ce în ce mai puţin ceremonios ; a atras în discuţie şi familia, şi apoi a devenit jucăuş şi *foarte glumeţ* şi curînd întreg atriul rîdea.

Cato a răspuns bine, dar foarte scurt. Toate penibilele diferende politice păreau a fi fost uitate. Caesar a acceptat unul din cozonacii care se ofereau de jur împrejur şi apoi a început să se adreseze unuia şi altuia dintre cei care stăteau alăturea. A refuzat să se aşeze pe scaunul Dictatorului, dar tot ce face este atît de fermecător, încît nu părea a fi fost un afront adus casei ! Şi apoi, draga mea, m-a zărit *pe mine*, şi cerînd unui servitor un scaun, s-a aşezat lîngă mine. Îţi poţi *închipui* starea în care mă aflam.

Oare a uitat vreodată un fapt sau un nume ? Şi-a adus aminte că a petrecut patru zile la noi, la Anzio, acum douăzeci de ani, şi de toate rudele şi de toţi oaspeţii mei. Cu mare delicateţe m-a prevenit în privinţa activităţilor politice ale nepotului meu (dar, draga mea, *ce* pot întreprinde în această privinţă !) Apoi a început să-mi ceară părerea despre comemorarea lunară a Întemeierii Oraşului. Se pare că a băgat de seamă prezenţa mea — gîndeşte-te, la distanţă de o jumătate de milă şi în vreme ce se deplasează de colo pînă colo, în complicatul ritual ! Care părţi le găsesc cele mai impresionante, care pasaje sînt prea lungi şi prea tenebroase pentru popor ? Apoi a trecut la religia însăşi, la auspicii şi la zilele norocoase şi nenorocoase.

Draga mea, este omul cel mai fermecător din lume, dar, de asemenea — trebuie să o spun — nu inspiră oare *frică ?* Ascultă cu o atenţie atît de deplină orice lucru mărunt pe care te străduieşti să-l spui. Şi ochii aceia mari te flatează, te flatează şi te înspăimîntă. Par a spune : „Tu şi cu mine sîntem singurii oameni sinceri de aici ; noi spunem ceea ce credem într-adevăr ; noi spunem adevărul". Sper că nu m-am purtat chiar ca o gîscă ; dar aş fi dorit ca cineva să mă prevină că Pontiful Suprem mă va întreba cum, ce, unde şi cînd mă gîndesc la religie, pentru că pînă la urmă despre asta a fost vorba. În sfîrşit şi-a luat rămas bun şi am putut pleca acasă, cu toţii. Şi eu m-am dus drept la culcare.

Te întreb în şoaptă, Iulia : cum *trebuie* să fie, să fii soţia lui ?

M-ai întrebat despre Lucius Mamilius Turrinus.

Asemenea ţie, mi-am dat dintr-o dată seama că nu ştiu nimic despre el. Am presupus că a murit sau că şi-a revenit îndeajuns, pentru a deţine un post oarecare, într-una din regiunile mai îndepărtate ale Republicii. Dar în căutarea unor informaţiuni de asemenea natură, am descoperit că cel mai bine este să-l întrebi pe unul din vechii noştri servitori de încredere. Alcătuiesc un soi de societate secretă ; ştiu totul despre noi ; şi sînt mîndri de ceea ce ştiu. Aşa că l-am consultat pe bătrînul Rufus Tela, libertul nostru şi, într-adevăr, iată faptele :

În cea de a doua bătălie cu belgienii, într-o împrejurare în care Caesar a fost aproape prins, duşmanul l-a luat prizonier pe Turrinus. Dispăruse de treizeci de ore, pînă ce Caesar şi-a dat seama că lipseşte. Atunci, draga mea, nepotul tău a azvîrlit un regiment împotriva taberei duşmane. Regimentul a fost aproape nimicit, dar l-a adus îndărăt pe Turrinus, *într-o stare jalnică.* Duşmanul, pentru a-i stoarce informaţii, s-a apucat să-i taie, unul cîte unul, membrele şi să-i extirpe simţurile. Îi tăiaseră un braţ şi un picior, poate chiar mai mult, i-au scos ochii, i-au ciuntit urechile şi erau pe punctul de a-i sparge timpanele. Caesar i-a asigurat toate îngrijirile cu putinţă, şi de atunci încoace trăieşte, conform propriei sale dorinţi, în cea mai tainică izolare posibilă. Rufus pare totuşi a şti că trăieşte într-o vilă splendidă, la Capri, despărţit

de lume prin ziduri complet impenetrabile. Bineînțeles, continuă a fi foarte bogat și are o gospodărie mare, cu numeroși secretari, îngrijitori și toate celelalte.

Nu este oare pur și simplu o poveste *să-ți sfîșie inima?* Viața nu este cîteodată pur și simplu *oribilă?* Îmi aduc atît de bine aminte de el — chipeș, bogat, capabil, în mod evident destinat celor mai înalte funcții din Stat, și atît de fermecător. Era gata să se însoare cu Aurunculeia mea, dar tatăl său și toată acea cimotie Mamilius erau prea conservatori pentru mine, ca să nu mai vorbesc de soțul meu. Se pare că este în continuare interesat de politică și istorie și literatură. Are un agent aici, la Roma, care-i trimite toate știrile și cărțile și bîrfelile, dar nimeni nu știe cine este agentul. Pare că dorește să fie uitat de toată lumea, cu excepția cîtorva prieteni apropiați. Bineînțeles, l-am întrebat pe Rufus cine se duce să-l vadă. Rufus mi-a spus că nu primește aproape pe nimeni; că actrița Cytheris se duce ocazional și-i citește și că o dată pe an, în primăvară, Dictatorul se duce și stă cîteva zile, dar se pare că niciodată nu pomenește cuiva de vizitele sale.

Rufus, care e o nestemată, m-a implorat să nu repet nimănui ceva din toate acestea, afară de tine. Este un bătrîn african cu totul deosebit și pare să respecte dorința invalidului de a fi uitat. Am să procedez precum dorește și știu că și tu vei face la fel. Sînt *oripilată* de lungimea acestei scrisori.

Vino, cît poți de repede.

VI. Clodia, din Capua, către fratele ei Publius Clodius Pulcher, la Roma.

8 septembrie

Din vila lui Quintus Lentulus Spinther și a soției sale Cassia.

Smintitule:

S.T.E.Q.V.M.E. (Clodia folosește în ironie o convenție epistolară a vremii, care avea înțelesul „Dacă tu și cu armata ta sînteți sănătoși, atunci e bine"; schimbînd două litere, ea spune „Dacă tu și cu liota ta sînteți bine, e rău").

Iarăși jumuliți. (Poliția secretă a lui Caesar a găsit din nou cale de acces la o scrisoare schimbată între dînșii. Fratele și sora au aranjat însă ca scrisorile inofensive să fie duse de curierii lor în ascunzători superficiale, ca un paravan pentru scrisorile adevărate, care erau tăinuite mai meticulos.)

Scrisoarea ta a fost o absurditate bolnăvicioasă. Îmi spui: *Nu voi trăi în veci.* De unde știi? Nici el, nici tu, nici altcineva nu știe cît va trăi. Ar trebui să-ți întocmești planurile, de parcă ar fi să moară mîine sau să mai trăiască încă treizeci de ani. Numai copiii, oratorii politici și poeții vorbesc despre viitor ca și cum ar fi un lucru pe care cineva ar putea să-l cunoască; spre norocul nostru, nu știm nimic despre el. Spui: *Săptămînal au avut loc convulsiuni.* (Atacurile de epilepsie ale lui Caesar.) Îți spun că greșești și-mi cunoști sursa de informație. (Servitoarea soției lui Caesar, Abra, a fost recomandată pentru această

funcţie de Clodia şi era plătită de aceasta pentru a o ţine la curent cu tot ce se întîmplă în casa lui Caesar.) Spui : *Sub aceşti ciclopi, nu există nimic ce am putea întreprinde.* Ascultă, nu mai eşti un băieţandru. Ai patruzeci de ani. Cînd vei învăţa să nu-ţi aştepţi norocul, ci să clădeşti pe ceea ce ai şi să foloseşti fiece zi pentru a-ţi consolida poziţia ? De ce nu ai fost niciodată mai mult decît tribun ? *Pentru că planurile tale încep mereu cu luna viitoare.* Încerci de fiecare dată să sări peste golul dintre astăzi şi luna viitoare, prin recurgere la violenţă şi la liotele tale de bătăuşi. *Cioc de corabie* (pe greceşte ; acesta-i Caesar) guvernează lumea şi va continua să o guverneze vreme de o zi sau de treizeci de ani. Tu nu ai carieră, tu nu eşti nimic, decît doar dacă accepţi acest fapt şi acţionezi pe temeiul lui sau împrejurul lui. Şi-ţi spun solemn, orice încercare de a acţiona *împotriva* lui ar duce la nimicirea ta.

Trebuie să redobîndeşti vechile lui favoruri. Nu-l lăsa niciodată să uite că ai fost cîndva un puternic sprijin al său. Ştiu că-l urăşti, asta nu are însemnătate. Ura şi dragostea nu au de-a face cu nimica, ceea ce el ştie prea bine. Unde am fi ajuns, dacă el l-ar fi *urît* pe Pompei ?

Obsearvă-l, Smintitule ! Ai putea învăţa multe.

Cunoşti latura lui slabă : această indiferenţă, această *absenţă,* pe care oamenii o numesc mărinimia lui. Aş pune pariu că ţine într-adevăr la tine, pentru că iubeşte ceea ce este spontan şi necomplicat şi pentru că de fapt a uitat că ai fost un dobitoc, care i-ai dat de

furcă. Şi aş pune pariu că în taină a fost amuzat, că vreme de douăzeci de ani l-ai făcut pe Cicero să tremure, asemenea unui şoarece de cîmp.

Observă-l. Ai putea începe prin a-i imita hărnicia. Eu cred ce mi se povesteşte, că scrie şaptezeci de scrisori şi documente pe zi. Se cern asupra Italiei asemenea zăpezii, în fiecare zi — ce spun, asupra lumii, din Britania şi pînă în Liban. Chiar şi la Senat, chiar şi la banchete, un secretar stă în permanenţă în spatele său şi în clipa în care îi vine ideea unei scrisori, se întoarce şi i-o dictează în şoaptă. Într-o clipă comunică unui sat din Belgia că-şi poate schimba numele, luîndu-şi numele său şi-i trimite un flaut pentru orchestra comunală şi-n clipa următoare a născocit o cale pentru a pune de acord legile evreieşti cu privire la zestre, cu uzanţa romană. A dăruit un ceas de apă unui oraş din Algeria şi a scris o scrisoare fascinantă, *la modul arab.* Lucrează, Publius, lucrează.

Şi adu-ţi aminte : acesta este anul în care ne conformăm.

Tot ce-ţi cer este un singur an.

Am să devin cea mai conservatoare femeie din Roma. Pînă în vara viitoare am de gînd să devin Vestală onorifică şi una din directoarele Misterelor Bunei Zeiţe.

Tu poţi obţine o provincie.

Începînd de acuma, vom pronunţa numele nostru „Claudius". Bunicul a strîns cîteva voturi, de ici, de colea, adoptînd pronunţia plebeie. Plicticos.

Banchetul nostru este un eşec. *Cioc de corabie* şi *Lentila mică* (din nou în greceşte ; aceasta-i soţia lui Caesar) au refuzat. Hecuba nu a răspuns. Cînd va auzi acestea, Cicero va trimite probabil un refuz de ultimă oră. Asinius Pollio va fi de faţă şi eu am să umplu într-un fel golul din jurul mesei.

Catul. Vreau să te porţi frumos cu el. Mă dezbar treptat de chestiunea asta. Lasă-mă să procedez în felul meu. Nici n-ai crede : ce se petrece ! Am despre mine însămi o părere tot atît de bună ca oricare femeie obişnuită, dar nu am pretins niciodată a fi ceva asemenea tuturor zeiţelor adunate la un loc, nici Penelope, pe deasupra. Nu mă tem de nimica, Publius, afară de epigramele acelea înspăimîntătoare. Uită-te la cele pe care le-a trîntit împotriva lui Caesar ; toată lumea le repetă ; rămîn lipite de el, asemenea unei schilodiri a trupului. Nu vreau să am parte de nici una din ele, aşa că lasă-mă să orînduiesc această chestiune în felul meu.

Înţelegi acuma că banchetul nostru este un eşec ? Bagă-ţi asta în cap. Nu va veni nimeni în casa noastră, decît „Mustăţile verzi" ale tale şi seminţia lui Catilina. Totuşi, noi sîntem cine sîntem. Familia noastră a aşternut pavajele acestui oraş şi nu am de gînd să-l las pe careva să o uite.

Încă un lucru, Smintitule.

Lentila-mică nu este de tine. Ţi-o interzic. Scoate-ţi-o din minte. Ţi-o interzic. În privinţa aceasta, tu şi cu mine am comis mereu cele mai grave greşeli. Gîndeşte-te la ce-ţi spun. (Clodia face aluzie la seducerea unei virgine Vestale de către fratele ei ; şi poate la indecenta ei urmărire, în instanţe juridice, a strălucitului Caelius, un amant anterior, pe care l-a acuzat că i-a furat bijuteriile. Acesta a fost apărat cu succes de Cicero, într-un discurs care a dezvăluit toate ungherele atît ale vieţii fratelui cît şi ale surorii, făcîndu-i notorii şi ridicoli în ochii populaţiei romane.)

Continuă deci să-ţi repeţi : respectabil, timp de un an.

Eu, Ochi-de-vacă ai tăi, te ador. La întoarcerea curierului, trimite-mi cîteva rînduri. Voi sta aici patru sau cinci zile, deşi azi după-masă, la sosire, o singură privire asupra lui Quintus şi a Cassiei m-a făcut să doresc să o pornesc de zor spre Nord. Am să zgîlţîi eu infumurarea lor, n-ai grijă. Verus şi Mela sînt cu mine. Catul mă va întîlni aici, poimîine.

Trimite-mi răspuns, prin acest curier.

VI-A. Clodius către Clodia.

Drept răspuns, o înjurătură obscenă a fost repetată meticulos cu curierul.

VII. Clodia, din Capua, către soţia lui Caesar, la Roma.

8 septembrie

Scumpo,

Soţul tău este un om foarte mare, dar mai este şi un om foarte aspru. Mi-a trimis o vorbă extrem de

scurtă, cum că nu poate veni la banchetul meu. Știu că tu îl poți convinge să vină. Nu te descuraja, dacă de primele trei-patru dăți refuză.

Asinius Pollio vine, la fel și acest poet nou, Gaius Valerius Catullus. Adu-i aminte Dictatorului că i-am trimis fiecare fragment pe care am putut pune mîna din versurile acestui tînăr și că nici nu mi-a înapoiat originalele, nici nu mi-a trimis copii după ele.

Mă întrebi, scumpo, ce cred despre cultul lui Isis și Osiris. Am să-ți spun părerea mea în această privință, cînd te voi vedea. Desigur, e foarte încîntător pentru ochi, dar în fapt este, în întregime, o prostie. E bun pentru fete de serviciu și hamali. Îmi pare rău că am început să duc lume de categoria noastră la acest cult. Baiae e un loc atît de plicticos, încît a merge la ritualurile egiptene nu a fost decît unul din lucrurile pe care le întreprinzi, ca să treacă timpul. Dacă aș fi în locul tău, nu aș stărui pe lîngă soțul tău ca să te lase să asiști la ele : vei izbuti numai să-l superi și vă veți amărî amîndoi.

Am un cadou pentru tine. La Sorento l-am găsit pe cel mai grozav țesător. Face un văl atît de ușor, încît poți sufla bucăți întregi dintr-însul pînă sus, sub tavan, și apoi să îmbătrînești, tot așteptînd pînă coboară iar, plutind. Și nu este făcut din solzi de pește, ca materialul acela strălucitor, pe care îl poartă dansatoarele. Îl vom purta amîndouă, tu și cu mine, la banchetul meu : ne vom îmbrăca, de parcă am fi gemene ! Am desenat un model și Mopsa poate să înceapă să-l lucreze, din clipa în care sosesc la Oraș.

Trimite-mi un cuvînt de răspuns prin acest curier.

Și tîrăște-l pe omul acela dezagreabil la banchetul meu.

Te sărut drept în colțul fiecăruia dintre ochii tăi frumoși, Gemene ! Deși ești cu atît mai tînără ca mine !

VII-A. Soția lui Caesar către Clodia, la întoarcerea curierului.

Șoricuț drag,

Nu mai pot răbda, pînă te revăd. Sînt nenorocită. Nu mai pot continua să trăiesc ca pînă acum. Trebuie să mă sfătuiești. El zice că nu putem veni la banchetul tău. Orice rugăminte îi adresez, mi-o refuză. Nu mă pot duce la Baiae. Nu mă pot duce la teatru. Nu mă pot duce la templul lui Isis și Osiris.

Vreau să stau de vorbă pe îndelete cu tine. Cum pot să dobîndesc ceva mai multă libertate ? Ne certăm în fiecare dimineață și în fiecare seară se scuză ; dar nu realizez vreodată nici cel mai mic progres, și niciodată nu obțin ceea ce doresc.

Desigur, îl iubesc foarte mult, deoarece este soțul meu ; dar, oh, dragă, aș vrea să storc cîndva și oarecari plăceri din viață. Plîng atît de mult, încît am devenit urîtă și ai să mă urăști.

Bineînțeles, voi continua să-l rog să vină la banchetul tău, dar, oh ! — îl cunosc. Vălul fîșîie miraculos. Grăbește-te.

VIII. Scrisoarea-jurnal a lui Caesar către Lucius Mamilius Turrinus.

Probabil între 4 și 20 septembrie

970. [Despre legile cu privire la primul născut și un pasaj din Herodot.]

971. [Despre poezia lui Catul.] Multe mulțumiri pentru cele șase comedii de Menandru. Încă nu mi-a fost cu putință să le citesc. Am pus să fie copiate și am să înapoiez originalele, nu peste mult, poate însoțite de unele comentarii.

Trebuie să ai, într-adevăr, o bibliotecă bogată. Există și unele goluri pe care aș putea ajuta să le umpli ? Scotocesc acum lumea întreagă, în căutarea unui text corect a *Lycurgiei* lui Eschil. Am avut nevoie de șase ani, pînă am putut pune mîna pe *Benchetuitorii* și pe *Babilonienii* lui Aristofan, pe care ți le-am trimis vara trecută. Cea din urmă, precum ai remarcat, a fost o copie slabă : niște funcționari de vamă din Alexandria au umplut-o cu inventare de mărfuri.

Pun în pachetul de săptămîna aceasta un teanc de poezii. Vechile capodopere dispar ; sub semnul lui Apolo apar altele, care le iau locul. Acestea sînt de un bărbat tînăr, Gaius Valerius Catullus, fiul unei vechi cunoștințe de-ale mele, care trăiește lingă Verona. În drum spre nord, am petrecut în (50) o noapte în casa lor și mi-aduc aminte de fii și de fiică. De fapt, îmi aduc aminte că l-am prețuit mai mult pe fratele poetului — care a murit între timp.

Vei fi mirat că femeia apostrofată în poezii sub numele de Lesbia nu este alta decît Clodia Pulcher, căreia tu și cu mine i-am scris, la vremea noastră, poezii. Clodia Pulcher ! Prin ce stranie înlănțuire de semnificații s-a întîmplat ca această femeie, care a pierdut față de ea însăși orice scop inteligibil și nu trăiește decît pentru a pune pecetea haosului din sufletul ei pe tot ce o înconjoară, să fiinţeze în mintea unui poet în chip de obiect al adorației sale și să-l facă să dea la iveală asemenea cîntece valoroase ? Îți spun cu toată seriozitatea că unul din lucrurile pe care le invidiez cel mai mult în lumea asta este darul din care se iscă marea poezie. Marilor poeți le atribui puterea de a aținti cu privirea neclintită ansamblul vieții și de a statornici armonia între ceea ce este înlăuntrul lor și ceea ce este dincolo de ei. Catul poate fi foarte bine unul dintre aceștia. Dar făpturile acestea suverane sînt oare și ele supuse dezamăgirilor omenirii mai mărunte ? Ceea ce mă neliniștește actualmente nu este ura lui față de mine, ci dragostea lui față de Clodia. Nu pot crede că se adresează numai frumuseții ei și că splendoarea trupului este suficientă pentru a prilejui asemenea izbînzi în orînduirea limbii și a ideilor. Este el în stare a întrezări în ea perfecțiuni, care nouă ne sînt nevăzute ? Ori vede în ea grandoarea care sălășluia neîndoielnic într-însa, pînă ce nu a declanșat împotriva ei însăși prăpădul care acuma stîrnește aversiuni și rîsete, în tot Orașul ?

Pentru mine, aceste întrebări sînt legate de primele pe care omul le pune înseşi vieţii. Voi continua să le iscodesc şi-ţi voi comunica cele descoperite.

972. [Despre politică şi numiri.]

973. [Cu privire la anumite reforme, introduse în Misterele Bunei Zeiţe. Vezi Documentul XLII-B.]

974. [Despre cîteva butoaie de vin grecesc, pe care Caesar i le trimite în dar.]

975. [Despre cererea Cleopatrei, ca atunci cînd se va afla la Roma, să-i fie îngăduit a participa la Misterele Bunei Zeiţe. Vezi Documentul LXIII-A.]

976. [Recomandarea unui servitor.]

977. [Despre duşmănia pe care o resimt faţă de el Cato, Brutus şi Catul.] I-am făcut lui Cato o vizită, în ziua comemorării meritelor marelui său străbun.

Cum ţi-am mai spus şi altă dată, a-ţi scrie are un efect ciudat asupra mea : mă descopăr cercetînd chestiuni, pe care altminteri nu le iau în serios. Gîndul care i-a venit în clipa aceasta condeiului meu şi pe care am fost pe punctul de a-l respinge, este următorul :

Dintre cei patru bărbaţi pe care îi respect cel mai mult la Roma, trei mă privesc cu duşmănie de moarte. Mă refer la Marcus Iunius Brutus, la Cato şi la Catul. Este foarte probabil că şi Cicero ar fi încîntat să-mi ducă lipsa. Nu există nici o îndoială în privinţa aceasta ; ajung la mine numeroase scrisori, care iniţial nu au fost destinate ochilor mei.

Sînt obişnuit să fiu detestat. Încă din prima tinereţe am descoperit că nu am nevoie de părerea bună a altor oameni, chiar şi a celor mai buni, pentru a

mă consolida în acţiunile mele. Cred că există numai o singură solitudine mai cuprinzătoare decît cea a unui comandant militar şi a capului de stat, şi aceasta este cea a poetului — căci cine îl poate povăţui în această neîntreruptă succesiune de alegeri, care este o poezie ? În sensul acesta responsabilitatea înseamnează libertate : cu cît eşti silit să iei mai multe hotărîri de unul singur, cu atît îţi dai mai bine seama de libertatea ta de a alege. Consider că nu putem fi socotiţi pe deplin conştienţi de spiritul nostru, decît atunci cînd purtăm răspundere şi că spiritul meu nu poate fi ameninţat de o primejdie mai mare, decît dacă ar ajunge să reflecte un efort oarecare, pentru a obţine încuviinţarea vreunui om, fie chiar a unui Brutus sau a unui Cato. Trebuie să ajung la hotărîrile mele, de parcă ele nu ar constitui obiectul comentariilor altor oameni, de parcă nu ar sta nimeni să le privească.

Şi totuşi, sînt un politician : trebuie să joc comedia de a acorda cea mai mare consideraţie părerii altora. Politicianul este cineva care pretinde că, la rîndul său, este o victimă a foamei universale de stimă ; dar el nu poate arbora cu succes această aparenţă, decît dacă în fapt ea îi este străină. Aceasta este ipocrizia de bază a politicii şi triumful final al conducătorului vine o dată cu frica, ce se stîrneşte în oameni, atunci cînd bănuiesc — fără a dobîndi vreodată certitudine — că în realitate conducătorul este indiferent faţă de aprobarea lor, indiferent şi ipocrit. Cum ? — îşi spun ei — cum ? s-ar putea ca în omul acesta

să nu existe acel cuib de şerpi, pe care îl purtăm în noi, fiecare în parte, şi care constituie deopotrivă şi tortura şi deliciul nostru — setea de laudă, nevoia de auto-justificare, afirmarea de sine, cruzimea şi invidia ? Zilele şi nopţile mele se desfăşoară printre şuierăturile acelor şerpi. Cîndva, i-am auzit în propriile mele măruntaie. Nu ştiu cum anume i-am redus la tăcere, deşi răspunsul la această întrebare, pusă bunăoară unui Socrate, depăşeşte în importanţă oricare altul.

Cred că nu asemenea cuibi de şerpi sînt motivul pentru care sînt detestat de un Marcus Brutus, de un Cato şi de acest poet. În fapt, ura lor împotriva mea izvorăşte din mintea lor şi din vederile lor despre guvernămînt şi despre libertate. Chiar dacă i-aş înălţa pînă în locul pe care îl deţin eu şi le-aş arăta lumea, desfăşurată în faţă, aşa cum numai de aici poate fi văzută ; chiar dacă aş putea să-mi despic ţeasta, să o deschid şi să le arăt experienţa mea de o viaţă, de atîte sute de ori mai apropiată de oameni şi de guvernămînt, decît a fost a lor ; chiar de aş putea citi cu ei, rînd cu rînd, textele filozofilor de care se cramponează şi istoria acelor ţări, din care îşi aleg exemplele, nici atunci nu aş putea nădăjdui să le limpezesc ochii. Primul şi ultimul dascăl al vieţii este viaţa şi angajarea fără rezerve, primejdioasă, pentru viaţă ; pentru bărbaţii care ştiu asta, un Aristot şi un Platon au multe de spus ; dar pe cei ce şi-au impus precauţiuni şi s-au pietrificat într-un sistem de idei, pe aceia înşişi dascălii îi vor induce în

eroare. Brutus şi Cato repetă : „libertate", „libertate" şi trăiesc pentru a impune altora o libertate pe care nu şi-au acordat-o lor înşişi. — bărbaţi severi, fără de bucurii, care le strigă vecinilor : fiţi bucuroşi, cum sîntem bucuroşi şi noi ; fiţi liberi, cum sîntem liberi şi noi.

Cato nu este educabil. Pe Brutus l-am trimis guvernator în Galia Cisalpină, la şcoală. Octavius este alături de mine, şi vede întreg traficul Statului ; curînd îl voi trimite afară, în arenă.

Dar de ce m-ar urî Catul ? Poeţii mari pot genera indignare în sufletul lor, nutrind-o cu sentimente dobîndite din manuale vechi ? Poeţii mari sînt proşti în toate privinţele, exceptînd poezia ? Îşi pot forma părerile din taclalele de masă, de la Clubul Aemilian de jocuri şi înot ?

Mărturisesc, dragul meu prieten, că sînt uimit de o slăbiciune pe care o simt trezindu-se în mine, o slăbiciune delirantă : oh, a fi înţeles de unul asemenea lui Catul şi a fi sărbătorit de mîna lui, în versuri care nu vor fi curînd uitate !

978. [Despre un principiu bancar.]

979. [Despre unele activităţi conspirative din Italia, care agită pentru asasinarea lui. Vezi la noi LXI.]

980. Îţi aduci aminte unde ne poftise roşcatul Scaevola să ne ducem cu el, să vînăm, în vara aceea în care ne-am întors din Grecia ? Cea de a doua recoltă de grîu promite a fi foarte bună acolo. (Aceasta este o idee de manevră financiară, comuni-

cată criptografic, pentru a nu-i alarma pe numeroșii lor secretari.)

981. [Despre sărăcia adjectivelor, care deosebesc în limba greacă culorile.]

982. [Despre o posibilă abolire a tuturor regulilor religioase.] Noaptea trecută, nobile prieten, am făcut ceva ce nu am mai făcut de mulți ani: am scris un edict; l-am recitit; și l-am rupt. Mi-am îngăduit o incertitudine.

În aceste ultime cîteva zile am primit niște rapoarte fără precedent de absurde, de la cercetătorii măruntaielor de păsări și de la ascultătorii de tunete. Pe deasupra, tribunalele și Senatul au fost închise timp de două zile, pentru că un vultur a scăpat niște murdării grețoase la distanță de un zbor de săgeată de Capitoliu. Răbdarea mea a ajuns aproape la capăt. Am refuzat să îndeplinesc ceremonialul de ispășire, să mimez această timorată umilință de sine. Soția mea și chiar și servitorii mei m-au privit chiondorîș. Cicero a binevoit să mă sfătuiască să satisfac așteptările superstițiilor populare.

Noaptea trecută m-am așezat și am scris un edict pentru desființarea Colegiului augurilor și am declarat că de aici încolo, nici o zi să nu mai fie considerată nenorocoasă. Am continuat să scriu, explicînd poporului meu motivele acestei acțiuni. Cînd am fost mai fericit? Care plăceri sînt mai mari decît cele ale onestității? Am continuat să scriu și constelațiile lunecau în fața ferestrei mele. Am di-

zolvat Colegiul virginelor Vestale; am măritat fiicele primelor noastre case și ele au dăruit Romei fii și fiice. Am închis porțile templelor, ale tuturor templelor noastre, cu excepția celor ale lui Iupiter. Am prăvălit zeii îndărăt în abisul ignoranței și fricii, din care-și trag obîrșia, în aceea lume semiobscură, în care imaginația născocește minciuni consolatoare. Și, în sfîrșit, a sosit momentul în care am dat deoparte ceea ce făcusem și am început să o iau de la capăt, cu proclamarea adevărului că Iupiter însuși nu a existat niciodată; că omul a fost singur într-o lume, în care nu se auzea nici o voce afară de vocea lui, o lume care nu a fost nici prietenoasă, nici neprietenoasă, pînă ce omul însuși a plămădit-o astfel.

Și cînd am recitit cele ce scrisesem, le-am nimicit.

Le-am nimicit nu din motivele lui Cicero — nu pentru că absența unei religii de Stat ar sili superstițiile la o existență clandestină și la niște practici și mai josnice (ceea ce se și petrece deja), nu pentru că o măsură atît de cuprinzătoare și radicală ar sfărîma ordinea socială și ar lăsa poporul pradă disperării și zăpăcit, asemenea unor oi în viscol. În cazul unui anumit gen de reforme, dislocările pricinuite de transformările treptate sînt aproape tot atît de mari ca cele cauzate de alterarea totală și drastică. Nu, nu urmările posibile mi-au imobilizat mîna și voința; a fost ceva în și din mine.

În sinea mea, nu am fost sigur că sînt sigur.

Sînt oare sigur că nu există nici o rațiune, îndărătul existenței noastre, și nici un mister, nicăieri în univers? Cred că sînt. Ce bucurie, ce ușurare ar fi dacă am putea-o declara cu toată convingerea. De-ar fi așa, aș putea să-mi doresc să trăiesc în eternitate. Cît de înfricoșător și de glorios ar fi rolul omului dacă într-adevăr ar trebui să creeze, fără îndrumare și fără consolare, cu propriile sale resurse, înțelesul existenței sale și să scrie regulile după care trăiește.

Tu și cu mine am statornicit de mult că zeii nu există. Îți aduci aminte de ziua în care am căzut definitiv de acord asupra acestei hotărîri, și ne-am decis să-i cercetăm toate consecințele — ședeam pe stîncile de pe țărmul Cretei, azvîrlind pietricele în mare și numărînd delfinii? Am făcut legămînt să nu îngăduim niciodată minții noastre să permită pătrunderea vreunei îndoieli oarecari în această chestiune. Cu ce ușurință de băiețandri în inimă am conchis noi atunci că sufletul se stinge în moarte. (Nici o altă limbă nu poate reproduce vigoarea acestei fraze în latina lui Caesar, în care însăși cadența exprimă, sfîșietor, renunțare și regret. Adresantul scrisorii a înțeles că Caesar se referea la moartea fiicei sale Iulia, soția lui Pompei, pierderea cea mai covîrșitoare din viața lui. Mamilius Turrinus fusese cu el, cînd vestea morții ei ajunsese la cartierul general al lui Caesar, în Britania.)

Am crezut că nu am revenit asupra rigorii totale a acestor asertiuni. Există, totuși, numai o singură cale pentru a afla ce anume știm, și aceasta constă în a ne risca convingerile printr-un act, a le angaja într-o răspundere. Redactînd edictul, noaptea trecută, și prevăzînd consecințele ce vor rezulta, am fost îndemnat să mă cercetez cît mai exact cu putință. Aș înfrunta bucuros toate consecințele, avînd siguranța că la urma urmelor adevărul ar întări lumea și pe toți cei ce se află în lume, dar numai dacă eu însumi aș fi sigur că sînt sigur.

O ultimă îndoială îmi oprește mîna.

Trebuie să fiu sigur că în nici un ungher al ființei mele nu mai stăruie gîndul că există posibiliatea ca în și dincolo de univers să exite o rațiune, care să influențeze rațiunea și acțiunile noastre. Dacă recunosc posibilitatea unui singur asemenea mister, se reîntoarce, plutind, întreg cortegiul celorlalte: iată iarăși zeii, care ne-au învățat ce este perfecțiunea și care ne observă; iată sufletele noastre, care ne sînt însuflate la naștere și care supraviețuiesc morții noastre: iată recompensele și pedepsele, care asigură un sens pînă și celor mai neînsemnate dintre acțiunile noastre.

Da, prietene, eu nu sînt familiarizat cu nehotărîrea, și acum sînt nehotărît. Știi cît de puțin sînt înclinat spre meditație; la orice judecată aș ajunge, ajung nu știu cum anume, dar instantaneu; nu sînt inițiat în a emite ipoteze și de la vîrsta de șaisprezece ani am apreciat filozofia cu intoleranță, ca pe un exercițiu ispititor dar nerodnic al minții, ca pe o evaziune din fața obligațiunilor vieții imediate.

Mi se pare că sînt patru tărîmuri în care, cu înfiorare, întrezăresc în viaţa mea şi în viaţa din preajma mea, posibilitea existenţei acestui mister:

Cel erotic — oare nu am înlăturat prin explicaţii prea uşuratice, tot ce însoţeşte focurile ce populează lumea? Lucreţiu avea poate dreptate şi lumea noastră, cea pusă pe glume, greşeşte. Se pare că am ştiut toată viaţa, dar că am refuzat să recunosc că orice, orice iubire este identică, una şi aceeaşi, şi însuşi spiritul cu care pun aceste întrebări, este trezit, susţinut şi instruit numai de iubire.

Poezia majoră — poezia este într-adevăr canalul principal prin care au dobîndit acces spre lume cele ce, mai presus de toate, slăbesc fiinţa umană; aici îşi găseşte omul consolările facile şi minciunile care îl reconciliază cu ignoranţa şi cu inerţia; socot că nimeni nu mă depăşeşte în ură îndreptată împotriva oricărei poezii, cu excepţia celei mai bune — dar marea poezie, este ea oare dincolo de om?

În al treilea rînd, un moment care intervine în urma bolii mele; nu se pot îndepărta în pripă indiciile în privinţa unei mai ample cunoaşteri şi fericiri, rezultate din acest moment. (Această frază constituie o mărturie a încrederii nelimitate pe care Caesar o nutrea faţă de corespondentul său. Caesar nu admitea niciodată să se facă vreo aluzie la atacurile sale de epilepsie.)

Şi, în sfîrşit, nu pot nega că la răstimpuri sînt conştient că viaţa mea şi serviciile pe care le-am adus Romei par a fi fost modelate de o putere de

dincolo de mine însumi. S-ar putea prea bine, dragă prietene, să fiu cel mai iresponsabil dintre oamenii responsabili, care de mult ar fi fost capabil să aducă asupra Romei toate năpastele care se pot abate asupra unui Stat, de nu aş fi fost instrumentul unei înţelepciuni mai înalte, care m-a ales pe mine, din cauza limitelor ce-mi sînt proprii, şi nu pentru tăria mea. Nu stau niciodată să reflectez, şi s-ar putea ca operaţiunile instantanee ale puterii mele de judecată să nu fie decît prezenţa în mine a *daimon*[1]-ului, care-mi este străin, şi care este dragostea pe care zeii o poartă Romei, pe care-l venerează soldaţii mei şi căruia i se roagă, în fiece dimineaţă, poporul.

Acum cîteva zile, ţi-am scris cu trufie; am spus că nerespectînd părerea bună a vreunui om, nu sînt interesat în a primi sfatul nici unui om. Vin la tine, ca să mă sfătuieşti. Gîndeşte-te bine la lucrurile acestea şi împărtăşeşte-mi toate gîndurile tale, cînd te voi vedea în aprilie.

Între timp, scrutez tot ce se petrece în şi dincolo de mine, şi în mod deosebit dragostea, poezia şi destinul. Acuma îmi dau seama că întrebările acestea mi le-am pus toată viaţa, dar omul nu ştie ceea ce ştie, sau chiar ceea ce doreşte să ştie, pînă ce nu este provocat şi nevoit să depună o miză. Sînt provocat; Roma pretinde o nouă mărire. Timpul meu devine scurt.

[1] Daimon (gr.), demon.

IX. Cassia, soţia lui Quintus Lentulus Spinther, din vila ei de la Capua, către cuvioasa fecioară Domitilla Appia, verişoara Clodiei, virgină Vestală.

10 septembrie

De dragul îndelungatei noastre prietenii, scumpa mea Domitilla, simt că trebuie să-ţi scriu neîntîrziat despre o hotărîre pe care am luat-o. Am intenţia de a cere excluderea Claudillei (Clodia Pulcher) de la Misterele Bunei Zeiţe.

Îmi dau seama de întreaga gravitate a ceea ce am să întreprind.

Claudilla a stat tocmai trei zile în casa mea, în timpul călătoriei ei de la Baiae la Roma şi s-au petrecut unele lucruri, pe care simt că trebuie să ţi le povestesc în amănunt.

La sosire, ne-a copleşit cu afecţiunea ei. A pretins dintotdeauna că ne iubeşte, pe mine, pe soţul meu, şi pe copiii mei ; a presupus că noi o iubim ; dar eu am ştiut încă de mult, că niciodată nu a iubit vreo femeie, nici măcar pe mama ei, şi nici un bărbat.

Precum ştii, a o primi pe Claudilla ca musafir al casei este ca şi cum ai primi un proconsul, care se întoarce din provincia lui. Soseşte cu trei prieteni, zece servitori şi o duzină de călăreţi de escortă.

Ei bine, soţul meu şi cu mine am ştiut de mult că imaginea oricărei fericiri a altora este nesuferită verişoarei tale. În prezenţa ei nu putem schimba

priviri de înţelegere ; nu-i putem mîngîia pe copiii noştri ; nu putem atrage atenţia asupra îmbunătăţirilor aduse vilei ; nu putem avea plăcere de lucrările de artă, pe care soţul meu le-a adunat. Zeii nemuritori ne-au hărăzit însă multă fericire şi noi nu sîntem abili în a ne preface, chiar cînd legile ospitalităţii ne impun, să părem certăreţi şi nemulţumiţi.

La început, Claudilla apare întotdeauna în lumina cea mai favorabilă. În prima zi a fost amabilă cu toată lumea. Chiar şi soţul meu a recunoscut că vorbise strălucit. După cină ne-am jucat de-a „portrete" şi ea a izbutit, zicea el, cel mai bun portret al Dictatorului, care poate fi conceput.

Ei bine, lucrurile pe care am să ţi le împărtăşesc acuma, poate că nu-ţi vor părea atît de hotărîtoare precum îmi par mie, unele ar putea să-ţi pară chiar fleacuri.

A doua zi s-a hotărît să facă prăpăd în jurul ei. Las deoparte că m-a insultat pe mine, dar faptul că l-a amărît pe soţul meu îmi stîrneşte din nou mînia, chiar şi în clipa aceasta. Soţul meu se interesează îndeaproape de genealogie şi este foarte mîndru de isprăvile familiei Lentulus — Spinther. Ea a început să-şi bată joc de ei : „Oh, dragul meu Quintus, dar nu poţi, în mod serios, etc... cîţiva primari, sus, în ţinutul etrusc... dar nimeni nu crede, în fapt, că au fost băgaţi în seamă de Ancus Martius... desigur, Quintus, sînt o familie respectabilă." Eu nu ştiu nimic despre asemenea lucruri ; ea, bine-

înțeles, cunoaște numele neamurilor fiecăruia, pînă departe în urmă, chiar pînă la războiul troian. Știa că minte, și a făcut-o doar ca să-l *otrăvească* pe soțul meu, ceea ce a și izbutit.

Fără a ne spune, l-a invitat pe poetul Gaius Valerius Catullus să o întîlnească aici. Am fost foarte bucuroși să-l primim la noi, îndeosebi copiii mei, deși am fi preferat mai degrabă să-l primim pe el singur. Cînd ea se află în preajmă, el este fie în ceruri, fie în iad. De astă dată se afla în iad și curînd ne aflam cu toții acolo.

Ei bine, Domitilla, eu nu stau trează, ca să aflu ce vizite își fac oaspeții mei, unul în camera celuilalt; dar nu-mi place să simt că tocmai casa mea a fost aleasă pentru a deveni scena unor cruzimi rușinoase. Cum verișoara ta l-a invitat pe Valerius Catullus să o întîlnească aici, am fost gata să cred că privește cu bunăvoință o iubire care, datorită versurilor sale pe care le găsesc foarte frumoase, a devenit îndeajuns de amplu cunoscută. Dar se pare că nu: a ales căminul meu nu numai pentru a-i închide ușa în față, dar să se și închidă totodată cu un alt bărbat— acel jalnic poetaș de Verus. Soțul meu a fost trezit în cursul nopții de zgomote în grajd și l-a găsit acolo pe poet, căutînd să împrumute un cal pentru a pleca neîntîrziat spre Roma. De furie, își ieșise din fire; a încercat să se scuze, s-a bîlbîit, a plîns. Pînă la urmă, soțul meu l-a dus în vila noastră veche, de peste drum, și l-a veghiat pînă dimineața. Pînă și o Vestală poate înțelege, dragă Domitilla, cît a fost purtarea ei de rușinoasă, de înjositoare pentru tot sexul nostru — cît de demnă de dispreț. Dimineața următoare am vorbit cu ea despre cele petrecute. S-a uitat la mine cu răceală și a spus: „E foarte simplu, Cassia. Nu voi îngădui nici unui bărbat, nici unui bărbat, să-și închipuie că are vreun drept asupra mea. Sînt o femeie cu desăvîrșire liberă. Catul insistă că are un drept asupra mea. A trebuit să-i arăt repede că nu recunosc nici un astfel de drept. Asta-i tot."

Atunci, pe loc, nu mi-a venit în minte nici un fel de răspuns, dar de atunci încoace, îmi vin o mie. Ar fi trebuit să mă încred în primul meu impuls și ar fi trebuit să-i cer să părăsească neîntîrziat casa.

Pe cînd ne isprăveam cina, în după-amiaza aceea, copiii mei au venit în curte, împreună cu dascălul lor, ca să treacă prin fața altarelor și să-și rostească rugăciunile de la apusul soarelui. Știi cît de pios este soțul meu și întreaga noastră casă. Claudilla a început, în auzul lor, să batjocorească ceremonia sării și libațiunile. Nu am mai putut îndura. M-am ridicat și am cerut tuturor celorlalți să plece din curte. Cînd am rămas singure, i-am spus să-și adune soții de călătorie și să plece. Există, la patru mile în sus, pe drum, un han. I-am spus că voi cere excluderea ei de la Mistere.

S-a uitat la mine vreme îndelungată, în tăcere.

I-am spus: „Văd că nici nu-ți dai seama prin ce anume ai jignit. Dacă preferi, poți pleca de dimineață" și am lăsat-o singură.

Dimineața s-a purtat extrem de corect. S-a scuzat chiar și față de soțul meu, pentru oricare dintre cuvintele ei care i-ar fi putut părea nepotrivit. Dar eu nu mi-am schimbat gîndurile.

X. Clodia, din drum spre Roma, către Caesar.

Din hanul de la borna de 20 de mile, la sud de Roma

10 septembrie

[Această scrisoare e scrisă în grecește]

Fiu al lui Romulus, descendent al Afroditei,

Am primit expresia disprețului tău și a regretului profund, că nu poți veni la banchetul fratelui meu. Se pare că ești ocupat în seara aceea cu Comisiunea spaniolă. Asta îmi comunici mie, care știu — cine ar ști mai bine ? — că Caesar face ceea ce dorește și că ceea ce dorește, este acceptat, fără a crîcni, de Comisia spaniolă și de proconsulii care tremură în fața ta.

E mult, de cînd mi-ai arătat limpede că niciodată nu am voie să te văd singură și nu pot veni niciodată în casa ta.

Mă disprețuiești.

Înțeleg asta.

Dar ai o răspundere față de mine. Tu m-ai făcut ceea ce sînt. Sînt creatura ta. Tu, un monstru, m-ai făcut un monstru.

Pretenția mea nu are nimic de a face cu dragostea. Dincolo de dragoste, mult dincolo de dragoste, sînt creatura ta. Pentru a nu te plictisi cu lucrul acesta, pe care ei îl numesc dragoste, am făcut ceea ce am făcut : m-am abrutizat. Tu, care înțelegi orice (în ciuda întregii tale prefăcătorii, de a fi nobil și candid), înțelegi și asta. Sau prostia ta publică și ostentativă îți interzice să cunoști lucrurile pe care le cunoști ?

Tigrule ! Monstrule ! Tigru hyrcanian ce ești !

Ai o răspundere față de mine.

Ai o răspundere față de mine.

Tu m-ai învățat tot ce știu; dar te-ai oprit pretimpuriu. Mi-ai ascuns esențialul. M-ai învățat că lumea nu are sens. Cînd eu am spus — de *asta* îți aduci aminte, cît și de motivul pentru care am spus-o — că viața este oribilă, mi-ai spus nu, viața nu este nici oribilă, nici frumoasă, că viețuirea, în sine, nu are nici un fel de caracteristică și nici un înțeles. Ai spus că *universul nu știe că oamenii trăiesc în el.*

Nu crezi asta. Știu că mai este ceva, ce ai a-mi spune : Cel puțin un lucru. Oricine poate vedea că te porți ca și cum ar exista, totuși ceva, care pentru tine cuprinde un sens. Ce anume ?

Mi-aș putea îndura viața, dacă aș ști că și tu ești nefericit ; dar văd că nu ești, și asta înseamnă că mai ai să-mi spui un lucru — pe care *trebuie* să mi-l spui.

De ce trăiești ? De ce lucrezi ? De ce zîmbești ? Un prieten — dacă se poate spune despre mine că

am prieteni — mi-a descris purtarea ta în casa lui Cato. Se pare că ai fost amabil, că ai fermecat societatea, că ai făcut-o să rîdă, că ai stat de vorbă la nesfîrşit cu — cine ar putea crede? — Sempronia Metella. Să fie oare cu putinţă să trăieşti din vanitate? Îţi este destul că acum auzi Oraşul şi — dincolo de Oraş — viitorii tăi biografi, descriindu-te mărinimos şi fermecător! Viaţa ta nu obişnuia să fie o serie de măşti, compuse în faţa unei oglinzi.

Caius, Caius, spune-mi ce să fac. Spune-mi ce trebuie să fac. O singură dată îngăduie-mi să-ţi vorbesc, îngăduie-mi să te ascult.

Mai tîrziu. Nu, nu voi fi nedreaptă cu tine, deşi tu eşti nedrept cu mine.

Nu ai fost singurul care ai făcut din mine ceea ce sînt acuma, deşi te-ai mărginit la a desăvîrşi această operă.

A fost lucrul acela monstruos, pe care viaţa l-a făptuit împotriva mea. Eşti singura persoană în viaţă care-mi cunoşti povestea — aceasta-i o răspundere. Ceva asemănător a făptuit viaţa şi cu tine.

X-A. Caesar către Clodia.

Nu la întoarcerea curierului, ci cam patru zile mai tîrziu.

Soţia mea, mătuşa mea şi cu mine vom veni la banchetul tău; nu vorbi despre asta, pînă ce nu vei primi acceptarea mea formală.

Îmi scrii despre lucruri pe care ţi le-aş fi spus. Sau te înşeli pe tine însăţi, sau mă-nşeli pe mine; sau memoria ta dă greş. Sper că în conversaţia oaspeţilor tăi — printre care vor fi, mi se spune, Cicero şi Catul — vor fi atinse unele chestiuni pe care tu le-ai ştiut, dar le-ai uitat.

Îţi este cunoscută măsura admiraţiei mele pentru ceea ce ai fost. Restabilirea ei îţi stă, ca multe altele, în putere. Mi-a venit întotdeauna greu să fiu indulgent faţă de cei ce se dispreţuiesc ori se condamnă singuri.

XI. Caesar către Pompeia.

13 septembrie. Din cancelaria sa, la ora opt dimineaţa.

Sper, scumpa mea soţie, că ai mai reflectat asupra injusteţei acuzaţiilor pe care le-ai formulat în dimineaţa aceasta împotriva mea. Îţi cer iertare pentru a fi părăsit casa fără a răspunde la ultima ta întrebare.

Mă nefericeşte mult, cînd sînt nevoit să-ţi refuz ceva. Mă nefericeşte de două ori, să-ţi refuz mereu şi mereu aceeaşi cerere, aducîndu-ţi din nou argumentele pe care, în împrejurări anterioare, mi-ai spus că le pricepi, că eşti de acord cu ele şi le accepţi. Cum aceste repetiţii sînt ceea ce-mi pune răbdarea la încercare şi îţi nedreptăţesc inteligenţa, îngăduie-mi să fixez prin scris cîteva dintre ele.

Nu pot face nimic pentru vărul tău. Informaţiile cu privire la cruzimea şi corupţia lui, pe insula Cor-

sica, devin pe zi ce trece mai larg cunoscute. Pot prilejui chiar un enorm scandal public; pînă la urmă, dușmanii mei mă vor putea face răspunzător și ar putea să-mi răpească o mulțime de timp, pe care ar trebui să-l închin altor lucruri. Precum ți-am spus, îi pot da orice fel de alt post, în limite raționale, în Armată; în următorii cinci ani nu îl voi mai numi în nici un fel de post administrativ.

Îți repet că ar fi cît se poate de nepotrivit, să iei parte la ceremoniile din templul lui Serapis. Știu că acolo se petrec multe lucruri demne de luat în seamă, pentru care nu este ușor a găsi o explicație, și știu că ritualurile egiptene trezesc emoții puternice și adepții lor pleacă de la celebrări într-o stare de spirit pe care și tu, și ei le descrieți „mai fericite" și „mai bune". Crede-mă, scumpa mea soție, le-am studiat îndeaproape. Ritualurile acelea egiptene prezintă primejdii deosebite pentru firea noastră romană. Noi sîntem activi, noi credem că pînă și hotărîrile mai neînsemnate, din viața de toate zilele, au o însemnătate morală; că raporturile noastre cu zeii sînt strict legate de conduita noastră. Am cunoscut în Egipt femei cu o poziție socială asemănătoare cu a ta. Din cînd în cînd, ele își vizitează templele, cu scopul de a-și pregăti sufletele pentru eternitatea de după moarte; se rostogolesc pe podea și urlă; întreprind lungi călătorii imaginare, în cursul cărora „își primenesc sufletul" și urcă, una după alta, treptele divinității. A doua zi se întorc la căminele lor și sînt din nou crude cu servitorii

lor, îl înșeală pe soțul lor, sînt zgîrcite, indiscrete și certărețe, se lasă ispitite și sînt complet indiferente față de mizeria în care trăiește masa poporului din țara lor. Noi, romanii, știm că sufletele noastre sînt angajate în viața aceasta, iar călătoriile pe care ele le întreprind și „primenelile" pe care și le acordă nu sînt altceva decît datoriile noastre, prieteniile și suferințele noastre, dacă avem parte de ele.

În ce privește banchetul Clodiei, îți cer să te încrezi în judecata mea. În celelalte chestiuni despre care am pomenit, sînt dispus să aduc argumente; aș putea-o face și în cazul acesta, dar scrisoarea aceasta este de pe acuma prea lungă și amîndoi avem lucruri mai folositoare de făcut, decît a repeta povestea acestei perechi. Ar fi putut deveni, asemenea strămoșilor lor, susținători de vază ai propășirii romane, în loc de a deveni ținta batjocurii poporului și consternării patrioților. Asta o știu ei prea bine. Nu se așteaptă să le acceptăm invitația.

Îmi spui că cei numiți de mine se îmbogățesc pretutindeni pe seama Statului. Am fost surprins să te aud spunînd acestea azi-dimineață. Nu cred, scumpa mea Pompeia, că este treaba unei soții să-și dojenească bărbatul pentru ineficiență sau pentru neglijență condamnabilă, pe temeiul unor zvonuri pe care le-a cules din obișnuita conversație superficială. Este mai potrivit să-i ceară explicații pentru niște învinuiri care lezează onoarea ei tot atît de mult ca și pe a lui. Dacă îmi vei expune cazul unui asemenea profitor, îți voi da un răspuns. Nu ar putea fi un

răspuns scurt, căci ar trebui să-ţi deschid ochii în privinţa greutăţilor inerente administrării unei lumi, în privinţa măsurii în care omul trebuie să cadă la compromis cu lăcomia celor capabili, cu adversitatea care stăruie necontenit printre subalterni, în privinţa deosebirilor dintre ţări cucerite şi cele de mult incorporate în Republică şi în privinţa metodelor care se întrebuinţează pentru a ajuta oameni încăpăţînaţi să se precipite spre propria lor nimicire.

Învinuirilor tale adeseori repetate, cum că nu te iubesc, nu li se poate răspunde, iar şi iar, fără a ne umili pe amîndoi. Oricîte declaraţii nu ar fi în stare să te asigure în privinţa dragostei mele, dacă nu ţi-ai da seama de ea în fiecare clipă a vieţii tale. Mă întorc zilnic la tine, venind de la munca mea, cu cea mai drăgăstoasă aşteptare ; petrec cu tine întreg timpul care nu este închinat îndatoririlor mele oficiale ; chiar şi refuzarea doleanţelor tale constituie o mărturie a preocupării mele pentru demnitatea ta şi pentru mai marea ta fericire.

În sfîrşit, mă întrebi, scumpa mea Pompeia : *Oare nu vom avea parte de bucurii în viaţa noastră ?* Te rog să nu-mi pui această întrebare cu uşurinţă. Toate soţiile se căsătoresc, inevitabil, şi cu situaţia în care se află soţii lor. A mea nu admite aceeaşi măsură de răgaz şi libertate, de care se bucură mulţi ; totuşi, poziţia ta este de aşa natură, încît multe femei o invidiază. Voi face tot ce voi putea, pentru a-ţi asigura o mai mare diversitate de distracţii ; dar situaţia nu poate fi uşor schimbată.

XII. Cornelius Nepos : Carnet de însemnări.

Marele istoric şi biograf pare să fi ţinut o evidenţă a întîmplărilor din vremea sa, informaţiuni culese din cele mai variate surse, ca material pentru o operă viitoare.

Sora lui Caius Oppius îi spune soţiei mele că la cină Caesar a discutat cu Balbus, Hirtius şi Oppius transferul posibil al guvernului la Bizanţ sau Troia. Roma : port inadecvat, inundaţii, extreme climaterice, molime cauzate de suprapopularea care nu mai este de înlăturat. Posibilitatea unei campanii spre India ?

Din nou cină cu Catul la Clubul Aemilian de jocuri şi înot. Societate foarte plăcută, tineri nobili, reprezentanţi ai celor mai ilustre case ale Romei. Necazul meu, chestionîndu-i despre strămoşii lor — ignoranţa lor în această privinţă şi, trebuie să adaug, indiferenţa lor.

L-au ales pe Catul secretarul lor onorific, cred că dintr-o consideraţie plină de tact faţă de sărăcia lui. Astfel îi este asigurat un apartament frumos, orientat înspre rîu.

Pare a fi sfetnicul şi confidentul lor. Îi înfăţişează disputele pe care le au cu taţii, cu amantele şi cu creditorii lor. În cursul cinei, uşa casei Clubului a fost dată în lături de trei ori şi cîte un membru zăpăcit a dat buzna, strigînd „Unde e Sirmio ?" (această poreclă pare a fi fost dedusă din numele reşedinţei sale

de vară, de pe lacul Garda) și cei doi s-au retras într-un colț, pentru o consultație pe șoptite. Popularitatea lui nu pare să fie întemeiată, totuși, pe nici un fel de indulgență față de ei; este tot atît de sever ca și tații lor și, deși este foarte licențios în conversație, în viața sa este auster de-a binelea și încearcă să înrădăcineze și în ei „Vechiul mod roman". Curios.

Pare să-și fi ales prietenii cei mai apropiați printre membrii mai puțin cultivați sau, cum le zice în față, printre barbari. Unul dintre aceștia mi-a spus că despre literatură nu vorbește niciodată decît dacă este beat.

Pare să fie în același timp mai viguros și mai firav decît arată. Pe de o parte poate întrece pe oricare dintre membrii Clubului în acele încercări de putere și echilibru, la care se ajunge atît de firesc, la sfîrșitul bețiilor — a trece de la un capăt la altul al tavanului, balansîndu-se din căprior în căprior, sau a traversa Tibrul înot, cu o pisică ridicată într-o mînă, pisica urlînd dar rămînînd uscată. El a fost cel ce a furat delfinul de aur de pe acoperișul Clubului Triburtin de canotaj, care ocupă un loc atît de amplu în cîntecul scris de el pentru propria lui frăție. Pe de altă parte, sănătatea lui este, fără îndoială, firavă. Pare să sufere de o slăbiciune a splinei sau a intestinelor.

Afacerea lui amoroasă cu Clodia Pulcher. O surpriză pentru toți. Trebuie să cercetez mai de aproape.

Marina, sora celui de al doilea bucătar al nostru, este servitoare în casa Dictatorului. Mi-a vorbit fără rețineri. De cîtăva vreme nu a mai avut loc nici un atac al Bolii Sacre. Dictatorul își petrece fiecare seară acasă, cu soția lui. Adeseori se scoală la mijlocul nopții și se duce în studioul său, care se află într-o aripă a casei ce se întinde peste promontoriul malului și lucrează. Are acolo o saltea cazonă și adeseori doarme în aer liber.

Marina neagă că ar avea izbucniri de violență. „Toată lumea spune că este apucat de furii, domnule, dar ele trebuie să izbucnească în Senat sau tribunale. În toți cei cinci ani nu l-am văzut înfuriat decît de trei ori, și niciodată împotriva servitorilor, chiar cînd ei comit greșeli cumplite. Stăpîna mea este adeseori mînioasă și vrea să fim biciuiți, dar El rîde numai. În fața Lui, tremurăm cu toții ca niște șoareci, domnule, dar nu știu de ce, pentru că este cel mai binevoitor Stăpîn din lume. Cred că pentru că se uită tot timpul la noi și ne vede într-adevăr. De cele mai deseori ochii Săi zîmbesc, de parcă ar ști ce este o viață de servitor și despre ce vorbim în bucătărie. Îl înțelegem prea bine, cu toții, pe bucătarul care s-a omorît, cînd cuptorul a provocat un incendiu. În casă se aflau oaspeți importanți și maestrul de gospodărie nu a vrut să i-o spună Dictatorului și l-a silit pe bucătar, să intre el și să i-o spună. Așa că bucătarul a intrat și i-a spus că felurile pregătite pentru cină s-au ars și Dictatorul a rîs numai și a spus „Nu avem niște curmale și niște salată în casă ?" și

bucătarul s-a dus și s-a omorît cu cuțitul de zarzavaturi, în grădină. A fost supărat, oh, a fost teribil, cînd a descoperit că Filemon, care fusese cel mai favorizat dintre secretarii săi, și care fusese ani de zile în serviciul său, a încercat să-l otrăvească. Nu semăna cu mînia, era ca o greutate, domnule, pur și simplu o greutate. Vă aduceți aminte, nu a admis să fie torturat, ci a dat poruncă să fie omorît repede. Și șeful poliției a fost foarte furios, pentru că voia să-l tortureze, ca să afle cine este în dosul afacerii. Dar ceea ce a făcut El, a fost mai rău decît tortura, cred. Ne-a chemat pe toți în odaie, vreo treizeci dintre noi, și vreme îndelungată s-a uitat la Filemon în tăcere și ai fi putut auzi pînă și umbletul unei furnici. Și apoi a vorbit despre cum viețuim cu toții laolaltă, în lume, și cum încep să crească între oameni fărîme de încredere, între soț și soție, între general și oștean, între stăpîn și servitor; și cred că a fost cea mai cumplită mustrare care i s-a făcut vreodată cuiva în lume și cît a rostit-o, două fete au leșinat. Era ca și cum în odaie s-ar fi aflat un Zeu, și după aceea stăpîna mea a vomat.

Octavius s-a întors din școala de la Appolonium. E un băiat foarte tăcut și niciodată nu-i vorbește cuiva.

Secretarul cretan a fost auzit spunîndu-i secretarului din Rimini că s-ar putea ca Regina Egiptului să vină la Roma, asta-i Cleopatra, vrăjitoarea.

Stăpîna mea e în stare să facă cu El ce vrea. Ori de cîte ori ea plînge, El începe să semene cu o persoană aiurită. Noi nu putem înțelege, deoarece de fiecare dată El are dreptate și ea greșește.

Cicero la cină. Multă cochetărie: viața lui e trecută; ingratitudinea publicului, et cetera. Despre Caesar: „Caesar nu este un om cu inclinațiuni filozofice. Viața lui a fost, în întregime, o lungă fugă din fața reflecțiunii. Dar este cel puțin destul de deștept, pentru a nu da în vileag sărăcia ideilor sale generale; nu îngăduie niciodată ca discuția să se deplaseze spre principii filozofice. Oamenii de tipul său se tem atît de mult de orice deliberare, încît se glorifică singuri, în practicarea hotărîrilor de o clipă. Își închipuie că astfel se feresc singuri de nehotărîre; în realitate însă, vor să se dispenseze de a cumpăni toate consecințele pe care le comportă faptele lor. Pe deasupra, în felul acesta se pot legăna cu iluzia de a nu fi comis niciodată vreo greșeală; o faptă urmează atît de repede după alta, încît reconstituirea trecutului devine imposibilă, ca și constatarea că o hotărîre alternativă ar fi fost mai potrivită. Pot pretinde că de fiecare dată au fost forțați la acțiune de urgența stringentă a împrejurărilor și că necesitatea a moșit fiecare hotărîre a lor. Acesta este viciul conducătorilor militari, pentru care fiecare înfrîngere este un triumf și fiecare triumf aproape o înfrîngere.

Caesar cultivă această manieră nemijlocită, în tot ce întreprinde. Năzuiește să elimine orice stare intermediară între impuls și executare. Oriunde se duce, ia cu el un secretar și dictează scrisori, edicte, legi, în

clipa în care i se năzăresc. În mod asemănător, se supune oricărui impuls al firii, în clipa în care acesta se face simțit. Mănîncă atunci cînd îi e foame și doarme cînd îi e somn. În repetate rînduri, în multe împrejurări, în consiliile cele mai de seamă și în prezența consulilor și proconsulilor care au străbătut lumea ca să discute cu el, a părăsit ședința scuzîndu-se cu un zîmbet și s-a retras pentru scurtă vreme în camera învecinată ; dar nu puteam ști care anume dintre chemările naturii intervenise, poate o făcuse pentru a dormi, poate pentru a mînca o iahnie sau pentru a îmbrățișa pe una din cele trei copile-amante, pe care le ținea mereu la îndemînă. Trebuie să menționez însă în favoarea lui, că acordă și altora aceste libertăți, în aceeași măsura ca și sieși. Nu voi uita niciodată consternarea lui într-o asemenea reuniune, cînd a aflat că un ambasador se lipsise de cină și era flămînd. Și totuși — căci pe acest om nu-l poți pricepe niciodată pînă la capăt — în timpul cît s-a asediat cetatea Dyracchium, a flămînzit cu soldații săi, refuzînd rațiile care fuseseră puse deoparte pentru comandanți. Neobișnuita lui cruzime față de dușman, cînd asediul fu ridicat, nu era, cred eu, decît iritarea acumulată, pricinuită de foame. Ridică aceste practici la rangul de teorii și declară că a nega că sîntem animale înseamnă să ne reducem la a fi jumătăți de om."

Lui Cicero nu-i face plăcere să discute despre Caesar vreme mai îndelungată ; dar nu-i displace să-și dreagă propriul său portret cu materiale împrumutate din cel al lui Caesar. Am reușit să-l readuc încă o dată la subiect.

„Orice om trebuie să aibă un public : strămoșii noștri aveau sentimentul că zeii sînt cu ochii pe ei ; părinții noștri trăiau pentru a fi admirați de oameni ; pentru Caesar nu există zei și nu-i pasă nici de părerea semenilor săi. Trăiește pentru părerea posterității ; voi, biografii, Cornelius, sînteți publicul său. Voi sînteți resortul vieții sale. Caesar încearcă să trăiască o carte mare ; nu are în el nici măcar destulă stofă de artist, pentru a-și da seama că viețuirea și compoziția literară nu-și pot oferi analogii reciproce." În punctul acesta, Cicero a început să fie zguduit de hohote de rîs. „A mers atît de departe, încît a introdus în viață această practică, fără de care arta e de neconceput : corectarea. Și-a corectat tinerețea. Oh, da, a făcut-o. Tinerețea lui, așa cum crede el că s-a petrecut, cum crede toată lumea că se petrecuse, este o pură creație a anilor săi mai tîrzii. Iar acum începe să corecteze războiul din Galia și Războiul civil. Am revăzut odată, în cele mai mici amănunte, cinci pagini din *Comentarii*, împreună cu fratele meu Quintus, care în timpul evenimentelor descrise se aflase în cea mai strînsă legătură cu Caesar. Nu există nici un singur neadevăr, nu — dar după zece rînduri, Adevărul începe să țipe, să alerge aiurit și ciufulit, de colo pînă colo, pe coridoarele templului său ; nu se mai recunoaște singur.

«Pot îndura minciuni, strigă el. Nu pot supraviețui acestei sufocante asemănări cu adevărul !»"

(Aici urmează pasajul în care Cicero discută posibilitatea ca Marcus Iunius Brutus să fie fiul lui Caesar. Este redat în Documentul cu care începe Cartea a patra.)

„...Nu uita însă niciodată că în timpul celor mai critici douăzeci de ani ai carierei sale, Caesar nu avusese o para. Caesar și banii ! Caesar și banii ! Cine va scrie vreodată această poveste ?! În toate miturile grecilor nu există o poveste comparabilă cu aceasta, oricît de fantastică ar fi ea — risipitor fără de venituri și mărinimos cu aurul altuia. Nu avem vreme să intrăm mai în amănunt în toate acestea, dar pentru a le spune într-un cuvînt : Caesar nu a putut concepe niciodată banii ca bani, cîtă vreme aceştia se aflau în *repaus*. Nu se putea gîndi la ei niciodată ca o asigurare împotriva viitorului sau ca la ceva de care te prevalezi ca mărturie a demnității, sau a puterii, sau a influenței. Pentru Caesar, banii sînt bani numai în clipa în care înfăptuiesc ceva. Caesar a simțit că banii există numai pentru cei care știu ce anume trebuie întreprins cu ei. Ei bine, este evident că multimilionarii nu știu ce să întreprindă cu banii lor, afară de a-i strînge la piept sau a-i vîntura ; Caesar, indiferent față de bani — o atitudine care, bineînțeles, este foarte impresionantă, și năucitoare, și chiar înspăimîntătoare pentru cei bogați — a știut să întreprindă întotdeauna o mulțime de lucruri cu banii. A știut întotdeauna să pună în acțiune aurul altuia. A știut să scoată cu descîntece aurul, din lăzile de fier ale prietenilor săi.

Dar oare atitudinea lui nu provine din adîncimi mai mari decît indiferența ? Nu înseamnă oare că nu se teme, nu se teme de lumea aceasta din jurul nostru, nu se teme de viitor, nu se teme de acea potențială amenințare, în umbra căreia trăiesc atîția oameni ? Ei bine, oare frica nu este alcătuită, în mare parte, din amintirea spaimelor trecute și a trecutelor amenințări ? Unui copil de vîrstă fragedă, care nu l-a văzut niciodată pe cel ce-l păzește speriindu-se de tunet și de fulger, nu i se năzare să fie speriat de ele. Mama și mătușa lui Caesar au fost femei deosebit de remarcabile. Nici spaime mai cumplite decît tunetul și fulgerul nu puteau determina o tresărire a feței lor. Îmi pot închipui prea bine că în tot timpul cît a durat teroarea proscrierilor și masacrelor — cu fugi nocturne, străbătînd împrejurimi incendiate sau ascunzîndu-se în peșteri — nu-și îngăduiau ca băiatul care creștea lîngă ele să întrezărească vreodată altceva, decît o seninătate încrezătoare. Asta să fie oare, sau este vorba de ceva și mai îndepărtat, și mai adînc ? Se crede a fi un zeu, descendent din seminția Iuliană, născut din Venus ? — și, astfel, dincolo de răul din această lume, intangibil, precum este dincolo de orice împlinire ce se poate resimți, grație darurilor acestei lumi ?

În orice caz a trăit toți anii despre care vorbim fără bani proprii, în casa aceea minusculă, printre oamenii muncitori, cu Cornelia și micuța lui fiică ; și totuși, patrician printre toți patricienii, purtînd o banderolă purpurie tot atît de largă ca cea a lui Lu-

cullus, contrazicîndu-l pe Crassus, contrazicîndu-mă pe mine — oh, nu-l poţi pricepe niciodată pînă la capăt !

Dar — şi aici există o semnificaţie subtilă — Caesar e încîntat să-i îmbogăţească pe alţii. Principala învinuire, formulată acum împotriva lui de duşmanii săi, este că le îngăduie celor din preajma sa să strîngă averi de neînchipuit şi majoritatea celor din preajma sa sînt nişte ticăloşi. Totuşi, nu este oare acesta un semn că-i dispreţuieşte, căci el identifică posedarea şi acumularea banilor cu slăbiciunea — dar ce spun ? — cu *spaima* ?"

Asinius Pollio la cină. A vorbit despre Catul şi despre epigramele amare ale poetului împotriva Dictatorului. „Cel mai ciudat lucru din lume. În discuţii, poetul îl apără pe Caesar de sfidarea permanentă din partea tovarăşilor săi de Club ; totuşi, în operă, descarcă această patimă nemăsurată." De remarcat : Catul, foarte licenţios în versurile sale, este uimitor de riguros în viaţa lui şi în judecăţile despre viaţa altora. Se pare că el consideră raporturile sale cu Clodia Pulcher — raporturi de care nu pomeneşte niciodată în discuţie — ca o dragoste pură şi elevată, pe care nimeni nu ar putea-o confunda cu amorurile efemere în care sînt mereu implicaţi prietenii săi. Epigramele împotriva Dictatorului, deşi superficial par politice, sînt invariabil exprimate în termeni obsceni. Ura lui faţă de Caesar pare să ţîşnească din două izvoare — dezacordul cu imoralitatea notorie a Dictatorului şi dezacordul cu tipul de oameni de care se înconjoară Dictatorul şi cărora le îngăduie să se îmbogăţească pe seama banilor publici. Este iarăşi posibil că se teme de Dictator, ca de un rival posibil întru afecţiunea Clodiei Pulcher, sau se simte gelos pe el, o gelozie oarecum retrospectivă.

XII. Catul către Clodia.

14 septembrie

Catul a scris în 11 şi în 13 două ciorne ale acestei scrisori. Acestea nu au fost trimise niciodată Clodiei, dar au fost citite, o dată cu hîrtiile găsite în camera lui Catul şi transcrise pentru Dictator, de poliţia lui secretă. Aceste ciorne pot fi găsite în Cartea a doua, ca Documentul XXVIII.

Nu doresc să fiu scutit de nici un fel de recunoaştere a adevărului că lumea aceasta este un lăcaş de beznă şi oroare.

Asta a trebuit să exprime uşa pe care mi-ai închis-o la Capua.

Tu şi cu Caesar al tău aţi venit pe lume ca să ne învăţaţi : tu, că dragostea şi frumuseţea femeii sînt o dezamăgire ; el, că pînă şi în cele mai depărtate unghere ale spiritului, omul nu poate găsi decît voluptatea sinelui său.

Am ştiut întotdeauna că eşti pe cale de a te îneca. Mi-ai spus-o. Braţele şi faţa ta se mai zbat încă la suprafaţa apei. Eu nu mă pot îneca împreună cu tine.

Chiar ușa pe care mi-ai închis-o a fost un ultim apel, deoarece cruzimea este singurul țipăt pe care mai ești în stare a-l scoate.

Eu nu mă pot îneca împreună cu tine, deoarece mi-a mai rămas un lucru de făcut. Încă mai sînt în stare să insult universul acesta, care ne insultă pe noi. Îl pot insulta, făurind un lucru frumos. Asta voi face ; și apoi, voi pune capăt îndelungatei crucificări a spiritului.

Claudilla, Claudilla, te îneci. Oh, de aș fi surd ; oh, de nu aș fi aici, să cunosc această zbatere de moarte, să aud acele țipete.

XIII-A. Clodia către Catul.

La întoarcerea curierului, în aceeași zi.

[pe grecește]

Micuțul meu Cerbișor — adevărat, totul e adevărat — ce altceva aș putea face, decît a fi crudă cu tine ? — Rabd-o, sufer-o, dar nu mă părăsi.

Am să-ți spun totul — este ultimul meu mijloc. Pregătește-te pentru această oroare : unchiul meu m-a violat la vîrsta de doisprezece ani — pe ce, pe cine mă pot răzbuna pentru asta ? *Asta ?* Într-o livadă, la amiază. Sub un soare arzător. Acum ți-am spus totul.

Nimic nu mă poate ajuta. Nu cer ajutor. Cer o tovărășie în ură. Ceea ce nu am putut răbda la tine este că nu ai urît *îndeajuns.*

Vino la mine. Vino la mine, micuțul meu Cerbișor. Dar ce mai e de spus aici ?
Vino.

XIII-B. Catul.

Odi et amo. Quare id faciam, fortasse requiris.
Nescio, sed fieri sentio et excrucior.

Poate-ntrebi de-i cu putință : te urăsc și te iubesc.
Nu știu, dară simt c-așa e și cumplit mă chinuiesc.

XIV. Asinius Pollio, din Neapole, către Caesar, la Roma.

18 septembrie

Asinius Pollio, călătorind în calitate de agent de încredere al lui Caesar, răspunde la douăzeci de întrebări ce i-au fost puse de Dictator.

Mult stimatul meu General :

[Aici urmează cîteva mii de cuvinte, cu privire la anumite procedee de înaltă tehnicitate, folosite de marile case bancare aflate în apropiere de Neapole : un răspuns la fel de lung, cu privire la anumite probleme administrative din Mauretania ; apoi cîteva informații despre animalele sălbatice care erau aduse în corăbii, din Africa, pentru a lua parte la jocurile festive din Roma.]

Întrebarea 20 : Cauza reavoinței lui Gaius Valerius Catullus față de Dictator și o relatare despre afacerea amoroasă a poetului cu Înalta doamnă Clodia Pulcher.

Am încercat în mai multe rînduri, stimatul meu General, să obțin din partea poetului o formulare răspicată a adversității sale față de tine. Generalul meu trebuie să știe că Valerius este o fire extrem de complicată și de contradictorie. De cele mai multe ori este judicios, răbdător și chiar ponderat ca dispoziție. Deși doar cu puțin mai în vîrstă decît majoritatea membrilor Clubului nostru [Aemilian de jocuri și înot], deține acolo de mult rolul sfetnicului și împăciuitorului. Este, precum spunem noi, „capul mesei". Totuși, există trei subiecte pe care nu le discută sau despre care nu poate răbda să audă discuții, fără a fi cuprins de o stare de furie violentă. Își schimbă culoarea ; vocea i se alterează și ochii săi fulgeră. L-am observat adeseori cum tremură. Aceste subiecte sînt poeții slabi, comportările ușuratice ale femeilor și tu însuți și anumite persoane din jurul tău. Am mai avut prilejul de a-i împărtăși Generalului meu faptul că majoritatea membrilor Clubului pozează în republicani. Acesta-i cazul, într-o măsură și mai accentuată, și la celelalte două cluburi, în care calitatea de membru este rezervată tinerilor patricieni, Clubul Triburtin de canotaj, și Velele roșii. Nu este cazul la Patruzeci de trepte, care rămîne deosebit de mîndru că a fost întemeiat de Generalul meu. Părerile republicane ale cluburilor anterior menționate nu depășesc, totuși, măsura discuțiilor de masă. Tinerii

domni sînt foarte rău informați despre afacerile de Stat și nu sînt destul de interesați pentru a asculta o amplă dezbatere a lor ; nu vrea nici Valerius. Părerile lui se schimbă mereu, poziție alternează după poziție ; într-un moment dat, tună și fulgeră împotriva trăsăturilor de caracter ale anumitor personalități oficiale, în cel următor invocă unele principii de teorie politică, și în următorul te face iarăși răspunzător pentru niște spargeri, raportate din suburbii.

Nu mă pot feri de sentimentul că această iritabilitate lipsită de rațiune pe seama celor trei subiecte este o oglindire a situației nefericite în care se află relația lui cu Clodia Pulcher. Este un ghinion extraordinar că dintre toate femeile din Roma, s-a îndrăgostit tocmai de ea. Cînd a venit pentru prima dată la Oraș, acum opt ani, ea era deja subiectul de batjocură al Clubului, deși pe vremea aceea soțul ei mai trăia. Era subiect de rîs nu din pricina numărului amanților ei, ci din cauza desfășurării invariabile a oricărui raport amoros cu dînsa. Își exercită fascinația asupra unui bărbat, cu scopul de a-i cunoaște slăbiciunile și cu scopul de a-l insulta la urmă, în toate amănuntele și cu toată precizia. Spre ghinionul ei, nu o face prea bine. E atît de zorită să ajungă în faza în care urmează să-l umilească pe amant, încît fascinația se spulberă repede. Anumiți membri ai Clubului, care și-au făgăduit cel puțin șase luni de încîntare, s-au întors la Club în mijlocul primei nopți și încă fără manta.

Faptul că Valerius o iubeşte pe femeia aceasta cu o asemenea intensitate şi de-o vreme atît de îndelungată, a stîrnit consternarea tuturor celor ce-l cunosc. Fratele meu — care este un prieten mult mai apropiat al poetului, decît pot eu pretinde a fi — spune că atunci cînd vorbeşte despre dînsa, pare a vorbi despre o persoană pe care noi nu am cunoscut-o niciodată. Îndeobşte se recunoaşte că, după Volumnia, este cea mai frumoasă femeie de pe Deal, că este cu mult cea mai spirituală şi cea mai inteligentă şi că distracţiile, excursiile şi mesele pe care le oferă nu-şi au perechea în toată Roma ; dar Valerius îi vorbeşte fratelui meu despre înţelepciunea ei, despre bunătatea ei faţă de cei nenorociţi, despre gingăşia compasiunii ei, despre măreţia sufletului ei. O cunosc de mulţi ani, îmi face plăcere să fiu în compania ei ; dar îmi dau mereu seama că urăşte aerul pe care-l respiră, şi totul şi pe toţi care se află în preajma ei. Se crede îndeobşte că există o singură excepţie, fratele ei Publius. Cornelius Nepos mi-a înfăţişat teoria lui cum că această campanie de răzbunare împotriva bărbaţilor ar putea fi consecinţa raporturilor incestuoase pe care le-ar fi avut cu fratele ei. S-ar putea să fie aşa, deşi nu sînt de această părere. Atitudinea ei faţă de dînsul este cea a unei mame exasperate şi relativ indiferente. Pasiunea, sau alterarea pasiunii, ar fi transformat această atitudine într-una mai exasperată şi mai posesivă.

Admiraţia mea — în fapt : dragostea mea — faţă de poet e foarte mare. Puţine lucruri m-ar putea mulţumi mai mult, decît să-l văd lecuindu-se de această nebunie amoroasă care îl torturează, şi să-l văd lepădînd prejudecăţile incoerente şi copilăreşti pe care le nutreşte faţă de Generalul meu.

Înalta doamnă Clodia Pulcher m-a poftit la o masă la care, îmi spune, l-a invitat atît pe Generalul meu, cît şi pe poet. Perspectiva aceasta mi s-a părut întîi neplăcută, dar gîndindu-mă încă o dată, pare să ofere un prilej deosebit de potrivit pentru a spulbera anumite neînţelegeri. Aş pricepe însă prea bine ca Generalul meu să nu dorească să participe la această masă ; în cazul acesta, sper că mi se va îngădui să aranjez o întîlnire cu poetul, cîndva, mai tîrziu.

XIV-A Cornelius Nepos : Carnet de însemnări.

L-am întîlnit pe Asinius Pollio la băi. În timp ce şedeam în aburi, am discutat din nou cauzele urii lui Catul faţă de stăpînul nostru.

„Nu există nici o îndoială, a spus. E în legătură cu Clodia Pulcher. Dar după cîte ştiu, Caesar nu a vădit niciodată vreun interes faţă de ea. Tu ai cunoştinţă de ceva ?"

I-am răspuns că nu am, dar că nici nu ar fi de presupus să am.

„Cred că nu a existat nimic. Doar în anii în care el îşi flutura aripile prin budoare, ea era încă o copilă. Cu siguranţă că nu a fost nimic între ei ; dar pentru un motiv oarecare, Catul (simt certitudine în privinţa aceasta) îi asociază. Epigramele împotriva

Dictatorului sînt violente, sînt sălbatice, dar poanta le cam lipsește. Ai băgat de seamă că toate, fără excepție, sînt concepute în termeni obsceni ? A-l denunța pe Caesar pentru imoralitate și pentru îmbogățirea cîtorva funcționari de rang înseamnă, crede-mă, să azvîrli nisip împotriva unui vînt puternic. Au ceva copilăros, singurul lucru necopilăros la ele este că sînt de neuitat."

Aici și-a apropiat gura de urechea mea : „Cunoști admirația mea pentru stăpînul nostru. Totuși, îți spun : nici nu a început încă să cugete omul care ar putea formula împotriva lui o acuzație mai tăioasă, mai usturătoare... Nu, nu, cred că nu există nici o îndoială în privința aceasta : lui Catul i s-au năzărit niște motive de gelozie erotică."

Aici și-a fluturat mîna prin văzduh : „Catul este, deopotrivă, bărbat și copil. Trebuie să vezi, ca să crezi. Ai auzit ce a spus Cicero, cînd a citit prima oară poeziile sale de dragoste ? Nu ? ,Catul acesta este singurul om din Roma care ia pasiunea în serios ; probabil că va fi ultimul.'"

XV. Catul către Clodia.

20 septembrie

Sufletul meu, sufletul sufletului meu, viață a vieții mele, am dormit toată ziua.

Oh, să fiu în stare să dorm pînă [vineri]. Este o tortură, să fiu treaz și nu alături de tine ; este o înfometare, să dorm și nu alături de tine. La întunecare, am ieșit cu Attius — o altă tortură, a gîndi numai despre tine și, totuși, a nu vorbi despre tine. E miezul nopții. Am scris și am scris și am rupt ce am scris. Oh, dulceața, sălbătăcia dragostei — care limbă o poate rosti ? De ce trebuie s-o încerc ; de ce trebuie să fiu bîntuit de demoni, care-mi grăiesc despre ea ?

Uită, oh, uită cuvintele tăioase pe care ni le-am spus unul altuia. Pasiunea care este bucuria noastră, este și dușmanul nostru încrîncenat. Este răzbunarea zeilor pentru că nu putem fi pe veci *unul* și în întregime *unul*. Este deznădejdea furioasă a sufletului, că există un trup și este deznădejdea furioasă a trupului, că există un suflet. Dar, oh ! nouă trebuie să ne izbutească ceea ce atît de puțini au izbutit. Să ardem, să topim doi într-unul ; și oh, Claudilla, să ștergem tot ce a cuprins trecutul ; să-l nimicim. Crede-mă, a contenit să existe. Fii mîndră ; refuză să-ți aduci aminte de el ; îți stă în putere să-l ignorezi. Hotărăște-te în fiecare dimineață, să fii noua Claudilla a fiecărei dimineți.

Te sărut, pentru a-mi ascunde ochii de tine. Te țin. Te sărut. Te sărut. Te sărut.

XVI. Pompeia către Clodia.

21 septembrie

Iată o scrisoare a lui către tine. Este o scrisoarea cu desăvîrșire oribilă și mi-e rușine să ți-o trimit.

Oricum ! Vezi deci, că *pot* veni. Dar nu-mi mulțumi

mie. De ce nu i-ai spus de la bun început că va fi de față și poetul acela ? Cîteodată cred că soțul meu nu se gîndește la nimic, decît la poezie. Aproape în fiecare noapte îmi citește cu glas tare, în pat. Noaptea trecută a fost Lucrețiu. Mereu despre atomi, atomi, atomi. Nu-l citește ; îl știe pe de rost. Oh, dragă, e un om atît de ciudat ! Săptămîna aceasta pur și simplu îl ador, dar e un om atît de ciudat. Clodiola, tocmai am aflat cum l-a poreclit Cicero. *Să nu mori de rîs,* pur și simplu ?! În viața mea nu am rîs atîta. (Este greu de aflat care dintre poreclele date de Cicero lui Caesar a făcut-o pe soția Dictatorului să rîdă atît de dezlănțuit. Putea să fi fost simplamente acel *Dominie* sau putea fi o compoziție din mai multe epitete grecești fistichii :„*Autophidis*“ sau „*Omul care a trăit parcă cioplindu-și propriul său monument funerar*“ ; „*Sugrumătorul binevoitor*“ — care reflectă uluirea contemporanilor față de grațierea totală, acordată de Caesar dușmanilor săi, și adînc tulburătoarea lipsă pînă și a celui din urmă resentiment față de ei ; sau „*Nimeni-aici-afară-de-fum*“ [o frază din *Viespile* lui Aristofan, unde un om închis în casa lui de către fiul său, dă acest răspuns cînd este descoperit, încercînd să scape prin coș.]

Am probat rochia. E minunată. Am să port tiara etruscă și am pus să i se prindă mărgele de aur, la poale : foarte dese în partea de jos și rărindu-se treptat, pînă ce în dreptul taliei dispar complet. Nu știu dacă legile împotriva luxului o îngăduie și nu am de gînd să întreb.

M-ai văzut, făcîndu-ți semn în timpul *baletului* din Ziua Întemeierii ? Cînd trag de lobul urechii drepte, e un mesagiu pentru tine. Firește, nu îndrăznesc să-mi întorc capul spre dreapta sau spre stînga. Chiar dacă e la distanță de două mile, mărșăluind de colo pînă colo și strigînd toate acele cuvinte de neînțeles, știu că-și ține ochii ațintiți asupra mea.

Sînt în curs de a învăța partea mea din știi-tu-ce [Misterele Bunei Zeițe]. Scumpa mea, pur și simplu nu am memorie. Tot limbajul acesta de modă veche. *El* mă ajută în această privință. Madame președintă a spus că de vreme ce este Pontif Suprem, îi este îngăduit să cunoască *anumite părți* din ele. Părțile groaznice, bineînțeles, nu ; crezi că vreodată, vreo soție i-a spus ceva soțului ei despre *ele ?* Eu cred că nu.

Aud că mătușa Iulia vine și ea la banchetul tău. Va sta la noi. De data aceasta am să o fac să-mi povestească despre zilele războaielor civile timpurii, cînd au trebuit să mănînce șerpi și broaște rîioase și cînd ea și cu bunica mea au ucis o mulțime de bărbați. Trebuie să fie un sentiment *bizar* să *omori* un bărbat !

XVI-A. *[anexa]* Caesar către Clodia.

Respectele Dictatorului către prea nobila doamnă. Dictatorul și-a amînat angajamentul care împiedicase prezența lui și acceptă invitația prea nobilului Pu-

blius Claudius Pulcher și a prea nobilei doamne. De asemenea, el cere permisiunea lor, pentru a-l invita pe Împuternicitul spaniol și Deputăția celor doisprezece la casa lor, după cină.

Dictatorul a aflat că mimul grec Eros va da un spectacol în fața oaspeților prea nobilei doamne. Spectacolele acestui mim sînt de cea mai înaltă factură artistică. Se zice, totuși, că ele cuprind o considerabilă măsură de obscenitate, în mod deosebit în compoziția numită „Afrodita și Hefaistos". Ar fi nepotrivit ca generalii și administratorii din Spania și din ținuturile mai îndepărtate ale Republicii să se întoarcă la posturile lor cu impresia că distracțiile din capitală sînt de asemenea factură. Dictatorul solicită prea nobilei doamne să-i atragă atenția artistului asupra acestei observații a Dictatorului.

Dictatorul își exprimă mulțumirile față de prea nobila doamnă și dorește ca în prima parte a serii ea să renunțe la protocolul care în mod obișnuit se respectă în prezența lui.

XVII. Cicero, din vila lui de la Tusculum, către Atticus, în Grecia.

26 septembrie

Numai Muzele, dragul meu Pomponius, ne pot alina pentru pierderea tuturor lucrurilor pe care le-am prețuit. Am devenit sclavi, dar pînă și un sclav poate cînta. Am inversat procedeul lui Odiseu: pentru a

se salva, pe sine și pe soții săi, de nimicire, și-a astupat urechile, ferindu-le de cîntecul sirenelor; eu, dimpotrivă, mi-am închinat toată atenția Muzelor, cu scopul de a înăbuși horcăitul de moarte al Republicii și gemetele de expiere ale libertății.

Nu sînt de acord cu tine: sufocarea generală o pun în sarcina unui singur om.

Pacientul, pe punctul de a muri, l-a chemat pe doctorul acesta, care l-a înzdrăvenit în toate facultățile sale, exceptînd voința, și l-a legat neîntîrziat de sine, în chip de sclav personal. O vreme am întreținut nădejdea că doctorul se va bucura de înzdrăvenirea pacientului și-l va concedia, spre exercitarea deplină a independenței sale. Această nădejde a scăzut.

Așa că hai să cultivăm Muzele; este o libertate, pe care nici un om nu ne-o poate lua.

Doctorul însuși se interesează de melodiile care se înalță din această temniță universală. Mi-a trimis un teanc din versurile acestui Catul, de care vorbești. Îl cunosc pe tînăr de cîtăva vreme și într-unul din poeme chiar mi se și adresează. Cunosc de un an încheiat poezia, dar, pe zei, nu sînt sigur dacă mi-este adresată cu admirație sau în zeflemea. Îi port destulă gratitudine că nu mă face codoș, nici hoț de buzunare — calificative glumețe, de care puțini dintre prietenii săi scapă.

Nu împărtășesc entuziasmul nelimitat al lui Caesar. Pentru unele din poemele acestea am mai mult slăbiciune decît admirație. Acelea care se întemeiază pe

modele greceşti, le putem numi cele mai strălucite traduceri pe care le-am văzut vreodată ; cînd se depărtează de prototipurile greceşti, ne întîmpină o substanţă stranie.

Poemele acestea sînt în latină, dar ele nu sînt romane. Catul vine de dincolo de graniţă şi ne pregăteşte pentru acea falsificare a limbii noastre şi a formelor noastre de gîndire, care trebuie să ne covîrşească în mod inevitabil. Poeziile către Clodia, şi în mod deosebit cele ce comemorează moartea vrăbiei ei, nu sînt lipsite de graţie, dar îşi au latura lor comică. Mi se spune că de pe acuma sînt mîzgălite pe pereţii băilor şi că nu există cîrnăţar sirian, care să nu le fi încredinţat memoriei sale. Vrabia ! Ni se spune că adeseori era cocoţată la sînul Clodiei — o arteră des circulată, numai ocazional disponibilă pentru păsări. Ei bine, ascultăm o elegie anacreontică despre această pasăre şi îndemnuri pătimaşe la sărutări fără de număr — dar ce găsim ? O trecere rapidă, sau mai degrabă nici o trecere, şi iată-ne vorbind despre moarte ; şi, pe Hercule, locurile comune ale filozofiei stoice sînt servite cu prisosinţă.

Soles occidere et redire possunt ;
Nobis cum semel occidit brevis lux
Nox est perpetua una dormienda.
[O traducere se dă la II-B.]

Este o muzică sublimă şi îndoliată. O las cioplită în zidul pergolei care e orientat spre scăpătatul soarelui ; dar unde este vrabia şi unde sînt sărutările ? Începutul şi sfîrşitul acelor poezii sînt legate printr-o disproporţie pentru care nu se poate pleda. Asta nu este nici o trăsătură greacă, nici una romană. În mintea poetului operează un tainic cortegiu de gînduri, o asociere de idei de sub suprafaţa rîndurilor. E moartea Clodiei, a lui însuşi, ele sînt reprezentate în cea a vrăbiei.

Dacă e să fim condamnaţi la o poezie, întemeiată pe cortegii ascunse de gînduri, dragul meu Pomponius, vom fi curînd la cheremul neinteligibilului, care se va fuduli în faţa noastră şi printre noi, ca o modalitate superioară a sensibilităţii. Este adevărat că spiritele noastre sînt nişte pieţe de obor, în care sclavul se freacă de înţelept sau o grădină neîngrijită, în care buruiana răsare alături de trandafir. În orice clipă poate ţîşni un gînd trivial şi se poate asocia cu sublimul care, la rîndul său, poate fi ilustrat sau întrerupt de cel mai modest amănunt al vieţii cotidiene. Aceasta-i incoerenţă ; acesta-i barbarul dinlăuntrul fiecăruia dintre noi ; pentru a ne elibera de el, Homer şi marii scriitori s-au muncit vreme de şase sute de ani.

Îl voi întîlni pe poetul acesta la un banchet pe care-l oferă Clodia, peste cîteva zile. Va fi şi Caesar de faţă. Am de gînd să dirijez conversaţia astfel, încît acest adevăr să le devină limpede. Menţinerea categoriilor înseamnă nu numai sănătatea literaturii, dar şi a Statului.

XVIII. Raport al poliției secrete a Dictatorului : Cu privire la Gaius Valerius Catullus.

22 septembrie

Aceste rapoarte au fost prezentate zilnic. Ele cuprindeau scrisori interceptate, discuții angajate sau surprinse și relatări ale unor persoane sau despre activitatea unor persoane, al căror nume era adeseori indicat poliției de către Dictator.

Subiectul 642 : Gaius Valerius Catullus, fiul lui Gaius, nepotul lui Titus : nobil din regiunea Verona. Vîrsta : 29. Locuiește la Clubul Aemilian de jocuri și înot. Frecventează pe : Ficinius Mela ; frații Pollio ; Cornelius Nepos ; Lucius Calco ; Mamilius Torquatus ; Horbartius Cinna ; Înalta doamnă Clodia Pulcher.

Hîrtiile din odăile subiectului au fost examinate. Cuprind scrisori familiale și personale și, în cantitate mare, material poetic.

Subiectul nu vădește interese politice și se presupune că cercetările pot fi abandonate.

[*Însemnare a Dictatorului :* Se vor continua rapoartele despre Subiectul 642. O copie a tuturor documentelor găsite în locuința Subiectului va fi înaintată cît mai curînd posibil.

În consecință au fost prezentate Dictatorului următoarele acte.]

XVIII-A. Mama lui Catul, către Catul.

Tatăl tău și-a asumat multe obligațiuni noi, în oraș. E ocupat de dimineață pînă seara. Recolta nu a fost cea așteptată. Asta se datorește numeroaselor furtuni. Ipsitha a răcit rău de tot, dar e mai bine. Cîinii tăi sînt sănătoși. Victor a îmbătrînit de-a binelea. Doarme acum, în cea mai mare parte a timpului, la picioarele mele.

Am auzit de la agentul lui Cecinnius, că ți-a fost rău. Asemenea fapte nu ne comunici în scrisorile tale. Tatăl tău e foarte mîhnit. Știi ce doctor bun avem și cîtă grijă ți s-ar purta aici. Te implorăm să vii la noi.

Toată Verona știe pe de rost poeziile tale. De ce nu ni le trimiți niciodată ? Soția lui Cecinnius ne-a adus mai bine de douăzeci din ele. Este ciudat că abia din mîna unui vecin trebuie să o primim pe cea scrisă la moartea fratelui tău iubit. Tatăl tău o poartă asupra lui, oriunde se duce. E greu de vorbit despre ea. E foarte frumoasă.

Mă rog în fiecare zi ca zeii nemuritori să te apere. Eu sînt bine. Scrie-ne, cînd poți. 12 august.

XVIII-B. Clodia către Catul.

In primăvara anterioară

Este prea plicticos a avea de a face cu un copil isteric. Nu mai încerca niciodată să mă revezi.

Nu admit să mi se vorbească astfel. Nu am încălcat nici o promisiune, pentru că nu am făcut nici una. Voi trăi precum voi dori.

XVIII-C. Allius către Catul.

Iată cheia. Nu te va deranja nimeni. Unchiul meu folosește cîteodată odăile, dar el e plecat la Ravenna. „Oh, Dragoste, cîrmuitoare a zeilor și a oamenilor."

XIX. Scrisoare anonimă (scrisă de Clodius Pulcher, dar cu un scris de femeie). Către soția lui Caesar.

Mi s-a relatat, mare și nobilă doamnă, că ai acceptat o invitație, pentru a lua mîine seară masa în casa lui Clodius Pulcher. Nu aș irosi timpul cuiva, care împlinește cu asemenea distincție un rol atît de ales, dacă nu aș avea a-ți împărtăși informații pe care nu ai avea cum le afla din altă parte.

Aceasta este o scrisoare de prevenire pentru care, cred, îmi vei purta gratitudine. Știu că, spre marea mea tristețe, Clodius Pulcher îți poartă un sentiment care de mult a depășit limitele admirației. El, care pînă acuma nu știa ce înseamnă a iubi, care — durere! — a pricinuit sexului nostru mai multă suferință decît bucurie, a fost în sfîrșit umilit de Zeul care nu cruță pe nimeni. Nu este de presupus că îți va mărturisi vreodată pasiunea lui; respectul pe care îl poartă nemuritorului tău soț îl va împiedica și trebuie să îl împiedice; s-ar putea însă ca ceea ce simte să spargă pînă și zăgazurile datoriei și ale onoarei.

Nu încerca să stabilești cine sînt. Unul din motivele pentru care îți scriu nu pot spera a-l ascunde: e gelozie — gelozie, pentru că deții o supremație indiscutabilă asupra unei inimi în care, cîndva, mă credeam iubită. Curînd după ce voi fi încheiat această scrisoare, voi pune capăt unei existențe care și-a pierdut rațiunea de a fi. Îngăduie cuvintelor cu care mor, să te prevină, deoarece nici firea ta nobilă nu va fi în stare să-l schimbe pe omul care a risipit auritele sale perspective într-o necugetată turbulență; nici tu nu-l poți sustrage influenței celei mai perverse dintre femei, care este sora lui; nici tu nu poți răzbuna nedreptățile, pe care le-a adus sexului nostru. Crede că tu l-ai putea călăuzi din nou pe căile virtuții și ale utilității publice. Se înșeală; nici tu, Înaltă doamnă, nu ai putea izbuti.

XX. Abra, camerista soției lui Caesar, către Clodia.

30 septembrie

Compania noastră va porni spre banchetul tău la trei. Stăpîna mea și bătrîna doamnă în litiere, El Însuși pe jos.

El Însuşi e voios. Ea însăşi, înlăcrămată. El m-a pus să scot toate mărgelele de aur de pe rochie. Legile împotriva luxului.

Ascultat o conversaţie foarte importantă. Iartă-mă, stăpîna mea, Bătrîna doamnă a avut o lungă discuţie cu ea. A spus că s-ar putea să ţi se interzică (dedesubt, pe jumătate şters: „te excludă de la") Ceremoniile. Stăpîna mea a fost mînioasă, a strigat că El Însuşi va împiedica asta. Bătrîna doamnă a spus poate că da, poate că nu. Stăpîna mea în lacrimi; roagă pe Bătrîna doamnă, să intervină. Stăpîna mea la El Însuşi, imploră, să nu se întîmple. El Însuşi calm şi voios, spune că nu ştie nimic despre toate astea şi că nu e cazul a se alarma.

Sînt pe punctul de a aranja părul stăpînei mele. Va ţine o oră zdravănă.

Stăpîna mea pune întrebări despre fratele tău.

Respectuoasa mea supunere faţă de Înălţimea Ta.

XX-A. Soţia lui Caesar, către Clodia.

S-a petrecut un lucru teribil. În drum spre banchetul tău, trei bărbaţi au sărit peste zid şi au încercat să-l ucidă pe soţul meu. Nu ştiu cît de grav este rănit. Ne-am întors cu toţii acasă. Nu ştiu ce vom face. Disperată că lipsesc de la banchetul tău. Îmbrăţişări.

XX-B. Şeful poliţiei oficiale, către şeful poliţiei secrete.

Am reţinut două sute douăzeci şi patru de persoane, găsite în apropierea locului în care s-a produs atacul. Am început interogările. Şase oameni sînt foarte suspecţi. Am început tortura. Unul s-a omorît, înainte de interogare.

În faţa casei lui Publius Clodius Pulcher s-au adunat mulţimi. S-a răspîndit zvonul că Dictatorul era în drum pentru a cina acolo şi tentativa de asasinat este pusă pe seama agenţilor lui Clodius. Mulţimea a început să arunce cu pietre spre casă şi se vorbeşte despre incendierea ei.

Un număr dintre servitorii casei au încercat să scape prin poarta care dă în Alea Trivulciană şi au fost bătuţi de mulţime.

[Mai tîrziu.]

Mulţimile din faţa casei din ce în ce mai ameninţătoare.

Marcus Tullius Cicero a fost în casă, purtînd însignele fostului consul. A fost escortat de un detaşament militar pînă acasă, la el. Mulţimea a scuipat înspre dînsul şi au fost azvîrlite cîteva pietre.

În casă rămîn Clodia Pulcher, un bărbat tînăr care şi-a indicat numele drept Gaius Catullus şi o servitoare.

Asinius Pollio a fost şi el unul dintre oaspeţi, dar îndată ce a auzit despre tentativă, a plecat spre casa

Dictatorului. Cum era în uniformă, i s-a îngăduit să treacă prin mulțime și a fost aplaudat.

Publius Clodius Pulcher a scăpat, înainte de l-am fi putut reține.

[Mai tîrziu.]

Dictatorul a apărut brusc la poarta casei, însoțit de Asinius Pollio și de șase străji.

A fost primit cu aclamații zgomotoase. S-a adresat mulțimii ; i-a rugat să se întoarcă la casele lor și să mulțumească zeilor pentru salvarea lui. I-a asigurat că nu cunoaște nici un motiv, pentru care locatarii acestei case ar fi trebuit bănuiți de participare la tentativa împotriva vieții sale.

În auzul tuturor a dat ordin ca nici unul dintre cei suspecți să nu fie torturat, pînă ce nu i-a văzut și nu i-a interogat.

Mi-a dat ordin să depun toate străduințele pentru a pune mîna pe Clodius Pulcher, dar să-l tratez cu respect.

XXI. Asinius Pollio, către Vergil și Horațiu.

Această scrisoare a fost scrisă cam cincisprezece ani după cele relatate mai sus.

Guta și o conștiință încărcată sînt, dragi prieteni, dușmani ai somnului ; amîndouă m-au ținut treaz noaptea trecută, pînă tîrziu.

Acum zece zile aproximativ, la masa stăpînului nostru [i.e. la cea a Împăratului Caesar Augustus] am fost poftit subit să povestesc întîmplările ciudate, legate de banchetul întrerupt, oferit de Clodia Pulcher lui Catul, poetul, lui Cicero și divinului Caesar în decursul ultimului an al vieții sale. Spre norocul meu, Împăratul a fost chemat de la masă curînd după ce mi-am început povestirea. Veți fi observat, desigur, că m-am poticnit și m-am bîlbîit chiar și pe parcursul scurtului fragment, pe care l-am relatat. Împăratul nostru este un om cu vederi largi, dar el e stăpînul lumii, un Zeu și nepotul unui Zeu. Precum obișnuia să spună divinul său unchi : dictatorii trebuie să cunoască adevărul, dar niciodată nu trebuie să îngăduie să le fie spus. Nepregătit, mi-am tuns în pripă povestea, ca să poată fi ascultată de urechile unui Împărat. Voi doi trebuie să cunoașteți însă adevărul și în noaptea aceasta sper, dictînd povestea, să uit și să-mi potolesc dubla mea tulburare.

Așteptam de cîtva timp sosirea Dictatorului și a celor din anturajul său. În fața casei, Clodia a aliniat pe străzi rînduri de preoți și muzicieni și se adunase o mare mulțime, dornică să-l vadă cum trece. Noi am fost ultimii care am aflat că se comisese un atentat împotriva vieții sale. De la început (și pînă în ziua de azi) poporul Romei a crezut că niște tîlhari, năimiți de Clodius Pulcher, fuseseră cei ce au încercat să-l asasineze pe oaspetele său. În vreme ce așteptam, au început să cadă pietre în curte și snopi de paie aprinse, aruncate peste ziduri, cădeau la

picioarele noastre. În sfîrşit, nişte servitori îngroziţi ne-au împărtăşit ştirea. Am primit din partea Clodiei permisiunea de a mă duce pînă la casa lui Caesar. Cum eram în uniformă, am putut trece fără greutăţi prin mulţime. Am aflat, mai tîrziu, că Cicero s-a adresat mulţimii din uşa casei, amintindu-i serviciile pe care le-a adus Republicii şi rugîndu-i pe toţi să se întoarcă, fiecare la casa lui ; că mulţimea nu s-a lăsat de fel impresionată şi a fost chiar obraznică şi că el s-a întors acasă, abia scăpînd cu viaţa ; şi că mai mulţi servitori, încercînd să scape prin poarta din grădină, au fost ciomăgiţi pînă la moarte.

În drumul meu peste dealul Palatin, am dat de urma sîngelui lui Caesar. L-am găsit şezînd în curtea casei sale, unde i se tratau rănile. Feţele servitorilor erau albe ; soţia lui era parcă ieşită din minţi, numai el şi cu mătuşa lui erau calmi. Cuţitele asasinilor au lăsat două tăieturi adînci, în partea dreaptă, întinzîndu-se de la gît pînă la brîu. Medicul le spăla şi le bandaja cu alge de mare. Caesar şedea, glumind nerăbdător. Cînd m-am apropiat de el, am recunoscut în ochii săi o expresie pe care nu am mai văzut-o din clipele de cea mai mare primejdie, din timpul războaielor, o privire de fericire, plină de aşteptări. M-a chemat la el şi m-a întrebat în şoaptă cum stau lucrurile la casa Clodiei. I-am spus.

„Dragul meu medic, a spus el, grăbeşte-te, grăbeşte-te, grăbeşte-te."

Din cînd în cînd intrau membri ai poliţiei secrete, aducînd rapoarte despre cercetările pentru găsirea făptaşilor.

În sfîrşit chirurgul s-a dat îndărăt şi a spus : „Sire, las acum însănătoşirea pe seama naturii. Eu îţi cer nemişcare şi somn. Binevoiască Dictatorul să bea acest narcotic."

Caesar se sculă şi făcu mai multe ture ale curţii, observîndu-şi cu luare aminte starea, cu ochii zîmbitori aţintiţi asupra mea. „Dragul meu medic, zise el pînă la urmă, îţi voi da ascultare peste două ore ; dar am o misiune pe care trebuie să o îndeplinesc."

„Sire ! Sire !" strigă medicul.

Soţia lui Caesar s-a aruncat în faţa lui, cuprinzîndu-i genunchii, tînguindu-se ca Cytheris într-o tragedie. El o ridică, o îmbrăţişă, făcîndu-mi un semn imperativ să mă îndrept spre poartă. Acolo a adunat cîteva străji, a cerut ca litiera lui să-l urmeze şi am zorit peste Palatin. La un moment dat, fu silit să se oprească, de durere sau de slăbiciune. Se rezimă de zid, în tăcere ; mîna lui îmi porunci să nu vorbesc. Cîteva clipe respiră adînc ; apoi ne continuarăm drumul. Pe măsură ce ne apropiam de casa Clodiei, ne puteam da seama că poliţia întîmpină greutăţi în încercarea de a risipi mulţimile. Toată Roma se scurgea în sus, pe deal. Cînd poporul îl recunoscu pe Dictator, se înălţă un strigăt puternic şi i se făcu loc, pentru a trece. Umbla încet, zîmbind în dreapta şi-n stînga şi atingînd umerii celor din dreptul lui.

În fața ușii Clodiei se întoarse, își ridică mîna și aș-teptă, pînă se lăsă tăcere.

„Romani, zise el, zeii să binecuvînteze Roma și pe toți cei care o iubesc. Zeii să apere Roma și pe toți cei care o iubesc. Dușmanii voștri au încercat să-mi ia viața."

În punctul acesta își desfăcu straiele și arătă bandajele de pe coaste. Se lăsă o tăcere de groază, urmată de o izbucnire de necaz și mînie. El continuă calm :

„Dar eu mai sînt încă printre voi, capabil și zelos în a sluji binele vostru. Cei ce m-au atacat, au fost prinși. Cînd vom fi cercetat afacerea pînă la capăt, vi se va face un raport despre toate cele întîmplate. Întoarceți-vă la căminele voastre ; strîngeți soțiile și copiii în jurul vostru și înălțați mulțumiri zeilor ; apoi dormiți bine. Se va da o măsură de grîu fiecărui părinte de familie, pentru ca el și ai săi să se bucure împreună cu mine și cu ai mei de acest deznodămînt fericit. Duceți-vă în liniște la căminele voastre, prieteni, fără să mai zăboviți ; căci bucuria unui copil este zgomotoasă, dar bucuria unui bărbat este tăcută și stăpînită."

Mai stătu o clipă locului, în vreme ce mulți înaintau spre el, ca să-și lipească frunțile de mîna lui.

Intrarăm în casă. În curte, Clodia stătea gata de a-l primi, în locul în care ar fi trebuit să stea fratele ei. La cîțiva pași în spatele ei, Catul se aținea drept și ursuz. Caesar îi salută protocolar și apoi se scuză pentru absența soției sale și a mătușii sale. Cu glas scăzut, Clodia se scuză pentru absența fratelui ei.

„Vom face ocolul altarelor", zise el. Asta și făcu, cu acel neasemuit amestec de seninătate și gravitate, pe care-l aducea în desfășurarea oricărui ritual. După ce aruncă o privire zîmbitoare înspre Catul, adăugă Rugăciunea către Soarele care apune, uzuală în căminele de la nord de Pad. Apoi deveni, dintr-o dată, extraordinar de vesel. Găsi o servitoare, ghemuită în dosul unui altar. O luă în joacă de o ureche și o conduse pînă în bucătărie. „Fără îndoială că nu s-a stricat toată cina. Ne poți face un fel ; și în vreme ce tu ni-l pregătești, noi vom începe să bem. Asinius, tu ai să ne umpli cupele. Clodia, văd că ai pregătit o masă în manieră grecească. Vom face un festin al vorbirii, căci societatea este bine aleasă și nu duce lipsă de subiecte pentru discuțiile noastre." Și apoi își puse cununa pe cap, zicînd : „Eu voi fi [pe grecește] *Rege al banchetului.* Voi alege subiectul, voi răsplăti pe cel chibzuit și voi impune penitențe celui prost."

Am încercat să țin isonul veseliei sale, dar Clodia nu-și găsea glasul și cîtva timp rămase palidă și zguduită. Catul stătea întins, cu privirea plecată, pînă ce bău cîteva cupe de vin. Caesar însă continua să-i vorbească, cu însuflețire, Clodiei, despre legile împotriva luxului și lui Catul, despre planurile sale pentru a supune revărsările rîului Po. La urmă, cînd mesele fură retrase, Caesar se sculă, turnă libațiunea și anunță subiectul simpozionului nostru, și anume dacă poezia majoră este numai o operă a spiritului uman sau dacă este, precum au susținut atîția, o inspirație a zeilor. „Înainte de a începe, zise el, să recităm

cîteva versuri, ca să ne aducem aminte de subiectul propus." Dădu din cap în direcția mea. Am recitat „O, *iubire, cîrmuitoare a zeilor și oamenilor*" [din piesa, acum pierdută, a lui Euripide, *Andromeda*]; Clodia rosti *Invocația către Luceafărul dimineții* de Safo [de asemenea pierdută]; Catul rosti foarte încet primele versuri din poemul lui Lucrețiu. Se lăsă o tăcere prelungă, în vreme ce așteptarăm ca Caesar să-și împlinească rîndul; știam că se luptă cu lacrimile sale, care îl covîrșeau atît de des. După ce trase adînc din cupă, recită, parcă neglijent, cîteva versuri din Anacreon.

Primul discurs îmi reveni mie. Precum știți, mă simt mai în largul meu în contoare sau în consilii de război, decît în aceste academii. Am fost bucuros că-mi aduceam aminte de lecțiile pedagogului meu și am repetat locurile comune ale școlilor, cum că poezia, asemenea iubirii, descinde într-adevăr din zei și că amîndouă sînt însoțite de o stare de posedat, care în mod universal a fost recunoscută a fi mai mult decît umană; că însăși durabilitatea versurilor mari constituie, în sine, semnul unei origini mai mult decît omenești, pentru că toate lucrurile pe care le înfăptuiește omul sînt distruse de timpul ce le covîrșește, dar versurile lui Homer supraviețuiesc monumentelor pe care le descriu și, asemenea zeilor care le-au inspirat, sînt veșnice. Am spus multe nerozii, dar nici una care să nu fi fost spusă deja de multe mii de ori.

Cînd am isprăvit, Clodia se ridică, își strînse cutele vestmîntului și-l salută pe *Rege*. Părerea mea despre Clodia nu a fost niciodată atît de aspră ca cea a majorității celor din cercurile noastre. Am cunoscut-o vreme de mulți ani, deși nu am fost printre acei despre care Cicero a spus că „numai cei mai dragi dintre prietenii ei sînt în situația de a o detesta de-a binelea". Niciodată nu am avut însă prilejul de a o admira mai mult, decît în seara aceea. Casa ei se afla în dezordine; avea toate temeiurile pentru a presupune că fratele ei fusese omorît și ea însăși era bănuită de a fi plănuit sau cel puțin de a fi avut cunoștință de atentatul împotriva vieții Dictatorului. În clipa aceea, purtarea lui Caesar trebuie să i se fi părut de neînțeles. Era palidă, dar stăpînită; celebra ei frumusețe părea a fi fost sporită de primejdiile prin care trecuse; și discursul pe care-l ținu era atît de bine orînduit și atît de convingător în argumentele sale, încît la capătul lui eram mai mult decît pe jumătate convertit la părerea ei. A început prin a spune că primește anticipat penitențele pe care *Regele* i le va impune, deoarece știe că lucrurile pe care le are de spus vor fi primite nefavorabil de societate.

„De-ar fi adevărat, o Rege, începu ea, că poezia ne vine din îndemnul zeilor, atunci am fi într-adevăr de două ori de plîns, — o dată pentru că sîntem oameni și a doua oară pentru că nu am ști despre zei decît că doresc să rămînem neștiutori, asemenea unor copii, și amăgiți, asemenea unor sclavi. Căci poezia este cea care împrumută vieții un chip mai frumos decît își

poate revendica viaţa ; este cea mai seducătoare dintre minciuni şi cel mai perfid dintre sfetnici.

Nici soarele, nici condiţia omului nu-ţi îngăduie să le priveşti fix, cu ochii deschişi ; pe cel dintîi trebuie să-l privim prin pietre şlefuite, pe cea din urmă prin poezie. Fără poezie bărbaţii s-ar duce la bătălie, miresele s-ar căsători, soţiile ar deveni mame, oamenii şi-ar îngropa morţii şi ar muri şi ei ; dar îmbătaţi de poezie, toţi aceşti bărbaţi şi toate aceste femei se avîntă în împrejurările amintite cu nu ştiu ce fel de aşteptări neţărmurite, oştenii dobîndesc glorie, miresele îşi spun Penelope, mamele nasc Statului eroi şi morţii se pleacă în braţele mumei lor. Ţărîna, care-i purtase, trăind pe vecie în amintirea celor pe care îi lasă în urmă. Prin poeţi li se împărtăşeşte tuturor oamenilor ideea că zorim înspre o Eră de aur iar oamenii îndură răul pe care îl cunosc, cu nădejdea că se va plămădi o lume mai fericită, care să-i încînte pe urmaşii lor. Ei bine, este o certitudine desăvîrşită că nu va veni nici o Eră de aur şi că niciodată nu va putea fi constituit un guvern care să dea fiecărui om ceea ce îl fericeşte, deoarece neînţelegerea este sădită în însăşi inima lumii şi este prezentă în toate cotloanele ei. Este o certitudine că fiecare om îi urăşte pe cei ce au fost aşezaţi deasupra lui ; că oamenii vor ceda ceea ce posedă tot atît de uşor, precum vor îngădui leii să li se smulgă hrana dintre colţi ; că tot ceea ce un om doreşte să înfăptuiască, trebuie să desăvîrşească în această viaţă, deoarece alta nu există ; şi că dragostea — din care poeţii plămădesc un spectacol atît de frumos — nu este de-

cît dorinţa de a fi iubit şi nevoia de a fi centrul statornic al atenţiei altuia, în deşerturile vieţii ; şi că dreptatea este temperarea unor pofte contradictorii. Dar acestea sînt lucruri pe care nu le spune nici un om. Însuşi Statul nostru este guvernat cu limbajul poeziei. Cînd se află între ei, conducătorii noştri numesc pe drept cuvînt cetăţenii o fiară primejdioasă, un monstru cu multe capete ; dar cînd se află pe tribunele electorale, bine împrejmuiţi de străji înarmate, în ce termeni se adresează alegătorilor turbulenţi ? Oare alegătorii nu sînt atunci «iubitori ai Republicii», «demni urmaşi ai nobililor lor străbuni» ? La Roma, funcţiile se dobîndesc cu mita într-o mînă, cu ameninţarea în cealaltă ; şi cu citate din Ennius în gură.

Mulţi vor spune că marea virtute a poeziei este că civilizează oamenii şi construieşte modelele după care pot aspira să trăiască, şi că astfel, din înălţimile lor, zeii oferă copiilor lor : legile. Este însă cu desăvîrşire limpede că lucrurile nu stau astfel, deoarece poezia are asupra oamenilor efectul pe care-l are orice fel de linguşeală : adoarme resorturile acţiunii ; răpeşte omului dorinţa de a merita asemenea laude. La prima privire pare a fi o simplă copilărie, un spirijin al slăbiciunii şi o consolare în jale, dar nu ! este un rău. Slăbeşte şi mai mult slăbiciunea şi sporeşte jalea.

Cine sînt poeţii care au adăugat aceste noi nemulţumiri, nemulţumirilor eterne ale oamenilor ? E o ceată mică, reînnoită generaţie de generaţie. Observaţia populară a compus de mult portretul poeţilor : sînt stîngaci în toate chestiunile practice ; sînt atît de dis-

trați, încît devin adeseori ridicoli ; sînt nerăbdători, ajung ușor la exasperare, cad victimă pasiunilor excesive de toate felurile. Că Sofocle, pe cînd era unul din guvernatorii orașului, și-a atras ironia lui Pericle nu este decît reversul istoriei lui Menandru, care a străbătut piața cu un picior încălțat în sanda și celălalt desculț. Aceste trăsături, care sînt cunoscute tuturor, sînt interpretate de unii ca și cum poeții ar fi preocupați de adevăruri ce se află dincolo de aparențe și că a contempla aceste adevăruri este asemenea nebuniei unei înțelepciuni, dăruită de zei. Pentru mine există însă o altă explicație. Eu cred că toți poeții au suferit cîndva, în copilărie, de o rană adîncă sau de o umbră a vieții, aruncată asupra lor, din cauza căreia sînt întotdeauna cuprinși de teamă în fața tuturor situațiilor posibile ale existenței noastre omenești. În ura și neîncrederea lor, sînt imboldiți să clădească în imaginație o altă lume. Această lume a poeților nu este creația unui discernămînt mai profund, ci a unor doruri mai arzătoare. Poezia este un limbaj aparte, în sînul limbajului obișnuit, născocit pentru a descrie o existență care nu a fost și nu va fi niciodată aievea, iar imaginile lor sînt atît de seducătoare, încît toți oamenii sînt aduși în starea de a le vedea aidoma și de a se vedea pe ei înșiși altfel decît sînt în realitate. Consider ca o confirmare a acestei păreri și adevărul că, pînă și atunci cînd poeții scriu versuri prin care revarsă dispreț și batjocură asupra vieții, descriind-o în toată absurditatea ei evidentă, o fac în așa fel, încît cititorii lor se simt înălțați de ele, deoarece termenii condamnării ros-

tite de poet presupun existența unei ordini mai nobile și mai drepte, care ne judecă și la care putem ajunge.

Iată, aceștia sînt oamenii care, spun unii, sînt purtătorii de cuvînt ai zeilor. Eu spun că dacă zeii există, mi-i pot imagina a fi cruzi sau indiferenți sau de neînțeles, a fi neatenți față de oameni sau binevoitori, dar nu mi-i pot imagina îndeletnicindu-se cu jocul copilăros de a ne înșela asupra condiției lor, prin mijlocirea poeților. Poeții sînt oameni asemenea nouă, dar sînt bolnavi și suferă. Sînt în posesia unei singure consolări — visele lor febrile. Dar nu de la o viață visătoare, ci de la o viață ce se trezește trebuie să învățăm a trăi, într-o lume ce se trezește."

După ce Clodia isprăvi, îl salută din nou pe *Rege*, și, trecînd cununa lui Catul, se așeză. Caesar lăudă cu dărnicie discursul ei și încă fără ironia pe care Socrate o folosea cu asemenea prilejuri. Încîntarea pe care o simțea cu această ocazie părea a fi sporit ; mă rugă să umplu iarăși cupele și, după ce băurăm, îl chemă la rînd pe Catul. În timpul primei părți a discursului Clodiei, poetul continuase să șadă cu privirea plecată, dar expresia lui se schimbă treptat și din clipa în care se sculă și-și așeză cununa pe cap, toți ne dădeam seama că participă din adîncuri, fie datorită mîniei, fie datorită interesului față de chestiunile dezbătute.

[Există multe versiuni ale așa numitei „Alcestiade a lui Catul". Celei pe care Caesar a trimis-o ca Însemnarea 996 a Scrisorii-jurnal către Lucius Mamilius Turrinus, i se substituie aici relatarea mai scurtă a lui Asinius Pollio].

Orice copil știe, o, Rege, că Alcesta, soția lui Admetus, rege al Tesaliei, era exemplul de aur al tuturor soțiilor. Ca fată însă, căsătoria fusese ultimul lucru pe care și-l dorise. Era chinuită de o întrebare asemănătoare cu cea care ne-a fost pusă astăzi. Dorea ca înainte de i se curma viața, să obțină cîteva răspunsuri sigure la cele mai însemnate întrebări ce pot fi puse. Dorea certitudinea desăvîrșită că zeii există și o iau în seamă ; că îndemnurile inimii sale sînt călăuzite de Ei și că întîmplările, bune sau rele, ce se pot petrece cu dînsa. Le sînt cunoscute și, oricum ar fi, sînt plănuite de Ei, în propriile lor scopuri. S-a uitat împrejurul ei și a văzut că este foarte puțin probabil să afle toate acestea, dacă va fi să-și petreacă viața ca regină, soție și mamă. Inima ei era plină de o singură ambiție : a deveni preoteasă a lui Apolo, la Delfi. Acolo, auzise ea, se trăiește chiar ca în prezența Zeului ; acolo se primesc zilnic mesaje de la El ; acolo se poate dobîndi certitudine. Se povestește despre ea că zicea cum că soții și mame ar fi multe ; că pentru ele nimic nu ar fi mai de seamă decît mulțumirea sau supărarea soților lor, că soarele ar răsări numai pentru copiii lor, de care ar fi legate prin acea dragoste furioasă, pe care o simt tigroaicele pentru puii lor ; că anii lor ar trece, plini numai de împlinirea nenumăratelor obligațiuni ce rezultă din orînduirea gospodăriei, precum minții lor sînt pline cu temerile și mîndriile și bucuriile pricinuite de cele ce posedă ; și că pînă la urmă ar fi așezate la odihnă, neștiind mai multe despre rostul vieții lor, decît jivinele pădurii.

Simțea că se poate obține de la viață mai mult decît rolul unui instrument al forțelor ei, și că acest mai mult îl putea obține de la Delfi. Preotesele lui Apolo sînt însă chemate de Zeu ; dar, în ciuda tuturor rugăciunilor și jertfelor, nu-i parveni nici o chemare. Zilele ei treceau în așteptarea unui mesaj și în încercarea de a descifra voința Zeului din semne și prevestiri.

Ei bine, Alcesta era cea mai înțeleaptă și mai frumoasă dintre fiicele regelui Pelias. Toți eroii Greciei căutau să-i obțină mîna, să o ia în căsătorie ; dar regele, dorind să o țină alături de el, impuse acestor pețitori o încercare de-a dreptul imposibilă. Declară că Alcesta va fi dată mireasă numai acelui bărbat care, înhămînd la un loc un leu și un mistreț, îi putea mîna o dată de jur împrejurul zidurilor orașului. Trecu an după an și pețitor după pețitor eșuă în tentativa aceasta. Peleus, care va fi fost apoi să devină tatăl lui Ahil, dădu greș, și la fel agerul Nestor ; Laerte, tatăl lui Ulise, dădu greș, și Iason, puternicul conducător al Argonauților. Leul și mistrețul se năpusteau de fiecare dată unul asupra celuilalt, cuprinși de furie, și vizitiii abia scăpau cu viață. Și regele rîdea și era încîntat și prințesa interpreta nereușita lor ca un semn al Zeului, cum că era sortită să rămînă fecioară și să-l slujească la Delfi.

În sfîrșit, precum se știe, Admet, regele Tesaliei, coborî din munții săi. Mînă leul și mistrețul de jur împrejurul orașului, asemenea unor boi blînzi și cîștigă

mîna prințesei Alcesta. Cu dragoste și bucurie o duse cu el, în palatul său din Pherae și uriașe fură pregătirile de nuntă.

Însă Alcesta încă nu era dispusă a deveni soție și mamă. Simțea zi de zi, cu un soi de spaimă, că începe să-l iubească tot mai mult pe Admet, dar continua să aștepte chemarea lui Apolo și, cu un pretext după celălalt, amîna ziua căsătoriei.

Cîtăva vreme Admet răbdă aceste amînări, dar pînă la urmă nu izbuti să-și potolească ardoarea. O conjură să-i dea o explicație pentru această împotrivire și ea îi răspunse, împărtășindu-i tot ce-i stăruia în gînduri. Ei bine, Admet era un om pios și sincer, dar încetase de multă vreme să caute, în afara lui însuși, vreun ajutor sau vreo mîngîiere de la zei. Într-o singură împrejurare din viața lui simțise însă că Ei îi sprijină interesele și pe aceasta o relată acum cu zel:

„Alcesta, zise el, nu mai aștepta un semn al lui Apolo cu privire la căsătoria ta, deoarece semnul acesta a fost dat cu limpezime. El singur este cel ce te-a adus aici, precum vei vedea din povestirea mea.

Înainte de a mă duce la Iolcos, ca să înfrunt încercarea, am căzut bolnav și nu-i de mirare căci marea mea dragoste se lupta cu deznădejdea că nu voi izbuti să înham leul și mistrețul. Trei zile și trei nopți am zăcut în pragul morții. Eram îngrijit de Aglaia, care fusese doica mea, și înaintea mea, cea a tatălui meu. Ea îmi spune că în delirul meu din cea de a treia noapte și-a dat seama de prezența, în cugetul meu, a lui Apolo care mă instruia cum să înham la un loc un leu și un mistreț. Aglaia este și acum aici; n-ai decît s-o întrebi".

„Admet, zise Alcesta, știri despre zei, provenind din delirurile oamenilor tineri și din povestirile doicilor bătrîne avem prea multe. Tocmai asemenea povești au sporit confuzia în care trăiesc oamenii. Nu! Admet, lasă-mă să mă duc la Delfi! Chiar dacă nu am fost aleasă pentru a deveni preoteasă, pot deveni servitoare. Îi voi servi pe servitorii Săi și voi curăți treptele și dalele casei Sale."

Admet nu înțelese anaghia ei sufletească, dar, întristat, își dădea tocmai încuviințarea, cînd discuția lor fu întreruptă. Li se aduse vestea că la palat sosise un călător, un bătrîn orb, care se vădi a fi Tiresias, preotul lui Apolo de la Delfi. Năuciți, Admet și Alcesta se duseră să-l întîmpine în curte. Cînd se apropiară, el strigă cu glas tare:

„Aduc un mesaj casei lui Admet, regele Tesaliei. Sînt grăbit să-l predau și să mă întorc de unde am venit. Este voința lui Iupiter, ca Apolo să trăiască pe pămînt, ca un om între oameni vreme de un an. Și Apolo a ales să trăiască aici, ca păstor al lui Admet. Mi-am predat mesajul."

Admet făcu un pas spre el și-l întrebă: „Vrei să spui, nobile Tiresias, că Apolo va fi aici zilnic, zilnic?"

„Dincolo de porți, strigă Tiresias, sînt cinci păstori. Unul dintre ei este Apolo. Nu căuta să afli care este El. Atribuie-le îndatoririle lor; procedează drept; și nu-mi pune alte întrebări, căci nu am răspunsuri."

Cu aceste cuvinte şi fără nici un semn de respect deosebit, îi strigă pe păstori, să intre, şi el însuşi îşi văzu de drum. Cei cinci păstori, care veniră încet în curte, semănau cu orice alt păstor ; erau acoperiţi de colb, după lunga lor călătorie, şi foarte ruşinaţi din pricina privirilor holbate, aţintite asupra lor. Regele Admet abia îşi găsi glasul, dar pînă la urmă le ură bun venit şi dădu ordine, ca să li se dea sălaş şi mîncare. În restul zilei, se lăsă tăcere peste tot poporul din Pherae. Ştia că se făcuse o mare cinste ţării, dar este greu să fii în acelaşi timp şi fericit, şi pus în faţa unei taine de nedezlegat.

Spre sfîrşitul zilei, pe cînd apăreau primele stele, Alcesta se strecură din palat şi se duse spre locul în care păstorii şedeau în jurul unui foc. Rămase la marginea cercului de lumină al focului, şi-l conjură pe Apolo, să-i grăiască în propria lui întrupare, să iasă din ascunzişul în care se complac zeii şi să-i dea un răspuns la întrebările care constituie însăşi viaţa ei. Rugăciunea ei nu a fost scurtă. Păstorii uimiţi rămaseră întîi tăcuţi şi respectuoşi ; apoi începură să treacă din mînă în mînă burduful cu vin, rîgîind de plăcere ; unul adormi şi sforăi. Pînă la urmă, cel mai scund dintre ei îşi şterse gura cu dosul mîinii şi zise :

„Prinţesă, de ar fi să fie un zeu aici, nu ştiu care este. Vreme de treizeci de zile, noi cinci am umblat, străbătînd Grecia. Am băut din acelaşi burduf de vin, ne-am băgat mîna în aceiaşi oală şi am dormit lîngă acelaşi foc. De ar fi un zeu printre noi, nu aş şti oare ? Totuşi, stăpînă, trebuie să o spun : aceştia nu sînt păstori obişnuiţi. Acest fîrtat, care a adormit — nu se află boală pe care nu ştie a o tămădui, fie muşcătură de şarpe, fie os rupt. Cînd, acum cinci zile, m-am prăbuşit într-o carieră de piatră, eram ca şi mort, dar acest fîrtat s-a aplecat peste mine şi mi-a mormăit ceva abracadabrant şi acum, priviţi-mă. Totuşi, ştiu bine că nu este un zeu, prinţesă. Căci într-un oraş, prinţesă, a fost o copilă căreia i se oprise ceva în gît ; se făcuse vînătă şi ţi se rupea inima să o priveşti. Fîrtatul acesta voia să doarmă. Nu voia să treacă drumul, să o vadă. Oare unul de teapa asta este un zeu ? Şi acest fîrtat de lîngă el, acela — nu te poţi opri din băut, cîtă vreme prinţesa se uită la tine ? — nu se rătăceşte niciodată. Chiar şi în cea mai neagră noapte, deosebeşte nordul de sud. Dar ştiu bine că nu este Zeul Soarelui. Şi acum, cel cu părul roşcat, nici el nu-i un păstor obişnuit. Face miracole. Întoarce pe dos ordinea naturii. E un inventator."

Cu aceste cuvinte, păstorul cel scund trecu de partea cealaltă a focului, spre tovarăşul său roşcat, şi începu să-l trezească cu lovituri de picior. „Trezeşte-te. Trezeşte-te. Arată-i prinţesei cîteva miracole." Omul adormit se întinse şi gemu. Deodată, din înălţimile văzduhului şi dinspre dealurile îndepărtate, începură să se audă nişte voci, care strigau : „Alcesta ! Alcesta !" După care omul se răsuci pe partea cealaltă şi adormi din nou. Fu din nou trezit cu lovituri de picior. „Mai fă cîteva. Fă să cadă cascada din vîrful copacilor. Fă mingile de foc." Omul înjură grosolan. Mingi de foc începură să gonească deasupra solului. Se căţărară pe

copaci şi plesniră ; se căţărară pînă pe capul fîrtaţilor săi ; se jucară, una cu cealaltă, caraghios, asemenea unor animale. În sfîrşit, luminişul fu din nou cuprins de întuneric. „Acestea sînt într-adevăr lucruri pe care nici un alt om nu le-ar putea înfăptui, dar aş depune jurămînt, prinţesă, că nu este un zeu. Unul din motive este că nici unul din miracolele sale nu înseamnă ceva. Sîntem miraţi, dar după mirare urmează dezamăgire. În primele cinci zile ale călătoriei noastre am cerut mereu alte şi alte miracole, căci ne distrau ; dar pînă la urmă ne-am plictisit de ele şi, ca să spun adevărul, ni se făcea ruşine din pricina lor şi ruşine îi era şi lui căci scamatoriile sale nu aveau legătură cu nimica, dincolo de ele înşile. Oare un zeu s-ar ruşina din cauza miracolelor sale ? Oare El însuşi s-ar întreba ce înseamnă ele ?

Aşa că vezi, prinţesă ! conchise el, întinzîndu-şi braţele, ca şi cum ar fi ajuns la capătul răspunsului său, pe care-l dădea la rugăciunea ei. Dar Alcesta nu putea fi dusă atît de uşor cu vorba. Arătă spre cel de al patrulea păstor.

„Omul acesta ? Nici el nu este un păstor obişnuit. Este cîntăreţul nostru. Crede-mă, cînd el cîntă din liră şi din glas, rămîn şi leii încremeniţi, în mijlocul saltului. E adevărat că la răstimpuri mi-am zis «neîndoielnic, acesta-i un zeu». Ne poate da plinul măsurii de bucurie sau de tristeţe, în clipe în care nu avem temei să ne bucurăm sau să ne întristăm. Poate face amintirea dragostei mai gingaşă chiar decît însăşi dragostea. Minunile lui sînt mai de seamă decît ale tămă-

duitorului nostru, ale somnambulului sau ale făcătorului nostru de miracole ; dar l-am observat, prinţesă, minunile lui au mai mare efect asupra noastră decît asupra lui. Curînd după ce l-a făurit, respinge cîntecul pe care l-a compus. Pe noi ne poate încînta de fiecare dată, dar pe el nu. Îşi pierde bucuria de lucrul pe care l-a făurit şi se munceşte să plămădească altul. Atîta îmi ajunge, ca să mă încredinţeze că nu este un zeu, nici măcar un sol al zeilor, căci zeii nu pot fi concepuţi dispreţuindu-şi opera.

Şi eu ? Ce fac eu ? Ce fac şi acuma. Preocuparea mea constă în a cerceta natura zeilor — dacă ei există, şi pe ce căi îi putem găsi. Îţi poţi închipui prea bine."

[Aici povestirea se întrerupse şi ne întoarcem la scrisoarea lui Asinius Pollio.]

În clipa aceasta, Dictatorul se sculă şi mormăind „Continuă, prietene", începu să străbată încăperea. Catul repetă : „Îţi poţi închipui prea bine" — dar abia rosti cuvintele, cînd Caesar căzu jos, într-o convulsie a Bolii Sacre. În zvîrcolirile sale, îşi rupse bandajele de pe coaste şi curînd totul era pătat pe jos de sînge. Am mai fost de faţă şi altă dată la asemenea accese. Am făcut un ghem din cutele togei sale şi i l-am vîrît printre dinţi. L-am îndemnat pe Catul să mă ajute să-i ţin corpul întins şi pe Clodia să aducă toate straiele pe care le poate găsi, pentru a-l încălzi. Curînd, bolboroseala lui conteni şi căzu într-un somn adînc. Veghiarăm cîtva timp alături de el, apoi îl aşezarăm în litieră, iar poetul şi cu mine îl însoţirăm pînă la casa lui.

Acestea au fost întîmplările de la banchetul Clodiei, de două ori întrerupt. Amîndoi prietenii mei erau sortiți să moară în decursul unui an. Poetul, care văzuse această măreție, umilită de asemenea alienație, nu mai scrise epigrame usturătoare împotriva lui. Stăpînul meu nu pomeni niciodată de boala lui, dar în mai multe ocazii îmi aduse aminte de „fericita împrejurare“ în care am luat masa cu Clodia și Catul.

Au mijit zorile, în vreme ce am dictat aceste cuvinte. Durerile mele sînt uitate ori au cedat, iar eu m-am achitat de o datorie față de prietenii mei.

CARTEA A DOUA

XXII. Scrisoare anonimă (scrisă de Servilia, mama lui M. Iunius Brutus) către soţia lui Caesar.

17 august

Doamnă, Dictatorul încă nu te-a informat, probabil, că regina Egiptului va sosi în curînd la Roma, pentru o vizită de durată. Dacă doreşti să obţii confirmarea acestui fapt, n-ai decît să-ţi vizitezi propria vilă de pe dealul Ianiculum. Pe versantul opus, vei găsi muncitori, în curs de a clădi un templu egiptean şi de a înălţa obeliscuri.

Este important să ţi se atragă atenţia asupra acestei vizite şi a primejdiilor politice pe care le comportă deoarece de jur împrejurul lumii se rîde pe seama faptului că eşti pe de-a-ntregul nepotrivită pentru înaltul loc pe care-l deţii şi nu înţelegi din situaţia politică a Romei mai mult decît un copil.

Cleopatra, doamnă, este mama unui fiu al soţului tău. Numele băiatului este Caesarion. Regina l-a ferit

de ochii curţii ei, dar răspîndeşte mereu zvonul că este de o inteligenţă divină şi de o mare frumuseţe. Adevărul este însă, după spusele unor oameni demni de multă încredere, că este un idiot şi, deşi a trecut de cea de a treia aniversare a naşterii sale, e incapabil de a vorbi şi abia este în stare să umble.

Regina vine la Roma cu unicul scop de a obţine recunoaşterea fiului ei şi a-i asigura succesiunea la stăpînirea lumii. Planul este absurd, dar ambiţiile Cleopatrei nu au margini. Îndemînarea ei în intrigi, lipsa ei de scrupule — nu s-a dat în lături de la asasinarea unchiului ei şi a fratelui-soţ — şi ascendenţa ei asupra voluptăţilor soţului tău sînt suficiente pentru a stîrni zăpăceală în lume, deşi de stăpînit nu-i în stare să o stăpînească.

Nu e pentru prima dată că ai fost insultată public de adulterele făţişe ale soţului tău. Că pasiunea lui îl orbeşte în faţa primejdiilor pe care această femeie le reprezintă pentru ordinea publică, nu este decît o nouă mărturie a ramolismentului, care a început să se vădească în administraţia sa.

Ceea ce poţi întreprinde, doamnă, este prea puţin, fie pentru a feri Statul, fie pentru a apăra demnitatea poziţiei tale. Trebuie să ştii însă că femeile din aristocraţia Romei vor refuza să fie prezentate acestei criminale egiptene, şi nu-şi vor face apariţia la curtea ei. În cazul în care vei vădi o fermitate asemănătoare, vei face primii paşi pentru a redobîndi respectul Oraşului, pe care l-ai pierdut prin alegerea

prietenilor tale şi prin necugetarea conversaţiei tale — necugetare ce nu poate fi scuzată nici măcar prin deosebita ta tinereţe.

XXIII. Scrisoarea-jurnal a lui Caesar către Lucius Mamilius Turrinus, pe insula Capri.

[În jur de 18 august]

942. [Despre Cleopatra şi vizita ei la Roma.]

Anul trecut, regina Egiptului a început să solicite permisiunea de a vizita Roma. Pînă la urmă i-am acordat-o, şi i-am oferit, drept reşedinţă, vila mea de peste rîu. Va sta cel puţin un an în Italia. Întreaga afacere mai constituie deocamdată un secret şi nu va fi anunţată Oraşului decît în ajunul sosirii ei. Acum se apropie de Cartagina, ar trebui deci să sosească aici aproximativ peste o lună de zile.

Mărturisesc că aştept cu multă plăcere această vizită şi nu numai pentru motivul care-ţi vine prima dată în minte. A fost o fată remarcabilă. N-avea decît douăzeci de ani şi cunoştea pînă şi capacitatea de încărcare a fiecăruia dintre principalele debarcadere de pe Nil ; era în stare să primească o deputăţie din Etiopia şi să-i refuze toate cererile, servind însă refuzurile astfel încît să pară avantaje. Am auzit-o ţipînd, scoasă din fire de prostia miniştrilor ei, cu prilejul unei discuţii despre taxa regală asupra fildeşului şi nu numai că avea dreptate, dar avea dreptate pe temeiul

unei ample şi bine organizate informaţii. De fapt este una din puţinele persoane pe care le-am cunoscut, dăruite cu geniul de a administra. Va fi devenit o femeie şi mai remarcabilă. Discuţiile, discuţiile vor deveni din nou o plăcere ! Voi fi flatat, înţeles şi flatat, pe un tărîm pe care puţini îmi înţeleg realizările. Ce întrebări pune ! Sînt puţine plăceri care egalează pe cea de a împărtăşi unui învăţăcel lacom, cunoştinţele pe care, dobîndindu-le, ai îmbătrînit şi ai ostenit. Discuţia va constitui iarăşi o plăcere. Oh, oh, oh, am şezut, ţinînd în poală această mogîldeaţă pisicoasă, şi am bătut cu degetele tamburul pe zece degeţele ale unor picioare brune şi auzeam o voce blîndă, întrebîndu-mă, de lîngă umărul meu, cum trebuiesc împiedicate casele bancare să descurajeze poporul în hărnicia sa, şi care este salariul potrivit unui şef de poliţie, în raport cu cel al unui guvernator de oraş. Toţi oamenii din lume, dragul meu Lucius, toţi sînt leneşi în cuget, cu excepţia ta, a Cleopatrei, a acestui Catul şi a mea.

Şi totuşi minte, ţese intrigi, o nestăpînită, nepăsătoare faţă de bunătatea esenţială a poporului ei şi e o asasină fără de scrupule. Am primit un şir întreg de scrisori anonime, care mă previn de impulsul ei de a ucide. Nu am nici o îndoială că Înalta doamnă nu se desparte pe vreme mai îndelungată de un scrin frumos lucrat, în care ţine otrăvuri ; dar ştiu, de asemenea, că atunci cînd mă aflu la masa ei, nu este nevoie ca cineva să guste înaintea mea. Primul obiect al tuturor gîndurilor ei este Egiptul şi eu sînt prima lui chezăşie. De ar fi să mor, ţara ei ar cădea pradă succesorilor mei — patrioţi fără de judecată practică sau administratori fără de imaginaţie — şi asta o ştie prea bine. Egiptul nu-şi va redobîndi niciodată măreţia ; dar Egiptul, aşa cum este, trăieşte graţie mie. Sînt un mai bun domnitor al Egiptului, decît Cleopatra ; dar ea va mai învăţa multe. În cursul şederii ei la Roma, îi voi deschide ochii asupra unor lucruri pe care nici un domnitor al Egiptului nu le-a conceput vreodată.

946. [Iarăşi, despre Cleopatra şi vizita ei la Roma.] Cleopatra nu poate niciodată întreprinde ceva fără pompă. A cerut să i se îngăduie să aducă două sute de curteni şi o gospodărie alcătuită din o mie de servitori, inclusiv o mare gardă regală. Am redus aceste cifre la o curte de treizeci şi o suită de două sute şi i-am comunicat că Republica îşi va asuma răspunderea de a păzi atît persoana cît şi suita ei. Am dat de asemenea dispoziţie ca dincolo de perimetrul palatului — vila mea a şi fost răsbotezată Palatul lui Amenhotep — nu va putea folosi însemnele regalităţii, cu excepţia a două împrejurări — primirea ei oficială pe Capitoliu şi vizita oficială de adio.

Mi-a împărtăşit dorinţa ei, să numesc douăzeci de doamne de cea mai înaltă obîrşie, în frunte cu soţia şi mătuşa mea, care să-i alcătuiască o suită de onoare, spre podoaba curţii ei. I-am răspuns că femeile Romei sînt libere să accepte orice fel de angajamente de asemenea natură, de care ar fi dornice şi

i-am trimis o formulă de invitație, pe care ea le-ar putea-o trimite.

Asta nu i-a plăcut. Mi-a răspuns că întinderea posesiunilor ei, care sînt de șase ori mai cuprinzătoare decît Italia, descendența ei divină — pe care acum o stabilește în cele mai mici amănunte ca datînd de două mii de ani, coborînd nemijlocit din Soare — o îndreptățesc la o asemenea curte și că nu se cuvine ca ea *să poftească* înaltele doamne ale Romei la recepțiile și banchetele ei. Chestiunea rămîne deschisă.

Am și eu o parte la apariția acestor pretenții din ce în ce mai umflate. Cînd am întîlnit-o prima dată, era foarte mîndră să declare că nu are nici un strop de sînge egiptean în vine. Asta, evident, nu era adevărat ; descendența, în casa regală din care provine, a fost întotdeauna încurcată prin substituiri și adopțiuni ; efectele căsătoriilor consanguine au fost în mod fericit îndulcite de impotența regilor și de galanteria reginelor, cît și de adevărul că frumusețea femeilor egiptene a depășit mult pe cea a urmașelor tîlharilor din munții Macedoniei. Mai mult chiar, pe vremea aceea Cleopatra, afară de participarea la un număr limitat de ceremonii și funcții tradiționale, nu binevoia să se intereseze de obiceiurile străvechei țări, peste care domnea. Nu văzuse niciodată piramidele, nici vreunul din acele temple de pe Nil, pe care le desparte de palatul ei din Alexandria doar o distanță cît o călătorie de o după-amiază. Am sfătuit-o să dea publicității faptul

că mama mamei ei nu a fost numai egipteancă, dar și adevărata moștenitoare a faraonilor. Am convins-o să poarte cel puțin jumătate din timp haine egiptene și am luat-o cu mine într-o călătorie, pentru a vedea monumentele unei civilizații, alături de care, pe Hercule, colibele de rogojină ale strămoșilor ei macedoneni păreau pitice. Învățăturile mele s-au bucurat de un succes peste toate așteptările. Acum ea este adevăratul Farao și întruparea vie a zeiței Isis. Toate documentele emise de curtea ei sînt în hieroglife, cărora le adaugă, cu oarecare condescendență, o traducere grecească sau latină.

Toate acestea sînt, precum trebuie să fie. Adeziunea unui popor nu se dobîndește numai cîrmuindu-l spre cel mai mare folos al său. Noi, cîrmuitorii, trebuie să ne petrecem o mare parte a timpului cu a-i capta imaginația. În mintea poporului, Destinul este o forță ce veghează necontenit, intervine prin magie și este întotdeauna răuvoitoare. Pentru a face față acțiunilor sale, noi, cîrmuitorii, trebuie să fim nu numai înțelepți, dar și supranaturali, pentru că in ochii poporului înțelepciunea omenească este neputincioasă în fața magiei. Noi trebuie să fim în același timp tatăl pe care l-au cunoscut în copilărie și care i-a apărat de oamenii răi, și preotul, care i-a apărat de spiritele rele.

Poate am uitat să-ți spun, că am dat, de asemenea, directiva, că în suita ei nu poate aduce nici un copil sub cinci ani, nici al ei, nici al vreunui însoțitor al ei.

XXIV. Cleopatra, din Alexandria, către ambasadorul ei din Roma.

20 august

Cleopatra, Isis cea cu viață veșnică, Fiica Soarelui, aleasa lui Ptah, regina Egiptului, Cirenaicei și Arabiei, Împărăteasa Nilului superior și inferior, regina Etiopiei, etc., etc., către ministrul ei credincios.

Binecuvîntare și grație.

Regina pleacă mîine din Alexandria spre Cartagina.

În această călătorie se va înfățișa supușilor ei la Parastonium și la Cirene. Va poposi la Cartagina, așteptînd un cuvînt al tău în privința timpului cel mai potrivit pentru sosirea ei la Roma.

Ți se dă directiva să trimiți următoarele date la Cartagina :

O listă a Conducătoarelor laice ale Misterelor Bunei Zeițe.

O listă a membrelor frăției Hestia — ambele liste cu însemnări despre raporturile lor familiale, căsătorii anterioare, etc.

O listă a persoanelor din anturajul Dictatorului, bărbați și femei, îndeosebi acelea pe care le vizitează sau care îi vizitează casa pentru alte considerente decît cele oficiale.

O listă a servitorilor de încredere din casa Dictatorului, cu vechimea lor de serviciu, angajamentele anterioare și toate amănuntele cu privire la viața lor particulară, pe care le poți descoperi. Aceste investigații le vei continua în permanență și regina dorește să mai aibă și alte date, la sosirea ei în Italia.

O listă a copiilor, vii sau morți, care au fost vreodată atribuiți Dictatorului, împreună cu lista mamelor presupuse și orice informații referitoare la ei.

Un raport despre vizitele anterioare ale tuturor regilor, la Roma, împreună cu precedentele de etichetă, ceremonial, recepții oficiale, daruri etc.

Regina are încredere că nu ai fost neglijent în a te asigura că apartamentele ei vor fi încălzite suficient.

XXV. Pompeia către Clodia, la Baiae.

24 august

Șoricuț drag,

Tocmai a sosit invitația ta la banchet și o păstrez pînă ce soțul meu vine acasă, în amurg. Scriu în grabă această scrisoare, pentru a ți-o trimite la întoarcerea curierului.

Ceea ce am a-ți spune este *foarte confidențial* și sper că vei nimici scrisoarea în clipa în care ai citit-o.

Iată secretul : *o persoană* de pe malurile Nilului va face o vizită îndelungată în Oraș. Sînt anumite aspecte ale acestei vizite pe care nu *binevoiesc* a le lua în considerație sau a le discuta, îndeosebi pentru că aspectele *politice* au o însemnătate și cuprind primejdii mult

mai mari, decît cele personale. Sper că nu se va spune niciodată despre mine că am considerat viața mea personală ca avînd vreo însemnătate, în comparație cu rațiunile de importanță universală, care sînt legate inextricabil de situația pe care o dețin. Nu sînt sigură dacă știi că această persoană are un fiu despre care ea *pretinde* că este, într-adevăr, de sînge roman foarte ales. Întemeiază pe această pretenție speranțe și ambiții pentru mărirea viitoare a țării ei, care sînt, bineînțeles, smintite.

O anumită persoană este, din anumite *motive*, complet oarbă față de primejdiile acestea și nu-mi rămîne altă alegere, decît de a-mi ține ochii deschiși pentru amîndoi. S-ar putea să trebuiască să-i permit acestei criminale egiptene să-mi fie prezentată în două împrejurări oficiale. Am să-i dau a înțelege, prin purtarea mea, că socotesc prezența ei drept o obrăznicie și voi fi atentă să găsesc un prilej pentru a o umili public și, dacă este cu putință, a o sili să se întoarcă în țara ei. Bineînțeles, voi refuza să calc în reședința care i-a fost împrumutată.

Scrie-mi ce gîndești despre această afacere. Vărul meu se va întoarce din Neapole curînd după ce vei fi primit rîndurile acestea. Te rog, trimite-mi vorbă prin el.

Post scriptum : Toată lumea știe că și-a ucis unchiul și soțul și că fratele ei îi fusese soț, ceea ce este un obicei egiptean și este un exemplu de ce ne mai putem aștepta.

XXV — A. Clodia către soția lui Caesar.

Din Capua, 8 septembrie

Multe mulțumiri, buna mea prietenă, pentru a-mi fi încredințat secretul.

Scrisoarea ta îți seamănă foarte mult. Cît ești de înțeleaptă, să iei chestiunea în considerație din toate punctele de vedere și să întrevezi toate primejdiile care zac ascunse în dosul evenimentului pe care-l prevestești. Și ce just și ce nobil din partea ta, să nu te lași cuprinsă de o pătimașă indignare, cum ar face-o atîtea alte femei.

Pot să-ți supun o mică propunere, totuși, și anume una pe care nu ți-aș sugera-o decît ție, pentru că numai tu *ai putea-o* înfăptui ? Ce-ar fi să cumpănești, dacă nu ar fi cazul să te apropii de această vizitatoare plicticoasă în alt chip. Am impresia că dacă te-ai purta — cum numai tu știi — cu toată amabilitatea compatibilă cu demnitatea ta, ar fi grozav de surprinsă ! În felul acesta te-ai putea insinua în cercul intim al vizitatoarei ; ai putea să cuprinzi cu privirea tot ce se petrece ; și ai putea împiedica cealaltă Persoană împricinată, să se dea complet în petec.

Nu aș recomanda acest procedeu nimănui decît ție, căci necesită mare îndemînare. Tu l-ai putea înfăptui. Gîndește-te la asta.

Jinduiesc să stau de vorbă cu tine despre acestea — ceea ce se va petrece în curînd. Între timp îți trimit admirația și dragostea mea, și această sticlă cu parfum sicilian.

XXVI. Clodia, din Baiae, către Catul, la Roma.

25 august

Sora mea îmi spune să-ți scriu o scrisoare. Un număr de alți oameni s-au erijat în avocați ai tăi și-mi spun să-ți scriu o scrisoare.

Iată, deci, o scrisoare. Tu și cu mine am căzut de mult de acord că o scrisoare nu reprezintă nimica. Ale tale îmi împărtășesc ceea ce știam și pînă acum sau îmi puteam prea bine închipui, deoarece se abat adeseori de la regula pe care am stabilit-o, că o scrisoare trebuie să cuprindă, în principal, fapte.

Iată faptele pe care le am a relata:

Vremea a fost neasemuită. Au avut loc multe excursii pe mare și pe uscat. Părăsesc toate reuniunile care sînt închinate în întregime conversației, și pentru care gazda nu a întocmit nici un plan de distracții. Nu mai este necesar să-ți amintesc că în împrejurimile de aici, de la Baiae, conversația oamenilor este și mai insuportabilă decît de obicei.

Am studiat astronomie cu Sosigenes și de aici încolo sînt dușmanul tuturor poeților care, în prezența stelelor, se lăbărțează pe tema propriilor lor sentimente tîmpite. Am început să studiez limba egipteană. Cînd am descoperit că sună asemenea unor bîiguieli de copil și că structurile ei gramaticale sînt la același nivel cu sunetele ei, am renunțat. Am jucat mult teatru de amatori, pe grecește și pe latinește. Am lucrat multe zile cu Cytheris. A refuzat orice fel de plată și mi-a restituit un cadou pe care i l-am trimis. Cînd am insistat să primească un semn al îndatoririi mele, mi-a cerut un poem de-al tău, scris de mîna ta. I-am dat *Căsătoria lui Peleu și Thetis.* A refuzat să ia parte la vreo piesă, dar a declamat poemul acesta într-un fel cu totul remarcabil și în timpul lecțiilor, a recitat adesea pasaje din tragedii. Stilul meu este foarte deosebit de al ei, dar ea și-l stăpînește pe al ei cu desăvîrșire. La sfîrșitul lecțiilor, a venit de multe ori și Marc Antoniu. Este un singur lucru plăcut la el — rîsul său ! Rîde tot timpul, și, totuși, nu-i obositor. Cînd nu vorbește despre arta ei, Cytheris este obositoare. Are apatia femeilor fericite. Am descoperit, deși nu aflînd de la ea, că este una din puținele persoane cărora le este îngăduit să-l viziteze pe Lucius Mamilius Turrinus, pe insula Capri. [Clodia i-a scris lui Turrinus, cerînd permisiunea de a-l vizita ; a fost refuzată politicos.] Cunosc un număr de bărbați, pe care i-aș putea iubi foarte mult, dacă ar fi mutilați și orbi. Am parcurs împreună cu Verus noul lui volum de versuri.

Mi-am făcut un număr de dușmani noi. Știi că nu mint niciodată și nu îngădui oamenilor să mintă în prezența mea. Am fost, precum obișnuiești să spui, „necredincioasă față de tine“ în cîteva ocazii. Cum

nu sînt în stare să dorm noaptea, se întîmplă să aranjez ca în ceasurile acelea să am companie.

Acestea sînt faptele petrecute în viața mea din această vară, și acestea sînt răspunsurile la întrebările cuprinse în scrisorile tale extrem de monotone. Recitindu-le, găsesc că mi-ai împărtășit foarte puține fapte. Nu mi-ai scris mie, ci acelei imagini ale mele care sălășluiește în capul tău și pe care nu doresc să o confrunt. Faptele despre tine le-am aflat de la sora mea și de la ceilalți avocați ai tăi. Ai făcut vizite surorii mele și lui Mamilius și Liviei [Torquatus]. I-ai învățat pe copiii lor să înoate și să navigheze. I-ai învățat pe copiii lor cum să dreseze cîini. Ai scris teancuri de versuri pentru copii și un alt poem pentru o nuntă. Îți repet din nou că-ți vei pierde darul poetic dacă abuzezi de el. Asemenea versuri nu pot decît să sporească stigmatul care deja pătează atît de multe lucrări din opera ta, — utilizarea cuvintelor din limbajul de fiecare zi și a expresiilor provinciale. Multă lume contestă de pe acuma că ai fi un poet roman. Tu și cu mine am căzut de acord că Verus nu posedă acel talent funciar pe care-l ai tu, dar atît în manierele cît și în versurile sale vădește o eleganță și un gust uniform ; în vreme ce tu continui să cultivi o necioplire nordică.

Această scrisoare, asemenea tuturor scrisorilor, este cu desăvîrșire inutilă. Totuși, mai am două lucruri a-ți spune : în ultima zi a lunii septembrie, fratele meu și cu mine oferim o masă și sper că vei fi de față. L-am poftit pe Dictator și pe soția lui. Întîmplător mi se relatează că ai mai scuipat cîteva epigrame ; de ce nu recunoști că habar nu ai și nici nu-ți pasă de politică ? Ce satisfacție posibilă poți afla din a stîrni asemenea mici zgomote vulgare, în umbra acestui mare bărbat ? Am poftit, de asemenea, pe mătușa lui, pe Cicero și pe Asinius Pollio.

Pornesc spre nord în ziua de opt. Aduc cu mine un număr de prieteni, printre care pe Mela și pe Verus. Ne vom opri pentru cîteva zile la Quintus Lentulus Spinther și la Cassia, la Capua. Îți propun să ne întîlnești acolo în ziua de nouă și să te întorci la Oraș cîteva zile mai tîrziu, împreună cu noi.

Dacă te-ai hotărî să vii la Capua, te rog să nu nutrești speranța de a-mi împărtăși insomnia. Pentru a zecea oară te rog să ții seama de natura prieteniei noastre, să-i cunoști avantajele și să-i accepți limitele. Ea nu emite pretenții ; nu stabilește posesiuni ; nu cunoaște concurență. Am întocmit cîteva planuri pentru viața mea, în anul ce va să vină. Se va deosebi mult de cea din anul care tocmai a trecut. Banchetul la care te-am invitat îți va da o idee, despre ce anume o va caracteriza.

XXVI-A. Catul :

Miser Catullus, desinas ineptire
Et quod vides perisse perditum ducas.
Fulsere quondam candidi tibi soles,
Cum ventitabas quo puella ducebat,
Amata nobis quantum amabitur nulla.

Ibi illa multa tum iocosa fiebant;
Quae tu volebas nec puella nolebat.
Fulsere vere candidi tibi soles.
Nunc iam illa volt; tu quoque inpotens, noli,
Nec quae fugit sectare, nec miser vive:
Sed obstinata mente perfer, obdura.

. . . .

At tu, Catulle, destinatus obdura.

Sărman ce eşti, Catule, nu-ţi mai ieşi din fire,
Socoate ca pierdută — pierduta fericire!
Ţi-au strălucit şi zile senine altă dată,
Cînd te chema la sine femeia adorată
Cum nu va fi vreodată pe-acest pămînt femeia.
Ce nebunii, Catule, făceam pe vremea aceea!
Tot ce voiai tu însuţi, şi ea voia îndată.
Ţi-au strălucit şi zile senine altădată!
Ea nu mai vrea acuma: nici tu, ieşit din fire,
N-o urmări, căci fuge, şi nu trăi-n mîhnire,
Ci cu-ndărătnicie tu rabdă şi fii tare!

. . . .

Dar tu, Catule, rabdă, fii neclintit şi tare!

XXVI-B. Carnetul de însemnări al lui Cornelius Nepos.

[Această însemnare este dintr-o dată mai tîrzie.]

„Nu găseşti extraordinar, am întrebat eu, cum de admite Catul ca poeziile acestea să circule din mînă

în mînă? Nu-mi aduc aminte de nici un precedent, în care cineva să se fi dat în vileag cu atîta candoare."

„Totul este extraordinar în privinţa aceasta, a răspuns Cicero, ridicîndu-şi sprîncenele şi coborîndu-şi glasul de parcă cineva ar fi tras cu urechea la discuţia noastră. Ai băgat de seamă că poartă necontenit un dialog cu sine însuşi? A cui este această altă voce, care i se adresează atît de des — această voce care-l îndeamnă «să rabde» şi să «fie tare»? Oare să fie geniul său? Oare să fie celălalt Eu al său? Oh, prietene, rezist cît pot în faţa acestui fel de poezie. Este într-însa ceva indecent. Este fie o experienţă crudă a vieţii, a cărei transformare în poezie încă nu s-a con- at, fie o nouă modalitate a sensibilităţii. Bunica mi se spune, a fost originară din Ţara Nordică; ate că acestea sînt primele vînturi care suflă peste literatura noastră dinspre Alpi. Nu sînt romane. În faţa acestor versuri, romanul nu ştie încotro să-şi îndrepte privirea; un roman roşeşte. Nici greceşti nu sînt. Încă dinainte, poeţii ne-au grăit despre suferinţele lor, dar suferinţele lor erau deja pe jumătate tămăduite prin cîntec. Dar acestea! aici nu există uşurare. Omul acesta nu se teme a recunoaşte că suferă. Poate pentru că în dialog îşi împarte suferinţa cu propriul său geniu. Dar ce este acest al doilea Eu? Tu ai unul? Eu am unul?"

XXVII. Caesar, din Roma, către Cleopatra, la Cartagina.

Următoarea scrisoare, de mîna Dictatorului, a însoțit un salut formal al reginei, la apropierea ei de Roma.

3 septembrie

Augustă regină, nu-mi face nici o plăcere să adaug acestui foarte sincer mesaj de bun venit, următoarele injoncțiuni: trebuie să-ți aduc aminte că atribui o mare însemnătate condițiilor cu care ai căzut de acord, cînd a fost plănuită această vizită la Roma. Mă refer la numărul persoanelor din suita ta, la reglementările cu privire la arborarea însemnelor regale și la cererea să nu se afle copil sub cinci ani în suita ta. Dacă nu ai ține seama de această înțelegere, aș fi nevoit să mă întristez și să te întristez, luînd măsuri neconcordante cu demnitatea ta și neconsonante cu stima pe care ți-o port. Dacă acuma s-ar afla un copil în suita ta, fie că îl vei lăsa la Cartagina, fie că îl vei trimite îndărăt, în Egipt.

Nu permite însă asprimii cuvintelor mele să te inducă în eroare în privința marei satisfacții pe care o resimt, așteptînd șederea ta la Roma. Roma dobîndește pentru mine un interes sporit, cînd mă gîndesc că în curînd o voi arăta reginei Egiptului, Roma care există acuma și Roma pe care o plănuiesc. Lumea are numai puțini domnitori, și printre ei numai un număr redus care să aibă măcar o vagă bănuială ce înseamnă a conduce destinele neamurilor. Regina Egiptului este la fel de măreață în geniul ei, ca și în poziția pe care o deține.

Condiția de conducător adaugă noi grade de însingurare, însingurării funciare a condiției umane. Fiecare ordin pe care îl emitem, sporește măsura în care sîntem singuri și fiece desfășurare de deferență ce ni se vădește, ne separă de semenii noști. Așteptînd vizita reginei, îmi făgăduiesc o alinare a solitudinii în care trăiesc și lucrez.

Azi-dimineață am vizitat palatul care se pregătește pentru regină. Nu se va omite nimic ce ar putea sluji confortului ei.

XXVII-A. Primul răspuns la scrisoarea de mai sus, Cleopatra către Caesar.

În hieroglife, precedat de titlurile reginei, obîrșia ei etc., pe o enormă filă de papirus, urmat de traducerea latină; trimis prin serviciul de curieri al administrației romane, precedînd avansul coloanei regale.

Regina Egiptului m-a însărcinat pe mine, nedemnul ei camerar, să confirm recepția scrisorii Dictatorului și a darurilor.

Regina Egiptului mulțumește Dictatorului pentru darurile primite.

XXVII-B. Al doilea răspuns, Cleopatra către Caesar.

Trimis de pe corabia regală, la sosirea ei la Ostia.

1 octombrie

Dictatorul a trimis reginei Egiptului o scrisoare despre greutățile de a fi monarh.

Mai sînt și altele.

O regină, mărite Caesar, poate fi mamă. Situația ei regească o supune mai mult, nu mai puțin, acelor temeri pline de dragoste pe care le simt toate mamele, îndeosebi cînd copiii lor sînt de o sănătate gingașă și de o sensibilitate afectuoasă. Mi-ai spus că, la vremea ta, ai fost un părinte drăgăstos. Te-am crezut. Te-ai apărat în fața mea de învinuirea că ai îngăduit unor rațiuni de stat să te forțeze să procedezi cu fiica ta fără a ține seama de sentimente. [Se pare că la îndemnul tatălui ei, Iulia și-a rupt logodna cu un bărbat, pentru a se căsători cu Pompei. Ea a murit înainte de izbucnirea Războiului civil — dintre Caesar și Pompei, — dar căsătoria fusese pe deplin fericită.]

Fără a ține seama de sentimente ai procedat și cu mine, și nu numai cu mine, dar și cu un copil care nu este un copil obișnuit, fiind fiul celui mai puternic om din lume. S-a întors în Egipt.

Mi-ai descris singurătatea unui domnitor. Un domnitor are temeiuri să simtă că de cele mai multe ori încercările de apropiere de el poartă pecetea intereselor personale. Oare domnitorii nu sînt amenințați de primejdia de a spori această singurătate, atribuind numai altora acest mobil ? Îmi pot imagina un domnitor care, sub imperiul unei asemenea viziuni a semenilor săi, se preface în stană de piatră, și-i preface pe toți cei ce se apropie de el în stane de piatră.

Acum, cînd mă apropii de Oraș, vreau să-i spun stăpînului său că sînt regina și servitoarea Egiptului și că destinele țării mele nu contenesc nici o clipă să stăruie în mintea mea, dar m-aș simți sub condiția mea regală dacă nu aș recunoaște, de asemenea, că sînt mamă și femeie.

Pentru a-ți întoarce propriile tale cuvinte: *Nu permite asprimii tonului meu, în cuvintele pe care tocmai le-am scris, să te inducă în eroare în privința satisfacției cu care îmi aștept șederea la Roma.*

Atribui nedelicatețea purtării tale faptului că, într-adevăr, ți-ai creat o solitudine care este excesivă chiar și pentru stăpînul lumii. Ai spus că ar fi posibil ca eu să-ți ușurez această povară.

XXVIII. Catul către Clodia, la Roma.

[Următoarele două scrisori, scrise probabil în 11 sau 12 septembrie, nu au fost expediate niciodată. Sînt ciorne ale scrisorii dată anterior ca Documentul XIII. Catul nu le-a nimicit imediat, căci două săptămîni mai tîrziu au fost descoperite în odăile poetului de poliția secretă a lui Caesar și copiile lor au fost înaintate Dictatorului.]

Ucide-mă pe loc — că doar asta vrei — eu nu mă pot ucide — de parcă ochii mei ar fi vrăjiţi de un spectacol, de parcă aş privi cu sufletul la gură — ca să văd ce nouă oroare vei mai născoci. Nu mă pot ucide pînă ce nu voi fi văzut dezvăluirea ultimă, înfiorătoare, a ceea ce eşti — ce eşti tu? — asasină — schingiuitoare — un munte de minciuni — rîs — mască trădătoare — trădătoare a întregii noastre seminţii omeneşti.

Trebuie să atîrn de crucea aceasta şi să nu mor — observîndu-te vreme de veşnicii?

Cui mă pot adresa? Cui îi pot striga? Zeii există oare? I-ai alungat, cu ţipetele tale, din ceruri?

Zei nemuritori, aţi trimis monstrul acesta pe pămînt, ca să ne înveţe ceva? Că frumuseţea formei nu este decît un sac plin de răutate? Că dragostea este ură deghizată?

— Nu — nu — lecţia aceasta nu o voi primi de la tine — inversul este adevărat — nu voi cunoaşte niciodată iubirea; dar prin tine ştiu că iubirea există.

Ai venit pe lume — un monstru şi o asasină — ca să ucizi tot ce-i Iubire — ai întins o capcană vicleană şi cu rîsete şi mugete ai ridicat securea, ca să ucizi acea parte din mine, care trăieşte şi iubeşte — Zeii nemuritori mă vor ajuta să-mi revin din groază — că tu, travestită în Cea de iubit te deplasezi printre oameni, aşteptînd un prilej ca să inspiri dragoste şi s-o măcelăreşti — pe mine m-ai ales pentru asasinatul acesta — pe mine, care am o singură viaţă de trăit şi

o singură iubire de iubit şi care nu voi mai iubi niciodată din nou.

Dar să ştii — expiraţie a Iadului — că deşi ai omorît singura iubire pe care o am a da, nu ai omorît credinţa mea în iubire. Prin această credinţă te ştiu a fi ceea ce eşti.

Nu-i nevoie să te blestem — asasinul supravieţuieşte victimei numai pentru a-şi da seama că el însuşi fusese cel de care jinduise să scape. Ura este ură de sine. Clodia este zăvorîtă în Clodia, cu veşnică oroare.

XXVIII-A. Catul către Clodia.

Ştiu, ştiu că niciodată nu ai promis a fi statornică.

Cît de des ai întrerupt o sărutare — cu cinstea ostentativă a celui necinstit — ca să-ţi afirmi independenţa de orice fel de legătură. Ai jurat că mă iubeşti şi ai rîs şi m-ai prevenit că nu mă vei iubi pe veci.

Nu te-am auzit. Vorbeai într-o limbă pe care nu o înţelegeam. Niciodată, niciodată nu pot concepe o iubire care este în stare să-şi prevadă propriul ei sfîrşit. Iubirea *este* propria ei veşnicie. Iubirea este prezentă în fiece clipă a existenţei ei: tot timpul. Este singura sclipire de veşnicie, care ne este îngăduit să o întrezărim. Aşa că nu te auzeam. Cuvintele erau absurde. Tu rîdeai, şi rîdeam şi eu. Amîndoi pretindeam că nu va fi să ne iubim pe veci. Rîdeam de acele mi-

lioane de oameni, care pretind a iubi, dar care știu bine că iubirea lor se va curma.

Înainte de te stinge definitiv din mintea mea, mă mai gîndesc o dată la tine.

Ce se va alege din tine?

Care femeie din lume umbla învăluită de atîta iubire, cîtă ți-am dăruit eu?

Smintito, știi ce ai azvîrlit?

Cîtă vreme Zeul Iubirii te ațintea prin ochii mei, vîrsta nu se putea atinge de frumusețea ta. Cîtă vreme îți vorbeam, urechile tale nu puteau auzi graiurile pămîntului, nici invidia, nici defăimarea, nici toate șuierăturile de mînie care străbat văzduhul răuvoitor al condiției noastre umane; cîtă vreme te iubeam, nu puteai cunoaște singurătatea sufletului — toate acestea nu înseamnă nimic pentru tine? Smintito, știi ce ai azvîrlit? Dar asta nu e tot. Starea ta e de o mie de ori mai rea. Acum ești dezvăluită; secretul tău e la vedere. De cînd îl cunosc eu, nu-l mai poți ascunde de tine: ești veșnica asasină a vieții și a iubirii. Dar cît trebuie să fie de îngrozitoare pentru tine cunoașterea propriei tale eșuări, căci ai deslușit limpede măreția și maiestatea marelui tău dușman, iubirea.

Tot, tot ce a spus Platon a fost adevărat.

Nu am fost eu, eu însumi, cel care te-a iubit. Cînd mă uitam la tine, pogora asupra mea Zeul Eros. Eram mai mult decît eu însumi. Zeul trăia în mine, privea prin ochii mei și grăia prin buzele mele. Eram mai mult decît eu însumi și cînd sufletul tău își dădea seama că Zeul se află în mine, ațintindu-și privirea asupra

ta, cîtăva vreme ai fost și tu plină de Zeu. Nu mi-ai spus-o? La ce ore, cu ce șoapte nu mi-ai spus-o!

Dar nu ai putut îndura îndelung prezența Lui, căci ai venit pe lume ca un monstru și un asasin, ca să ucizi tot ce trăiește și iubește. Porți deghizarea Celei de iubit și trăiești numai ca să pregătești o capcană după cealaltă; trăiești numai pentru clipa în care, cu rîsete și cu un țipăt, poți ridica securea și măcelări nădejdea de viață și nădejdea de iubire.

Nu mi se mai taie respirația de groază. Am contenit să tremur. Pot cugeta cu uimire, întrebîndu-mă de unde ai dobîndit ura pătimașă împotriva vieții și de ce îngăduie zeii ca acest dușman al lumii să umble de colo pînă colo, printre noi. Nu voi simți niciodată milă pentru tine, această groază nu mai lasă loc milei. Se urnise în tine o intenție majoră de iluminare a lumii, dar a fost otrăvită la sursă.

Te-am iubit și niciodată nu voi mai fi același care am fost, dar ce este starea mea, asemuită cu a ta?

XXVIII-B. Catul:

O di, si vestrum est misereri, aut si quibus unquam
Extremam iam ipsa in morte tulistis opem,
Me miserum aspicite et, si vitam puriter egi,
Eripite hanc pestem perniciemque mihi.
Quae mihi subrepens imos ut torpor in artus
Expulit ex omni pectore laetitias.

Non iam illud quaero, contra ut me diligat illa,
Aut, quod non potis est, esse pudica velit;
Ipse valere opto et taetrum hunc deponere morbum.
O di, reddite mi hoc pro pietate mea.

Dacă mila-i partea voastră, zeilor, dacă vreodată
Unui om pe pragul morţii voi i-aţi stat
într-ajutor,
Căutaţi atunci spre mine, bietul! şi de-a fost curată
Viaţa mea, luaţi-mi ciuma, pacostea de care mor,
Care, ca o toropeală, strecurîndu-se prin vine,
Bucuriile din suflet toate, vai! mi le goni.
Nu mai cat să mă iubească Lesbia şi ea pe mine,
Sau să fie iar onestă, căci ea nu mai poate fi.
Eu de molima aceasta însumi vreau să pot scăpa:
Daţi-mi, zeilor, aceasta, pentru curăţia mea!

XXIX. Caesar către Cornelius Nepos.

23 septembrie

Această scrisoare este confidenţială.

Am fost informat că eşti prieten cu poetul Gaius Valerius Catullus.

Pe o cale foarte ocolită, am primit vestea că poetul a fost bolnav sau cel puţin pradă unei mari tulburări spirituale.

Am fost mulţi ani prieten cu tatăl său şi, deşi am avut puţine prilejuri de a-l întîlni pe poet personal, urmăresc cu mult interes şi admiraţie opera lui. Aş

dori să-l vizitezi şi să-mi trimiţi vorbă, în ce stare se află. În plus, m-aş simţi foarte îndatorat dacă mi-ai da de ştire, oricînd şi la orice oră, în cazul în care l-ai găsi bolnav sau la orice fel de strîmtoare.

Stima pe care ţi-o port, ţie şi operei tale, mă îndeamnă să adaug că aş resimţi ca o lipsă de amabilitate, dacă tu sau familia ta nu m-aţi ţine la curent cu orice nenorocire (de care să vă ferească zeii nemuritori) care te-ar putea lovi, pe tine sau pe ai tăi. La o vîrstă foarte timpurie am ajuns la convingerea că adevăraţii poeţi şi istorici sînt cea mai de seamă podoabă a unei ţări; această convingere n-a făcut decît să sporească cu vremea.

XXX-A. Cornelius Nepos către Caesar.

Este o satisfacţie să ştiu că marele conducător al poporului roman se simte îngrijorat pentru sănătatea prietenului şi compatriotului meu Catul şi că s-a exprimat în termeni amicali faţă de mine şi cei din casa mea.

Este adevărat că acum aproximativ zece zile, un membru al Clubului Aemilian de jocuri şi înot, unde locuieşte poetul, m-a căutat în mijlocul nopţii, spunîndu-mi că starea lui Catul îi sperie pe prietenii săi. M-am dus în grabă la locuinţa lui şi l-am găsit pradă durerilor şi delirului. Un medic, Sosthenes grecul, îi administră vomitive, apoi calmante. Prietenul meu nu m-a recunoscut. Noi l-am veghiat toată noaptea.

Dimineața se simțea mult mai bine. Adunîndu-și cu hotărîre puterile, ne-a mulțumit pentru atenția noastră și ne-a asigurat că boala lui a ajuns la capăt și ne-a rugat să-l lăsăm. M-am întors mai tîrziu, după-amiază și l-am găsit dormind netulburat. A fost trezit curînd după aceea de un neghiob de curier, care i-a adus o scrisoare de la femeia aceea, cu un rol de seamă în tulburările la care am fost martori — precum dovedea delirul său. A citit scrisoarea în prezența mea și a rămas vreme îndelungată tăcut, adîncit în gînduri. Nu a făcut nici o referire la ceea ce citise, dar în ciuda tuturor încercărilor de a-l convinge, s-a îmbrăcat în ținută protocolară și a părăsit Clubul.

I-am dat aceste amănunte Dictatorului, ca să poată și deduce propriile sale concluzii.

XXX. Scrisoarea-jurnal a lui Caesar către Lucius Mamilius Turrinus, pe insula Capri.

991. [Despre Cleopatra și vizita ei la Roma.] Regina Egiptului se apropie. Domniței Crocodil i se face vînt prin strîmtori.

Corespondența mea cu Maiestatea a fost pe cît se putea aștepta de însuflețită. Latina ei este stîlcită, dar bag de seamă că ajunge să aibă precizie, cînd împrejurarea o cere.

Nu mă aștept la respectarea literă cu literă a dispozițiunilor pe care le-am dat, pentru orînduirea vizitei ei. Regina este incapabilă de a se conforma

exact vreunei directive. Chiar atunci cînd crede a da fără rezerve ascultare, reușește să admită o deviere sau două. Trebuie să mă aștept la asta. Mărturisesc că sînt fermecat de această variație invariabilă, deși am mai fost silit și de împrejurări anterioare să fac o mînă aspră față de ea. Este insuflată de mîndria ei incomensurabilă și de independența unei femei, care este ea însăși obișnuită să pedepsească cea mai neînsemnată neascultare cu moartea.

Scrisorile ei — într-o privință chiar și tăcerea ei — m-au încîntat. Acum a devenit într-adevăr o femeie, și încă una extrem de regească. În anumite clipe mă surprind visînd că este mai mult femeie decît regină și trebuie să-mi strunesc gîndurile.

Cleopatra este Egiptul. Nici un cuvînt pe care-l scapă și nici o mîngîiere pe care o acordă nu este lipsită de implicațiune politică. Orice discuție este un tratat și orice sărutare un pact. Aș putea dori ca o asociere cu dînsa să nu necesite o atît de constantă vigilență și ca favorurile ei să aibă mai multă dăruire și mai puțină artă.

Sînt mulți, mulți ani însă, de cînd nu am mai cunoscut o prietenie dezinteresată din partea cuiva, cu excepția ta, a mătușii mele și a soldaților mei. Chiar și în căminul meu par a fi angajat într-o partidă permanentă de joc. Pierd un „om"; sînt amenințat din flancuri; îmi adun puterile pentru o ieșire din asediu; prind un „călăreț". Buna mea soție pare a găsi o anumită plăcere în aceste hărțuieli, deși ele nu au loc fără lacrimi.

Mai mult chiar, sînt ani întregi de cînd n-am mai simțit îndreptată împotriva mea o ură dezinteresată. Zi de zi îmi trec în revistă dușmanii, căutînd cu vie nădejde bărbatul care mă urăște „de dragul meu însumi“ sau „de dragul Romei“. Sînt violent condamnat pentru că mă împrejmuiesc cu aventurieri fără de scrupule, care se îmbogățesc de pe urma funcțiilor pe care li le acord. Ei bine, cîteodată cred că ceea ce-mi place este candoarea lăcomiei lor ; nu pretind a mă iubi de dragul meu. Mă voi duce pînă la a spune că, ocazional, am simțit chiar plăcere cînd unul sau altul dintre ei a scăpat cîte o expresie de dispreț față de mine — în acest ocean de măgulire în care trăiesc și mă mișc.

Este greu, dragul meu, să eviți să devii persoana care pari a fi în credința altora. Un sclav este de două ori în sclavie, o dată din pricina lanțurilor sale și a doua oară din pricina privirilor care cad asupra lui și care glăsuiesc : „sclav ce ești“. Despre un dictator se crede că este zgîrcit în privința favorurilor, imprevizibil în ce-i displace, gelos pe oamenii capabili, setos de flatări și nu de zece, ci de douăzeci de ori pe zi mă simt dus de curent chiar spre aceste însușiri, și trebuie să dau îndărăt cu violență. Și de zece ori pe zi, în vreme ce aștept sosirea reginei Egiptului, mă trezesc visînd despre posibilitatea că ea, acum o femeie matură, e în stare să-și dea seama că tot ce-i pot da, atît ei, cît și țării ei, dau dintr-o dată ; că nu trebuie să născocească nimic, pentru a obține ceea ce dorește ; că toate procedeele care-i stau în putere, nu

pot dobîndi ceea ce ar fi nepotrivit să i se acorde ; și că, toate acestea o dată înțelese, ne putem deplasa pe un tărîm care este... dar mă las purtat dincolo de limitele posibilului.

XXXI. Cicero, din Roma, către Atticus, în Grecia.

Această scrisoare a stîrnit multă veselie și bătaie de joc în antichitate și în Evurile mijlocii. Este, poate, apocrifă. Știm că Cicero i-a scris lui Atticus o scrisoare despre căsătorie și în cele două scrisori următoare l-a implorat pe prietenul său să o distrugă — ceea ce Atticus ar fi făcut neîndoielnic. Pe de altă parte, au ajuns la noi mai bine de o duzină de versiuni din ceea ce prea bine putea să fi fost scrisoarea împricinată. Versiunile se deosebesc mult între ele și toate sînt împănate cu evidente interpolări burlești. Alegem aici pasajele pe care majoritatea versiunilor le au în comun, teoria noastră fiind că unul din secretarii lui Atticus a făcut probabil o copie a scrisorii originale, înainte de distrugerea ei și că această copie a început să circule pe sub mînă în toată lumea romană. Trebuie reamintit că Cicero nu numai că a divorțat de soția sa Terentia, universal respectată, după o căsătorie de mulți ani, din ce în ce mai plină de certuri, dar apoi s-a căsătorit neîntîrziat și a divorțat de tînăra și bogata Publilia al cărei tutore fusese ; că fratele lui Cicero, Quintus, a fost multă vreme legat printr-o căsătorie furtunoasă de sora

lui Atticus, Pomponia, de care a divorţat recent ; şi că fiica iubită a lui Cicero, Tullia, a fost nu prea fericit căsătorită cu Dolabella, un prieten ambiţios şi desfrînat al lui Caesar, pe care mama ei l-a ales pentru dînsa.

Dintre o sută de căsătorii, una singură e fericită, dragul meu prieten. Acesta este unul din lucrurile pe care le ştie toată lumea, dar pe care nu le spune nimeni. Nu-i de mirare că o căsătorie excepţională este glorificată de-a lungul şi de-a latul lumii, căci excepţionalul este cel ce devine informaţie demnă de luat în seamă, noutate. Dar este caracteristic pentru nebunia seminţiei noastre umane, că sîntem veşnic ispitiţi să ridicăm excepţionalul la rangul de normă. Sîntem atraşi de ceea ce este excepţional, pentru că fiecare om se crede excepţional şi destinat excepţionalului, iar bărbaţii noştri tineri şi femeile noastre tinere se aventurează în căsătorie presupunînd că nouăzeci şi nouă la sută din căsătorii sînt fericite şi unu la sută nefericite, sau că sînt însemnaţi pentru fericirea excepţională.

Dată fiind firea femeilor şi natura pasiunii care adună la un loc bărbaţii şi femeile, ce şanse mai mari are căsătoria de a fi fericită, decît chinurile combinate ale lui Sisif şi ale lui Tantal ?

Prin căsătorie, dăm pe mîna femeilor cîrmuirea gospodăriei noastre, ceea ce ele extind fără zăbavă, în măsura în care le este posibil, pînă la revendicarea unui drept asupra tuturor bunurilor noastre. Ele ne cresc copiii, şi astfel dobîndesc o parte în aranjarea

afacerilor copiilor, cînd aceştia ajung la maturitate. Ele urmăresc în toate privinţele scopuri diametral opuse celor pe care le are în vedere un bărbat. Femeile nu doresc decît căldura unei vetre şi adăpostul unui acoperiş. Trăiesc cu spaima unor catastrofe şi nici o siguranţă nu le este destul de sigură şi în ochii lor viitorul nu este numai necunoscut, dar catastrofal. Pentru a îndepărta relele necunoscute, nu există înşelăciune la care să nu recurgă, nu există rapacitate de la care să se dea deoparte şi nu există vreo plăcere sau distracţie de altă natură, pe care ele să nu o combată. Dacă civilizaţia ar fi fost lăsată pe mîna femeilor, şi acum am mai fi adăpostiţi în peşterile munţilor şi invenţiile omului ar fi contenit o dată cu îmblînzirea focului. Tot ce ele pretind unei peşteri, este ca să fie cu un grad mai arătoasă decît cea a nevestei vecinului ; şi tot ce pretind pentru a asigura fericirea copiilor, este ca ei să se afle în siguranţă, într-o peşteră asemănătoare cu a lor.

Căsătoria ne obligă inevitabil la a avea parte de ample mostre ale conversaţiei soţiilor noastre. Ei bine, conversaţia femeilor în perimetrul raporturilor conjugale — nu vorbesc despre cealaltă crucificare, conversaţia lor la întruniri sociale — dincolo de toată deghizarea prin şiretlic şi incoerenţă, se învîrteşte numai în jurul acestor două subiecte : conservarea şi parada.

Are caracteristici comune cu conversaţia sclavilor, şi asta ca o consecinţă logică, deoarece situaţia femeilor în lumea noastră are multe în comun cu cea a

sclavilor. Poate fi într-adevăr o stare regretabilă, dar nu aş vrea să mă aflu printre cei care-şi dau silinţa să schimbe această situaţie de fapt. Conversaţia sclavilor şi femeilor este diriguită de viclenie. Şiretlicul şi violenţa sînt singurele ieşiri, la îndemîna celor deposedaţi; dar violenţa poate fi folosită din partea sclavilor numai în strînsă unire cu semenii lor nefericiţi. Statul menţine o necontenită vigilenţă faţă de posibilitatea unei asemenea uniri şi sclavul este deci silit să-şi urmărească scopurile prin şiretlic. La fel, recurgerea la violenţă este inaccesibilă femeilor, deoarece sînt incapabile de a se uni; se bănuiesc una pe alta, asemenea grecilor, şi pe bună dreptate. De aceea şi ele, la rîndul lor, recurg la viclenie. De cîte ori, vizitîndu-mi vilele şi discutînd toată ziua cu supraveghetorii şi lucrătorii mei, m-am dus la culcare istovit de parcă m-aş fi luat la trîntă cu fiecare, cu trupul şi cu mintea deopotrivă de încordate, ca să nu fiu schilodit sau jefuit. Sclavul introduce în discuţie, pe toate căile drepte şi ocolite, scopurile pe care le are în vedere; pentru a obţine concesii, nu există capcană pe care să nu o folosească, nici linguşiri, nici desfăşurări de logică, nici presiuni asupra fricii sau zgîrceniei; şi toate acestea, ca să evite să clădească o pergolă, să scape un subordonat, să-şi lărgească propria colibă sau să obţină o manta nouă.

La fel este şi conversaţia femeilor; dar cît mai diverse sînt scopurile lor, cît mai ample mijloacele de atac şi cît mai adînc înrădăcinate pasiunile pentru atingerea scopurilor.

De cele mai multe ori, un sclav năzuieşte să obţină numai nişte avantaje; dar în dosul dorinţelor unei femei zac forţe care constituie însăşi natura vieţii: conservarea proprietăţii; stima de care se bucură printre acele matroane, cunoştinţe ale ei, pe care le dispreţuieşte şi de care îi este frică; claustrarea unei fiice pe care vrea să o vadă neştiutoare, lipsită de veselie şi abrutizată. Atît de adînc înrădăcinate sînt scopurile unei femei, încît ele dobîndesc pentru dînsa caracterul unor adevăruri evidente de la sine şi al unei înţelepciuni imuabile. De aici decurge că nu poate simţi decît sfidare pentru orice părere opusă părerii ei. Raţiunea nu este necesară, este un fleac pentru cineva astfel plămădit; femeia este surdă cu anticipaţie. Un bărbat poate să fi salvat Statul, poate să fi condus afacerile lumii întregi şi să-şi fi cîştigat un renume nemuritor pentru înţelepciunea sa; dar pentru soţia lui tot un nătărău lipsit de duh rămîne.

[Aici urmează un aliniat despre raporturile sexuale. A fost însă atît de alterat de glumele şi invenţiile copiştilor şi transmiţătorilor, încît este cu neputinţă a stabili textul original.]

Lucrurile acestea nu sînt prea adeseori spuse, deşi ocazional poeţii le dezvăluie — aceiaşi poeţi, care sînt în primul rînd răspunzători pentru amăgirea că în căsătorie afli însuşi cerul şi care ne induc în eroare, punîndu-ne să căutăm Primejdioasa Excepţie. Euripide nu a lăsat în *Medeea* nici o vorbă nerostită în această privinţă. Şi nu este de mirare că atenienii l-au izgonit cu înjurături din cetate, pentru a fi spus asemenea

adevăruri. Gloata era condusă de Aristofan, care a dovedit — deşi cu mai puţină candoare — că şi el cunoaşte lucrurile acestea ; şi-a tăinuit cunoştinţele, cu scopul de a izgoni din oraş un poet mai mare ca dînsul. Şi Sofocle ! Care soţ nu şi-a zîmbit sardonic în faţa scenei în care Iocasta îngrămădeşte minciună peste minciună, pentru a da un aer de corectitudine unei situaţii dezastruoase. Un exemplu demn de luat aminte pentru aşa numita dragoste conjugală, care-i va ascunde soţului orice adevăr, în scopul de a menţine o aparenţă de mulţumire ; o temerară ilustrare că în privinţa mentalităţii, o femeie abia izbuteşte să deosebească între un soţ şi un fiu.

Oh, dragă prietene, noi să ne mîngîiem cu filozofia. E un tărîm pe care ele nu au pătruns niciodată ; în fapt, pentru care nu au vădit nici cel mai palid interes. Să ne fie binevenită această vîrstă a bătrîneţii, care ne descătuşează de dorinţa de a le îmbrăţişa — îmbrăţişări care trebuiesc plătite cu preţul întregii ordini a vieţii noastre şi al liniştii spiritelor noastre.

XXXII. Abra, camerista Pompeiei, către Clodia.

1 octombrie

Am fost foarte îngrijorată, onorată doamnă, pentru tine şi pentru toată casa ta şi pentru Stăpînul nostru, după atentatul împotriva vieţii Sale. Doamnă, aici totul era întors pe dos ; casa mereu plină de vizitatori şi de poliţie, iar stăpîna mea şi-a pierdut capul. El

însuşi, slavă Zeilor nemuritori, s-a trezit la amiază şi pare să nu fie vătămat de fel ; de fapt era foarte vesel, ceea ce a supărat-o peste poate pe stăpîna mea. Era flămînd şi a mîncat şi a tot mîncat şi medicul a protestat şi stăpîna mea a căzut în genunchi şi l-a implorat să nu mai mănînce. Dar el a făcut asemenea glume, încît a trebuit să depunem toate străduinţele ca să păstrăm o mină serioasă.

L-am auzit, doamnă, spunînd tuturor celor din jur, că niciodată nu a savurat cu atîta plăcere o masă ca cea pe care a savurat-o în casa ta. Generalul Marc Antoniu a întrebat de ce şi El a răspuns : Pentru că societatea a fost atît de aleasă. Şi, te rog să mă scuzi, Marc Antoniu a spus, te referi la Claudilla, şi El Însuşi a spus : Claudilla este o femeie extraordinară. Cred că sînt corectă, comunicînd doamnei asemenea lucruri.

Şi acum am să-i spun doamnei că i-a anunţat pe toţi care au venit în cursul zilei, că Cleopatra, cea care este regină a Egiptului, va sosi astăzi sau mîine.

6 octombrie

Noaptea trecută Stăpînul meu nu a fost acasă, pentru prima oară de foarte multă vreme şi fiecare îşi are ideile sale.

Regina a trimis Stăpînei mele cele mai splendide daruri, îndeosebi unul, cel mai minunat lucru văzut vreodată. Nişte meşteşugari au venit ieri, în mare taină şi l-au ridicat şi l-au pus în mişcare. E un palat egiptean, doamnă, nu mai înalt decît genunchiul omu-

lui. Şi cînd scoţi peretele din faţă, poţi vedea toată lumea dinăuntru şi e o curte cu acareturi şi o procesiune regală şi încă în cele mai frumoase haine şi culori. Dar asta nu e tot. Cînd dai drumul apei, să curgă, asta-i greu de explicat, doamnă, omuleţii se mişcă, toţi, regina şi toată curtea ei intră în casă, *urcă scările, da,* şi străbat casa şi animalele se duc şi beau din Nil şi un crocodil înoată *împotriva apei* şi femeile ţes şi pescarii pescuiesc şi, Zei nemuritori, nici nu-ţi pot spune toate cîte le fac. Ai putea sta să priveşti pe vecie. Stăpîna mea a fost foarte încîntată şi a pus să se aducă lumini şi noi am crezut că nu se va mai culca niciodată. Toată lumea spune cît a fost de înţelept darul reginei, deoarece stăpîna mea a uitat totul, cîtă vreme se uita la palat şi a uitat că soţul ei nu este acasă.

8 octombrie

Ieri, regina a venit să o viziteze pe stăpîna mea. Noi am crezut că va purta haine foarte fine, dar purta numai o rochie albastră şi nici o singură bijuterie, aşa că fără îndoială cunoaşte legile respective. Părul ei nu era coafat, doamnă, decît oarecum, dar eu m-am străduit două ore cu al stăpînei. Stăpîna mea i-a mulţumit pentru palatul-jucărie şi apoi au petrecut tot timpul explicîndu-l. Regina e foarte simplă. Cunoaşte pînă şi numele meu şi mi-a explicat şi mie unele lucruri. Dar cum a spus secretarul stăpînei mele, îţi dai seama că toată vremea gîndeşte. Şi apoi cînd Stăpînul a venit acasă, a întrebat cum s-au desfăşurat lucrurile şi stăpîna mea a răspuns cu multă demnitate, de ce, foarte bine, dar ce ai crezut? Oh, doamnă, ar trebui să-l vedeţi pe Stăpînul meu, zilele acestea. Parcă am avea zece băieţi în casă. O tot necăjeşte pe stăpîna mea, în joacă, o ciupeşte.

XXXIII. Cornelius Nepos: Carnet de însemnări.

3 octombrie

Regina Egiptului a sosit. A fost primită la Ostia de o deputăţie a Oraşului, dar a refuzat să debarce, pentru că insignele Dictatorului nu erau prezente, printre fanioanele de bun venit. Faptul i s-a raportat lui Caesar, care l-a trimis de urgenţă pe Asinius Pollio la port, purtîndu-i trofeele. Ea a venit apoi la Roma, călătorind noaptea.

Regina nu a primit pe nimeni şi se zice că este indispusă. În schimb, a trimis cadouri superbe, cam la treizeci de persoane de seamă.

5 octombrie

Regina a fost primită azi pe Capitoliu. Splendoarea cortegiului ei a depăşit tot ce a fost văzut vreodată în Oraş. Mie, de la o distanţă oarecare, mi s-a părut foarte frumoasă; Alina (soţia lui), care avea o vedere mai avantajoasă (şezînd probabil printre membrele frăţiei Hestiei) şi fiind femeie, spune că este absolut comună şi că are nişte obraji atît de graşi,

încît li se spune „gogoașe". Circulă zvonuri cum că ar fi avut loc o luptă crîncenă cu Dictatorul în privința veșmintelor. Reginele Egiptului, cînd sînt îmbrăcate de ceremonie, aparent în urma identificării cu zeița Isis, nu poartă nimic deasupra centurii. Caesar a insistat ca să-și acopere sînii, în concordanță cu obiceiul roman, și ea s-a și conformat, deși numai ușor. A ținut un scurt discurs într-o latină stîlcită, unul mai lung în egipteană. Dictatorul a răspuns în egipteană și în latină. Prevestirile cu prilejul jertfelor au fost extrem de favorabile.

XXXIII-A. Cicero, din Roma, către fratele său.

8 octombrie

Cuvintele „regina Egiptului" exercită un miraj adînc, dragă prietene, dar nu asupra mea.

Am corespondat un număr de ani cu această regină; am făcut nenumărate servicii cancelariei ei. Se poate presupune că îmi cunoaște preocupările și înclinațiunile și serviciile aduse acestei Republici. Sosind în Oraș, împarte daruri fiecărui conțopist de la scările din dos ale guvernămîntului, daruri de o splendoare potrivită numai de la o persoană regală la altă persoană regală. Mie mi-a trimis un dar asemănător. Ar putea hrăni Sicilia vreme de un an, dar ce îmi trebuiesc mie podoabe de cap, bătute în pietre și pisici de smaragd ? Pe zeii nemuritori, i-am dat de știre intendentului ei, nătîngul de Hammonios, că nu sînt

un actor bețiv și că sînt un om care prețuiește un dar mai mult pentru potrivirea sa, decît pentru costul său. „Oare biblioteca din Alexandria nu mai are manuscrise ?" l-am întrebat.

Mirajul exercitat de această regină este mult scăzut, cînd ai prilejul de a o vedea mai de aproape. Înclin spre teoria că fiecare dintre noi are în viață o vîrstă spre care sîntem atrași precum este atrasă pilitura de fier spre nord. Marc Antoniu va avea întotdeauna șaisprezece ani și discrepanța dintre vîrsta aceasta și anii săi de acum constituie o priveliște din ce în ce mai întristătoare. Bunul meu prieten Brutus a fost un cugetător și un judicios de cincizeci de ani, de la vîrsta de doisprezece. Caesar e la patruzeci — un Ianus privind nehotărît deopotrivă spre tinerețe, și spre bătrînețe. În virtutea acestei legi, cît de tînără este, Cleopatra e o femeie de patruzeci și cinci de ani, din care cauză farmecul ei juvenil devine stingheritor. Rotunjimea ei este cea a unei femei care a născut opt copii. Mersul și ținuta ei sînt mult admirate, dar nu de mine. Are douăzeci și patru de ani ; mersul ei este cel al unei femei care încearcă să creieze impresia că are douăzeci și patru de ani.

Trebuie să fii însă cu ochii în patru, ca să recunoști lucrurile acestea. Prestigiul titlului ei ; splendoarea vestmintelor ei ; efectul celor două calități care o avantajează în mod deosebit — și anume ochii ei superbi și frumusețea vocii ei, cînd o auzi vorbind — îl subjugă pe cel ce nu bănuiește nimic.

XXXIV. Scrisoare și chestionar: Cleopatra către Caesar

9 octombrie

Deedja, Deedja, Deedja al meu! — *Crocodeedja* este foarte nefericită-fericită, foarte fericită-nefericită. Fericită, pentru că îl va vedea pe *Deedja* al ei în noaptea de doisprezece, toată noaptea de doisprezece și nefericită, pentru că noaptea de doisprezece este la o mie de ani depărtare. Cînd nu sînt cu *Deedja* al meu, stau și plîng. Îmi sfîșii rochia în bucăți, mă mir de ce mă aflu aici, de ce nu sînt în Egipt, ce caut la Roma. Toată lumea mă urăște; toată lumea îmi trimite scrisori, în care îmi dorește moartea. Nu poate *Deedja* al meu să vină înainte de doisprezece? Oh, *Deedja*, viața este scurtă, dragostea este scurtă; de ce nu ne putem vedea? Pe *Deedja* al meu, toată ziua și toată noaptea îl văd mereu alți oameni. Oare ei îl iubesc mai mult ca mine? Oare el îi iubește mai mult ca pe mine? Nu, nu, nu există pe lume nimic ce să-mi fie mai drag decît *Deedja* al meu, *Deedja* al meu în brațele mele, *Deedja* al meu fericit, fericit, fericit, în brațele mele. Despărțirea este crudă, despărțirea este irosire, despărțirea este fără de rost.

Dar dacă *Deedja* al meu o dorește astfel, plîng; nu înțeleg, ci plîng și aștept pînă în doisprezece. Dar trebuie să scriu în fiecare zi o scrisoare. Și, oh, *Deedja* al meu, scrie-mi în fiecare zi o scrisoare. Nu pot dormi, cînd vine noaptea după o zi în care nu am avut o scrisoare adevărată de la tine. În fiecare zi am

darurile tale, însoțite de cinci cuvinte. Le sărut; le țin îndelung în mînă; dar cînd nu este și o scrisoare adevărată alături de daruri, atunci nu le pot iubi.

Trebuie să scriu în fiecare zi o scrisoare, ca să-i spun lui *Deedja* al meu că-l iubesc numai pe el și mă gîndesc numai la el. Dar mai sînt și alte lucruri, mărunte, obositoare, despre care sînt de asemenea nevoită să-l întreb pe el. Lucruri pe care trebuie să le știu, ca să pot fi un oaspete demn, demnă de a fi protejata lui. Iart-o pe *Crocodeedja* pentru aceste întrebări mărunte și plictisitoare.

1. La serata mea, la recepția mea, cobor pînă la ultima treaptă a tronului, ca să salut pe soția lui *Deedja* al meu. Cobor de asemenea pînă la ultima treaptă ca să o salut pe mătușa lui *Deedja* al meu? Ce trebuie să fac pentru a saluta pe consuli și soțiile consulilor?

[*Răspunsul lui Caesar:* Pînă acuma, toate reginele au coborît pînă la ultima treaptă. Am să schimb toate acestea. Soția și mătușa mea vor fi cu mine. Ai să ne întîmpini în dreptul arcului porții. Tronul tău nu va fi înălțat cu opt trepte, ci cu una. Pe toți ceilalți oaspeți îi vei saluta stînd în fața tronului. Această așezare pare să te priveze de demnitatea celor opt trepte, dar opt trepte nu sînt o demnitate pentru cel ce trebuie să le coboare și tu ar trebui să cobori pentru a saluta consulii, care sînt sau au fost suverani. Gîndește-te la acestea și vei vedea că *Deedja* are dreptate.]

2. Înalta doamnă Servilia nu a răspuns la invitația mea. *Deejda,* înțelegi că nu pot răbda una ca asta. Cunosc căi pentru a o sili să participe și sînt nevoită să le folosesc.

[*Răspunsul lui Caesar :* Nu te înțeleg. Înalta doamnă Servilia va fi de față.]

3. Dacă va fi o noapte rece, nu mă voi urni o iotă de lîngă căldările mele cu jăratic, altminteri voi pieri. Dar unde să găsesc destule căldări pentru oaspeții mei, în timpul baletului pe apă ?

[*Răspunsul lui Caesar :* Înzestrează cu căldări pe doamnele din curtea ta. Noi, italienii, sîntem obișnuiți cu frigul și ne îmbrăcăm ca să ne fie cald.]

4. În Egipt, o persoană regală nu primește dansatori și oameni de teatru. Mi se spune să o invit pe actrița Cytheris, că este primită de mulți patricieni și că nepotul sau vărul tău Marc Antoniu nu se duce nicăieri fără dînsa. Trebuie să o invit ? În fapt, trebuie să-l invit pe *el* ? — vine în fiecare zi la curtea mea ; are ochi foarte nerușinați ; nu sînt obișnuită să se rîdă de mine.

[*Răspunsul lui Caesar :* Da, și nu numai să o inviți : fă cunoștință cu ea. Este fiica unui căruțaș, dar nu există femeie din cea mai înaltă aristocrație, care nu ar putea învăța de la ea ce sînt demnitatea, farmecul și ținuta.

Vei descoperi curînd toate motivele admirației mele față de ea. Pe deasupra, îi mai sînt și îndatorat pentru un motiv personal : lunga ei legătură cu ruda mea

Marc Antoniu mi-a dăruit, în persoana lui, un prieten. Noi, bărbații, sîntem în cea mai mare parte ceea ce modelați voi, femeile, din noi — și voi, femeile, de asemenea ; căci bărbații nu pot schimba nici o femeie care este, în sine, rău plămădită. Marc Antoniu a fost și va fi mereu cel mai bun atlet și cel mai iubit atlet, să zicem dintr-o școală provincială. Acum zece ani, cîteva clipe de conversație lucidă îl epuizau, ardea de nerăbdare să balanseze trei mese pe bărbie. Chiar și războaiele au consumat numai o fracțiune din energia lui necugetată. Roma trăia sub amenințarea unor bancuri tîmpite, care mergeau pînă la a incendia blocuri întregi, la a dezlega toate bărcile de pe mal sau la a fura togile unui Senat întreg. Nu era rău intenționat ; dar era lipsit de judecată. Toate acestea Cytheris le-a dres ; nu a luat nimica, ci a reorînduit elementele, într-o altă așezare. Sînt înconjurat de, și-i urăsc pe acei reformatori, care nu pot stabili o ordine decît prin legi care oprimă cetățeanul și-l lipsesc de bucuria și de elanul său. Acești Cato și acești Brutus au în vedere un stat de șoareci harnici ; și în sărăcia imaginației lor, mă învinovățesc pe mine de același lucru. Aș fi fericit, dacă s-ar putea spune despre mine că, asemenea lui Cytheris, am izbutit să îmblînzesc mînzul sălbatec, fără a-i răpi focul din ochi și fără a-l priva de voluptatea iuțelii sale. Și oare Cytheris nu a avut o răsplată dreaptă ? El nu s-ar duce nicăieri fără dînsa, și pe bună dreptate, pentru că nu ar găsi o societate mai bună.

Dar trebuie să închei. O deputăție din Lusitania mă așteaptă în această jumătate de oră, ca să protesteze împotriva cruzimii și nedreptății mele. Spune-i lui Charmian să pregătească totul în noaptea aceasta, pentru un vizitator. Va intra, îmbrăcat ca străjer de noapte, prin poarta alexandrină. Spune-i lui Charmian că va fi mai aproape de răsăritul decît de apusul soarelui ; dar atît de repede, cît o poate înfăptui ardoarea în luptă cu prudența. Marea regină a Egiptului, pasărea Phoenix a femeilor, să doarmă ; va fi trezită de o mînă ce nu va fi lipsită de gingășie. Adevărat, viața este scurtă, despărțirea sminteală.]

XXXIV-A. Cytheris, actrița, la Baiae, către Cicero, în vila sa de lîngă Tusculum.

Această scrisoare, scrisă în anul anterior, este adăugată aici pentru a ilustra în continuare subiectul tratat la întrebarea 4 din chestionarul precedent.

Înalta doamnă Cytheris prezintă profundul ei respect celui mai mare avocat și orator pe care l-a cunoscut lumea și salvatorului Republicii Romane.

Precum știi, prea stimate domn, Dictatorul a dat dispoziție să se pregătească spre publicare o culegere a vorbelor tale de duh. Mi s-a dat de veste că această culegere cuprinde o dare de seamă a discuțiilor de masă, purtate la banchetul oferit de Marc Antoniu în cinstea ta, acum vreo trei ani, și include cîteva remarci ale mele, care acum par lipsite de respect față de Dictator.

Te implor, încurajată de cuvintele mărinimoase cu care atît de des și atît de amabil m-ai onorat, să îndepărtezi orice expresie din vremea aceea și de asemenea factură, care ar putea să-mi fie atribuită.

Este adevărat că în timpul Războaielor civile am avut alte sentimente față de Dictator. Cei doi frați ai mei și soțul meu au luptat împotriva lui și soțul meu și-a pierdut viața. De atunci încoace însă Dictatorul i-a iertat pe frații mei, cu clemența care-l caracterizează ; le-a dat pămînturi, a introdus reforme în Statul nostru încercat ; ne-a cîștigat inimile și loialitatea.

Anul viitor mă retrag de pe scenă. Retragerea și bătrînețea mea ar deveni însă o adevărată jale, la gîndul că vorbele mele necugetate se află în circulație și încă în circulația largă, la care este destinată această lucrare care-ți poartă ilustrul nume.

Singur tu mă poți feri de această jale. Ca o mărturie a gratitudinii și admirației mele, te rog să ai amabilitatea de a accepta manuscrisul pe care-l alăturez. Este prologul pe care Menandru l-a compus pentru *Fata naufragiată* a sa și este scris de mîna lui.

XXXV. Caesar către Clodia.

10 octombrie

Aflu cu regret că mi se vor înainta cereri, în care mi se va solicita excluderea ta de la o reuniune, la care

participă toate femeile respectabile din Roma. Pînă acum nu mi-a parvenit nici un raport care ar justifica excluderea ta.

Există însă o altă chestiune pe care trebuie să ți-o înfățișez. Citesc multe scrisori care nu sînt destinate ochilor mei și ai căror autori și adresanți nu știu că am luat cunoștință de ele.

Nici o vină nu cade asupra femeii care, iubită fiind, nu este în stare să răspundă prin iubire. Într-o asemenea situație însă, o femeie cunoaște bine mijloacele și felurile prin care poate spori sau alina suferințele pretendentului ei. Mă refer la poetul Catul, ale cărui daruri nu au pentru Roma o însemnătate mai mică decît cele ale cîrmuitorului ei și a cărui stare de spirit o simt a fi printre răspunderile mele.

Amenințările constituie o armă prea la îndemîna unui om la putere. Le folosesc rar. Se ivesc, totuși, cazuri în care cei ce dețin autoritatea își dau seama că nici convingerea prin rațiune, nici apelul la milă nu pot schimba conduita greșită a unui copil sau a unui răufăcător. Cînd amenințările nu dau nici un rod, trebuie să urmeze pedeapsa.

Vei judeca poate singură că nu ai putea proceda mai just decît retrăgîndu-te pentru un timp din Oraș.

XXXV-A. Clodia către Caesar.

Înalta doamnă Clodia Pulcher a primit scrisoarea Dictatorului, nu fără a fi surprinsă. Înalta doamnă

Clodia Pulcher cere Dictatorului permisiunea de a rămîne la Roma pînă în ziua următoare recepției Cleopatrei, regina Egiptului ; după aceea, ea se va retrage la vila ei de la țară, pînă în decembrie.

XXXVI. Caesar către Cleopatra : din scrisorile zilnice.

A doua jumătate a lui octombrie.

*În egipteană. Multe dintre cuvintele acestei scrisori sînt necunoscute astăzi și au fost completate aici ipotetic. Ele fac probabil parte din „*argot-ul *tavernelor de pe cheiul Alexandriei și au fost însușite de Caesar pe vremea agitatelor sale incursiuni în această lume interlopă, în cursul șederii sale acolo, cîțiva ani mai înainte.*

Spune-i lui Charmian, să deschidă pachețelul acesta cu atenție.

L-am furat. Nu am mai furat de la vîrsta de nouă ani și am încercat toate senzațiile unui spărgător și ale unui hoț de buzunare. Și văd că m-am angajat acuma pe calea vorbirii în doi peri și a prefăcătoriei, care este calea criminalului. (S-a sugerat că Caesar putea să fi furat de pe masa de toaletă a soției sale o sticlă cu parfum.)

Dar ce nu aș face pentru marea regină a Egiptului ? Nu am devenit numai un hoț ; am devenit și un idiot. Nu mă pot gîndi decît la ea. În munca mea, calc în străchini. Uit nume ; rătăcesc hîrtii. Secretarii mei sînt

consternați ; îi pot auzi șușotind în spatele meu. Las vizitatori să aștepte ; amîn obligațiuni — și toate acestea ca să pot duce îndelungi discuții cu Isis cea fără de moarte, cu Zeița, cu vrăjitoarea care mi-a furat mințile. Nu există beție care să egaleze amintirea cuvintelor șoptite în noapte. Nu există pe lume nimic ce s-ar putea asemăna cu marea regină a Egiptului.

[În latină]

Unde este înțeleapta mea *Deedja*, buna mea *Deedja*, atît de deșteapta mea *Deedja* ? — De ce este atît de puțin înțeleaptă, atît de încăpățînată, atît de crudă față de ea însăși și față de mine ?

Perla mea, lotusul meu, dacă ești certată cu coca noastră de grîu roman, *de ce o mănînci ?*

E certată cu toți orientalii. A fost certată cu tatăl tău. A fost certată cu regina Anes'ta. Noi, romanii, sîntem grosolani. Noi putem mînca orice. Te rog, te implor : fii cuminte. Fac rugăciuni, ca să nu suferi : dar eu sufăr, sufăr. Curierul meu va aștepta, pînă ce Charmian îmi va răspunde cu un raport despre starea ta. Oh, stea și pasăre Phoenix, ai mare grijă de tine : fii cuminte.

L-ai întors pe medicul meu din poartă. N-ai putea să-l lași, să te vadă ? Nu ai putea sta de vorbă cu el, *o clipă ?* Îmi spui că știința voastră medicală, a egiptenilor, e veche de zece mii de ani și că noi, romanii, sîntem niște copii. Da, da, dar — trebuie să-ți vorbesc sever — medicii voștri au zece mii de ani în prostie. Cugetă, cugetă o clipă despre medicină. Medicii sînt de cele mai multe ori impostori. Cu cît un medic este mai bătrîn și mai venerat, cu atît mai mult trebuie să pretindă că știe totul. Bineînțeles, cu trecerea timpului se înrăiesc din ce în ce. Caută-ți întotdeauna un medic, care este detestat de medicii cei mai buni. Alege-ți întotdeauna un medic tînăr, vioi, înainte de a începe să urce în prostie. *Deejda*, spune-mi că-l vei vedea pe Sosthenes al meu.

Sînt deznădăjduit. Ai grijă de tine. Te iubesc.

Oh, da. Dau ascultare reginei Egiptului. Fac tot ce-mi spune ea. Creștetul capului meu a fost toată ziua purpuriu.

Vizitator după vizitator s-a uitat la mine cu oroare, dar nici unul nu m-a întrebat ce se întîmplă cu mine. Iată, asta înseamnă a fi Dictator ; nimeni nu-ți pune o întrebare cu privire la tine însuți. Aș putea țopăi într-un picior, de aici pînă la Ostia și îndărăt, și nimeni nu mi-ar spune măcar un cuvînt — *mie*.

Pînă la urmă a intrat o femeie de serviciu, ca să spele pe jos. *Ea* mi-a spus : „Oh, divine Caesar, ce se întîmplă cu capul tău ?"

„Măicuță, i-am zis, cea mai mare femeie din lume, cea mai frumoasă femeie din lume, cea mai înțeleaptă femeie din lume, mi-a spus că chelia se vindecă, frecînd capul cu o alifie făcută din miere, boabe de ienupăr și pelin. Mi-a poruncit să o folosesc și eu îi dau ascultare în toate."

„Divine Caesar, a răspuns ea, eu nu sînt nici mare, nici frumoasă, nici înțeleaptă, dar știu un singur lucru : un bărbat poate avea fie păr, fie minte, dar

pe amîndouă nu le poate avea. Ești destul de frumos cum ești, stăpîne; și cum Zeii nemuritori ți-au dat bun simț, cred că nu era în intenția lor să ai și bucle."

Mă gîndesc să fac din această femeie senator.

Niciodată nu m-am simțit atît de deznădăjduit, mare regină. Aș renunța la toate puterile mele pentru una singură, — dar nu pot, nu pot controla vremea. Turbez din cauza acestor ploi reci, cum de mulți ani nu am mai turbat pentru nimic. Am devenit un soi de fermier: funcționarii mei schimbă priviri, cu sprîncenele ridicate; mă văd cum mă duc mereu la ușă, ca să iscodesc cerul. În timpul nopții mă scol și ies în balcon; apreciez tăria vîntului; caut stelele. Îți trimit alăturat încă o pătură de blană; învelește-te bine. Mi se spune că aceste ploi crunte vor mai dura două zile. În tot cursul iernii avem însă, ocazional, zile însorite. Un prieten al meu are o vilă la Salerno, ferită dinspre nord. Ai să te duci acolo, în ianuarie, și eu voi veni la tine. Ai răbdare; găsește-ți o ocupație. Trimete-mi vorbă.

XXXVII. Catul către Clodia.

20 octombrie

Suflet al sufletului meu, azi-dimineață, cînd au sosit rîndurile tale, am plîns.

Ne-ai iertat. Înțelegi că nu am intenționat nici o jignire, nici o jignire, Claudilla. Mă întreb singur, ce

anume am putut spune: ce te-a supărat într-atît. Dar nu ne vom mai gîndi la acestea. Tu ne-ai iertat și totul e dat uitării.

Dar, oh, mare Claudilla, inegalabilă Claudilla, fii gata să ne ierți iarăși. N-am de unde ști cînd vom mai făptui ceva ce-ți va stîrni nemulțumirea. Fii însă sigură, acum și pentru totdeauna, că noi niciodată, oh, NICIODATĂ nu intenționăm să-ți pricinuim durere. Declarația aceasta să fie valabilă o dată pentru totdeauna. Ce semnificație sau jignire ai putea găsi în — dar, iată! s-a uitat.

Dar Claudilla, trebuie să adaug că tu, de asemenea, trebuie să încerci să nu mă rănești. Cînd ai spus de față cu *el*: „Valerius nu a făcut niciodată un poem care să fie în întregime și egal izbutit" — nu știai, Claudilla, că tocmai aici rezidă spaima poetului? Cîteva versuri vin de la sine, cum trebuie; restul trebuie să-l născocească. Cum adică, niciodată nu am făcut un poem întreg? Și de față cu el!

În chestiunea recepției reginei, bineînțeles că-ți voi da ascultare. Nu am avut vreun interes deosebit în a lua parte. Mulți membri ai Clubului nostru se duc în grup, și m-au îndemnat să scriu o odă cu acest prilej. Am însemnat cîteva strofe; dar nu merge prea bine și voi fi bucuros să renunț. Tot ce aud despre ea mă aduce la convingerea că este insuportabilă, — îndeosebi lipsa de modestie a vestmintelor ei.

Nu, nu am fost bolnav.

Mai tîrziu.

Am fost gata să expediez această scrisoare, cînd am auzit, întîmplător, că *te duci la țară pentru cîteva luni.* De ce ? DE CE ? E adevărat ? Zei nemuritori, nu poate fi adevărat. Mi-ai fi spus. DE CE ? Niciodată nu ai fost plecată iarna. Ce înseamnă asta ? Nu știu ce să cred. Nu ai fost plecată niciodată iarna.

Dacă este adevărat, Claudilla, Claudilla, ai să trimiți după mine. Vom citi, vom hoinări pe țărmul mării. Îmi vei arăta stelele. Nimeni nu a vorbit vreodată despre stele, cum vorbești tu despre ele. Eu te ador întotdeauna, dar atunci ești o adevărată zeiță. Da, du-te la țară, cea mai luminoasă dintre stelele mele, comoara mea și apoi îngăduie-mi să te regăsesc acolo.

Dar cu cît mă gîndesc mai mult, cu atît devin mai nefericit.

Ce să însemne ?

Știu că nu trebuie să întreb nimica. Nu trebuie să emit nici o pretenție. Dar o dragoste ca a mea trebuie să grăiască ; trebuie să și strige. Mare și teribilă Claudilla, ascultă-mă, de astă dată. Nu te du la țară — vreau să spun : dacă trebuie să te duci la țară, DU-TE SINGURĂ. Nu îndrăznesc să te rog din nou, să te duci cu mine ; dar cel puțin, singură.

Da, am să ți-o spun : am fost bolnav. De cînd dragostea a poposit întîia oară între oameni, îndrăgostiții disprețuiți s-au prefăcut a fi bolnavi ; dar la mine nu a fost prefăcătorie. Vrei să mă ucizi ? Acesta este scopul tău ? Nu doresc să mor. Îți jur că mă voi lupta pînă la ultima suflare. Nu știu cîtă vreme mai pot îndura. Ceva mai puternic ca mine stă și mă pîndește. Se află toată noaptea în colțul odăii mele, pîndindu-mă cîtă vreme dorm. Mă trezesc brusc și mi se pare că-l simt deasupra patului meu.

Îți spun că, dacă te duci la țară cu el, voi muri cu siguranță. Mă numești un slăbănog. Nu sînt. L-aș putea ține în aer pe prietenul tău vreme de o oră și apoi să-l azvîrlu de un perete și să nu mă simt obosit. Tu știi că nu sînt un slăbănog și că numai o forță puternică m-ar putea nimici.

Nu aș vrea ca aceste cuvinte să sune mînioase. Dacă este adevărat că te duci la vila ta, promite-mi că vei sta singură. În cazul acesta, dacă nu vei dori să vin la tine, acolo, voi face ceea ce m-ai îndemnat de atîtea ori : mă voi duce acasă, la mine, în Nord, pînă te vei întorce la Oraș.

Trimite-mi un cuvînt în privința aceasta. Și, oh, Claudilla, Claudilla, cere-mi să fac ceva — ceva ce-mi stă în putere. Nu-mi cere să te uit și să fiu indiferent față de tine. Nu-mi cere să nu mă intereseze cum îți petreci timpul. Dar cîtă vreme sîntem despărțiți, dă-mi o misiune, ceva ce va deveni o legătură cotidiană cu tine. Mare regină, mai mare decît toate reginele Egiptului, înțeleaptă și bună, învățată și grațioasă, cu un singur cuvînt mă poți tămădui. Cu un

singur zîmbet mă poţi face, ne poţi face cel mai fericit dintre poeţii care i-au lăudat vreodată pe Zeii nemuritori.

XXXVII-A. Clodia către Catul.

La întoarcerea curierului.

Da, e adevărat, dragă Gaius. Mă duc la ţară şi încă singură, complet singură. Adică numai cu Sosigene, astronomul. Viaţa Oraşului a devenit obositoare. Am să-ţi scriu des. Mă voi gîndi cu afecţiune la tine. Îmi pare rău să aud că ai fost bolnav. Cred că ar fi înţelept din partea ta dacă te-ai duce acasă, la tine. Îţi trimit nişte daruri, pentru mama şi pentru sora ta.

Îmi ceri să-ţi dau o misiune. Ce misiune ţi-aş putea da, pe care geniul tău să nu ţi-o fi şoptit-o deja la ureche ? Uită tot ce am spus vreodată despre versurile tale şi adu-ţi aminte numai de aceste cuvinte : tu şi cu Lucreţiu, singuri, aţi făcut din Roma o nouă Grecie. Ai spus odată că nu este treaba ta să scrii tragedii. Altă dată ai spus că ai fi în stare să scrii o *Helena.* Orice versuri ai scrie, m-ar încînta ; dacă ai scrie şi o *Helena* am putea-o juca la întoarcerea mea de la ţară. Voi pleca în dimineaţa de după recepţia reginei şi mă voi întoarce cîteva zile înainte de sărbătorire [a Bunei Zeiţe].

Ia toate măsurile, ca să-ţi fereşti sănătatea. Nu uita pe ai tăi „Ochi de vacă".

XXXVIII. Scrisoare-jurnal a lui Caesar către Lucius Mamilius Turrinus, pe insula Capri.

1008. [Despre admiraţia Cleopatrei pentru vinul de Capri.]

1009. [Scuze pentru întîrziata expediere a pachetului.]

1010. [Despre poezia de dragoste.] Sîntem cu toţii vulnerabili în faţa cîntecelor oamenilor de la ţară, din pieţe şi tîrguri. Au fost timpuri în care umblam zile în şir, obsedat de cîte un cîntec auzit peste zidul grădinii mele, sau cîntat de soldaţii mei, în jurul focului de tabără. „*Nu spune nu, nu, nu, micuţă belgiană*" sau „*Spune-mi, lună, unde este Chloe acum?*" Dar cînd versurile sînt de o mînă suverană, atunci nu mai este vorba de o obsesie, ci — pe Hercule ! — de o încîntare. Pasul meu e de două ori mai întins şi mă înalţ încă odată pe cît sînt.

Astăzi abia mă pot reţine să nu trîntesc în faţa tuturor celor ce vin să mă vadă cîteva rînduri — nu-i nevoie să cităm versurile grecilor, căci, pe Zeii nemuritori, acuma ne făurim singuri propriile noastre cîntece, aici la Roma.

Ille mi par esse deo videtur,
Ille, si fas est, superare divos,
Qui sedens adversus identidem te
Spectat at audit
Dulce ridentem...

Acela mie ca un zeu îmi pare,
Ba mai presus, de pot s-o spun, acela
Ce-n fața ta șezînd ades te soarbe
Din ochi, te-aude
Ce dulce rîzi...

Acestea sînt cuvintele lui Catul, scrise în ceea ce pentru el fuseseră vremuri mai fericite. Am temeiuri să bănuiesc că acuma este cel mai nefericit om dintre oameni. Și-a surprins în cîntec propriul său zenit ; eu mă aflu acum la culmea zenitului și el i-a înălțat strălucirea pentru mine.

XXXIX. Note ale Clodiei către Marc Antoniu.

Spre sfîrșitul lui octombrie

Curtea a fost strălucitoare astăzi. Cele mai vechi porțiuni ale zidului roman s-au prăbușit în fața invadatorului : Servilia ; Fulvia Manso ; Sempronia Metella.

Absența ta a fost băgată de seamă. Maiestatea a binevoit să vorbească amabil despre tine, dar o cunosc acuma, și pe ea, și expresia aceea înțepată, din jurul gurii.

Spune-i scumpei mele Neasemuite (Cytheris) că regina a întrebat de ea. A spus că Dictatorul i-a vorbit cu mare admirație despre ea.

*

După ce ai plecat, Nilul s-a revărsat peste malurile sale, cu nestăpînită furie. Mi-a bolborosit că există un proverb egiptean care spune : „Lăudărosul își poartă toate rănile pe spinare". Am protestat și am fost dusă în budoar, și tratată cu niscaiva prăjituri. Am vorbit despre vitejia ta la Pharsala, despre vitejia ta în fața lui Aristobulus. Nu am nici o îndoială că ai fost foarte viteaz și în Spania, dar nu cunoșteam amănunte, așa că am născocit o ispravă fără de pereche, pe seama ta, în fața Cordovei. Acum a devenit istorie. A schimbat subiectul brusc, prea brusc.

27 octombrie

Totul este gata.

Egiptul este neîndoielnic al tău, dacă faci exact ceea ce-ți spun. Și cînd îți spun. Totul depinde de acest „cînd".

Să sosești devreme la recepție și să nu-i acorzi decît puțină atenție.

Stăpînul citadelei se va duce desigur devreme acasă, cu soția și mătușa lui.

Eu voi sosi tîrziu. Am să-i spun că-i vei propune să-i arăți cea mai temerară performanță înfăptuită vreodată la Roma și o voi îndemna ca nu cumva, oh, nu cumva să consimtă să asiste. Și nu va fi chiar așa ? — cea mai temerară performanță, văzută vreodată la Roma ?

Nu-ți uita totuși făgăduiala. Nu trebuie să te îndrăgostești de ea. Dacă amenință cît de cît o asemenea

primejdie, refuz să te ajut şi toate pariurile sînt date uitării.

Nimiceşte această notă sau, mai de grabă, dă-o curierului meu, ca să o pot nimici eu.

XL. Înalta doamnă Iulia Marcia către Lucius Mamilius Turrinus, Insula Capri

28 octombrie

Cu cîtă bucurie am primit scrisoarea ta, dragul meu băiat, şi am aflat că-ţi pot scrie. Şi că te pot vizita. Îngăduie-mi să vin curînd după anul nou. Toate gîndurile mele sînt acum îndreptate spre Ceremonii [ale Bunei Zeiţe]; apoi trebuie să mă întorc la ferma mea, să pun ordine în socotelile anului şi să supraveghez Saturnalia din satul nostru de munte. Aceasta o dată isprăvită, voi veni în Sud — cu cîtă bucurie!

Spui că ai vreme să citeşti scrisori lungi şi eu îndeobşte am chiar prea multă vreme, pentru a le scrie. Aceasta, sper, nu va fi o scrisoare lungă: este doar un cuvînt pentru a-l confirma pe al tău, şi pentru a-ţi împărtăşi întîmplările din seara trecută care, cred, te vor interesa. Mă asiguri că ai canale prin care afli cele ce se petrec la Roma, cel puţin cele vizibile, aparente, voi căuta deci să-mi mărginesc relatarea la faptele pe care le observ personal şi despre care nu se poate presupune să ajungă la tine pe alte căi.

Seara trecută a avut loc recepţia, cu prilejul căreia regina Egiptului şi-a deschis palatul în faţa Romei. Alţii îţi vor povesti, fără îndoială, despre splendoarea decorului, a lacurilor, a spectacolelor, a jocului, a îmbulzelii, mîncării şi muzicii.

Am cîştigat o prietenie nouă, unde m-am aşteptat cel mai puţin să cîştig una. Există, poate, motive pentru care regina ar fi dispusă la mari concesii, pentru a-mi dobîndi bunăvoinţa, dar cred că nu e uşor să mă înşele cineva şi pot spune că interesul pe care ni-l purtăm una alteia nu a fost mimat. Fiecare a fost un obiect de curiozitate pentru cealaltă, fiecare fiind complet deosebită de cealaltă; asemenea contraste pot deveni, cu un dram de neîncredere — dispreţ şi batjocură; cu un dram de bunăvoinţă — prietenie entuziastă.

Am sosit cu barca, împreună cu nepotul meu şi cu soţia lui; am fost salutaţi de regină la poarta care a fost transformată într-o reproducere a templului din insula Philae, de pe Nil. Tibrul nostru a devenit egiptean de-a binelea şi a dobîndit o nouă frumuseţe; şi aşa a fost şi regina. Sînt unii care o neagă; privirea lor este, neîndoielnic, deformată de prejudecată. Pielea ei are culoarea celei mai fine marmore greceşti şi e la fel de netedă; ochii ei sînt căprui, mari şi foarte vioi. Ochii aceştia, cît şi vocea ei joasă dar mereu schimbătoare, vestesc un necontenit mesaj de fericire, de bună stare, de haz, inteligenţă şi siguranţă de sine. Frumuseţile noastre romane au participat în număr mare la recepţie, dar mi-am dat seama că Volumnia şi Livia Dolabella şi Clodia Pulcher erau ţepene, nu se simţeau în largul lor, de parcă ar fi fost pradă unei iritări, mereu gata de a izbucni.

Regina era îmbrăcată, mi se spune, asemenea zeiței Isis. Bijuteriile pe care le purta și broderiile de pe rochia ei erau albastre și verzi. Ne-a condus întîi prin grădini, îndreptîndu-și remarcile îndeosebi spre Pompeia, care, regret că trebuie s-o spun, părea zdrobită de spaimă și nu era în stare să răspundă. Manierele reginei sînt desăvîrșit de simple și în mod firesc ar trebui să elimine orice sentiment de reținere și de constrîngere, la cei cu care vorbește ; așa s-a petrecut cu mine. Ne-a condus la tronul ei și ne-a prezentat nobililor și doamnelor de la curtea ei. Apoi s-a întors spre șirurile lungi de musafiri, care stătuseră în așteptare, cîtă vreme ea își dăruise atenția Dictatorului.

Am avut intenția de a mă întoarce devreme acasă și de a mă culca, dar am zăbovit, privind nenumăratele divertismente, cu prieteni din generația mea și gustind extraordinarele delicatese (spre marea spaimă a Semproniei Metella, care m-a asigurat că sînt otrăvite). Deodată am simțit o mînă atingîndu-mi brațul. Era regina, care mă ruga să stau cu ea. M-a condus într-un soi de nișă, încălzită de căldări cu jar și, așezîndu-se lîngă mine pe o canapea, îmi zîmbi în tăcere, timp de o clipă.

„Nobilă doamnă, zise ea, în țara mea avem obiceiul ca atunci cînd o femeie se întîlnește cu alta, să-și pună anumite întrebări."

„Sînt încîntată, mărită regină, am răspuns eu, să mă aflu în Egipt și să respect obiceiurile acestei țări."

„Ne întrebăm una pe alta, continuă ea, cîți copii am născut și dacă lehuziile au fost grele."

În punctul acesta, am izbucnit amîndouă în rîs. „Nu-i un obicei roman, am spus eu, gîndindu-mă la Sempronia Metella, dar cred că este foarte judicios." Și i-am povestit istoria mea de mamă și ea mi-a povestit-o pe a ei. Scoase dintr-un dulăpior de alături cîteva admirabile picturi ale celor doi copii ai ei și mi le-a arătat. „Tot restul, șopti ea, este asemenea unei năluciri din deșerturile noastre. Îi ador pe copiii mei. Mi-aș dori o sută. Ce poate exista pe lume, ce s-ar putea asemăna cu acele căpșoare dragi, acele căpșoare dragi, înmiresmate ? Dar sînt o regină, zise ea uitîndu-se la mine cu lacrimi în ochi, și trebuie să plec în călătorii. Trebuie să mă îndeletnicesc cu o sută de alte lucruri. Ai nepoți ?" întrebă ea.

„Nu, am spus eu, nici unul."

„Înțelegi ce vreau să spun ?" întrebă ea.

„Da, Maiestate, înțeleg."

Și am stat în tăcere. Dragul meu băiat, nu aceasta este discuția pe care m-am așteptat să o port cu Vrăjitoarea Nilului.

Am fost întrerupte de nepotul meu, care l-a adus pe Marc Antoniu și pe actrița Cytheris. Au fost într-adevăr uluiți să ne găsească pe amîndouă, șezînd înlăcrămate în mijlocul orchestrelor zgomotoase și a torțelor înalte.

„Vorbeam despre viață și moarte, zise regina, ridicîndu-se și trecîndu-și mîna peste obraji. Și cu atît mai mult mă încîntă serata mea."

Părea să nu bage în seamă pe strănepotul meu, dar se adresă lui Cytheris : „Prea stimată doamnă, zise

ea, mi s-a spus — şi nu de un arbitru oarecare — că nimeni nu vorbeşte mai frumos limba latină, şi nici cea greacă, decît le vorbeşti."

Scrisoarea aceasta s-a şi lungit prea mult. Am să-ţi scriu din nou, înainte de a te vedea. Am să dau urmare răspicată doleanţei tale, rostită la urmă. Scrisoarea ta şi perspectiva vizitei mele m-au făcut foarte fericită.

XLI. Cytheris, actriţa, către Lucius Mamilius Turrinus, pe insula Capri.

28 octombrie

Aştept cu bucuroasă nerăbdare, dragul meu prieten, să te vizitez în decembrie. Vom vorbi şi vom citi, şi mă voi căţăra iarăşi pe toate înălţimile şi voi coborî spre toate golfurile ascunse. Nici un frig şi nici o furtună nu mă va descuraja.

Seara trecută s-a petrecut un lucru, din cauza căruia această călătorie devine de două ori binevenită. O lungă şi mult îndrăgită legătură din viaţa mea a ajuns la capăt; a sunat un clopot; s-a curmat o muzică. Eşti singura persoană care va auzi de la mine vreodată un cuvînt despre asta. Tu, care ai aflat atîtea despre desfăşurarea ei, vei afla acum sfîrşitul ei. Viaţa pe care am trăit-o cincisprezece ani cu Marc Antoniu a ajuns la capăt.

Mult înainte de sosirea reginei Egiptului, Marc Antoniu s-a apucat să-şi bată joc de renumele pe care ea l-a dobîndit, din pricina fascinaţiei şi vicleniei ei. Mi s-a lăudat, cum l-a aţîţat pe Dictator, înfăţişîndu-se pe sine ca fiind deasupra, intangibil faţă de toate farmecele de curtezană, pe care Cleopatra le poate exercita asupra unor firi mai puţin închegate. Puţini au fost în situaţia în care mă aflasem eu, pentru a putea consemna inimaginabila răbdare cu care Dictatorul a tolerat necugetările nepotului său, o răbdare care a generat nişte provocări cu urmări mai grave decît aceea pe care ţi-o descriu acum — deşi cu greu se poate imagina una mai exasperantă.

De la sosirea reginei, Marc Antoniu a frecventat adeseori curtea ei şi mi s-a relatat că a hărţuit-o cu o galanterie ironică. Se pare că regina nu a întîmpinat această obrăznicie cu superioritatea jucăuşă, pe care prea bine o putea arbora; dar în mai multe rînduri, de faţă cu lume multă, l-a pus la punct, cu făţişă mînie. Roma a început să vorbească.

Seara trecută am luat parte împreună la marea ei recepţie. Prietenul meu se afla în cea mai bună dispoziţie. Pe drum, am băgat pentru întîia oară de seamă că observaţiile sale despre dînsa trădează o admiraţie reală, un soi de încîntare uluită. Am ştiut de atunci că, fără să-şi dea încă singur seama, este victima unei pasiuni.

Cînd te voi vedea, îţi voi descrie splendoarea palatului şi a distracţiilor ce ne-au fost oferite. Nu ştiu

cum se desfăşoară astfel de recepţii la Alexandria, dar bănuiesc că regina a fost uluită văzînd cît de rău ne purtăm noi, romanii, cu prilejul unor asemenea întruniri.

Ca de obicei, femeile s-au retras în grupuri mici, stînd numai între ele. În alte părţi ale incintei, bărbaţii mai tineri, după ce băuseră zdravăn, deveniseră lăudăroşi şi se angajară în acele inevitabile întreceri de cutezanţă şi putere, cu care îşi petrec de obicei timpul în propriul lor fel. Îţi poţi închipui prea bine că Marc Antoniu se afla în frunte. Au clădit întîi unul, pe urmă un al doilea foc şi, aliniindu-se în şiruri lungi, goneau de-a curmezişul grădinii, ca să sară peste el. Eu am învăţat să întorc spatele unor asemenea încercări ; curînd mi-am dat seama însă că prietenul meu începea să se caţere pe copaci şi să sară din ramuri pe acoperiş, urmat de cei pe care îi provocase la întrecere. S-au întîmplat accidente ; s-au spart capete şi s-au rupt mădulare, dar hărmălaia cîntecului de beţivi abia se înălţa mai sus. Divertismentele alese, care fuseseră aranjate de regină, au fost lăsate pe seama cîtorva femei şi cîtorva bunici, care le priveau.

Spre miezul nopţii, bărbaţii începură să obosească de sporturile acestea ; mulţi zăceau, sforăind beţi, printre tufişuri ; focurile se stinseră. Pe o insulă se înscenă un balet luminat de torţe multicolore şi lacul artificial se umplu de fete care înotau.

Dictatorul veni lîngă mine, contemplînd acest spectacol şi-mi făcu onoarea de a se aşeza alăturea. Soţiei

sale nu i-a plăcut de fel serata şi-l tot îndemna să-şi ia rămas bun. Acum sînt convinsă că ceea ce se petrecu ulterior a fost pus la cale de Clodia Pulcher, deşi manevrase un material care îi fusese mult prea la îndemînă. Clodia, asemenea lui Marc Antoniu, frecventase curtea aproape zilnic. Pe drept sau pe nedrept, ajunsese să se considere, dintre toate femeile Romei, confidenta principală, cea mai intimă confidentă a reginei. Am avut prilejul să văd cum soseşte Clodia la recepţie. A sosit tîrziu, însoţită de fratele ei şi de un mănunchi de galanţi de la Clubul Aemilian de jocuri şi înot. Regina îşi părăsise de mult locul din faţa tronului şi se amestecase între oaspeţi. Dictatorul rămase aproape toată seara alături de soţia lui, vădind faţă de regină cea mai formală consideraţie ; dar în momentul acela înaintau unul lîngă altul în direcţia aleii principale, venind de la o luptă între lei şi tigri, care avusese loc în ţarcul animalelor sălbatice. Clodiei i se înfăţişă dintr-o dată o situaţie de care nu putea avea parte vreodată : o femeie, care nu pizmuieşte pe nimeni în lume ; un Dictator întinerit cu douăzeci de ani ; şi o fericire ce se exprima, în clipa aceea, printr-un rîs în care nu răsuna nici o urmă de intenţie rea, faţă de nimeni pe lume. O cunosc pe Clodia de mulţi ani ; i-am putut ghici durerea, pricinuită de acest spectacol.

Cînd baletul pe apă se isprăvi anturajul lui Caesar se ridică pentru a o căuta pe regină ; voiam să ne luăm rămas bun. Nu se afla lîngă lac. Nu se afla nici

în palat. În stînga aleii principale fusese înălţată o estradă. Slujise anterior, în cursul serii, de scenă pentru o dramă muzicală, inspirată din istoria egipteană, dar acum stătea pustie şi luminată doar cînd şi cînd de făcliile curţii de onoare, de alăturea. Nu-mi aduc aminte ce anume ne îndemnase să ne îndreptăm paşii într-acolo. Scena reprezenta o poiană de pe malul Nilului, un crîng de palmieri, de tufişuri şi un des de trestii. Pe scurt, am surprins-o pe regină zbătîndu-se şi protestînd, strînsă în braţe de un Marc Antoniu foarte beat şi foarte încins. Nu există îndoială, protesta ; dar există o gradaţie a protestelor şi se putea ghici prea bine că protestul acesta dura de cîtva timp, într-o situaţie din care pentru ea scăparea nu ar fi fost de fel dificilă. În semi-întuneric, nu puteam fi siguri de ceea ce vedeam.

Aparenţele au fost salvate. Charmian, slujitorul credincios al reginei, apăru în clipa aceea de după scenă, purtînd căldarea cu jar fără de care Cleopatra nu poate îndura vremea noastră rece. Regina îl certă pe Marc Antoniu pentru grosolănia lui. Dictatorul îl certă pentru beţia lui. În aparenţă, se trecu peste întîmplare, rîzîndu-se. Nu se dădu însă nici o explicaţie, de ce anume se aflaseră într-un loc atît de pustiu. Eu, în faţa căreia Marc Antoniu nu poate păstra nici un secret, ştiam că acuma trece prin ceea ce trecuse faţă de mine în urmă cu cincisprezece ani şi de atunci nu mai trecuse nicăieri şi niciodată, în cursul capricioaselor sale devieri. Ce anume însemnau toate

acestea pentru regină, nu puteam şti, decît doar consemnam ceea ce se răsfrîngea în marele bărbat de lîngă mine ; nici un actor nu-l poate egala pe Caesar, dar numai un actor putea desluşi că fusese lovit pînă în adîncul inimii. Cred că nimeni altul nu a băgat de seamă. Pompeia tîndălea în urma noastră pe potecă.

Ne-am luat rămas bun. În litieră, Marc Antoniu şi-a plecat capul lîngă urechea mea, plîngînd şi repetîndu-mi numele de o sută de ori. Nu putea exista un mai limpede adio.

Am ştiut că, mai curînd sau mai tîrziu, ora aceasta va sosi. Amantul devenise fiu. Nu vreau să mimez o degajare pe care nu o simt ; dar nici nu voi exagera o suferinţă care, fără să-mi dau seama, s-a şi transformat pe jumătate în resemnare. Vin la Capri cu o mai înaltă preţuire a prieteniei — această prietenie pe care nu am putut-o cunoaşte niciodată la Marc Antoniu, căci prietenia înfloreşte din spirite ce-şi sînt înrudite. Resursele ei sînt minunate ; dar sînt o femeie. Numai ţie, a cărui înţelepciune şi răbdare sînt fără de capăt, îi pot striga, pentru ultima oară, că prietenia — chiar şi a ta — este şi trebuie să fie în urma dragostei pe care am pierdut-o. Zilele mi le umplea cu strălucire, cum nopţile mi le umplea cu o negrăită dulceaţă. Vreme de cincisprezece ani nu am mai găsit motiv pentru a mă întreba de ce trăim şi de ce suferim. Dar acum trebuie să încep să învăţ a trăi, privîndu-mă de privirile drăgăstoase din ochii aceia la care, visînd, mi-am trecut viaţa.

XLI-A. Cleopatra către Caesar.

Miezul nopții, 27 octombrie

Deedja, Deedja, crede-mă, crede-mă, *ce puteam face?* M-a condus acolo, pretinzînd că el și tovarășii săi îmi vor arăta cea mai temerară performanță, văzută vreodată la Roma. A fost și beat, și foarte viclean în același timp. Sînt într-un labirint. Nu știu cum de s-a putut petrece. Sînt sigură că această creatură, această Clodia Pulcher a fost într-un fel părtașă. L-a îndemnat sau l-a provocat. Ea a fost cea care a ticluit planul. Sînt sigură.

Deedja, sînt nevinovată. Nu voi dormi pînă ce nu-mi vei trimite o vorbă, cum că înțelegi totul, că ai încredere în mine și mă iubești. Sînt nebună de groază și de tristețe.

Trimite-mi, te rog, un cuvînt prin acest curier.

XLI-B. Caesar către Cleopatra.

Din casa lui Cornelius Nepos, unde curierul Cleopatrei i-a dat de urmă și unde l-a găsit, șezînd lîngă patul de suferință al lui G. Valerius Catullus.

Somn ușor, somn ușor.

Este rîndul tău acuma să te îndoiești de mine. Îmi cunosc bine nepotul. Am înțeles dintr-o dată ce s-a petrecut. Nu pune la îndoială înțelegerea lui *Deedja* al tău.

Somn ușor, mare regină.

CARTEA A TREIA

XLII. Caesar, Pontif Suprem, către doamna preşedintă a Colegiului virginelor Vestale,

9 august

Venerabilă fecioară,

Această scrisoare este destinată numai ochilor tăi.

Primăvara trecută, înalta doamnă Iulia Marcia mi-a repetat cîteva cuvinte admirabile, pe care le-ai rostit într-o discuţie cu dînsa. Ea nu-şi dă seama de însemnătatea pe care urmau să o dobîndească pentru mine cuvintele tale şi nu ştie nimic despre scrisoarea pe care ţi-o scriu acum.

Şi-a adus aminte că ţi-ai exprimat regretul că, ocazional, în ritualele sublime ale religiei noastre romane, există elemente de grosolănie. Cuvintele acestea mi-au evocat o expresie asemănătoare a mamei mele, Înalta doamnă Aurelia Iulia. Îţi vei aduce poate aminte că atunci cînd anterior am fost ales în funcţia de Pontif Suprem [în anul 61], Ceremoniile Bunei Zeiţe desfăşurîndu-se în casa mea, mama mea a fost

directoare laică. Înalta doamnă Aurelia a fost o femeie de o pietate exemplară și extrem de versată în tradițiile religioase ale Romei. Ca Pontif Suprem, i-am dat pe vremea aceea tot ajutorul cu putință, în celebrarea ritualurilor, dar te pot asigura că nu mi s-a comunicat mai mult, din cele ce se petrec în desfășurarea lor, decît este potrivit să afle un bărbat care deține această funcție înaltă. Mi-a spus însă, că deplînge cu tărie existența anumitor pasaje de străveche și barbară vulgaritate, care fac parte din ritual și care, spunea ea, nu sînt esențiale pentru măreția acțiunii ce rezultă dintr-însul. Îți vei aduce, de asemenea, aminte că în anul acela (atît mi s-a îngăduit să știu) a luat asupra ei răspunderea de a înlocui șerpii vii cu șerpi de lut — o inovație care a fost acceptată fără opoziție și care, dacă nu mă înșel, durează pînă în ziua de astăzi.

Îmi este cunoscut, venerată doamnă, că, obișnuit, virginele Vestale se retrag de la Ceremonii la miezul nopții, adică înainte de terminare. Cred că nu greșesc, trăgînd de aici concluzia că, după ora aceasta, se desfășoară anumite acțiuni simbolice, care ar putea fi respingătoare pentru sensibilitatea celor ce și-au închinat viața credinței, celor caști. Nu am contenit, toată viața mea, să consemnez, în atitudinea femeilor din gospodăria mea, oglindirea unei asemenea repugnanțe. Dar într-o măsură mult mai mare am consemnat bucuria pe care le-o pricinuiesc acele ritualuri și adînca reculegere pe care le-o inspiră. Marele Marius a spus despre ele că „sînt asemenea unei coloane care susțin Roma“. Aș putea dori să se spună și despre ele, și despre ansamblul ceremoniilor noastre romane, ceea ce Pindar spunea despre Misterele Eleusine: *„ele țin lumea adunată la un loc, ca să nu se risipească în haos“.*

Îngăduie-mi să te îndemn, nobilă fecioară, să cugeți asupra subiectului pe care l-am supus atenției tale. Dacă socotești că este recomandabil, trimite această scrisoare Înaltei doamne Iulia Marcia. Am sentimentul că stă în puterea voastră, a amîndurora, sprijinindu-vă reciproc, să aduceți o contribuție de seamă în serviciul celor mai înalte interese ale poporului nostru. Nu fără teamă și groază încearcă oricine să schimbe chiar și numai un singur cuvînt sau un singur gest, din asemenea exerciții străvechi și consacrate. Sînt, totuși, de părere, că legea vieții este ca toate lucrurile să crească și să se transforme, azvîrlind deoparte învelișurile care le apărau originile și dînd la iveală forme mai frumoase și mai nobile. Astfel au orînduit-o Zeii nemuritori.

XLII-A. Caesar către Înalta doamnă Iulia Marcia, la ferma ei de pe Colinele Albane.

11 august

Includ copia unei scrisori, pe care tocmai am trimis-o președintei Colegiului virginelor Vestale. Sper că am exprimat corect ideea pe care o aveai în minte.

Este de presupus că se va stîrni o mare opoziţie faţă de orice fel de inovaţie, pe tărîmul acesta. Femeile sînt pătimaş de conservatoare, în bine ca şi în rău. Bărbaţii au eliminat de mult elementele mai grosolane din ritualele lor — ritualele Frăţiilor arvale şi altele. Ar trebui poate să spun că le-au detronat şi le-au pus deoparte ; ele rămîn ca nişte vestigii, nişte marginalii la ceremonii, nişte măscări nevătămătoare, care au loc înainte şi după ritualurile principale.

Cu un sentiment de umilire parcurg lista familiilor noastre de frunte, în căutarea cîtorva femei de bun simţ, care ţi-ar putea fi de ajutor, ţi-ar putea da un sprijin în această operă necesară. În generaţia precedentă, nu ar fi fost greu de numit chiar şi o duzină. Acuma însă nu le văd decît pe cele ce vor încerca să-ţi ridice obstacole în cale : Sempronia Metella şi Fulvia Manso, din conservatorism necugetat ; Servilia, de ciudă că nu ea a fost iniţiatoarea proiectului ; Clodia Pulcher, din spirit de contradicţie. Nu aş fi surprins, dacă pînă şi Pompeia ar încerca să emită o părere potrivnică intenţiilor noastre.

Scumpă mătuşă, ieri mi-am îngăduit o plăcere demnă de luat în seamă. Precum ştii, sînt pe cale de a întemeia nişte colonii la Marea Neagră. Hărţile mele indică o poziţie admirabilă, a cărei conformaţie sugerează că ar oferi spaţiu pentru două oraşe învecinate. Le numesc după marele tău soţ şi după tine ; se vor numi oraşul Marius şi oraşul Iulimarcia. Mi se spune că locul este sănătos şi de o mare frumuseţe

şi voi trimite acolo familiile cu cele mai bune recomandaţii, dintre cele care au înaintat cereri, pentru a fi transportate.

XLII-B. Scrisoarea-jurnal a lui Caesar către Lucius Mamilius Turrinus, pe insula Capri.

În jur de 6 septembrie

973. [Cu privire la reformele introduse în Misterele Bunei Zeiţe.] Precum m-a informat de curînd o scrisoare anonimă, dictatura constituie o incitaţie puternică pentru redactarea unor asemenea scrisori. Nu cunosc nici o altă epocă, în care să se fi aflat în circulaţie atîtea. Îmi sosesc fără întrerupere la uşă. Inspirate de patimi şi bucurîndu-se de iresponsabilitatea condiţiei lor orfane, au totuşi un mare avantaj faţă de corespondenţa legitimă : îţi expun ideile pînă la ultimele lor concluzii ; deşartă sacul.

Am stîrnit un adevărat viespar de asemenea scrisori, încercînd să îndepărtez anumite cruzimi primitive care, ştiu — deşi nu prea limpede — că sînt incluse în celebrarea Misteriilor Bunei Zeiţe. Corespondenţii mei vicleni sînt, bineînţeles, femei. Nici nu bănuiesc, că de fapt eu mă aflu în dosul acestui efort de reformare ; pur şi simplu apelează la mine, în calitate de Pontif Suprem şi ultim arbitru.

Ceea ce are loc în decursul acelor douăzeci de ore trebuie să exercite o impresie puternică asupra participantelor, un efect atît de intens, încît majoritatea

celebrantelor, atingînd o culme a extazului și rugăciunii, abia își mai dau seama de obscenitate. Obscenitatea constituie pentru ele o intensificare a adevărului și o sporire a eficacității magice a ritualelor.

Misterele, se presupune, feresc de sterilitate și previn nașterile monstruoase sau catastrofale. Ele armonizează și, ca să zicem așa, sfințesc viața femeii, despre care pînă și cei mai iscusiți doctori îmi spun că se știe foarte puțin. Astfel fiind, pot înțelege prea bine că lucrurile nu se opresc aici, ci afirmă însăși viața, existența întregei seminții omenești și creația. Nu-i deci de mirare că femeile noastre se întorc la noi asemenea unor ființe din altă lume și cîtva timp se mișcă printre noi de parcă ar fi niște făpturi străine, radioase. Li s-a spus că ele sînt cele ce mențin stelele pe traiectoria lor și că țintuiesc locului pînă și pietrele din pavajul Romei. Cînd, după o vreme, ni se dăruiesc, aceasta se petrece cu o mîndrie din care nu lipsește disprețul, de parcă noi, bărbații, nu am fi decît niște instrumente accidentale ale covîrșitoarei lor misiuni.

Ei bine, departe de mine gîndul de a răpi acestor ceremonii chiar și o fărîmă din puterea lor și din alinarea pe care o oferă. Nu aș dori decît să le sporesc influența. Am observat însă că aceste efecte favorabile nu durează mai mult de cîteva zile. Dacă femeile noastre ar fi capabile să rămînă vreme mai îndelungată în aceea stare de elevație, aș conceda bucuros că ele sînt cele ce cîrmuiesc stelele de pe cer și susțin pavajele Romei. Sînt, mai mult ca oricare alt bărbat pe care l-am întîlnit, un admirator al esențialului feminin; sînt, mai mult ca oricare alt bărbat pe care l-am întîlnit, tolerant față de scăderile femeilor și răbdător față de capriciile lor. Dar în schimb — de ce avantaje am beneficiat! Mă întreb cu uimire: „Ce părere trebuie să aibă despre partea femeiască acel bărbat, care n-a avut avantajul de a trăi în vecinătatea unor femei mari?" Cîtă aroganță își va însuși de pe urma faptului simplu că este bărbat! Ce ore de izbîndă ieftină își va asigura, brutalizînd femeile din preajma lui! Ochii mei se opresc zilnic asupra multor chipuri de bărbați; nu-mi este greu a-i deosebi pe cei ce sînt ceea ce sînt, datorită apropierii lor, la un moment dat, de o femeie excepțională. Eu am făcut mai mult pentru statutul și independența femeilor, decît orice cîrmuitor care a trăit vreodată. În privința aceasta, Pericle a fost obtuz și Alexandru un mucos. Am fost violent și de nenumărate ori acuzat de purtare ușuratecă față de ele. E o aberație. Printre femeile pe care le-am frecventat, nu am lăsat în urmă decît o singură inamică, dar ea, încă înainte de a mă întîlni, optase pentru dușmănia față de tot neamul omenesc. Am reușit să o recîștig aproape pînă și din ura ei împotriva ei înșiși, și aproape am salvat-o de damnațiune, dar asta nu ar putea-o desăvîrși decît un zeu.

Nu ezit să atribui durata scurtă a efectelor pozitive ale acestei festivități supraîncărcării ei; participantele sînt încordate, pînă ating o culme a excitației care le obliterează mințile și acest grad al excesului

este un rezultat al elementelor obscene. Am temeiuri să presupun că aspectele acestea sînt mai evidente în ședința de încheiere, care începe la miezul nopții. Este un obicei, ca la această oră virginele Vestale, femeile necăsătorite și cele gravide, viitoarele mame, să se retragă la casele lor ; și înțeleg acum de ce mult iubitele mele Cornelia și Aurelia obișnuiau să se prefacă la miezul nopții bolnave și să se retragă în apartamentele lor, chiar cînd aveau răspunderi în ceremonial, lăsînd conducerea Serviliei, care într-adevăr trebuie să se fi purtat ca o menadă.

Vei putea spune prea bine că mă zbat în bezna ignoranței, încercînd să schimb în această chestiune balanța binelui și răului. Dar cînd am făcut altceva, decît să mă zbat în întuneric ? Îndeosebi în aceste ultime luni, fiecare pas pe care-l întreprind mi se pare a fi al unui om legat la ochi. Speră că în fața lui nu se află nici o prăpastie. Îmi scriu testamentul și-l fac pe Octavius moștenitorul meu — este oare un pas în beznă ? Îl numesc pe Marcus Brutus în funcția de praetor al Orașului, ca să fie aproape de mine — este oare un pas sigur ?

— Am recitit tocmai rîndurile acestea, două zile după ce le-am scris. Sînt mirat că nu am dedus din ele concluzia cea mai la îndemînă.

Cine este această Bună Zeiță ?

Nici unui bărbat nu i s-a spus vreodată numele ei ; nici unei femei nu îi este îngăduit să-l rostească ; poate că nici ele nu-l cunosc.

Unde se află ea ? La Roma ? Este de față cînd nasc soțiile noastre ? Prevenind nașterea unor copii-lupi ? E de presupus că a fost de față la nașterea mea, cînd medicul a spintecat trupul mamei mele, ca să mă smulgă din pîntecul ei ?

Oricum, este cert că nu există decît în imaginația participantelor. Este și asta o existență și, precum am văzut, încă una folositoare.

Dar dacă mințile noastre sînt în stare să făurească astfel de zei și dacă de la zeii pe care i-am făurit, izvorăște o astfel de putere, care în fapt nu este decît o putere ce rezidă în noi, de ce nu putem utiliza nemijlocit această putere ? Femeile acestea, participante, utilizează numai o mică parte a puterii lor, deoarece ignoră că ea le este proprie. Se consideră neajutorate, victime ale unor forțe răuvoitoare, și beneficiare ale acestei zeițe, pe care trebuie să o adore și să o împace. Nu-i de mirare că exaltarea lor se potolește curînd, și că ele coboară iarăși la necontenita preocupare pentru amănunte, în care fiecare amănunt are egală putere de a le fermeca sau de a le întrista, în această activitate neostoită, care seamănă atît de bine cu deznădejdea — o deznădejde care nu știe că deznădăjduiește, sau o îndeplinire atît de febrilă a obligațiunilor, încît e în stare să înăbușe deznădejdea.

Să descopere fiecare femeie în sinea ei, propria ei zeiță — iată sensul pe care ar trebui să-l aibă aceste ritualuri.

Primul pas în direcția acestui scop să fie, cel puțin, eliminarea obscenității. Să putem cel puțin afirma despre religie că are semnificația unei infuzări a fiecărei părți a trupului cu spirit, nu că spiritul este covîrșit și înecat în trup. Căci principalul atribut al zeilor, fie înlăuntrul, fie în afara noastră, este spiritul.

XLIII. Cleopatra, din Egipt, către Caesar.

17 august

Cleopatra, Isis cea cu viață veșnică, Copila Soarelui, aleasa lui Ptah, regina Egiptului, Cirenaicei și Arabiei, Împărăteasa Nilului Superior și Inferior, regina Etiopiei, etc., etc., către Caius Iulius Caesar, Dictator al Republicii Romane, Pontif Suprem.

Prin prezenta regina Egiptului își supune cererea de a fi admisă printre acele persoane din Roma, cărora le este îngăduită participarea la ritualurile de celebrare a Bunei Zeițe.

XLIII-A. Scrisoarea-jurnal a lui Caesar către Lucius Mamilius Turrinus, pe insula Capri.

975. Tu ai fost cel ce mi-a dat o idee, care acum mi se pare atît de evidentă, încît mă amenință chiar primejdia să uit că tu mi-ai dat-o: importanța pe care o are pentru administrație încurajarea identificării zeilor din alte țări cu zeii noștri. În anumite regiuni a fost greu; în altele, uimitor de ușor. În partea cea mai de nord a Galiei, zeul stejarului și al furtunilor (nici un roman nu a fost vreodată în stare să-i pronunțe numele — Hodan sau Quotan) s-a contopit de mult cu Iupiter; el zîmbește zilnic la căsătoria soldaților și funcționarilor noștri cu fiicele cu păr auriu ale acelor păduri. În Răsărit, templele străbunei mele [Venus; familia Iuliană își deducea obîrșia din Iulius, fiul lui Enea, fiul Afroditei] sînt aceleași cu ale Astartei și ale Ashtoreth-ei. Dacă voi trăi îndeajuns sau dacă urmașii mei vor întrezări la fel însemnătatea acestei unități dintre culturi, toți bărbații și toate femeile din lume își vor spune frați și surori, copii ai lui Iupiter.

Această unificare pe scara întregei lumi a produs de curînd o consecință ușor ridicolă, pentru a cărei ilustrare includ în acest pachet cîteva exemple. Piramidala ei maiestate, regina Egiptului, a făcut cerere pentru a fi admisă la Misterele prea romanei noastre Bune Zeițe. Ai avut întotdeauna o înclinație pentru genealogie și teologie, dar cred că nici tu nu ai vrea să cercetezi documentația imensă cu care își susține pretențiile. Cleopatra nu face nimic pe jumătate; anticamera mea este plină cu baloturile cuprinzînd această documentație.

Cererea se întemeiază pe două socoteli: descendența ei din zeița Qu'eb și descendența ei din zeița Cibele.

Chiar și numai un dram din toate acestea te zăpăcește, dar am să rezum pentru tine cam trei sute

de pagini, de parcă ar fi în propriile ei cuvinte, deși nu am acuma textele în față :

„Teologii greci au autorizat identificarea dintre Qu'eb și Cibele acum mai bine de două sute de ani (vezi cele două sute de pagini anexate). Cu prilejul vizitei reginei Dicoris a Armeniei Litorale la Roma [89], maestrul Ritualurilor a decis în sensul unei «identități de emanație» între Cibele și Buna Zeiță (vezi anexate Baloturile X și XI).

Pontiful Suprem își va aduce aminte că atunci cînd regina Egiptului i-a înfățișat la Alexandria tablele ei genealogice, indicîndu-i strămoșii ei (aiureli) — deși la vremea aceea încă nu făcuse cunoscută filiațiunea ei egipteană (într-adevăr, nu o făcuse) — ea se pregătea să-și anunțe pretențiile asupra Tirului și Sidonului pe temeiul căsătoriei străbunicului ei (străbunicul ei nu era nicidecum mai viguros culcat fiind, decît stînd în picioare) cu regina Aholibah. De aceea sînt, prin reginele Iezebel și Athaliah, descendenta și arhipreoteasa Ashtoreth-ei. Prin această înrudire, regina Iezebel fiind vară bună cu Dido, regina Cartaginei (observă amenințarea — bunicul meu a nedreptățit-o pe strămătușa ei) și așa mai departe, și așa mai departe". Toate sînt foarte adevărate. Potentații Răsăritului sînt în cîteva rînduri propriii lor veri, fiecare. I-am scris că după instruirea de cuviință, va fi admisă la prima parte a ritualelor ; că permisiunea nu-i este acordată pe baza vreuneia din pretențiile de a fi descendentă a Bunei Zeițe sau a oricărei alte divinități, ci pur și simplu pentru că zeița se bucură să

primească — în primele părți ale serii — toate femeile dornice să i se închine.

Vreau să adaug că trăncăneala de mai sus tinde să formeze o imagine nejustă despre regina Egiptului. Întîmplător, reflectă singurul aspect al spiritualității ei, în privința căruia nu este deosebit de sensibilă.

Și ar mai trebui să adaug că regina a omis să includă printre argumentele care-i susțin cererea un fapt deosebit de ciudat. Poate că nu are cunoștință de el. În timpul ritualelor, slujitoarele Bunei Zeițe își acoperă capul cu ceva, ce cu siguranță nu este nici de origină grecească, nici de origină romană, ci este cunoscut printre ele ca „turbanul egiptean". Niciodată nimeni nu a explicat în ce fel a ajuns acolo. Dar cine poate explica simbolurile, influențele și expresiile acestei mixturi universale de bucurie și groază, care este religia ?

XLIV. Înalta doamnă Iulia Marcia, din casa lui Caesar, la Roma, către Clodia.

29 septembrie

Scrisoarea aceasta este confidențială.

Iulia Marcia își trimite considerațiile Clodiei Pulcher, fiică și nepoată a celor mai dragi dintre prietenii ei.

Mă bucur să fiu de față, mîine seară, la banchetul tău, să-l întîlnesc acolo pentru întîia oară pe fratele

tău, să reînnoiesc o veche prietenie cu Marcus Tullius Cicero și să te văd.

M-am întors în Oraș acum trei zile, pentru a participa la o reuniune a directoarelor unui festival religios prețuit pentru vechimea lui și cultivat cu venerație plină de gratitudine de către fideli. La această întrunire mi-au fost supuse opt cereri, ca să fii exclusă de la festivalul de anul acesta. Am citit cererile acestea cu regret, chiar cu mare tristețe, dar nu găsesc învinuirile destul de grave sau de definite, pentru a justifica măsura pe care o solicită. Existența acestor cereri constituie însă un fapt pe care eu însămi, cît și celelalte femei, răspunzătoare pentru devoțiunea și armonia ritualelor, nu-l putem trece cu vederea.

Procedeul pe care vreau să-l propun este un compromis. Sînt sigură că pot asigura acceptarea lui, presupunînd, firește, că nu vor fi înaintate alte cereri care să conțină mărturii irefutabile, din care să rezulte că excluderea ta este recomandabilă. Propunînd acest compromis, nu vreau să fiu înțeleasă în sensul că aș trata cu ușurință numeroasele proteste pe care, în mod îndreptățit sau nedreptățit, le-au stîrnit purtările tale. Motivul acțiunii mele este de a evita un scandal nejustificabil, într-o instituție care fusese atît de mult iubită de cei ce te-au iubit atît de mult.

Îți comunic sub semnul celei mai stricte confidențe că Cleopatra, regina Egiptului, va sosi peste scurtă vreme la Roma și că ea a înaintat o cerere, solicitînd admiterea la ceremoniile în discuție. Această cerere, însoțită de ample argumentări și de numeroase precedente și analogii invocate, a fost înaintată directoarei și Pontifului Suprem. Se va hotărî probabil să se încuviințeze participarea reginei la ritualurile de dinainte de miezul nopții, cînd, conform obiceiului, virginele Vestale, femeile necăsătorite, gravidele și (aici urmează un termen tehnic, definind non-apartenența la triburile în care erau împărțiți cetățenii Romei) se retrag. Voi propune să fii numită instructoare a reginei Egiptului, și în felul acesta vei fi obligată să o însoțești la miezul nopții, pînă la palatul ei. Sînt sigură că dușmanii tăi vor fi satisfăcuți cu certitudinea că nu te vei întoarce la ritualuri, după ce te-ai retras împreună cu oaspetele tău.

Ai să cugeți asupra propunerii mele, Clodia, și sper că mîine seara vei găsi prilejul să-mi comunici acordul tău. Singura alternativă este să contestezi cererile introduse împotriva ta și să-ți înfrunți acuzatorii într-o ședință plenară a comitetului nostru. Dacă am dezbate probleme seculare, te-aș sfătui, desigur, să procedezi astfel ; acuzațiile acestea și apărarea sînt însă o problemă de cuviință, de demnitate și de reputație. A le discuta deschis înseamnă a admite că aceste atribute sînt vătămate.

Pontiful Suprem nu este în cunoștința acestor discuții și cred că nici nu trebuie să-ți mai spun că voi depune toate străduințele pentru a preveni ca ele să-i atragă luarea aminte, cu excepția soluției finale pe care ți-am propus-o și în privința căreia urmează să te hotărăști.

XLIV-A. Scrisoarea-jurnal a lui Caesar către Lucius Mamilius Turrinus pe insula Capri.

În jur de 8 octombrie

1002. [Despre Clodia și o mimă a lui Pactinus.] Sînt mai adeseori stingherit de lucrurile mărunte, decît de cele mari. M-am văzut tocmai silit să interzic reprezentarea pe scenă a unei piese. Includ o copie a piesei în discuție, o mimă de Pactinus, intitulată *Premiul Virtuții*. Probabil că ești în cunoștința faptului, deși am uitat să ți-l comunic, că am instituit practica de a acorda douăzeci de premii, constînd în diferite sume de bani, fetelor de obîrșie muncitorească, care obțin cele mai frumoase recomandări de la vecini pentru bunele lor maniere, pentru îngrijirea credincioasă a părinților și stăpînilor, și așa mai departe. Cred că au avut un efect bun. Dar au stîrnit o mai amplă epidemie de glume și satire, decît orice altă acțiune pe care am întreprins-o vreodată. Au sporit considerabil veselia Romei ; fiecare măturător de stradă își descoperă hazul, și-ți închipui că nu sînt cruțat de fel.

Unul din rezultate a fost succesul covîrșitor al farsei alăturate. Vei observa că al patrulea episod tratează despre Clodia și fratele ei. Auditoriul nu a întîrziat să identifice referirea. Mi s-a raportat că la sfîrșitul acestei scene, publicul s-a ridicat de fiecare dată într-un tumult de aplauze, de rîsete batjocoritoare și sălbatecă veselie. Oameni străini se îmbrățișau, țipînd ; țopăiau în sus și în jos, și în două rînduri au rupt balustradele rampei.

După opt spectacole am ordonat retragerea piesei. După al doilea spectacol, Clodius Pulcher a apărut în cancelaria mea, ca să protesteze. I-am trimis vorbă că sînt ocupat cu treburile africane și că nu-l pot vedea. Am vrut ca faimoasa pereche să bea cîtva timp ciorba amară, pe care și-a fiert-o singură. Pînă la urmă a reapărut, într-o ținută destul de umilă, de solicitant, și am dat curs cererii sale.

M-a iritat că a trebuit să o interzic. Nu are merite literare, dar pînă acuma nu am îngrădit niciodată libertatea de expresie a cetățenilor și nici nu am sancționat vreo părere, cît de nesăbuită ar fi fost. Mai mult, mă crispează gîndul că mulți vor presupune că am suprimat-o, deoarece conținea și numeroase săgeți îndreptate împotriva mea.

Publicul dintr-un teatru este cea mai morală dintre toate congregațiunile posibile. Faptul că toți acei romani sînt așezați umăr la umăr, pare să le insufle o judecată atît de elevată, cum nu-i vei găsi exercitînd-o nicăieri în altă parte. Nu au nici o șovăială în a decide dacă purtarea personajelor dintr-o piesă este bună sau rea și le pretind o conduită morală pe care sînt departe de a și-o pretinde lor înșiși. În public, Pandarus tremură de virtuoasă indignare în fața codoșului de pe scenă. Douăsprezece prostituate, șezînd la o piesă una lîngă cealaltă, sînt mai pudice decît o virgină Vestală. Am băgat adesea de seamă că atitudinile morale și etice ale unui public de teatru sînt

îndeobşte cu vreo treizeci de ani în urma epocii ; într-o mulţime, oamenii reflectă părerile care le-au fost insuflate de părinţii lor sau de cei ce i-au îngrijit. Şi astfel, la această farsă, auditoriul a fost excitat pînă la atingerea unei stări extatice cînd o denunţa pe Clodia noastră. Dar fiecare spectator sau spectatoare s-a simţit el însuşi sau ea însăşi ireproşabil de virtuos sau de virtuoasă.

Acest sentiment sublim a putut dura prea bine o oră. Oh, de-am avea un Aristofan printre noi. Ar putea ţintui şi pe Clodia, şi pe Caesar şi apoi să întoarcă rîsul împotriva rîsului publicului. Oh, Aristofan !

XLIV-B. Din Premiul Virtuţii, o mimă de Pactinus.

Un judecător, arbitru al întrecerii, care trebuie să-l sugereze, în mod evident pe Caesar, şade în biroul său, interogînd solicitatoarele premiului. Este înfăţişat ca un bătrîn viclean şi lubric. Este ajutat de un grefier. Piesa e în versuri.
Acesta este episodul al patrulea.

GREFIERUL : A sosit o fată frumoasă şi ar vrea să intre, înălţimea-ta.
[În latineşte : p u l c h e r — *frumos.*]

JUDECĂTORUL : Cum ? Nu a sosit nici un băiat frumos ? *[Acesta este unul din nenumăratele învinuiri de pederastie care i s-au adus lui Caesar şi care abundă în literatură.]*

GREFIERUL : Este sora lui, înălţimea ta.

JUDECĂTORUL : Ei, dă-i drumul înăuntru, ştii că nu sînt mofturos.

GREFIERUL : Plînge, înălţimea ta.

JUDECĂTORUL : Bineînţeles că plînge, dacă-i virtuoasă, cap patrat ce eşti. Femeile virtuoase plîng în prima jumătate a vieţii lor şi femeile fără virtute plîng în a doua jumătate a vieţii lor şi astfel Tibrul nu seacă niciodată. Las-o să intre. (Intră o fată tînără, îmbrăcată în zdrenţe.) Vino mai aproape, fetiţo. Mi se pare că nici nu mai pot vedea limpede ceva, — cu excepţia vilelor din Tivoli.
[Unde Caesar a confiscat bunurile a doi nobili din partidul lui Pompei, care fuseseră deosebit de iubiţi de populaţia romană.] Vrei deci un premiu pentru virtute, nu-i aşa — dulceaţă mică?

FATA TÎNĂRĂ : Da, înălţimea ta. În tot Oraşul nu vei găsi fată mai virtuoasă.

JUDECĂTORUL (mîngîind-o) : Eşti sigură că ai venit la oficiul potrivit, porumbiţa mea ? Hm... ia să vedem, ia să vedem. Dar nu eşti chiar în prima tinereţe, nu-i aşa ?

FATA TÎNĂRĂ : O, nu, domnule. Prima mea tinereţe s-a petrecut sub consulatul lui Cornelius şi Mummius [146 î.e.n.]

JUDECĂTORUL: Asta chiar ți-o cred. Spune-mi, trandafirașul meu, tatăl tău mai trăiește?
FATA TÎNĂRĂ (plîngînd): Oh, domnule, nu e drăguț să evoci acum această chestiune împotriva mea.
JUDECĂTORUL: Atunci îmi spui, poate, dacă soțul tău mai trăiește?
FATA TÎNĂRĂ: Înălțimea-ta, nu am venit aici ca să fiu acuzată de unele și altele, în acest fel peste poate de jignitor.
JUDECĂTORUL: Sst. Sst. Tocmai mi s-a părut că văd un fulg de zăpadă în mîna ta. *[Credința populară afirmă că ucigașii suferă de o năpîrlire scrofuloasă a pielii de pe palmă.]* Spune-mi, draga mea, ai îngrijit întotdeauna, cu gingășie, pe tatăl tău și pe mama ta?
FATA TÎNĂRĂ: Oh, i-am îngrijit, i-am îngrijit. I-am ajutat să ajungă pînă la ultima suflare.
JUDECĂTORUL: O fiică iubitoare. Și ai fost drăguță cu frații tăi frumoși?
FATA TÎNĂRĂ: Înălțimea-ta, nu le-am refuzat nimic.
JUDECĂTORUL: Sper că nu ai călcat dincolo de hotarele modestiei.
[Modesta era un sat și un templu la zece mile de Roma.]
FATA TÎNĂRĂ: O, nu, domnule! Nu m-am dus dincolo de porțile Orașului. Totul numai acasă.
JUDECĂTORUL: O pildă! O pildă! Și acum spune-mi, dulceață mică, de ce ești îmbrăcată în zdrențe?
FATA TÎNĂRĂ: Întrebarea e îndreptățită, stimate domn. La Roma nu mai există bani în circulație. Cred că Mamurra i-a luat pe toți, în Galia Inferioară. *[Într-un episod precedent, Mamurra travestit ca femeie înțeleaptă din Galia, a primit un premiu de virtute pentru „a fi curățat casa de toate".]* Fratele meu cel mare nu aduce bani, deoarece e pensionar al Nasului cu vine. [i.e., *al lui Caesar. Simplitatea vieții din căminul lui Caesar a stîrnit de mult acuzația că ar fi zgîrcit!]* Iar celălalt frate al meu nu aduce bani, deoarece toate posesiunile sale au fost *berbecate* în Tibru. *[Caesar a îndreptat de curînd cursul Tibrului escavînd porțiuni întregi ale malurilor sub dealul Vatican și cel Ianiculan. Populația romană a fost în mod deosebit fascinată de această operațiune din pricina unui dispozitiv sau mașini noi, de escavare, folosită cu acest prilej. Această mașină, inventată de Caesar în timpul campaniilor sale, a fost imediat botezată „berbec"! Pe porțiunile de mal, sacrificate rîului, se aflaseră localurile cele mai lugubre ale Orașului.]*
JUDECĂTORUL: Și tu, fluturașule? Oare nu am auzit bine — ciupești o groază de monezi de patru parale?
[Și așa mai departe.]

XLV. Abra, camerista Pompeii, către Oberchelnărul Tavernelor lui Cossutius [un agent al serviciului de informații al Cleopatrei].

17 octombrie

Conform dorinței tale voi răspunde întîi la întrebările pe care mi le-ai pus, pe numere.

I. Am lucrat pentru Înalta doamnă Clodia Pulcher vreme de cinci ani. În timpul războiului, am părăsit cu toții Roma și am trăit în casa ei, la Baiae. Voi fi liberă peste doi ani. Am lucrat aici doi ani. Am treizeci și opt de ani. Nu am copii.

II. Luna aceasta nu mi-e permis să părăsesc casa. Nici unui servitor nu îi este permis. Au descoperit că cineva fură lucruri. Așa se spune, dar nu cred că asta și este. Credem cu toții că-i vorba de secretarul din Creta, pe el îl țin sub observație.

III. Soțului meu i se permite să mă viziteze în fiecare a cincea zi. Cînd iese, este percheziționat. Nici un negustor ambulant nu poate intra. Vin la poarta grădinii și facem cumpărăturile acolo.

IV. Da, trimit scrisori Înaltei doamne Clodia Pulcher, de cîte ori vine Hagia, moașa. (Se presupune că moașa îngrijea o servitoare din gospodăria lui Caesar.) Ea nu este percheziționată. Lucrurile pe care le scriu Înaltei doamne Clodia Pulcher sînt de soiul acesta : cum a venit regina Egiptului în vizită la stăpîna mea ; cînd lipsește Stăpînul meu toată noaptea de acasă ; cîteodată lucruri care s-au discutat la masă și sînt povestite de chelnerul cu vinurile ; cînd este Stăpînul apucat de Boala prăbușirii. Înalta doamnă Clodia Pulcher nu-mi plătește bani. I-a instalat soțului meu o tavernă pe drumul Appiei, lîngă mormîntul lui Mopsus. Dacă scrisorile mele vă mulțumesc, soțul meu și cu mine ne-am dori o vacă.

V. Nu, neîndoielnic, nimic sigur. Dar cred că Stăpînul meu nu mă iubește. Acum șase luni s-au certat rău pentru mine și s-au certat și mai rău acum două zile. Dar stăpîna mea nu ar admite niciodată ca El să mă concedieze. Ar plînge la nesfîrșit. Nu obosește niciodată să vorbească despre bijuterii, rochii, coafuri, etcetera și în afară de mine, nu există altcineva cu care să poată vorbi despre acestea. Așa stau lucrurile.

VI. Despre scrisorile stăpînei mele. Anul trecut, Stăpînul meu a spus portarului, să pună toate scrisorile stăpînei mele la un loc cu ale lui. Cînd soseau în timpul zilei, erau păstrate în odaia portarului pînă ce se trimiteau în birourile Stăpînului. Dar stăpîna mea se ducea de mai multe ori pe zi la portar și-l întreba : „Nu sînt scrisori pentru mine ?" și el i le dădea. S-a certat rău pentru ele și a plîns și acuma îi vin toate scrisorile. Numai că, a spus El, toate scrisorile anonime trebuiesc nimicite, fără a fi citite. Cele mai multe sînt anonime. Foarte multe. Unele sînt pasionante. Altele, nu.

Aici începe scrisoarea mea :

Stăpînul meu e foarte drăguț cu stăpîna mea. In-

cepînd din ora în care se întoarce din cancelariile lui, petrece aproape toată vremea cu dînsa. Cînd are vizitatori cu afaceri, vorbește cu ei în odaia învecinată și lasă ușa deschisă și scurtează, pe cît cu putință, vizitele. Cînd ea se culcă, el primește pe o oră sau două prietenii care vin să-l vadă, deoarece nu-i place să doarmă mult, vreau să spun că nu are nevoie de mult somn. Cum prietenii aceștia, ca Hirtius, Mamurra, Oppius, beau mult și rîd zgomotos, se duc în camera de lucru a Stăpînului meu, de pe stînca de deasupra rîului. Cum stăpîna mea are nevoie de aproape două ore pentru a se pregăti de culcare, de multe ori mai e trează cînd El se întoarce. Adesea, în vreme ce ea se pregătește, El își părăsește prietenii și șade cu noi și-i vorbește, iar eu îi piepten părul, etc. Ceea ce vreau să spun acuma, este asta : ea găsește aproape de fiecare dată o pricină de ceartă. Aproape de fiecare dată plînge. De multe ori mă trimite din odaie, cînd stau de vorbă despre cîte ceva. Ea se ceartă pe seama legilor împotriva luxului, pentru puiul de leopard pe care i l-a dăruit regina Egiptului, pentru că Înalta doamnă Clodia Pulcher nu este invitată în casă sau despre ziua în care ne ducem la vila de pe lacul Nemi sau la teatru.

Ei bine, acum două zile a avut loc o ceartă cumplită. Cînd stăpîna mea a părăsit pentru o clipă odaia, cred că Stăpînul meu și-a vîrît repede mîna printre sticlele și borcanele de pe masa ei și a găsit o scrisoare anonimă, venită cu multe săptămîni în urmă. Cred că a citit-o și a pus-o înapoi, în locul în care fusese. Cînd ea se întoarse, El se prefăcu a o găsi din nou. Cred că așa s-a întîmplat. Era o scrisoare în care se spune că Clodius Pulcher, omul care a incendiat casa lui Cicero și care a amenințat să-i ucidă pe toți senatorii, omul acesta, omul acesta o iubește pe stăpîna mea la nebunie și ea trebuie prevenită, pentru că s-ar putea ca el să nu fie în stare să-și controleze dragostea. Stăpînul meu era foarte calm dar îl cunosc îndeajuns ca să-mi dau seama că era palid de furie. Spunea că scrisoarea a fost în mod evident scrisă de însuși Clodius Pulcher și că numai un bărbat care în realitate disprețuiește o femeie și vrea să-și bată joc de ea, scrie o astfel de scrisoare. Stăpîna mea zicea că-l urăște pe Clodius Pulcher, dar că e evident că nu el a scris scrisoarea. Atunci mi s-a poruncit să părăsesc odaia. Cînd am venit îndărăt, ea plînsese și începu să plîngă din nou și repeta într-una că viața e imposibilă, pur și simplu de neîndurat.

Stăpînul meu trimise după mine și zise că eu aș fi adus scrisoarea în casă. A trebuit să jur cu un jurămînt năprasnic, pe care mi-l rosti el, cum că nu am știut nimic despre scrisoare ; dar cred că știe. Nu cred, totuși, că mă va îndepărta.

Vrei să-ți scriu, cînd lipsește Stăpînul meu toată noaptea de acasă ?

Maestrul vinurilor zice că l-a auzit pe Stăpîn, vorbind cu Balbus și cu Brutus — Decimus Brutus, adică nu cel chipeș — despre mutarea Romei la Troia. Troia este în Egipt, cred.

Secretarul, cel din Sicilia, spune că și-a schimbat gîndurile și nu va fi război cu parții. Secretarul cretan

i-a spus : Prostule, bineînțeles că va fi război. Asta-i tot ce știu în privința aceasta.

Se va da un edict, cum că nici o căruță nu are voie să intre în centrul Orașului după ora zece și că poate sta numai o oră.

Am uitat să spun că Clodius Pulcher s-a apropiat călare, cînd stăpîna mea se afla în litiera ei, în drum spre lacul Nemi, și începu să-i vorbească, pînă ce Affius se apropiă și spuse că are ordin cum că nimeni nu are voie să intre în vorbă cu societatea noastră. Affius este șeful fermei și însărcinat cu călătoriile noastre. A fost cu Stăpînul în războaie și are numai un braț.

Acum mă voi opri.

Vreau să mai spun că nu-mi place să mă aflu aici, nu mă simt în largul meu, am rugat-o pe Înalta doamnă Clodia Pulcher să mă ia îndărăt, dar ea spune că trebuie să rămîn aici. Cunosc o cale pe care aș putea scăpa de aici. Dacă scrisoarea aceasta este ceea ce dorești, atunci voi rămîne locului și voi mai scrie cîteva.

Vaca pe care ne-am dori-o e una bălțată roșietic.

XLVI. Scrisoarea-jurnal a lui Caesar către Lucius Mamilius Turrinus, pe insula Capri.

(În jur de 13 octombrie)

1012. Regina Egiptului și cu mine sîntem angajați într-o ceartă. Nu este cearta obișnuită a budoarelor,

deși adeseori se isprăvește într-un fel despre care nu s-ar putea spune că este nou.

Cleopatra declară că sînt un zeu. Este șocată să descopere că nu mi-am dat seama de mult că sînt un zeu. Cleopatra este foarte sigură că e o zeiță și adorația poporului ei o confirmă zi de zi în această credință. Mă asigură că divinitatea care trăiește într-însa a înzestrat-o cu o perspicacitate neobișnuită în a recunoaște divinitatea. Datorită acestei înzestrări, este în situația de a mă asigura că și eu sînt o divinitate.

Toate acestea prilejuiesc o conversație de natură extrem de măgulitoare, întreruptă de o pantomimă foarte caraghioasă. O ciupesc pe zeiță, și zeița țipă. Îmi așez mîna peste ochii zeiței și, pe Zeii nemuritori, este incapabilă de a mai vedea ceva. Are răspunsuri pentru toate sofisticăriile acestea. Există însă un subiect, în privința căruia marea regină nu este accesibilă rațiunii și în privința căruia am învățat să nu îngădui conversației noastre să ia o întorsătură serioasă. În privința acestui singur subiect este, poate, orientală.

Nimic nu mi se pare a fi mai primejdios — nu numai pentru noi, cîrmuitorii, dar și pentru cei ce se holbează la noi de jos, cu diverse măsuri de adorație — decît această atribuire de însușiri divine. Nu este greu de înțeles că multe persoane se simt din cînd în cînd de parcă ar fi pătrunse de puteri neobișnuite sau ca și cum ar fi prinse de niște curenți de o inexplicabilă justețe. Am avut adeseori sentimentul acesta, cînd eram mai tînăr ; acum mă înfior în fața lui, ba chiar cu groază. Cît de deseori am auzit, azvîrlindu-mi-se în

față îndeobște de către lingușitori, că i-am spus barcagiului timid, în toiul furtunii : „Nu te teme, îl porți pe Caesar !" Ce aberație ! Nu am fost mai ferit de vicisitudinile vieții decît orice alt om.

Dar asta nu e tot. Istoria neamurilor arată cît de adînc este înrădăcinată tendința noastră de a atribui o condiție mai mult decît omenească celor ce se disting prin daruri deosebite, sau celor ce pur și simplu se află într-o poziție mai expusă privirilor. Nu mă îndoiesc de fel că semizeii și chiar și zeii antichității nu sînt decît strămoși, pe seama cărora se nutrise asemenea venerație. Toate acestea au fost cîndva rodnice; lărgesc imaginația băiatului adolescent și oferă sancțiune bunelor maniere și instituțiilor publice. Dar trebuie să le depășești prin maturizare — să le depășești prin maturizare și să le înlături. Orice om care a trăit vreodată, nu a fost decît un om și înfăptuirile sale trebuiesc considerate ca extinderi ale condiției umane, nu ca întreruperi ale ei.

Nu există nimeni în afară de tine, cu care pot vorbi despre acestea. Această zeificare stingheritoare crește an de an în jurul meu. Îmi aduc aminte cu rușine că a existat o vreme în care m-am străduit, din considerente administrative, să o ațîț : dovadă suficientă că sînt om și încă unul foarte failibil, căci nu există slăbiciune omenească ce s-ar putea asemăna cu încercarea de a întipări noțiunea că ești un zeu. Am avut într-o noapte un vis, în care Alexandru a apărut la intrarea cortului meu, cu sabia ridicată, gata de a mă măcelări. I-am spus : „Dar nu ești un zeu !" și a dispărut.

Cu cît îmbătrînesc mai mult, dragă Lucius, cu atît mă bucur mai mult că sînt om — muritor, susceptibil de a greși și fără a mă rușina de aceasta. Astăzi, secretarii mei mi-au adus, cu sfială, o serie de documente în care am comis tot felul de greșeli (eu însumi le numesc greșeli-Cleopatra, atît de obsedantă este vrăjitoarea asta). Le-am corectat, unul după altul, rîzînd. Secretarii mei s-au încruntat. Nu au putut înțelege că Caesar poate fi încîntat de greșelile sale. Secretarii nu sînt o tovărășie veselă.

Cuvintele „divinitate" și „zeu" sînt de cîtăva vreme uzuale printre noi. Au o mie de sensuri și vreo duzină pentru fiecare persoană în parte.

Într-una din serile trecute mi-am găsit soția pradă unor emoții intense, implorînd zeii să trimită o zi însorită, pentru drumul ei la lacul Nemi. Mătușa mea Iulia e fermieră și nu crede că zeii ar schimba vremea, spre folosul ei, dar e sigură că ei veghează asupra Romei și că ei m-au așezat unde mă aflu, în chip de locțiitor. Cicero nu crede că ei ar ezita să lase Roma să lunece spre ruină (nu vrea să împartă cu ei onoarea de a fi salvat Statul de Catilina), dar nu are nici o îndoială că tot ei au așezat în inima oamenilor concepția dreptății. Catul crede, probabil, că oamenii au dezvoltat ideea dreptății certîndu-se unul cu celălalt pe proprietate și pe linii de hotar, dar e sigur că dragostea este singura manifestare a divinității și că numai din dragoste, chiar cînd e trădată și insultată, putem cunoaște natura existenței noastre. Cleopatra e de părere că dragostea este cea mai plăcută dintre activități

și că atașamentul față de copiii ei este emoția cea mai stringentă pe care a încercat-o vreodată, dar că toate acestea nu sînt cu siguranță de natură divină — pentru ea, divinitatea constă din forța voinței pe care o ai și din energia personalității tale. Și nici unul din sensurile acestea nu are vreo semnificație pentru mine, deși în diverse epoci ale vieții mele le-am împărtășit pe toate. Pe măsură ce aceste sensuri piereau, deveneam din ce în ce mai puternic. Cred că dacă mă pot elibera de sensurile greșite, mă pot apropia de cel just.

Dar sînt un bărbat care îmbătrînește. Timpul mă zorește.

XLVI-A. Din Carnetul de însemnări al lui Cornelius Nepos.

Dictatorul a emis un edict, în urma căruia nici un oraș nu mai are voie să-și schimbe numele într-un fel care s-ar asemăna cumva cu al său. Cred că motivul este că s-a descoperit mai literalmente adorat decît dorește a fi. A încetat să trimită daruri unor municipalități și reședințe de regimente ; ele sînt invariabil așezate pe altare și devin obiecte spre care pelerini își îndreaptă rugile și nădejdea de-a fi tămăduiți.

Nu încape îndoială că toate acestea au loc și nu numai în avanposturile barbare ale Republicii și în munții Italiei, dar chiar și aici, în Oraș.

Se spune că servitorii săi sînt mereu mituiți, ca să-i fure vestmintele, așchiile unghiilor, resturile de la bărbierit și chiar și urina sa — se spune despre toate că ar avea însușiri magice și sînt păstrate pentru adorațiune.

Unii fanatici izbutesc ocazional să pătrundă în casa lui și sînt în mod greșit luați drept asasini. Unul dintre cei ce dau tîrcoale, a fost surprins într-o noapte cu pumnalul în mînă, aproape de locul în care dormea Caesar. S-a ținut pe loc o judecată sumară și Caesar a condus el însuși interogatoriul. Omul era cu desăvîrșire incoerent, dar nu de frică. În timp ce se desfășura interogatoriul, se culcă pe jos, holbîndu-se în extaz la fața Dictatorului, bîiguind că tot ce voise, era „un strop din sîngele lui Caesar, pentru a se sanctifia". Spre consternarea străjilor și servitorilor care s-au adunat, Caesar i-a pus o mulțime de întrebări și pînă la urmă izbuti să scoată de la el toată povestea vieții sale. Acest interes fățiș și apropiat pe care nu puțini consuli fuseseră incapabili a și-l trezi, abia a sporit venerația bietului om, aducîndu-l într-o stare delirantă, și la urmă îl imploră pe Caesar să-l omoare cu mîna lui.

Întorcîndu-se spre cei ce stăteau primprejur, se spune că Caesar ar fi zis, cu un zîmbet : „Adeseori e greu să deosebești ura de dragoste".

Medicul lui Caesar, Sosthenes, a fost la cină.

A vorbit despre efectul exercitat de Caesar asupra celorlalți.

„Despre care alți oameni se spuseseră și se crezuseră asemenea istorii ?

Pînă de curînd, duzini întregi de persoane bolnave au fost culcate noapte de noapte, de către familiile lor, pentru a dormi răzimate de zidul care împrejmuieşte casa lui. Au fost luaţi la goană ; acum îi vei vedea, rînduri-rînduri, stînd culcaţi sub sau împrejurul statuilor sale. În călătoriile lui, fermierii îl imploră să-şi aşeze piciorul pe ogoarele mai puţin rodnice.

Şi poveştile. Le auzi în cîntecele soldaţilor ; le vezi în versurile şi desenele din locurile publice. Se spune că a fost conceput de maică-sa dintr-o fulgerare ; că l-a născut prin gura sau prin urechea ei ; că a venit pe lume fără organe de procreare şi că cele, în posesia cărora a ajuns ulterior, i-au fost grefate de la un străin misterios, pe care l-a întîlnit printre stejarii templului lui Zeus de la Dodona şi pe care l-a măcelărit în acest scop ; sau că ele provin de la o statuie a lui Zeus, cioplită de Phidias. Nu există anomalie, de care să nu fi fost acuzat şi se spune că, asemenea lui Jupiter, ar avea preferinţe în regnul animal. Este foarte răspîndită părerea că e literalmente părintele ţării sale şi că a lăsat în urmă sute de copii în Spania, Britania, Galia şi Africa.

Şi totuşi, superstiţia şi credinţa populară nu evită inconsecvenţa. Se spune, pe de altă parte, că practică o abstinenţă atît de severă, încît cei desfrînaţi simt o durere insuportabilă, cînd trece pe lîngă ei.

Care om, care simplu om a mai înfierbîntat imaginaţia poporului, stîrnind un atît de luxuriant ansamblu de legende ? Şi acum, cînd a mai venit şi Cleopatra în Oraş, ce nu ne este dat să auzim ? — Cleopatra, nămolul bogat al Nilului. Du-te în taverne, du-te în barăci — capul poporului roman e ameţit de gîndul acelor îmbrăţişări. Celebrăm nupţialele Soarelui nebiruit, cu Pămîntul fecund.

Sînt medicul lui. Am îngrijit trupul acesta în timpul convulsiilor şi i-am bandajat rănile. Da, e muritor ; dar noi, medicii, învăţăm să ascultăm şi să auzim trupurile pacienţilor noştri precum ascultă muzicienii diversele lire care le sînt aşezate în mîini. E chel, îmbătrîneşte şi e acoperit de rănile primite în multe războaie ; dar fiecare părticică este pătrunsă de spirit. Puterea lui de tămăduire de sine este extraordinară. Boala înseamnă descurajare. Boala de care suferă Caesar este singura caracterizată prin entuziasm debordant. E legată de factura spiritului său.

Spiritul lui Caesar. Este reversul spiritului celor mai mulţi oameni. Se bucură, cînd se angajează. Zilnic ni se pretind o duzină de opţiuni ; trebuie să spunem da sau nu într-o seamă de hotărîri, care vor pune în mişcare lanţuri întregi de consecinţe. Unii dintre noi deliberează ; unii dintre noi refuză decizia, ceea ce, în sine, este o decizie ; unii dintre noi se aruncă, ameţiţi, într-o decizie, încleştîndu-şi fălcile şi închizîndu-şi ochii, ceea ce este un soi de decizie a deznădejdei. Caesar adoră decizia. Ca şi cum şi-ar simţi mintea funcţionînd numai cînd angrenează consecinţe importante, Caesar nu se dă la o parte de la nici o răspundere. Încarcă mereu alte şi alte poveri pe umerii săi.

S-ar putea să fie lipsit de anumite forme ale imaginaţiei. Este absolut sigur să despre trecut cugetă puţin

și caută să aibă viitorul limpede în vedere. Nu cultivă remușcarea și nu se lasă în voia aspirațiunilor.

Din cînd în cînd îmi dă voie să-l supun unor probe. Îi cer să facă niște exerciții grele, apoi să se culce, odihnindu-se, în vreme ce eu întreprind anumite observații, și așa mai departe. În timpul uneia din aceste imobilități silite, m-a întrebat: «Dacă ar fi să scap de a fi asasinat, și aș trăi pînă la o vîrstă înaintată, de slăbiciunea cărui organ aș muri?» «Sire, am spus eu, de apoplexie.» Părea foarte mulțumit. Știam la ce se gîndește. Sînt două lucruri de care se teme: durerea fizică, față de care este neobișnuit de sensibil, și o atitudine dizgrațioasă a trupului.

Altă dată m-a întrebat dacă există vreo apăsare sau mișcare oarecare, prin care un om și-ar putea curma viața repede și fără vărsare de sînge. I-am arătat trei și nu am nici o îndoială că din ziua aceea îmi acordă o deosebită afecțiune și gratitudine.

La rîndul meu, am învățat multe de la el, bunăoară obișnuiam să cred că mîncatul, dormitul și satisfacerea poftei sexuale sînt cel mai bine reglementate prin formarea unor obiceiuri. Acuma cred, împreună cu el, că sînt cel mai bine slujite printr-un răspuns la primul lor îndemn. Nu numai că mi-am prelungit astfel ziua, dar mi-am eliberat și spiritul.

Oh, e un om extraordinar. Legendele acestea au, în felul lor, un temei just; dar cu o deosebire. Caesar nu iubește și nici nu inspiră dragoste. Împrăștie o incandescență uniformă, de bunăvoință, o energie fără de

patimă, care plămădește fără febră și care se cheltuiește fără a se cerceta și fără a se îndoi de sine.

Îngăduie-mi să-ți șoptesc ceva: nu l-aș putea iubi și niciodată nu plec de lîngă el, fără a simți o ușurare."

XLVI-B. Dintr-un raport al poliției secrete a lui Caesar.

Subiectul 496: Artemisia Baccina, moașă, tămăduitoare și ghicitoare, locuiește în suburbia Caprei. Sub interogatoriu, Subiectul 496 a mărturisit că a fost de față la ritualurile celebrate de Confreria Soarelui îngropat. Zice că ar exista zece sau douăsprezece comunități la Roma. (Vezi subiectele 371 și 391.) În sfîrșit, interogată intensiv, a spus că în fruntea Confreriei se afla Amasius Lenter (Subiectul 297, executat în 12 august). Ritualurile încep cu torturarea și moartea lentă a unui porc negru, a unui cocoș negru, *et cetera* și se termină cu venerarea unei fiole de sînge, despre care se spune că este sîngele Dictatorului. Subiectul se deportează în Sicilia și acolo se pune sub supravegherea poliției.

XLVI-C. Din notele lăsate de Pliniu cel Tînăr.

[Scrise aproximativ un secol mai tîrziu.]

Curios. Grădinarul meu mi-a relatat că următoarea credință este foarte răspîndită printre oamenii de rînd.

în cursul plimbărilor mele, am întrebat viticultori, negustori ambulanți și alții, și am dobîndit confirmarea acestei relatări.

Se crede că trupul lui Iuliu Caesar nu a fost ars după asasinarea lui (deși nu avem nici o îndoială în această privință), ci că o organizație sau un cult de mistere a pus mîna pe el, l-a îmbucătățit și a îngropat fiecare parte sub unul din cartierele Romei. Declară că Caesar era în cunoștința unei vechi profeții, care susținea că supraviețuirea și mărirea Romei depind de asasinarea și dezmembrarea lui.

XLVII. Anunț al reginei Egiptului.

octombrie

Cleopatra, regina Egiptului *(etcetera, etcetera)*, regretă că venerabilului Colegiu al virginelor Vestale nu-i va fi cu putință să asiste la recepția ei, mîine seară.

S-au luat însă măsuri pentru a primi venerabilul Colegiu la ora trei, în această zi.

Cu încuviințarea Pontifului Suprem și a venerabi[lei] președintă a Colegiului, se va da la ora aceasta un spectacol cu

Marea Apariție a lui Horus,
Frumusețea lui Osiris,
Atacul asupra Corabiei Neshmet
Stăpînul Abydos-ului intră în palatul său.

Părțile acestor ceremonii, nepotrivite pentru a fi prezentate seara, vor fi reprezentate în toată solemnitatea lor, în fața consacratelor oaspete, după-amiaza.

Regina Egiptului va binevoi să primească personal venerabilele virgine la ora indicată.

XLVIII. Caesar către Cleopatra.

29 octombrie

Toată Roma vorbește despre splendoarea recepției reginei ; cei mai versați reiau repetat discuția despre ținuta ei regească, despre arta ospitalității ei, despre discreția ei și despre mirajul frumuseții ei.

Să-mi fie îngăduit a vorbi despre dragostea și admirația mea, care nu vor scădea niciodată.

Vizitele mele la marea regină se vor rări în zilele ce urmează, dar o conjur să nu se îndoiască niciodată de dragostea mea, nici de atenția mea necontenită față de bunăstarea țării ei.

Mi-ar face mare plăcere s-o primesc pe regină mai des în casa mea. Am solicitat actriței Cytheris să dea [soț]iei mele lecții cum să declame și cum să facă gesturile care i se cer la Misterele Bunei Zeițe. Cum [a]i fi de asemenea prezentă la această reuniune, cred că ai dobîndi însemnate avantaje din aceste lecții — deși departe de mine gîndul că regina ar avea de învățat ceva în materie de frumusețe a vorbirii sau demnitate a ținutei.

La sfîrșitul lecțiilor sînt sigur că Cytheris nu-ți va refuza nici o dorință pe care ai exprima-o, în speță de a o auzi declamînd pasaje din tragediile grecești sau

romane — un privilegiu pentru care urmașii noștri ne vor invidia.

Înalta doamnă Clodia Pulcher se retrage pentru o vreme la vila ei de la țară. Cred că se cuvine să știi că i-am indicat această deplasare cu cîtăva vreme în urmă, deși ea mi-a cerut îngăduința de a rămîne în Oraș pînă în ziua următoare recepției tale. Motivul acestei retrageri își are originea într-o chestiune pe care ți-o voi povesti cîndva, dacă vei dori să o afli.

Fericirea pe care mi-a prilejuit-o vizita reginei mi-a sustras ocazional gîndurile de la munca mea. De aș fi un bărbat mai tînăr, fericirea aceasta ar deveni una cu munca și ar constitui noi îndemnuri pentru desfășurarea ei. Dar alungirea zilelor mele îmi amintește că nu posed, pentru proiect și executare, acel timp aparent nelimitat, pe care, cîndva, îl posedam.

Îngăduie-mi să-mi combin munca și fericirea, vizitînd-o pe regină în ziua de (sîmbătă), pentru a-i arăta planurile pe care le-am întocmit în vederea așezării coloniilor în Africa de Nord. Dacă vremea va fi favorabilă, aș vrea s-o duc pe regină cu corabia pînă la Ostia, ca să-i înfățișez măsurile pe care noi le-am luat pentru a preveni inundațiile și a încetini curenții. La Ostia vom putea vedea cît au progresat lucrările la port, în privința cărora regina mi-a dat atît de neprețuite sfaturi.

Mai este ceva ce aș dori să spun marei regine. Sper că ea va rămîne în Italia, prelungindu-și vizita chiar mai mult decît a plănuit inițial. Pentru a încuraja această hotărîre, mi-e îngăduit să-i sugerez, să trimită la Alexandria după copiii ei ? Voi pune la dispoziția reginei una din noile mele galere, recent terminate, care s-au și dovedit a fi cele mai iuți de pe mare, ca să întreprindă această misiune și aștept să pot împărtăși bucuria reginei, la sosirea lor.

XLVIII-A. Cleopatra către Caesar.

La întoarcerea curierului

O neînțelegere s-a iscat între noi, mărite Caesar.

Îmi dau seama că nici un protest al meu nu poate spulbera aprecierea eronată, care te apasă. În suferința mea, nu pot decît să sper că timpul și evenimentele te vor convinge de devotamentul și loialitatea mea.

Trebuie să mai spun încă o dată că situația în care m-am trezit — cu uimire nu mai puțină decît a ta — a fost pusă la cale de persoane rău intenționate.

Marc Antoniu m-a convins să-l însoțesc în acea parte a grădinilor, pentru a vedea ceea ce el a numit „cea mai temerară performanță, văzută vreodată la Roma“. M-a asigurat că va fi înfăptuită de el însuși, împreună cu cinci sau șase dintre tovarășii săi. Cum sosise momentul să întreprind un nou tur al incintei, am acceptat rugămintea lui, luîndu-l pe Charmian cu mine. Restul îl cunoști.

Nu voi avea odihnă pînă nu voi obține dovezi ale complicității altora în ceea ce s-a petrecut. Știu că dovezile nu te vor convinge de nevinovăția mea, decît dacă îți voi putea oferi mărturia neobositei mele pre-

ocupări față de tot ce te privește, față de interesele și fericirea ta. Această ambiție, singură, mă hotărăște să primesc și invitația ta, de a-mi prelungi șederea în Oraș. Accept, de asemenea, cu gratitudine, invitația de a lua parte la ședințele conduse de Cytheris, în casa ta.

Nu doresc însă, în momentul de față, să trimit după copiii mei dragi, deși îți mulțumesc pentru prilejul oferit.

Marele meu prieten, mare Caesar, iubitul meu, ceea ce stăruie mai presus de toate în gîndul meu este că ai fost făcut să suferi pe nedrept. Chinuită îmi ridic vocea împotriva acelor puteri ale Destinului care, printr-o viclenie infernală, pe care oameni obișnuiți nu ar fi putut-o născoci, m-au transformat în instrumentul dezamăgirii tale. Oh, nu crede. Nu-ți îngădu să fii victima unui ghinion atît de transparent. Adu-aminte de dragostea mea. Nu începe acuma să te îndoiești de strălucirea din ochii mei și de bucuria dăruirii mele. Sînt încă o femeie tînără ; nu știu în ce alt mod ar da dovada nevinovăției ei o femeie mai experimentată. Să fiu indignată, pentru că nu ai încredere în mine ? Să fiu mîndră și supărată ? Nu știu : nu pot fi decît candidă, chiar și pe seama pudorii. Niciodată nu am iubit, niciodată nu voi iubi cum te-am iubit pe tine. Cine ar fi putut cunoaște ceea ce am cunoscut eu — o încîntare ce nu se putea deosebi de gratitudine, o pasiune care nu a scăzut prin nimic, fiind toată un omagiu ? Așa a fost dragostea potrivită diferenței de vîrstă dintre noi ; nu trebuie să se ferească de nici o

comparație cu vreo altă dragoste. Oh, adu-ți aminte, adu-ți aminte ! Ai încredere ! Nu mă separa acum, parcă printr-o perdea, de divinitatea aceea din tine. Cea mai neagră dintre perdele, țesută din credință în trădarea mea. Eu, trădătoare ! Eu, neiubitoare !

Cuvintele acestea nu sînt regești. Sînt sincere. M-am exprimat în felul acesta pentru ultima oară, pînă ce-mi vei îngădui să-ți vorbesc din nou astfel. De acum încolo voi adopta expresia unui vizitator de Stat, deoarece a mă conforma dorinței tale este regula dragostei mele.

XLIX. Alina, soția lui Cornelius Nepos, către sora ei Postumia, soția lui Publius Ceccinius din Verona.

30 octombrie

Vei fi văzut probabil toate scrisorile pe care le-am trimis cu privire la această chestiune prin curierul Dictatorului, ție și familiei poetului. Iată acum cîteva amănunte, pe care le adaug numai pentru ochii tăi. Soțul meu e îndoliat, de parcă ar fi pierdut un fiu (să nu fie de deochi, băieții noștri sînt bine sănătoși, slavă zeilor). L-am iubit și eu pe Gaius [Catullus], și l-am iubit de cînd ne-am jucat cu toții împreună, copii fiind. Dar afecțiunea nu trebuie să ne orbească ochii — cu tine pot vorbi deschis — față de învățămintele ce decurg din această viață deplorabil de greșită. Nu-mi plăceau prietenii săi ; bineînțeles, nu-mi plăcea această

femeie perversă ; nu-mi plăceau versurile pe care le-a scris în aceşti ultimi ani ; şi niciodată nu-mi va plăcea şi nu-l voi lăuda pe Dictatorul, care în zilele acestea intra şi ieşea din casa noastră, de parcă ar fi un vechi prieten al familiei.

L-am poftit pe Gaius de multe ori să stea cu noi, dar cunoşti independenţa lui nesăbuită. Aşa că atunci cînd, într-o dimineaţă, a apărut la uşa noastră, urmat de bătrînul Fuscus, care-i căra aşternuturile de pat şi a cerut să poată sta în casa din grădină, am ştiut că într-adevăr este bolnav. Soţul meu a relatat neîntîrziat Dictatorului această noutate. Dictatorul şi-a trimis imediat medicul, un grec numit Sosthenes, cel mai încrezut şi mai îndărătnic tînăr pe care l-am întîlnit vreodată. Nu şovăi a spune că eu însămi sînt un medic excelent. Cred că este un dar pe care Zeii nemuritori îl conferă tuturor oamenilor, dar acest Sosthenes a stăruit în a da deoparte remedii care şi-au *dovedit* eficacitatea din timpuri imemorabile. Dar asta-i o poveste lungă.

Ei bine, Postumia, nu există nici cea mai mică îndoială că *femeia aceea* l-a omorît. După ce vreme de trei ani l-a purtat pe toate cărările iadului, dintr-o dată a devenit toată numai bunătate şi astfel l-a omorît. N-a apărut niciodată personal, dar în fiecare zi soseau scrisori, mîncăruri trimise în dar — şi ce mîncăruri ! — manuscrise greceşti şi de două ori pe zi mesaje interogative despre starea lui. Toate acestea l-au făcut pe Gaius foarte fericit, dar există tot soiul de fericiri ; aceasta a fost fericirea uimită, nematerializată, pe care, presupun, o simt soţii înşelaţi cînd soţiile lor devin dintr-o dată foarte drăguţe cu ei. Pe măsură ce zilele treceau şi ea nu apărea, vedeam cum abdică de la orice nădejde de sănătate şi se lasă purtat în moarte. Cam la ora trei după-masă, în ziua de douăzeci şi şapte, servitorul său Fusco — îţi aduci aminte de el ; obişnuia să îngrijească bărcile de pe lacul Garda — veni fuga în casă. Spunea că stăpînul său delirează şi se îmbracă, pentru a merge la recepţia reginei Egiptului. M-am dus în grabă în casa din grădină şi l-am găsit zăcînd fără cunoştinţă, într-o mare baltă de fiere, pe care a vomat-o. Soţul meu a trimis imediat după Sosthenes, care a venit şi stat cu Gaius pînă la moartea sa, o oră înainte de a miji zorile. Nu mi s-a îngăduit să intru în camera bolnavului, dar cine altul apăru în jurul orei zece, decît însuşi Dictatorul. Era îmbrăcat splendid, probabil a şters-o de la recepţia reginei care, la urma urmelor, se desfăşura la mai puţin de o milă distanţă. Toată noaptea am putut auzi orchestrele şi cerul era iluminat de focurile sărbătoreşti. L-am auzit pe Fusco spunîndu-i soţului meu că atunci cînd Dictatorul a intrat pentru prima oară în cameră, Gaius s-a ridicat într-un cot şi a strigat la el, cu sălbătăcie, să plece. L-a numit „hoţ al libertăţii", „monstru de cupiditate", „ucigaş al Republicii" şi multe alte nume care sînt, fireşte, *absolut adevărate.* Soţul meu li se alătură cam în momentul acela — fusese plecat în căutarea bătrînului nostru opăritor de balsamuri. Îmi spune că Dictatorul a primit toate acestea în tăcere, dar că era alb ca o stafie.

Trebuie să fi trecut cîtăva vreme, de cînd nu i se mai poruncise lui Caesar să părăsească o odaie, — dar a părăsit-o.

S-a întors cam la două ore după miezul nopții, cu vestmintele frumoase schimbate. Gaius dormea ; cînd se trezi, părea a fi împăcat cu vizitatorul său. Soțul meu spunea că zîmbi chiar și zise : „Cum, mărite Caesar, fără ciucuri ?“ Ei bine, precum știi, soțul meu îl adoră pe omul acesta. (De cele mai multe ori, ne ținem în casă de o înțelegere — pur și simplu nu discutăm despre El). Cornelius spune că începînd de atunci, Caesar s-a purtat într-adevăr minunat, minunat în tăcerile sale și în răspunsurile sale. Spune că, firește, Caesar a asistat la mai multe decese decît oricine. Cunoști toate poveștile acelea despre Galia, cum soldații răniți refuzau să moară, pînă ce generalul își făcea turul de fiecare seară, Oh, mărturisesc, Postumia că — așa cum este, cîrmuitor viclean — prezența lui are ceva foarte impresionant și totuși foarte degajat. Soțul meu spune că el însuși stătea cu Sosthenes, într-un colț al camerei și că putea auzi foarte puțin din ceea ce-și spuneau cei doi. Se pare că la un moment dat Gaius, cu lacrimi șiroindu-i de-a lungul feței, s-a azvîrlit aproape din pat, strigînd că și-a irosit viața și cîntecul pentru a cîștiga favorurile unei tîrfe. Eu nu aș fi știut cum să răspund la asta, dar se pare că Dictatorul a știut. Soțul meu spune că a început să vorbească cu glas și mai scăzut, dar că a înțeles că Caesar o elogiază pe Clodia Pulcher, de parcă ar fi o zeiță. Gaius nu avea dureri, dar slăbea mereu. Zăcea cu ochii ațintiți în tavan, ascultînd cuvintele lui Caesar. Din cînd în cînd Caesar tăcea, dar cînd tăcerea dura prea mult pentru el, Gaius îi atingea cu degetele încheietura mîinii, de parcă ar spune „continuă“. Și Caesar nu făcea decît să vorbească despre Sofocle ! Gaius a murit cu un cor din *Oedip la Colonos*. Caesar așeză monezile pe ochii săi, îl îmbrățișă pe Cornelius și pe nenorocitul acela de medic și se duse acasă, fără străji, la prima mijire a zorilor.

Poate vrei să repeți unele sau altele din acestea mamei și tatălui său, deși mi se pare că abia i-ar îndurera mai mult. Nu aș simți o mică răspundere, dacă vreunul din băieții mei ar sucomba unei astfel de iubiri oarbe, ca cea ai cărei martori am fost. Mă cred îndreptățit să spun că *felul în care au fost crescuți* i-a scutit de asta !

[Scrisoarea continuă cu discutarea vînzării unei proprietăți.]

XLIX-A. Scrisoarea-jurnal a lui Caesar către Lucius Mamilius Turrinus, pe insula Capri.

Noaptea de 27 spre 28 octombrie

1013. [Despre moartea lui Catul] Stau de veghe lîngă patul unui prieten muribund, poetul Catul. Din cînd în cînd adoarme ; îmi iau atunci pana, ca-ntotdeauna, poate pentru a evita să cuget. (Deși ar fi trebuit să învăț pînă acuma că a-ți scrie ție înseamnă a

invoca, din adîncurile cugetului meu, acele probleme din fața cărora am cheltuit o viață, ca să evadez.)

Tocmai și-a deschis ochii, a înșirat numele a șase dintre Pleiade și m-a întrebat de al șaptelea.

Chiar de tînăr, Lucius, ai avut un ochi infailibil pentru Împrejurarea inevitabilă și pentru Consecința inevitabilă. Nu ți-ai irosit timpul în a dori ca lucrurile să fie altminteri. De la tine am învățat, dar încet, că există ample tărîmuri ale experienței pe care dorințele noastre nu le pot schimba, pe care temerile noastre zadarnic se străduiesc a le evita. Ani de-a rîndul m-am cramponat de un mănunchi de amăgiri, de credința că o intensitate incandescentă în cuget poate aduce un mesagiu de la cineva iubit dar indiferent, și că simpla indignare poate stăvili triumfurile unui dușman. Universul își urmează calea măreață și noi putem întreprinde prea puțin pentru a o altera. Îți aduci aminte cît de șocat am fost, cînd ai rostit cu atîta ușurință cuvintele : „Speranța nu a schimbat niciodată vremea de mîine". Adulația mă asigură necontenit că „am înfăptuit imposibilul" și că „am răsturnat ordinea naturii" ; primesc aceste omagii cu o gravă plecăciune a capului, dar nu fără dorința ca cei mai buni dintre prietenii mei să fie de față, pentru a lua toate acestea, împreună cu mine, în derîderea pe care le merită.

Nu mă înclin numai în fața Inevitabilului ; sînt și întărit de el. Înfăptuirile oamenilor sînt mai remarcabile, cînd contempli îngrădirile strădaniilor lor.

Prototipul Inevitabilului este moartea. Îmi aduc bine aminte că în tinerețea mea am crezut că sînt cu certitudine exceptat de acțiunea ei. Mi-am dat seama că sînt muritor, întîi cînd a murit fiica mea, apoi cînd ai fost rănit tu ; iar acum consider irosiți, neproductivi, anii în care nu mi-am dat seama că moartea mea este certă, mai mult : posibilă în fiece clipă. Acum sînt capabil de a recunoaște, din prima privire, pe cei ce încă nu și-au prevăzut moartea. Îi recunosc a fi copiii care sînt în fapt. Ei cred că fugind de contemplarea morții, sporesc savoarea vieții. Inversul e adevărat : numai cei ce au înțeles propria lor neființă, sînt în stare să laude lumina soarelui. Nu vreau să am nimic de împărțit cu doctrina stoicilor, cum că a contempla moartea ne învață zădărnicia strădaniei omenești și nimicnicia bucuriilor vieții. An de an îmi iau rămas bun de la primăvară cu o pasiune tot mai intensă, și în fiecare zi sînt tot mai îndîrjit în a struni cursul Tibrului, chiar dacă succesorii mei i-ar îngădui să se reverse fără noimă în mare.

Și-a deschis din nou ochii. A urmat un moment de mîhnire fără seamăn. Clodia ! Cu fiecare clipă, în care urmăresc acestea, îmi dau mai mult seama de măreția ei ruinată.

Oh, acționează în lume legi, a căror semnificație cu greu o putem ghici. De cîte ori am văzut cum măreția sublimă declanșează un lanț întreg de răutate și cum virtutea este zămislită de viciu. Clodia nu este o femeie obișnuită și, ciocnindu-se cu ea, Catul a scăpărat poeme care nu sînt obișnuite. Privind lucru-

rile de aproape, spunem, *bine* sau *rău*, dar ceea ce folosește lumii este intensitatea. Există, ascunsă în acestea, o lege, dar nu sîntem destul de lungă vreme prezenți pentru a vedea mai mult decît două verigi ale lanțului. De aici rezultă regretul pentru durata scurtă a vieții.

Doarme.

A trecut o altă oră. Am vorbit amîndoi. Paturile de moarte nu-mi sînt străine. Celor ce au dureri le vorbești despre ei înșiși ; celor cu mintea limpede le lauzi lumea pe care o părăsesc. Nu există nici o demnitate în a părăsi o lume bună numai de dispreț, și muribunzii sînt adeseori chinuiți de teama că viața nu a meritat eforturile pe care i-a costat. Nu duc niciodată lipsă de subiecte de elogiat.

În timpul acestei ultime ore, m-am achitat de o veche datorie. De multe ori, în timpul celor zece ani cît au durat campaniile mele, am fost bîntuit de un vis treaz, care-mi revenea mereu. Umblam de colo pînă colo, în fața cortului meu, improvizînd un discurs. Îmi imaginam că mi-am adunat în față un auditoriu de bărbați aleși și femei alese, îndeosebi tineri, cărora doream să le împărtășesc tot ce-i datorez — băiat și bărbat, soldat și administrator, amant, tată, fiu, ins suferind sau bucurîndu-se de viață — lui Sofocle. Am dorit să-mi deșert odată, înainte de a muri, inima — cea imediat din nou plină — de aceste mulțumiri și laude.

Oh, da, a fost un bărbat și asta a fost operă de bărbat. S-a dat răspuns unei străvechi întrebări. Nu că

zeii ar fi refuzat a-l ajuta, deși e sigur că ei nu i-au dat nici un ajutor. Nu acesta este felul lor. Dacă ei nu ar fi atît de ascunși, el nu ar fi stat cu ochii atît de ațintiți la pîndă, pentru a-i găsi. Și eu am călătorit peste Alpii cei mai înalți, cînd nu puteam vedea nici la un pas în față, dar niciodată stăpînindu-mă ca el. Pentru el a fost îndeajuns a trăi *ca și cum Alpii ar fi acolo.*

Și acum e mort și Catul.

—

L. Caesar către Cytheris.

1 noiembrie

Îți poți prea bine închipui, distinsă doamnă, că cineva în poziția mea ezită să formuleze rugăminți către cei față de care nutrește cele mai înalte considerațiuni, pentru ca nu cumva rugămintea să pară a avea o pondere pe care nu intenționează să i-o atribuie. Presupune că nu mă aflu în altă situație decît aceea în care am avut pentru prima oară plăcerea de a-ți face cunoștința și cînd ai stîrnit pentru întîia oară o admirație care, o dată cu trecerea timpului, abia a sporit.

Soția mea a învățat replicile care îi revin în anumite ceremonii care vor avea loc în decembrie. Mi-a fost îngăduit să o instruiesc în acestea, dar numai pînă la limitele îngăduite de caracterul lor secret. Pot să te rog să-i acorzi cîteva ore pentru a o instrui în rostirea

acestor replici și în ținuta corespunzătoare solemnității lor ?

Cum regina Egiptului urmează să fie de față la o parte a ceremonialului, ți-aș fi în mod deosebit îndatorat dacă i s-ar îngădui să participe la toate orele de instruire pe care le poți acorda soției mele.

Cu un sentiment de mare fericire am aflat, întîmplător, acum cîteva zile, că ești o prietenă prețuită a lui Lucius Mamilius Turrinus și că l-ai vizitat ocazional pe insula Capri. Este dorința lui să se facă pe cît se poate de puțină mențiune despre el, deci chiar și numai aceste rînduri conferă scrisorii de față un caracter secret. Fericirea mea nu constă doar din faptul că te bucuri de prietenia lui și el de a ta, dar și că prin tine (și sper, doamnă, și prin mine) geniul său poate — fie-mi îngăduită această expresie — să opereze în lume, chiar dacă nu ne este permis a-i folosi numele. Ar fi destul de remarcabil în sine, ca un om oarecare să treacă prin situația deznădăjduită prin care a trecut el, și să-i îndure consecințele și sufletul său să rămînă nezguduit ; încă de pe atunci, el era superior tuturor oamenilor în înțelepciune, precum le era superior în acele atribute ale sufletului pe care le numim frumusețe ; este un subiect de uimire, la granițele căreia nu am ajuns niciodată. Insula Capri este împrejmuită pentru mine de o aură pe care nu o pot numi decît venerație. Că nu sînt singur în a oglindi acest geniu nu este numai o fericire pentru mine, dar și o ușurare. Multe lucruri rămîn nerostite între prietenul meu și mine. Printre acestea este aranjamentul, după care nu primesc scrisori din partea lui și nu-l pot vizita decît o dată pe an. Cîteodată sînt necăjit de aceste restricții, dar cu trecerea timpului ajung la concluzia că și ele poartă însemnul acelei înțelepciuni aproape dintr-altă lume, pe care nu contenește a o împărtăși.

Deoarece vorbim despre oameni mari, alăturez copia ultimelor versuri, scrise de Gaius Valerius Catullus, care a murit acum cinci nopți. —

LI. Regina Egiptului : Memorii către Secretarul ei de Stat.

6 noiembrie

Regina Egiptului a primit cu satisfacție informațiile pe care i le-ai înaintat. Lauda ei se referă îndeosebi la raporturile tale din 29 octombrie și 3 noiembrie, împreună cu documentele anexate.

Regina a luat act de evaluarea focarelor de nemulțumire.

Aici urmează comentariile Cleopatrei despre doisprezece indivizi sau grupuri, din partea cărora se pot aștepta încercări de răsturnare a Statului sau de a asasina Dictatorul. Conspiratorii posibili nu includ pe cei doi Casca, pe Cassius sau pe Brutus. Unele materiale din această parte sînt incluse în Cartea a patra.]

În plus, regina îți atrage atenția asupra următoarelor chestiuni :

1. Raporturile din sursa 14 [Abra] sînt fără valoare. Simplitatea ei este simulată. Nu va fi greu să le sporeşti valoarea, prin ameninţări de dezvăluire sau prin alte presiuni.

2. Eşti convins că ai cercetat întreaga semnificaţie a dispariţiei Dictatorului, în timpul recepţiei mele din 27 ? Prezenţa lui la patul de suferinţă al unui versificator hazliu nu pare să constituie o explicaţie suficientă.

3. Să se întreprindă toate eforturile pentru a plasa un agent în gospodăria lui Marc Antoniu. Probele pe care le-ai adunat cu privire la neloialitatea lui faţă de Dictator în (46) se restituie alăturat. Să fie depuse printre documentele pe care le fereşti de orice furt sau confiscare posibilă. Reţin restul materialului pe care l-ai găsit în casa lui.

4. Croitoreasa Mopsa. Obţine-mi cît de curînd posibil o dare de seamă completă despre viaţa ei, rudele, oamenii din preajma ei şi aşa mai departe. De asemenea, un plan al angajamentelor ei din luna aceasta. Vine la mine în ziua de 17, ca să-mi facă rochia pentru Ceremoniile Bunei Zeiţe.

5. Săptămîna aceasta munca ta va consta dintr-un studiu intensiv al situaţiei Înaltei doamne Clodia Pulcher şi a fratelui ei. Ce interpretări se dau retragerii ei la ţară ? Cînd se întoarce la Oraş ? Raportul lui Sosigene (astronomul egiptean) a fost nesatisfăcător. Doresc să-i dai instrucţiuni ce anume să observe.

Sînt de acord cu tine că Clodius Pulcher încearcă s-o seducă pe soţia Dictatorului. Doresc să urmăreşti

cu cea mai mare atenţie, ce se întîmplă. Este prea puţin îndoielnic că între ei se face schimb de comunicări prin sursa 14. Raportează-mi orice propunere ai avea, pentru a trage foloase de pe urma acestei situaţiuni.

În semn de recunoaştere a hărniciei şi îndemînării pe care ai vădit-o în misiunile grele pe care ţi le-am încredinţat, îmi face plăcere să-ţi atribui, ţie şi urmaşilor tăi, pentru totdeauna, oaza Sesseben împreună cu veniturile şi impozitele ei, îngrădite doar prin reglementările înscrise în edictele 44 şi 47 ale domniei mele (îngrădiri ale impozitelor pe care funcţionarii regionali sau moşierii le pot fixa pentru ţărani şi îngrădiri ale taxelor pentru adăparea cămilelor la izvoare sau cursuri de apă).

LII. Pompeia către Clodia.

12 noiembrie

Tot timpul îţi duc lipsa, şoricuţ drag. Nimeni nu înţelege, de ce a trebuit să pleci la ţară, acum cînd se petrec atîtea la Oraş. L-am întrebat pe soţul meu ce interes poţi avea tu îndeobşte faţă de matematică şi mi-a spus că eşti foarte înzestrată în această direcţie şi că ştii totul despre stele, şi că ce anume fac ele.

Îţi dau voie să ghiceşti de zece ori cine vine acum mereu în casa noastră, cel puţin o dată la două zile şi petrecem vremea în chipul cel mai neobişnuit cu putinţă. Cleopatra ! Şi nu numai Cleopatra, ci şi Cy-

theris, actrița. Și toate acestea le-a aranjat soțul meu. Nu-i ciudat ?

Întîi a venit Cytheris, ca să mă învețe știi-tu-ce. Apoi a început să vină Cleopatra, ca să învețe și ea o parte. La sfîrșitul lecției, regina o roagă pe Cytheris să recite și, oh, niște lucruri că-mi îngheață sîngele în vine. Cassandra înnebunind și Medea plănuind să-și ucidă pruncii și toată lumea moare. Și apoi soțul meu sosește de vreme acasă și apoi trăncăneală, trăncăneală, trăncăneală, despre piese grecești. Și el se scoală și e Agamemnon și Cytheris e Clitemnestra și Cleopatra e Cassandra și Octavius și cu mine trebuie să fim corul și după aceea cinăm cu toții. Oh, Claudilla, scumpa mea, ar trebui să fii aici, pentru că nu am pe nimeni cu cine să rîd ; sînt cu toții atît de serioși. Pentru mine e foarte, foarte hazliu, cînd soțul meu începe să urle și cînd Cleopatra înnebunește.

Zău, chiar țin la regină. Bineînțeles, nu este ca tine și ca mine. Am crezut întotdeauna că e urîtă de-a binelea, dar cîteodată e de-a dreptul frumoasă. Dar, zău, nu sînt cîtuși de puțin geloasă. Soțul meu nu se poartă cu ea altminteri decît cu mătușa Iulia.

Ieri, regina Egiptului l-a întrebat pe soțul meu cînd te întorci. A spus că speră să te întorci curînd, deoarece ești instructoarea ei pentru ritualuri. Soțul meu a spus că nu știe ce planuri ai, dar presupune că vei fi îndărăt la întîi decembrie.

Scumpa mea, l-am văzut pe fratele tău, vreau să spun pe cel mai tînăr ; a venit călare, alăturîndu-mi-se, cînd mă aflam în drum spre lacul Nemi. Seamănă atît de mult cu tine, încît sînt de fiecare dată uimită. Lumea spune că e un om rău, și chiar și tu spui la fel, dar eu știu că nu este. Nu trebuie să ai această atitudine față de el, Claudilla dragă. Oricine ar fi rău, dacă i s-ar spune tot timpul că este rău.

După această scrisoare ai crede că sînt foarte fericită, dar nu sînt. Aproape niciodată nu ies din casă și nu vine nimeni, dintre cei pe care aș vrea să-i văd. M-am dus o dată la regina Egiptului ; m-am dus să fac o vizită Porciei, soția lui Brutus, care așteaptă un copil. Cîteodată stau numai locului și-mi doresc să fiu moartă. Mă gîndesc mereu că dacă cineva nu trăiește cînd este tînăr, cînd anume să trăiască ? Îl ador pe soțul meu și el mă adoră, dar mie îmi place să văd *lume* și lui nu.

Aud că vizita mea la Porcia a fost irosită ; s-a adus tocmai vestea că a avortat, așa că nu ar fi trebuit să mă duc de fel.

LIII. Cytheris către Lucius Mamilius Turrinus, pe insula Capri.

25 noiembrie

Atmosfera din Roma, dragă prietene, este încărcată și frămîntată ; limbile ei devin ascuțite și satirice, fără a se rîde însă ; se aud zilnic relatări despre comportamente și crime care nu sînt atît pasionale, cît confuze și ilogice. Cîtva timp am crezut că acest *malaise* zace numai în mine, dar acum îl remarcă toți. Stăpînul nostru e mai ocupat ca oricînd ; zilnic plouă asupra noas-

tră edicte noi. S-au statornicit îngrădiri pentru cămătărie și fiecare trebuie să curețe strada din fața ușii sale; o mare hartă a lumii a fost așezată în pavajul din fața tribunalelor, presărată cu vulturi de aur, marcînd așezarea noilor orașe. Tineri căsătoriți stau în fața ei, mîngîindu-și bărbiile și încercînd să se hotărască dacă să-și ridice un cămin nou printre ghețuri, în omăt sau sub un soare dogoritor.

Am fost pe punctul de a accepta invitația ta de a veni neîntîrziat la Capri, cînd Stăpînul nostru mi-a cerut să vin în casa lui, pentru a o instrui pe soția sa și pe oaspetele său regal în ceremonialul care le va fi pretins la începutul lui decembrie. Am avut opt ședințe, terminate adeseori cu lecturi din tragedii, lecturi la care luăm parte cu toții, inclusiv Caesar însuși. Mă găsesc deplasîndu-mă într-o tragedie, aflată în perimetrul lăuntric al unei alte tragedii.

Încep să înțeleg acest mister, căsătoria lui Caesar. Îmi dau seama că nu este întemeiată pe nici o predilecție morbidă pentru fete foarte tinere, cum au pretins atîtea limbi zeflemitoare, Caesar este un dascăl; este în el un soi de furie. Nu poate iubi, decît unde poate învăța; recompensa pe care o cere este progres și iluminare. De la fetele acestea tinere cere numai ceea ce Pygmalion ceruse marmurei. Bănuiesc că a fost de trei ori răsplătit — de Cornelia, de fiica lui și de regina Egiptului; și de multe ori i s-a rezistat. Rezistența pe care o întîmpină acum este uriașă și zdrobitoare. Pompeia nu este fără minte, dar metoda pe care o folosește e atît de neinteligentă, încît sperie și înfometează pînă și inteligența pe care ea o posedă. Dragostea, ca pedagogie, este una din marile forțe ale lumii, dar atîrnă într-o delicată stare de suspensie; își împlinește armonia tot atît de rar ca dragostea prin simțuri. Frustrată, creează pagube și mai mari, căci asemenea oricărei iubiri, e o nebunie. Pe de o parte o iubește ca pe un lucru gingaș, care crește, și ca pe o femeie (și privirea lui Caesar, zăbovind asupra unei femei, nu seamănă cu a nici unui alt bărbat), iar pe de altă parte o iubește pentru posibilitatea pe care o are, de a deveni o Aurelia, o Iulia Marcia. În cugetul său, Roma este o femeie; s-a căsătorit cu Pompeia, pentru a modela dintr-însa încă una din acele statui vii ale marei matroane romane.

Cleopatra l-a dezamăgit, de asemenea. Nu poți decît ghici, cît de amețitor de bine a trebuit să satisfacă la început pretențiile față de un elev iubit. O face și acuma încă. Eu îl ador pe colosul acesta, dar sînt o femeie bătrînă; nu mai sînt educabilă. Totuși, înțeleg bine extazul lacom cu care ea primește fiecare cuvînt rostit de gura lui. El a descoperit însă că nu o poate învăța nimic esențial, deoarece esența a ceea ce are el a-i învăța pe alții este de natură morală, este răspunderea; și Cleopatra nu are nici cea mai vagă senzație despre ceea ce este bine și ceea ce este rău. Caesar nu știe că este stăpînit de pasiunea pedagogică; toate acestea au pentru el invizibilitatea lucrurilor ce se înțeleg de la sine. Din cauza aceasta este un dascăl foarte slab. Presupune că toți oamenii sînt, în același timp și dascăli, și învățăcei setoși; că toată lumea tră-

iește vibrația vieții morale. Femeile sînt dascăli mai subtili decît bărbații.

Nu voi conteni niciodată să fiu mișcată de spectacolul pe care ni-l prilejuiesc ocazional oamenii mari, încercînd să încheie o căsnicie unde nu poate fi căsnicie, continuînd să cheltuiască o gingășie deja înfrîntă asupra unor femei de plămadă proastă. Răbdarea pe care o dobîndesc este ceva foarte deosebit de răbdarea pe care soțiile o vădesc față de soți ; aceasta se înscrie în ordinea firească a lucrurilor și nu ar trebui subliniată mai mult, spre laudă, decît cinstea celui cinstit. Pînă la urmă, îi vedem pe acești soți insultați retrăgîndu-se în sine ; căci ei au învățat ce este solitudinea funciară a omului, într-o măsură în care frații lor mai fericiți nu o vor cunoaște niciodată.

Un astfel de soț este Caesar. Cealaltă mireasă a lui este Roma. Amîndurora le este un soț nepotrivit, dar din cauza excesului de dragoste conjugală.

Lasă-mă să mai continui o clipă.

Abia de curînd am ajuns să înțeleg unele cuvinte ale tale, pe care le-ai rostit acum cîțiva ani, și anume că „răutatea cuiva poate fi explorarea propriei sale libertăți" — le-am reținut bine ? — și „este căutarea unei limite, care poate fi respectată". Ce prostie din partea mea de a nu fi digerat mai repede acestea, dragul meu prinț ; aș fi putut juca ideea în Medeea mea și în Clitemnestra mea. Da, în lumina acestei cugetări, nu putem spune oare că o mare parte din ceea ce numim „răutate" este însuși principiul virtuții, explorînd legile propriei ei naturi? Oare nu asta a înțeles Antigona, Antigona mea, Antigona noastră, cînd spunea (în piesa lui Sofocle, ca răspuns la asertiunile lui Creon că fratele ei „bun", asasinat, nu ar fi dorit ca fratele ei cel „rău" să aibă parte de o înmormîntare onorabilă). „Cine poate spune că în lumea umbrelor, faptele sale (rele) nu vor apărea neprihănite ?" Da, aici e ascunsă și explicația exceselor Clodiei și dacă Caesar nu va veghea, Pompeia va porni într-o călătorie, în căutarea unei limitări a curiozității ei. Natura indică limitările simțurilor noastre : focul ne arde degetele iar funcționarea inimii ne împiedică să urcăm coastele munților în fugă ; dar numai zeii au opus un veto aventurilor spiritului nostru. Dacă ei nu se hotărăsc să intervină, sîntem condamnați la a ne plămădi propriile noastre legi sau să umblăm îngroziți prin deșerturile fără de cărări ale libertății noastre înspăimîntătoare, în căutarea încurajării pe care ne-o servește chiar o poartă zăvorîtă, chiar un zid de neescaladat. Este o glumă mereu reluată de autorii de farse, că soțiilor le place să fie bătute de soți. Ea reflectă însă un adevăr veșnic — că este o mare mîngîiere a ști că cei ce te iubesc, te iubesc îndeajuns pentru a-și asuma răspunderea de a delimita ceea ce este îngăduit. Soții greșesc adeseori — dar în ambele direcții. Caesar e un tiran — și în calitate de soț, și în calitate de cîrmuitor. Nu ca și cum, asemenea altor tirani, ar fi puțin darnic în a acorda libertate altora ; ci pentru că, sublim de liber el însuși, a pierdut orice contact cu felul în care acționează și se dezvoltă libertatea la alții ; greșind mereu, acordă fie prea puțin, fie prea mult.

LIV. Clodia către fratele ei.

Din Nettuno.
Selecțiuni din scrisorile aproape cotidiene, în toată luna noiembrie.

Nu veni aici, Smintitule. Nu vreau să văd pe nimeni.

Sînt cu desăvîrșire fericită, așa cum mă aflu. Cicero e în vecini, jăluindu-se și scriind acele jalnice nesincerități, pe care le numește filozofie. Ne-am întîlnit în mai multe rînduri, dar acum ne mărginim la a ne trimite fructe sau prăjituri, în dar. N-a putut să-mi trezească interesul pentru filozofie, iar eu nu i-am putut trezi interesul pentru matematică. E un om cu mult haz, dar dintr-o pricină oarecare, cu mine nu este niciodată hazliu. Pare-se că-l usuc.

Toată ziua nu fac nimic și aș fi o societate foarte nepotrivită pentru tine. Studiez numere și cîteodată sînt în stare să uit zile întregi de orice altceva. Există ascunse, în studiul infinitului, însușiri de care nici măcar nu a visat vreodată cineva. L-am speriat pe Sosigene cu ele. Spune că sînt primejdioase.

Sînt foarte supărată pe tine, pentru că ai apelat la bătrînul Cioc de vultur, ca să interzică piesa aceea. Orice umilință începe pentru noi numai din clipa în care într-un fel sau altul luăm act de asemenea lucruri. Cînd vei învăța că bucuria răutăcioșilor se dublează, dacă află că observațiile lor ne-au rănit ?

Precum spui, este supărător să fii acuzat de o mie de crime, pe care nici nu ai apucat să le comiți. Neîndoielnic, mi-am părăsit cît am putut mai curînd iubiții mei părinți, dar niciodată nu am ridicat mîna ca să-i necăjesc. Nu numai că nu l-am ucis pe bietul meu soț, dar am căzut în genunchi și l-am implorat să nu se ucidă singur, mîncînd nemăsurat. Nu am simțit niciodată vreo tresărire de pasiune față de tine sau față de Dodo ; în fapt, m-am holbat prea des, cuprinsă de stupoare, la acei șobolani de apă lihniți, care s-au compromis, găsindu-te atrăgător.

În ce privește această chestiune din urmă [moartea lui Catul], doresc să nu o mai pomenești niciodată. Totul este atît de complicat ; nimeni altul nu va înțelege vreodată. Nu doresc să o mai aud pomenită.

Cel mai rău în a fi acuzat de crime este, însă, că nu-ți găsești liniștea, pînă nu meriți de-a binelea toate blamurile acestea. Dar, bineînțeles, numai ceva monstruos ar fi satisfăcător. Ceva care să întunece soarele.

Firește, sînt supărată că lumea spune că *El* mi-ar fi poruncit să mă duc la țară. Deși e o curată aberație, este totuși mai exasperantă decît toate minciunile celelalte, adunate la un loc. Dar nu voi veni la Oraș, numai și numai pentru a o dezminți.

27 noiembrie

Vino la Nettuno, Publius. Nu mai pot suporta șederea de aici, dar încă nu sînt gata pentru a veni la Oraș.

În numele cerului, vino și nu aduce pe nimeni cu tine.

Cînd te afli în inactivitate, cel mai rău este că te vezi silit să meditezi asupra trecerii timpului. Și mi-au

năvălit amintirile, de parcă aş fi o femeie bătrînă. Noaptea trecută nu am putut dormi; m-am sculat şi mi-am ars toate caietele cu însemnări matematice; apoi am aruncat pe foc toate scrisorile, primite în ultimii zece ani. Sosigene ţopăia în jurul meu ca o molie bătrînă, încercînd să mă reţină.

Porneşte-o în clipa în care ai primit această scrisoare. Am o idee. Marc Antoniu nu a izbutit să săvîrşească cea mai temerară performanţă, făptuită vreodată la Roma. Ei bine, eu ştiu alta.

Mopsa e aici, îmi face o rochie nouă şi un turban pentru jocurile de Tra-la-la-la.

28 noiembrie

Sper că această scrisoare nu te va mai găsi şi că vei fi pe drum. Dacă nu, porneşte-o imediat.

Am primit tocmai o scrisoare din partea Dictatorului, cerîndu-mi să mă întorc la Roma, ca să reiau instruirea reginei Egiptului. M a poftit la cină pe ziua de doi

LV. Cleopatra către Caesar.

5 decembrie

Îţi trimit următoarea informaţie, mărite Caesar, ştiind bine că motivele mele pot fi greşit înţelese de tine. Acum o lună şi jumătate ţi-aş fi comunicat-o neîntîrziat; gîndul acesta m-a hotărît, de astă dată.

Înalta doamnă Clodia Pulcher a comandat două rochii şi două turbanuri pentru ceremoniile din noaptea de 11 decembrie. Intenţionează să-l îmbrace pe fratele ei cu unele şi să-l introducă în casa ta. Soţia ta e în cunoştinţa acestui lucru, precum arată o scrisoare a ei, acum în posesia mea.

LV-A. Caesar către Cleopatra.

La întoarcerea curierului.

Îţi mulţumesc, mare regină. Îţi sînt îndatorat pentru multe lucruri. Regret că această afacere nenorocită, asupra căreia mi ai atras atenţia, este şi ea printre ele.

LVI. Alina, soţia lui Cornelius Nepos, către sora ei Postumia. Soţia lui Publius Ceccinius, la Verona.

13 decembrie

Numai un cuvînt în grabă, scumpă Postumia. Roma e cu dosu-n sus. Niciodată nu a mai fost asemenea tărăboi. Oficiile publice au fost închise şi cei mai mulţi dintre negustori nici nu-şi deschid măcar prăvăliile. Trebuie să fi auzit şi tu un cuvînt: Clodia Pulcher şi-a introdus fratele, îmbrăcat ca o participantă, la Ceremoniile Bunei Zeiţe. Stăteam la numai

cîţiva paşi de el, cînd a fost descoperit. Se spune că înalta doamnă Iulia Marcia a fost cea care a atras atenţia asupra prezenţei sale. Noi cîntam de mai bine de o oră şi începuseră replicile. Cîteva femei s-au repezit la el şi i-au smuls turbanul şi benzile. Asemenea ţipete nu ai auzit niciodată. Curînd, femeile îl izbeau din toate părţile, cît puteau de tare ; altele se năpusteau, ca să acopere obiectele sacre. Bineînţeles, nu se afla nici un alt bărbat destul de aproape ca să audă ce se petrece ; dar apoi au venit cîteva străji şi l-au ridicat, sîngerînd şi gemînd, şi l-au tîrît de acolo.

Acesta este sfîrşitul ; într-adevăr, nu ştiu ce să spun. Toată lumea zice : Acesta e sfîrşitul. Lumea spune chiar : Acum să mute Caesar într-adevăr Roma la Bizanţ. Peste o clipă trebuie să o pornesc de zor, la judecată. Cicero a ţinut ieri un discurs superb şi teribil împotriva lui Clodius şi a Clodiei. Tot soiul de oameni sînt chemaţi să depună mărturie şi văzduhul e sfîrtecat de zvonuri. Unii cred că a fost amestecată mîna reginei Egiptului, căci Clodia servea drept instructoare a ei ; dar regina a fost indispusă şi nici nu s-a dus la ritualuri.

Lucrul cel mai ciudat este comportamentul lui Caesar. Ca Pontif Suprem, ar trebui să conducă ancheta. Dar a refuzat de la bun început să aibă de a face cu ea. Nu există îndoială că soţia lui e tot atît de vinovată ca şi cei doi. Nu e îngrozitor, îngrozitor, îngrozitor ?

Tocmai a sosit soţul meu. Povesteşte că familia Pompeii — douăzeci dintre ei — s-au dus seara trecută la Caesar, ca să-l îndemne să ia cuvîntul în apărarea ei. Se pare că a fost foarte liniştit şi i-a ascultat vreme de o oră. Apoi s-a ridicat şi a spus că nu are intenţia să apară la judecată ; că e posibil ca Pompeia să nu fi fost amestecată în afacerea aceasta, dar pentru o femeie în poziţia ei nu este greu să-şi ducă viaţa într-un fel, în care o asemenea bănuială nu poate cădea niciodată asupra ei ; că bănuiala este, în sine, destul de dăunătoare şi că el divorţează de ea chiar în ziua următoare — adică astăzi.

Mă grăbesc la judecată, draga mea. S-ar putea să trebuiască să depun mărturie. E un sentiment ciudat, să zoreşti pe străzile acestui Oraş ! Este ca şi cum Oraşul însuşi ar fi de ruşine şi ar trebui să ne mutăm cu toţii din el.

CARTEA A PATRA

LVII. Servilia, din Roma, către fiul ei, Marcus Iunius Brutus.

8 august

Scrisoarea aceasta l-a ajuns pe Brutus la Marsilia, cînd era pe punctul de a se întoarce la Roma, terminîndu-şi perioada de guvernator al Galiei Cisalpine.

Întoarce-te, Marcus, întoarce-te în oraşul care-şi aţinteşte toate privirile asupra ta.

Eroul, al cărui nume îl porţi (Iunius Brutus, care i-a izgonit pe Tarquini), trăieşte în tine, prin spirit, dacă nu prin sînge, şi misiunea lui apasă asupra umerilor tăi.

Întoarce-te în Oraşul a cărei sănătate este propria ta sănătate, şi a cărei libertate este propria ta libertate. Romanii invocă din nou numele lui Brutus şi toate privirile sînt aţintite asupra ta.

Omul împotriva căruia se îndreaptă mînia Romei nu este un om mic. Omul care sufocă acuma Roma este

mare în toate și cel mai mare în greșeli. Ucigașul trebuie să fie de aceeași statură ca cel ucis, altminteri Roma e de două ori înrobită. Există un singur roman de asemenea înălțime și toate privirile sînt ațintite asupra ta. Mîna care îl doboară trebuie să fie fără de patimă, asemenea dreptății. Misiunea tiranicidului este o misiune sacră ; ea este pomenită cu lacrimi de gratitudine de generații încă nenăscute.

Vino și privește-l ; acordă-i onoarea care i se cuvine ; privește-l, cum privește un mare fiu pe un mare tată și cu lovitura nu a unui bărbat, ci a zeci de mii de mii, — ucide-l.

Gîndindu-te la copilul care ți se va naște în curînd, ridică-ți mîna și izbește.

LVII-A. Brutus către Servilia.

Trimițîndu-i scrisoarea îndărăt.

Această scrisoare e a ta. Faptul că am citit-o nu o face o mea.

Cuvintele prin care mă îndemni să ucid un prieten și un binefăcător, sînt destul de limpezi. Cuvintele prin care pui sub semnul întrebării obîrșia mea, nu sînt limpezi.

La douăzeci de ani, doamnă, fiecare bărbat ar trebui să fie, într-o măsură suficientă, propriul său tată. Tatăl său trupesc, oricît de mult ar însemna pentru el, este, totuși de mai puțină importanță. Însă cei ce pun această obîrșie sub semnul întrebării, ar trebui să procedeze astfel numai sub jurămînt și încă sub cel mai solemn dintre jurăminte și cu cea mai desăvîrșită limpezime.

Nu ai procedat așa. Astfel am pierdut, în două moduri, o anumită măsură a respectului pe care sînt dator să ți-l port.

LVII-B. Cornelius Nepos : Carnet de însemnări.

Note despre discuțiile lui Cicero.

Am crezut clipa prielnică pentru a pune întrebarea pe care toată Roma dorește să i-o pună de treizeci de ani : „Spune-mi, prietene, ce părere ai — Marcus Iunius Brutus este fiul lui Iuliu Caesar ?"

S-a dezmeticit imediat.

„Cornelius, a spus el, trebuie să avem grijă cum folosim cuvîntul «părere». Cu multe dovezi, îndrăznesc să spun că știu un lucru ; cu un număr mai limitat de dovezi, îndrăznesc să spun că am o părere asupra lucrului ; cu mai puține, îndrăznesc o presupunere. Într-o chestiune ca aceasta nu am însă destule nici măcar pentru o presupunere. Presupune însă că aș simți că nutresc o presupunere — să ți-o împărtășesc ție, ție care fără îndoială o vei pune într-o carte ? Într-o carte, presupunerile au un fel de a se contura mai amplu decît faptele. Faptele pot fi controversate ; o glosă le poate anula ; dar presupunerile nu sînt ușor de respins. Istoriile pe care le citim, nu sînt cu mult mai mult decît înșirări de presupuneri, care se pretind a fi fapte.

Este Marcus Iunius Brutus fiul lui Caesar ? S-o formulăm astfel ; știu sau am vreo părere dacă această înrudire este presupusă a exista de către Brutus, de Caesar sau de Servilia ?

Brutus este printre cei mai buni prieteni ai mei. Caesar este... Caesar este bărbatul pe care l-am observat cu cea mai mare atenție, vreme de treizeci, de patruzeci de ani. Servilia — ei bine, s-au făcut odinioară propuneri, să mă căsătoresc cu Servilia. Să cîntărim lucrurile acestea.

I-am văzut pe primii doi de multe, multe ori împreună și pot afirma că nu am văzut niciodată, măcar cel mai mic semn schimbat între ei, care ar fi putut fi interpretat ca o recunoaștere a unei asemenea înrudiri. Caesar acordă lui Brutus o prețuire înaltă. Nutrește afecțiune pentru el, afecțiunea tacită a unui bărbat mai vîrstnic față de un bărbat mai tînăr, cu aptitudini remarcabile. Poate o afecțiune cu o notă de reproș într-însa — vreau să spun ceva ce aduce a teamă de el, sau cel puțin o... ei, haide, Cornelius, noi, cei mai în vîrstă, ne bucurăm întotdeauna de conștiința faptului că vor fi istorici și oratori străluciți în generația care ne urmează ? Nu simțim oare că este de datoria urmașilor noștri să ne fie inferiori ? Afară de asta, Caesar s-a menținut întotdeauna la distanță de toți bărbații de o independență incoruptibilă — de toți cei doisprezece, cîți erau, de toți cei șase, cîți erau. Nu se poate repeta îndeajuns de des că Caesar nu se simte bine în societatea unor oameni capabili — sau, mai degrabă, a unor oameni care sînt înzestrați deopotrivă cu abilitate și caracter deosebit. Oh, da, nu se simte bine ; oh, da, nu se simte bine. Îi place abilitatea, cînd e lipsită de scrupule și îi place caracterul deosebit, cînd este lipsit de simț practic, dar nu le poate suporta pe amîndouă, cînd ele se întîlnesc într-un singur om. S-a împrejmuit cu ticăloși ; îi place să audă vorbăria ticăloșilor ; îi plac glumele lor — Oppius, Mamurra, Milo — cu toții niște ticăloși. Cînd lucrează, lucrează cu oameni asemenea lui Asinius Pollio, cinstit, loial și o mediocritate.

Iar purtarea lui Brutus față de Caesar nu se deosebește în nici un fel de purtarea lui față de oricare dintre noi, bătrînii. Brutus nu simte afecțiune pentru nimeni, nici nu a simțit vreodată și nici nu va simți — bineînțeles cu excepția soției sale și, poate din pricina ei, față de socrul său. Cunoști această față frumoasă și impasibilă, această exprimare circumspectă, această politețe austeră. Dacă el presupune că Caesar este, sau ar putea fi tatăl său — nu, nu-mi vine să cred ! L-am văzut mulțumindu-i lui Caesar pentru favoruri ; l-am văzut în dezacord cu Caesar ; doar l-am văzut și prezentîndu-i-o lui Caesar pe soția lui. Caesar este pe de-a întregul actor și nu vom ști niciodată ce gîndește, dar Brutus nu este actor în nici un fel și aș putea jura că nici nu s-a gîndit, măcar o dată, la această posibilitate.

Rămîne ipoteza noastră în privința a ce gîndește Servilia.

Dar înainte de a ajunge la asta, mai este un lucru care se cere spus : acum treizeci de ani, relația aceasta era considerată de mulți a fi un fapt necontestabil. Datele, cum s-ar zice, suportă această paternitate. Pe vremea aceea, Caesar își consolida avansul politic printr-o succesiune de duble adultere, calculate. Femeile jucau pe atunci un rol mult mai de seamă în viața Republicii și Servilia avea unul din cele mai strălucite capete politice, fie bărbătești, fie femeiești, din toată aristocrația. Era în stare să influențeze gîndirea politică a douăzeci de multimilionari timpiți și șovăielnici ; nu avea decît să le spună, *de ce trebuie să se teamă*. N-o judeca pe Servilia din anii aceia după Servilia cea de astăzi. Astăzi nu este decît o femeie care țese intrigi, de parcă și-ar fi ieșit din minți, zbătîndu-se între principii absurde și contradictorii, și inundînd Orașul cu scrisori, anonime dar transparente. Vremea s-a stricat la Roma, pentru femei. Nu o judeca nici măcar pe Clodia de acum zece ani, după Clodia cea de astăzi. Roma a fost, acum douăzeci și acum treizeci de ani, o arenă pentru femei viguroase și voluntare — gîndește-te la mama lui Caesar, la mama lui Pompei și la mătușa lui Caesar. Abia dacă se gîndeau la altceva decît la politică și nu îngăduiau nici soților, amanților, oaspeților și copiilor să se gîndească la altceva. Oamenii se prefac astăzi a fi șocați de faptul că mamele și bunicile lor par să fi fost în repetate rînduri căsătorite și divorțate, pur și simplu pentru motive de conveniență politică. Uită că asta nu s-a petrecut numai

pentru că aceste mirese aduceau cu ele avuție și legături de familie — toată lumea știa că fiecare dintre miresele acestea era ea însăși un general în materie de politică. Așa cum, atunci cînd înfruntarea dintre Sulla și Marius a ajuns la culme, otrăvirea era o întîmplare atît de frecventă, încît trebuia să te gîndești de două ori, înainte de a cina în casa propriei sale surori.

Îți poți imagina de ce îndemînare a avut nevoie Caesar, pentru a se strecura în și din patul acestor Clitemnestre belicoase ! Povestea aceasta nu a fost niciodată povestită. Miraculos în ea este adevărul că fiecare dintre amantele sale succesive îl adoră pînă în ziua de astăzi. Cît de des, aflîndu-mă în societatea uneia sau alteia dintre matroanele noastre pe cale de a îmbătrîni, întorcînd discuția spre lauda acestui bărbat, n-am făcut decît să descopăr că sînt ascultat de o fată cu respirația tăiată, pe jumătate leșinată, convinsă că ea fusese singura inspiratoare a acestei cariere cam maculate."

Aici Cicero începu să rîdă și să se înăbușe din nou, și a trebuit bătut ușor pe spate, ca să-și revină.

„Ei bine, bagă de seamă, continuă el, Caesar, care în căsnicie nu a reușit să zămislească decît un singur copil, a ajuns în afară de căsnicie pînă departe în a justifica denumirea de «Părinte al Patriei». Cred că există prea puțină îndoială că a depus toate eforturile pentru a-și atașa aceste amante influente, prin legătura pe care o reprezintă un copil. Mai departe,

s-a observat adeseori că atunci, cînd o femeie căreia își închinase atenția îl anunța că este gravidă... mă urmărești ?... și cînd el era într-adevăr convins că este tatăl acestei... acestei speranțe, răspundea negreșit prin ceva foarte frumos ; făcea doamnei un cadou și nu un cadou neînsemnat.

Nu uita însă niciodată că în timpul anilor despre care vorbim, Caesar nu avea o para. Da, în timpul celor mai critici douăzeci de ani ai carierei sale, Caesar era... risipitor fără venituri și mărinimos cu aurul altuia.

[Aici urmează digresiunea lui Cicero despre Caesar și despre bani, citată deja ca Documentul XII.]

În orice caz Caesar a salvat de inactivitate destui din banii prietenilor săi, pentru a-i dărui. Volumniei, «Andromaca» lui Apelles (un subiect foarte potrivit pentru o adulteră), cea mai mare pictură a lumii, deși o palidă relicvă a ceea ce fusese. Te poți îndoi că fiicele ei gemene sînt fiicele lui Caesar ? Nu este oare acesta *nasul* — nasul, de două ori ? Serviliei i-a dat perla aceea de culoare roz, pe care o poartă cu atîta religiozitate la fiecare Sărbătorire a Întemeierii Orașului. Este prima perlă a lumii și la vremea aceea, fusese cel mai discutat obiect al Romei. Sînii neîmbietori, pe care se odihnește acum, dragă prietene (în sfidarea legilor împotriva luxului), au fost cîndva tot atît de frumoși, precum însăși perla. A fost oare o răsplată pentru a-l fi născut pe Marcus Iunius Brutus ? Nu vom ști niciodată, nu vom ști niciodată."

LVIII. Caesar, din Roma, către Brutus, la Marsilia.

17 august

Prin curier particular

Nu este necesar să-ți spun cu cîtă satisfacție am primit, din multe surse, rapoarte despre felul exemplar în care ți-ai împlinit înalta funcție. Presupun că laudele mele constituie din două motive o satisfacție pentru tine ; motivul mai puțin însemnat este că vin din partea unui prieten care e mîndru și bucuros de tot ce faci ; motivul mai de seamă este că și eu sînt un slujitor al Statului roman și sufăr cînd e vătămat și mă bucur cînd este slujit într-un fel nobil. Pe Zeii nemuritori, aș vrea ca din toate provinciile să primesc știri despre o asemenea justiție, despre o asemenea neobosită preocupare față de toți supușii și despre o asemenea cheltuială de energie în aplicarea legilor. Pentru mii de oameni în curs de a se trezi din somnul barbariei, ai făcut Roma iubită și onorată ; ai făcut-o temută numai în măsura în care echitatea trebuie temută de noi toți.

Întoarce-te, bărbat tînăr, ce-mi ești drag, întoarce-te în țara care-ți cere strădanii din ce în ce mai mari.

Scrisoarea pe care ți-o scriu este destinată numai ochilor tăi și-ți dau indicația s-o nimicești îndată ce a fost citită. Ia-ți oricît timp dorești, ca să-mi scrii un răspuns ; curierul meu va aștepta cît îți convine.

Nu cred că într-o republică ar fi printre răspunderile unui conducător să indice sau să numească un suc-

cesor. La fel, nu cred că trebuie investit capul unei republici cu puteri dictatoriale. Totuşi, eu sînt dictator şi sînt convins că puterile pe care am fost obligat să le asum sînt necesare Statului şi sînt convins că numai numirea unui succesor poate salva Statul de un alt lung şi istovitor război civil. Tu şi cu mine am avut multe, îndelungate discuţii cu privire la natura guvernămîntului şi cu privire la măsura în care cetăţenii noştri romani pot fi lăsaţi în vremurile acestea să se guverneze singuri. Nu am fost întotdeauna de acord în privinţa gradului în care sînt capabili de a se guverna singuri. Te-am numit în funcţia pe care acum o părăseşti, ca să poţi învăţa, prin exerciţiul cotidian al administraţiei, măsura imensă în care oamenii de rînd depind de cei plasaţi desupra lor. Doresc să deţii acum o poziţie similară în Capitală şi să descoperi, spre folosul tău, un adevăr asemănător cu privire la cetăţenii noştri din Italia.

Doresc să slujeşti ca praetor. Îl numesc pe cumnatul tău [Cassius] să slujească împreună cu tine. Doresc să fii praetor al Oraşului; este cea mai dificilă dintre cele două funcţii: cea mai expusă privirii publice şi cea mai apropiată de mine însumi.

Cum am spus mai sus, cred că, avînd în vedere firea cetăţenilor noştri şi situaţia politică din Peninsulă, este de datoria mea să-l numesc pe succesorul meu. Este adevărat că un om în situaţia mea îl poate numi numai pe succesorul său; nu îl poate confirma. Există

un singur lucru, în privinţa căruia toţi oamenii sînt la fel de neştiutori, şi acesta este viitorul. Un succesor trebuie să se confirme singur. Există însă căi pe care, viu sau mort, îi pot fi totuşi de ajutor omului care-mi urmează. Unul din mijloacele de a-l ajuta este să-l introduc în metodele cu care este administrată lumea şi să împart cu el informaţia şi experienţa care nu se pot dobîndi în altă parte. Ca praetor al Oraşului, toate acestea vor fi la dispoziţia ta.

Mi se aduce zilnic la cunoştinţă că viaţa mea poate fi curmată oricînd. Nu optez să recurg la acele măsuri de apărare faţă de duşmanii mei, care ar putea să-mi garanteze siguranţa fizică cu preţul stînjenirii mişcărilor mele şi a alarmării cugetului meu. Există zilnic multe ore, în care unui asasin nu i-ar fi greu să mă nimicească. Recunoaşterea acestor primejdii m-a forţat să-mi îndrept gîndul la succesiunea mea. Murind, nu voi lăsa în urma mea fii. Chiar dacă aş avea fii, nu cred că aptitudinea de conducător este transmisă prin paternitate. Conducerea se cuvine celor care iubesc binele public şi sînt înzestraţi şi pregătiţi pentru a-l administra. Cred că tu ai această dragoste şi eşti astfel înzestrat; pregătirea am fost în măsură să ţi-o asigur. Hotărîrea, dacă doreşti să-ţi asumi conducerea supremă, ţi-e deschisă.

Te rog să-mi trimiţi gîndurile tale despre această chestiune.

LVIII-A. Brutus către Caesar.

[Prin retrimiterea imediată a curierului.]

Îţi mulţumesc pentru laude. Îţi mulţumesc pentru sprijinul acordat pe toată durata funcţiei mele. Accept funcţia de praetor al Oraşului şi sper să o împlinesc de o manieră care să păstreze părerea bună care te-a determinat să mi-o acorzi.

Cealaltă funcţie pe care mi-o pui în vedere, nu doresc să o cumpănesc. Motivele pentru care o refuz sînt cuprinse chiar în scrisoarea ta. Îngăduie-mi să-ţi citez cuvintele : nu cred că într-o republică, una dintre răspunderile unui conducător ar fi indicarea sau numirea unui succesor. Funcţia lui Caesar o poate împlini numai un Caesar ; dacă ar fi să rămînă vacantă, funcţia aceasta şi concentraţia aceasta de putere trebuie să înceteze. Să te ferească Zeii nemuritori vreme îndelungată, pentru ca să conduci Statul într-un fel pe care numai tu îl poţi înfăptui ; de ar fi să te desparţi de această funcţie, să ne ferească Ei de războiul civil.

Celelalte motive pentru care refuz această funcţie sînt strict particulare. Cu fiecare an ce trece, mă simt tot mai atras spre studiul filozofici. După ce o vreme te voi fi slujit pe tine şi Statul, ca praetor al Oraşului, am să-ţi solicit să mă eliberezi, pentru ca să mă pot dedica exclusiv unor astfel de studii. Datorită lor, sper să las în urma mea un monument, care să nu fie nedemn de spiritul nostru roman şi de părerea ta favorabilă.

LIX. Caesar către Porcia, soţia lui M. Iunius Brutus, la Roma.

18 august

Nu-mi pot refuza plăcerea de a-ţi aduce la cunoştinţă că acum cîteva zile l-am rechemat pe soţul tău în Oraşul acesta. Nu l-am rechemat fără regrete, doamnă, căci cei ce iubesc Roma pot prea bine dori ca el să rămînă pentru totdeauna în Galia Cisalpină, pentru a continua serviciile remarcabile pe care i le aduce acolo. Îngăduie-mi să-ţi repet cuvintele pe care i le-am scris de curînd :

„Pe Zeii nemuritori, aş vrea ca din toate provinciile să primesc ştiri despre o asemenea justiţie, despre o asemenea neobosită preocupare faţă de toţi supuşii şi despre o asemenea cheltuială de energie în aplicarea legilor."

Permite-mi să-ţi spun că nimic din ceea ce priveşte casa voastră nu mă lasă indiferent. Nici o deosebire de păreri nu a clătinat respectul profund pe care-l port celor ce-ţi sînt cei mai apropiaţi. [Porcia era fiica lui Cato Tînărul.] A ajuns la mine vestea că aşteptaţi naşterea unui copil. Nu numai tu singură, dar Roma întreagă aşteaptă naşterea unui copil de o asemenea origină nobilă. Mă bucur la gîndul că tatăl copilului va fi de faţă la o oră de atît de bun augur.

LIX-A. Porcia către Caesar.

19 august

Porcia, soţia lui Marcus Iunius Brutus trimite multe mulţumiri lui Caius Iulius Caesar, Dictator, pentru amabilitatea scrisorii sale şi pentru partea pe care o are în ştirile atît de binevenite pe care le conţine.

LIX-B. Scrisoarea-jurnal a lui Caesar către Lucius Mamilius Turrinus, la Capri.

[în jur de 21 august]

947. Nici un om nu este liber de invidie. Eu adăpostesc trei impulsuri invidioase, dacă se poate da acest nume la trei subiecte de meditaţie admirativă. Pe tine te invidiez pentru sufletul tău, pe Catul pentru cîntecul său şi pe Brutus pentru noua lui soţie. Despre primele două ţi-am vorbit pe îndelete, deşi nu pentru ultima oară.

Cea de a treia nu este o preocupare nouă în cugetul meu. Am remarcat-o chiar cîtă vreme fusese soţia prietenului meu îngîmfat şi nepriceput [M. Calpurnius] Bibulus. Cît de extraordinar de bine îi şade unei femei tăcerea, nu o tăcere care e absenţă şi gol — deşi şi aceasta este destul de neobişnuită — ci o tăcere care e toată numai atenţie. O asemenea însuşire o împodobea pe Cornelia mea, pe care o numeam „tăcerea mea grăitoare" ; şi la fel Iulia mea, cea îndelung tăcută, e tăcută chiar şi în visele mele ; la fel Porcia lui Cato.

Şi totuşi, cînd erau îndemnate să vorbească, ce elocinţă sau ce haz putea rivaliza cu ele ? ! Erau în stare să vorbească despre cele mai mărunte lucruri în orînduirea gospodăriei şi Cicero, în plenul Senatului, nu putea fermeca în aceeaşi măsură urechile. Cugetările mele invidioase m-au învăţat de ce. Trivialul este insuportabil numai din gura celor ce îi atribuie o însemnătate oarecare. Totuşi, vieţile noastre sînt cufundate în trivial ; ceea ce este semnificativ, ne parvine învăluit în multiplele detalii ale trivialului ; trivialul posedă demnitatea de a exista şi de a fi prezent pretutindeni. Prin însăşi firea lor, femeile sînt custodele unei imense cantităţi de asemenea fapte nesemnificative, dar cu consecinţe. Pentru un bărbat, creşterea copiilor pare a fi o servitute mai stingheritoare decît îmblînzirea animalelor şi mai exasperantă decît o tabără năpădită de ţînţarii din deşertul egiptean. O femeie tăcută este una care a deosebit în cugetul ei amănuntul care trebuie să dispară în uitare, de amănuntul care merită să i se acorde a doua oară atenţie.

A invidia pe altul pentru soţia lui nu este socotit îndeobşte ca ceva de natură paşnică ; totuşi, aşa a fost invidia mea. Cîtă vreme Bibulus era în viaţă, am fost adeseori la ei în casă şi l-am văzut şi l-am invidiat pentru faptul de a se întoarce seară de seară la această linişte judicioasă. Cînd Bibulus a murit, am început să cumpănesc îndelung, dar un pas anume părea cu neputinţă. Îndelung a cumpănit şi Brutus, fără îndoială ; a fost mult criticat pentru a fi divorţat de Claudia (fiica lui Appius Claudius, o vară îndepăr-

tată a Clodiei), după o viață conjugală atît de îndelungată; dar eu am fost în stare să-l înțeleg și Roma e martora unei fericiri pe care pînă și cel mai înrăit dintre stoici trebuie să o pizmuiască și pe care pînă și Dictatorul vigilent trebuie să o treacă cu vederea. [Căsătoria a reîntărit singurul partid de opoziție printre aristocrați, despre care se putea spune că avea sprijinul larg al opiniei populare. Brutus s-a căsătorit cu vara lui, mama sa Servilia fiind sora tatălui Porciei, Cato Tînărul; Cassius și Lepidus erau căsătoriți cu surori vitrege ale lui Brutus, fiice ale Serviliei din căsătoria ei anterioară cu consulul Silenus; amîndouă erau femei de o foarte mare reputație.] Să fie ea de factură identică cu mama ta și a mea, și cu mătușa mea? — nu știu. S-ar putea ca virtuțile ei să aibă aceea inflexibilitate, care dăunează virtuților soțului și tatălui ei, amîndoi bărbați fără de veselie. Nu poți decît deplînge o austeritate care s-a plămădit prin repulsie față de un mediu vătămător; ea nu întîrzie în a-și însuși criticism și vanitate. Îmi face oarecare plăcere să-mi aduc aminte că tînărul meu prieten Brutus nu a fost întotdeauna un asemenea filozof de marmură. Cîtăva vreme a jinduit pe lîngă Neasemuita [Cytheris, actrița] și și-a făcut averea, jumulind capadochienii și cipriotii; eu, în anul acela consul, abia l-am scăpat de o judecată zgomotoasă, pentru extoarcere.

Da, moraliștii aceștia sînt virtuoși prin reviriment, de aici rigiditatea lor. Ar fi bine ca această „tăcere grăitoare" să aibă un efect binefăcător asupra nobilului și frumosului Brutus. [Acesta este un joc de cuvinte, deoarece *brutus* înseamnă în același timp brutal și urît.]

LX. Manifestele conspirației.

Următorul manifest sau scrisoare-lanț a circulat prin toată Peninsula în mii de exemplare, în primele săptămîni din septembrie 45. Acesta, primul, a apărut la Roma la 1 septembrie.

Consiliul celor Douăzeci, către toți romanii demni de strămoșii lor: pregătiți-vă pentru a ne scutura de tirania sub care geme Republica. Părinții noștri au murit pentru a dobîndi acele libertăți, pe care ni le fură acum un om. S-a format un Consiliu al celor Douăzeci; a depus jurăminte în fața altarelor; a primit asigurări din partea zeilor că linia lui e justă și va izbîndi. I se ordonă fiecărui roman care primește buletinul acesta, să facă cinci copii după el. Să se îngrijească pentru ca aceste copii să ajungă în secret în mîna a cinci bărbați, romani despre care se poate presupune că sînt de aceeași părere sau pot fi convinși; la rîndul lor, acestora li se ordonă să facă cinci copii.

Alte buletine vor urma. Gradat, măsurile preconizate vor deveni mai precise.

Moarte lui Caesar. Pentru țara noastră și pentru zeii noștri. Tăcere și hotărîre.

Consiliul celor Douăzeci.

LX-A. Asinius Pollio către Caesar.

Aceasta este concluzia raportului înaintat de Pollio lui Caesar în 18 septembrie, dat ca Documentul XIV.

Înaintez Generalului meu cele treisprezece copii ale manifestului, care mi-au fost trimise în ultimile șase zile — trei la casa mea din Posilipo și zece aici. Generalul meu va băga de seamă că cinci par a fi scrise de aceeași mînă, care a încercat să se deghizeze. Quintus Cotta a primit 16 ; Lucius Mela, 10.

O mișcare corespunzătoare a fost declanșată prin părțile acestea printre oamenii de rînd, adică printre cei ce nu știu să scrie și să citească. Se află în circulație pietre și scoici, pe care stă scris : XX/C/M [pentru Moarte]. Ordonanța mea a strîns un număr dintre acestea. Mă asigură că ele stîrnesc mai multă indignare decît entuziasm, și au provocat punerea în circulație a altor pietre, însemnate cu XX/M. Amîndouă inscripțiile pot fi găsite mîzgălite pe pavaje, pereți etc.

Nu mă încumet să dau Generalului meu sugestii în privința unor măsuri menite să contracareze această activitate. Reproduc însă concluziile unei discuții pe această temă, care a avut loc în birourile noastre, între Cotta, Mela, Annius, Turbatius și mine.

1. Mișcarea a pornit la Roma. Prin părțile acestea a apărut pentru întîia oară cincisprezece zile mai tîrziu.

2. Au fost prinși trei sclavi, pe cînd înmînau aceste scrisori. Au fost puși la tortură. Doi au declarat că au găsit manifestele adresate nouă în locuri publice (o femeie bătrînă, vînzătoare de smochine, a găsit unul pe tava ei) și apoi l-au predat, în speranța de a obține o răsplată. Întreaga circulație se întemeiază pe obiceiul de a da bani celor ce aduc un mesaj. Al treilea sclav a spus că scrisoarea adresată mie i-a fost înmînată, împreună cu niște bani, de o femeie voalată, pe faleză.

3. Inițiatorii acestei activități nu par a fi din grupul Clodius Pulcher, căci acestora le lipsește asemenea agerime și răbdare, nici nemulțumiții din jurul lui Cassius-Casca, care ar gîndi numai în termeni de grup mic. Dorința de a obține o adeziune largă, relativa lipsă de incitație la violență, ca și pretențiile de încuviințare religioasă sugerează un grup de oameni cu carte, și poate mai vîrstnici. Noi nu excludem posibilitatea ca un Cicero sau un Cato să ajungă la tipul acesta de măsuri.

4. Este greu de întrezărit în ce chip ar putea o mișcare de scrisori-lanț să se transforme dintr-o acțiune negativă într-una pozitivă. Sîntem însă de acord că mișcarea ar putea obține rezultate în detrimentul bunei cîrmuiri și așteptăm instrucțiunile respective ce se vor emite, pentru a o contracara.

LX-B. Al doilea manifest.

Acest manifest a dobîndit circulație și mai largă în toată Peninsula. Copii au apărut întîi la Roma, în 17 septembrie.

Consiliul celor Douăzeci, către toți romanii demni de strămoșii lor: al doilea buletin. Se ordonă fiecărui roman, care primește acest buletin, să facă cinci copii după el și, păstrînd pe cît se poate secretul, să aibă grijă ca ele să ajungă în mîinile celor cinci oameni cărora le-a predat pe cel precedent.

Iată directivele noastre:

Începînd din ziua de șaisprezece a acestei luni septembrie, fiecare roman va căuta, pe cît cu putință, ca el și gospodăria lui să-și facă tîrguielile în Oraș, să se prezinte în fața tribunalelor și să se angajeze în toate activitățile publice numai în zilele cu soț ale lunii.

Mai departe, cei din Roma se vor distinge printr-un zel deosebit în a aclama la aparițiile Dictatorului și în a-i însoți suita cu prilejul tuturor înfățișărilor publice. În discuții, ei se vor declara cu entuziasm în favoarea tuturor proiectelor pe care le susține, îndeosebi transferarea Capitalei în Răsărit, o campanie militară în India și reinstaurarea Regatului.

Următorul nostru buletin va conține măsuri mai precise.

Moarte lui Caesar. Pentru țara noastră și pentru zeii noștri. Tăcere și hotărîre.

Consiliul celor Douăzeci.

LX-C. Carnetul de însemnări al lui Cornelius Nepos.

Însemnarea a fost scrisă după moartea lui Caesar.

În toată toamna anului 45, subiectul principal al conversațiilor au fost așa-numitele scrisori-lanț și vizita Cleopatrei. De fapt, mulți au atribuit reginei Egiptului inițierea scrisorilor-lanț, deoarece erau socotite a avea o notă întortochiat-orientală, cum nu i-ar fi dat prin minte vreunui roman. Îndemnul de a-și vedea de treburile publice în zilele cu soț ale lunii a fost urmărit de public cu sufletul la gură. La început s-a observat că are loc o preponderentă activitate în zilele fără soț. Aceasta a slăbit treptat și a început să apară situația inversă.

LXI. Scrisoarea-jurnal a lui Caesar către Lucius Mamilius Turrinus.

8—20 septembrie

Cuprinzînd și o copie a primelor manifeste ale conspirației.

979. Cineva a născocit o nouă cale pentru a pregăti poporul în vederea răsturnării Statului și morții mele, prin asasinare.

Includ o copie a uneia din aceste chemări publice. Ele circulă prin toată Italia, cu miile.

Abia dacă a trecut vreo zi, în ultimul an, în care să nu fi primit cîte o amănunțită dare de seamă despre una sau alta din aceste mișcări conspirative. Mi se aduc

liste de nume și rapoarte despre adunările lor. Interceptez scrisori. Majoritatea acestor grupări sînt de o neînchipuită stîngăcie. Printre membrii lor se află îndeobște unul, dornic să-și vîndă informațiile pentru bani sau favoruri.

Fiecare nouă conspirație trezește în mine un interes mare — eram pe punctul de a spune „un interes fericit", — care este însă curînd dezamăgit.

În primul rînd mă îndoiesc prea puțin că, mai curînd sau mai tîrziu, voi muri de mîna unui tiranicid. Nu am optat pentru împovărarea vieții mele cu protecția permanentă a unor gărzi înarmate, nici a minții, cu exercițiul unei frici vigilente. Aș dori să fiu doborît de pumnalul unui patriot, dar sînt expus, la fel, celui al nebunului sau al invidiosului. Între timp, am anihilat prin încarcerări, exilări, dojeniri și demascări, acele comploturi care mi-au ajuns la cunoștință.

Precum îți spun, le-am urmărit cu interes. Este oricînd cu putință să-l găsim printre cei ce-mi plănuiesc moartea, pe omul care are dreptate în cele în care greșesc eu. Sînt pe lume mulți oameni mai buni ca mine, dar încă nu l-am văzut pe omul care ar putea fi un mai bun cîrmuitor al Statului nostru. Dacă există, cred că la ora aceasta ar plănui moartea mea. Roma, astfel cum am modelat-o, astfel cum a trebuit să o modelez, nu este un loc confortabil pentru un bărbat al cărui geniu este geniul de a cîrmui din vîrf ; dacă acum nu aș fi Caesar, aș fi asasinul lui Caesar. (Gîndul acesta nu mi-a venit pînă în clipa de față, dar văd că-i adevărat ; este una din numeroasele descoperiri care-mi vin de pe urma obiceiului de a-ți scrie scrisori.)

Dar există un motiv și mai profund, pentru care doresc să știu ceva despre omul care mă ucide, deși această știință aș poseda-o numai pe durata ultimei clipe a vieții mele. Mă simt întors la cercetarea care, precum știi, mă preocupă din ce în ce mai mult : Există oare un Spirit în sau deasupra universului, care veghează asupra noastră ?

Mi se spune adeseori „favorit al Sorții". Dacă zeii există, atunci ei m-au așezat unde mă aflu. Ei l-au așezat pe fiecare om unde se află, dar omul care-mi ocupă locul este printre cele mai remarcabile numiri ale lor —, cum este, în felul său, poetul Catul ; cum ești tu ; cum a fost Pompei. Omul care mă ucide, va prilejui poate o oarecare lumină în privința naturii Lor — fiind instrumentul Lor ales. Dar chiar pe cînd scriu acestea, pana îmi cade din mînă. Voi muri probabil de pumnalul unui nebun. Zeii se ascund, chiar și alegîndu-și instrumentul. Sîntem cu toții la cheremul unui olan, care cade de pe acoperiș. Sîntem lăsați cu imaginea lui Iupiter, umblînd de colo pînă colo, dislocînd olane care cad peste vînzătorul de limonadă și peste Caesar. Jurații care l-au condamnat pe Socrate la moarte nu au fost instrumente auguste ; n-au fost nici vulturul și broasca țestoasă, care l-au ucis pe Eschil. Este probabil că ultima mea clipă de conștiință să coincidă cu ultima dintre numeroasele confirmări că afacerile lumii se desfășoară cu aceeași lipsă de sens, cu care o apă poartă frunzele pe undele ei.

Mai este un element în zelul cu care cercetez fiecare nouă conspirație. Nu ar fi o descoperire minunată a găsi că sînt urît pînă la moarte de un om, a cărui ură este dezinteresată? Se întîmplă destul de rar să găsești o dragoste dezinteresată; pînă acum nu am descoperit, printre cei ce mă urăsc, nimic dincolo de invidie, de ambiție de auto-avansare și spirit distructiv care se consolează pe sine însuși. S-ar putea ca în această ultimă clipă să-mi fie îngăduit a mă uita în fața unui om, al cărui gînd unic este Roma, și al cărui gînd unic este că eu sînt dușmanul Romei.

980—982. [Dat anticipat ca Documentul VIII.]

983. [Despre vreme.]

984. [Despre deosebirea crescîndă dintre latina scrisă și cea vorbită și despre decăderea terminațiilor cazuistice și a subjonctivului în vorbirea populară.]

985. [Iarăși despre dreptul primului născut și despre moștenirea de proprietate.]

986. [Însoțind cel de al doilea manifest.]

Includ aici cea de a doua chemare publică a Comitetului celor Douăzeci. Încă nu am aflat cine sînt inițiatorii acestei serii. Are izul unui nou fel de nemulțumire.

Din copilărie am fost atent la atitudinea pe care o iau oamenii față de cei așezați deasupra lor, în stare de a le îngrădi mișcările. Cîtă deferență și cîtă loialitate, mascînd cît dispreț și cîtă ură! Deferența și loialitatea izvorăsc din gratitudinea omului față de superiorul său, care îi ia de pe umeri povara răspunderii și-l eliberează de terorile hotărîrilor grave; disprețul și ura din resentimentul său față de omul care îi limitează libertatea. În timpul unei părți a fiecărei zile și a fiecărei nopți, pînă și omul cel mai blînd este, cît de obscur, ucigașul celor ce-i pot pretinde supunere. În tinerețea mea am fost adeseori cuprins de consternare, descoperind că, treaz sau dormind, eram înclinat să visez moartea tatălui meu, a dascălilor mei sau a tutorilor mei, față de care nutream o dragoste reală, fie ea chiar și intermitentă. Din cauza aceasta s-a întîmplat să ascult cu un soi de plăcere cîntecele pe care soldații mei le cîntau în jurul focurilor de tabără; pentru fiecare patru cîntece care mă înălțau printre zei, se găsea un al cincilea care mă degrada la tîmpenie, viciu senil și declin. Pe acesta din urmă îl cîntau mai tare și pădurile răsunau de bucuria morții mele. Nu am descoperit în mine mînie, ci doar puțin rîs și cîțiva pași mai zoriți înspre vîrsta înaintată, cînd mi-am dat seama că pînă și Marc Antoniu și Dolabella au aderat pentru o vreme la un grup care punea la cale moartea mea; pentru un timp, stăpînul pe care îl iubeau se confunda cu toți stăpînii pe care i-au urît. Numai cîinii nu-și mușcă niciodată stăpînul.

Acest amestec al impulsurilor face parte din dinamica lumii și nu ni se cade să încuviințăm sau să fim în dezacord, căci asemenea tuturor impulsurilor fundamentale, produce atît bine cît și rău. Se deduce dintr-însul o confirmare a convingerii mele că mișca-

rea centrală a spiritului este dorința de libertate neîngrădită și că această mișcare este, invariabil, însoțită de opusul ei, o spaimă de consecințele libertății.

LXII. Note ale lui Catul. Găsite de poliția secretă a lui Caesar.

Notele au ajuns la Dictator în ziua de 27 septembrie.

Aceste prime ciorne erau pe dosul unor file, conținînd fragmente de poezie sau pe tăblițe de scris. În ambele cazuri au fost numai superficial șterse.

... s-a format un comitet de zece...

...acest Comitet al celor Douăzeci, depunînd jurăminte în fața altarelor zeilor...

... începînd din ziua de doisprezece, luna viitoare, septembrie...

... în zilele fără soț ale lunii se vor abține de la orice...

... participarea zeloasă la aparițiile publice ale Dictatorului... aclamații extrem de lingușitoare...

LXII-A. Caesar către Catul.

27 septembrie

Mi s-a atras atenția că anumiți prieteni ai tăi au inițiat o seamă de documente, menite să răstoarne guvernămîntul acestei Republici.

Socotesc aceste proiecte mai degrabă copilăroase și eronate, decît criminale. Prietenii tăi vor fi băgat desigur de seamă ce măsuri am și luat pentru a le face nevătămătoare și ridicole. Am fost supus însă unor presiuni, pentru a-i pedepsi public pe cei ce le întreprind.

Îmi vine greu să cred că ai fi participat într-o atît de stupidă escapadă în afacerile publice, dar există dovezi că ai fost cel puțin în cunoștință de cauză.

De dragul îndelungatei mele prietenii cu tatăl tău sînt dispus să-i tratez cu îngăduință pe acești tineri rătăciți. Așez destinele lor în mîinile tale. Dacă vei fi în măsură să mă informezi că partea lor în circularea acestor scrisori va conteni, voi considera afacerea închisă.

Nu doresc să aud nici un fel de apărare a acțiunii lor. Un cuvînt afirmativ din partea ta va fi deajuns. Cuvîntul acesta mi-l vei putea da poimîine, cînd te voi întîlni, mi se spune, la banchetul oferit de C. Publius și de Înalta doamnă Clodia Pulcher.

LXII-B. Catul către Caesar.

28 septembrie

Scrisorile de care vorbești au fost concepute de mine, singur, și primele lor copii au fost expediate de mine, singur. Nu există nici un Comitet al celor Douăzeci.

Mijloacele pe care le-am folosit pentru a aminti

romanilor libertățile lor, care se micșorează din ce în ce, pot preabine părea stupide unui Dictator. Puterile lui sînt nelimitate, cum este și gelozia lui față de orice libertate, alta decît a lui, proprie. Puterile lui se întind pînă la a scotoci în hîrtiile particulare ale cetățenilor.

Compunerea acestor scrisori a și contenit din partea mea, căci eficiența lor a ajuns la capăt.

LXII-C. Cel de al treilea manifest al conspirației, scris de Iuliu Caesar.

Prin „eficiența lor a ajuns la capăt" Catul voia să spună că țara era în asemenea măsură inundată de misive, scrise în imitarea scrisorilor lui, încît mișcarea s-a risipit curînd în confuzia și scăderea de interes a cetățenilor. Cel de al treilea manifest, apărut la cîteva zile după cel de al doilea, a dobîndit circulația cea mai amplă dintre toate.

Consiliul celor Douăzeci, către toți romanii demni de strămoșii lor : acest al treilea buletin.

Consiliul celor Douăzeci are acum sentimentul că scrisorile acestea au dobîndit o circulație suficient de largă. Sute de mii de oameni au fost treziți la ură față de opresor și la așteptarea nerăbdătoare a morții sale.

Între timp vi se dă îndrumarea să pregătiți poporul pentru acest eveniment fericit. Deci, nu pierdeți nici un prilej pentru a batjocori așa numitele realizări ale tiranului.

Micșorați cuceririle sale. Amintiți că teritoriile au fost cucerite de generalii de sub comanda lui, cărora le-a contestat orice fel de merit. I se spune Nebiruitul, dar este bine știut că a suferit numeroase înfrîngeri costisitoare, care au fost tăinuite poporului roman. Răspîndiți cît se poate mai multe povești despre lașitatea lui în fața dușmanului.

Amintiți-vă de Războaiele civile ; amintiți-vă de Pompei. Pomeniți poporului de strălucirea circurilor sale.

Împărțirea pămînturilor : discutați pe larg nedreptatea făcută marilor moșieri. Sugerați că veteranii au primit numai pămînt mocirlos sau stîncos.

Consiliul celor Douăzeci a întocmit planuri amănunțite pentru controlul ordinei publice și a finanțelor. Edictele senile ale Dictatorului vor fi revocate neîntîrziat : legile împotriva luxului, reforma calendarului, moneda nouă, sistemul de distribuire a grîului pe zece capete, risipa fără de noimă a banului public pe irigații și controlul cursurilor de ape. Va domni prosperitatea și belșugul.

Moarte lui Caesar. Pentru țara noastră și pentru zeii noștri. Tăcere și hotărîre.

Consiliul celor Douăzeci.

LXIII. Caius Cassius din Palestrina, către soacra lui. Servilia, la Roma.

3 noiembrie

Citindu-se printre rînduri, scrisoarea aceasta discută prilejurile pentru a-l asasina pe Caesar și mijloacele pentru a-l hotărî pe Brutus să se alătureze conspirației.

Comunitatea celor ce năzuiesc să-i facă prietenului nostru o onoare, crește zilnic. Sînt mulți, al căror nume nu-l cunoaștem. Eforturile noastre de a-i afla pe admiratorii de luna trecută [s-ar putea : cei ce l-au atacat pe Caesar în 27 septembrie ?] n-au dat rezultate.

Este greu de găsit un prilej în care se poate conferi o onoare de asemenea natură, căci ea trebuie deopotrivă să constituie o surpriză pentru cel căreia îi este destinată și să facă o impresie cît se poate de puternică și plăcută asupra celor ce asistă. Planurile întocmite în acest scop au fost foarte avansate, la terminarea recepției reginei Egiptului. Oaspetele de onoare a dispărut însă în mod misterios dintre cei adunați și s-a crezut că a prins într-un fel de veste despre ovația ce urma să i se acorde.

Sînt din ce în ce mai mult de părere ca acest eveniment îmbucurător să fie amînat pînă cînd cel puțin încă unul dintre cei mai apropiați asociați ai prietenului nostru va fi inclus printre cei ce-i conferă această onoare. Îți sîntem adînc îndatorați pentru eforturile tale în vederea atingerii acestui scop. Persoana la care mă gîndesc a evitat societatea mea și a transmis chiar scuze în sensul că-i este cu neputință să mă întîlnească în casa lui.

Înțelegem, mult stimată doamnă, întreaga pondere a argumentelor tale, insistînd asupra urgenței. Sîntem, de asemenea, alarmați de posibilitatea ca alții să ne-o ia înainte în această acțiune lăudabilă și chiar cu rezultate ce nu ar putea fi decît dezastruoase. Sper să-ți fac o vizită, cînd vin proxima dată la Oraș.

Viață lungă și sănătate Dictatorului !

LXIV. Porcia, soția lui M. Iunius Brutus, către mătușa și sora ei, Servilia.

26 noiembrie

Cu respect dar hotărîre trebuie să-ți cer, doamnă, să încetezi a vizita această casă. Soțul meu nu mi-a ascuns repulsia cu care e nevoit să te primească și ușurarea pe care o resimte la plecarea ta. Probabil că nu a scăpat atenției tale că el nu te vizitează niciodată în casa ta ; de unde poți conchide că aici te primește numai dintr-un simț al datoriei filiale. Purtarea sa agitată și somnul său tulburat, ca urmare a vizitelor tale, m-au determinat la această acțiune. Aș fi putut prea bine să o întreprind mai repede, căci găsesc nepotrivit ca eu, soția lui, să fiu trimisă din cameră, cu prilejul fiecărei întrevederi pe care o aveți.

Mă cunoşti de mulţi ani. Ştii că nu sînt o femeie certăreaţă şi că anterior am recunoscut a-ţi fi îndatorată în multe privinţe. Faptul că surorile mele au fost nevoite să ia aceeaşi măsură, nu-mi uşurează cîtuşi de puţin situaţia (i.e. cumnatele ei ; se pare că soţiile lui Cassius şi Lentulus au închis, de asemenea, uşa casei, în faţa mamei lor).

Soţul meu nu ştie că-ţi scriu această scrisoare. Nu am nimic împotrivă ca el să ia cunoştinţă de dînsa, dacă doreşti să-i comunici toate acestea.

Îţi mulţumesc pentru scrisoarea ta de simpatie cu prilejul marei mele pierderi (avortul ei). Aş fi fost mai sensibilă faţă de expresiile afecţiunii şi stimei tale, dacă altminteri mi-ai fi arătat că sînt în suficientă măsură o membră a acestui cămin, pentru a fi admisă la agitatele tale întrevederi cu soţul meu.

LXIV-A. Inscripţie.

Următoarele cuvinte au fost înscrise pe o tăbliţă de aur care împreună cu alte tăbliţe memoriale, similare, au fost zidite în peretele de după altarele de casă ale familiilor Porciene şi Iuliene, unde au rămas pînă la distrugerea Romei.

Porcia, fiica lui Marcus Porcius Cato din Utica, fiind căsătorită cu Marcus Iunius Brutus Tiranicidul, şi-a dat seama că soţul ei îi ascunde planurile pe care le nutrea pe atunci, pentru eliberarea poporului roman.

Într-o noapte ea şi-a înfipt adînc în coapsa ei un pumnal. Multe ore în şir nu a gemut şi nu a dat nici un semn al marilor dureri care o chinuiau. Dimineaţa i-a arătat soţului ei această rană, spunînd : Dacă am păstrat tăcere despre asta, nu mi se poate acorda încrederea că voi păstra tăcere despre secretele stăpînului meu ? Atunci soţul ei a îmbrăţişat-o plîngînd şi i-a împărtăşit toate gîndurile, pe care le păstrase tăinuite în sufletul său.

LXV. Înalta doamnă Iulia Marcia din casa Dictatorului, la Roma, către Lucius Mamilius Turrinus, pe Insula Capri.

20 decembrie

Noi am trecut printr-o perioadă plină de tristeţi, dragul meu băiat. Mă vei ierta, dacă nu intru pe îndelete în amănunte. Acest eveniment îngrozitor [profanarea ritualelor Bunei Zeiţe] ne-a lovit pe toţi. Părăsim casa pe cît putem de rar. Ne uităm unul în faţa celuilalt, asemenea stafiilor. Aşteptăm o pedeapsă oarecare — eram pe punctul de a spune : dorim o pedeapsă oarecare. Dar, desigur, am şi fost pedepsiţi. Precum îţi poţi închipui prea bine, s-a furat Romei toată bucuria Sărbătorii lui Saturn [Saturnalia începea la 17 decembrie] şi vechilul meu îmi scrie că o umbră a căzut pînă şi asupra satelor noastre de munte. Îmi pare îndeosebi rău pentru copii şi sclavi, pentru care

vremea aceasta a constituit dintotdeauna încoronarea anului.

Ultimile știri mă alarmează nu mai puțin decît scandalul însuși. Perechea perversă a fost achitată. Nu există nici o îndoială că judecătorii au fost mituiți cu sume imense de către Clodius. Ce mai este de adăugat ? Sîntem nevoiți să trăim într-un Oraș, în care opinia publică este încălcată de bani. Mi se spune că în fața caselor judecătorilor, se adună zilnic mulțimi și scuipă spre ziduri și spre pilonii porților. Am schimbat azi-dimineață cîteva cuvinte cu Cicero. Este copleșit de deznădejde. Discursul său la judecată a fost cel mai măreț pe care l-a ținut vreodată. I-am spus asta, dar s-a mărginit să-și fluture mîinile prin văzduh și lacrimile îi șiroiau pe față.

Refuzul nepotului meu de a urmări mai departe afacerea este inteligibil, deși încerc o profundă părere de rău. Ceea ce a refuzat să întreprindă ca soț, nu era absolvit să întreprindă ca Pontif Suprem. Există un amănunt în toate acestea, pe care simt că trebuie să ți-l împărtășesc, deși foarte confidențial. Nepotul meu știa dinainte că acel om îngrozitor va veni la ritualuri. Ar fi putut să dea ordin pentru a-l aresta la ușă, dar Caesar a dorit ca afacerea să fie dezvăluită, precum s-a întîmplat.

Cît de mult aș dori să fii aici, dragul meu Lucius. Nu mai e același. M-a rugat să stau o vreme cu el. La insistențele mele, am rămas în Casa publică. [Pontiful Suprem trăia îndeobște în Casa publică de pe Calea Sacră, pusă la dispoziția lui de către Stat. Ca urmare a implicării soției sale în scandal. Caesar ar fi preferat să se mute în casa lui de pe dealul Palatin.] S-a cufundat și mai adînc în muncă. Pare cam sigur că vom porni la război cu parții. Istmul Corintului urmează să fie străpuns de un canal. Cîmpul lui Marte va fi mutat într-o regiune la poalele dealului Vatican, iar pe actualul cîmp se va înfăptui un amplu proiect de locuințe. Se vor deschide biblioteci pentru popor, șase la număr, în diferite părți ale Orașului. Acestea constituie subiectul discuțiilor noastre cu prilejul meselor, dar nu acestea sînt subiectele care-l apasă pe inimă. Oh, de ar avea aici, cu el, un prieten cu care să se simtă în largul său. Nu-i invită pe convivii săi obișnuiți. Din cînd în cînd ni se alătură Decimus Brutus și celălalt Brutus, dar serile nu sînt izbutite. Amicul nostru poate oferi prietenie numai celor care întîi i-o oferă lui, cu căldură. Cum obișnuia să spună soțul meu despre anumiți oameni : „temerar în dragoste — timid în prietenie“.

Să-ți mai împărtășesc o altă taină. Avertismentul anticipat, cu privire la neobrăzatul sacrilegiu al lui Clodius, ne-a parvenit — dintre toate persoanele — de la regina Egiptului. În cercuri largi din Oraș se crede că se va căsători cu dînsa. Această posibilitate ar constitui o amplă motivare a demascării acestui plan îngrozitor de către dînsa. Să ai însă din partea mea asigurarea deplină că zvonurile acestea nu se întemeiază pe nici un adevăr. S-a petrecut ceva între ei ; nu știu ce anume. Cred că joacă un rol mare în actuala lui mîhnire ; știu că ea suferă. În general se

crede că noi, femeile mai în vîrstă, sîntem foarte iscusite în a ghici poveştile sentimentale, trăite în vecinătatea noastră. Eu nu. Tot ce pot spune e că s-a ivit un impediment stupid, care a întrerupt un dialog dintre cele mai fericite. Bag de seamă că strănepotul meu [Marc Antoniu] a întreprins o călătorie spre coasta răsăriteană.

Este absurd că Caesar trăieşte aici de unul singur. Am discutat despre asta. Vremea fetelor tinere, frumoase, a trecut. Cine ar fi mai potrivită ca soţie, decît buna noastră Calpurnia, pe care noi toţi o cunoaştem de atîta vreme şi care s-a comportat cu atîta demnitate tăcută, în atîtea împrejurări grele? Cred că în curînd vei auzi că s-a mutat în casa aceasta, după cea mai liniştită dintre nunţi.

Latră cîinii. Tocmai revine. Îl aud, salutîndu-i pe cei din gospodărie. Numai cineva care-l iubeşte adînc poate şti că seninătatea veselă din glasul său este prefăcută. Mă mir de mine însămi: am iubit şi am pierdut pe mulţi în cursul vieţii mele îndelungate, dar niciodată nu m-am simţit atît de neajutorată în faţa suferinţei altuia. Nu-i cunosc nici măcar izvorul — sau, dintre multele izvoare posibile, pe cel principal.

Ziua următoare.

Acestea ţi le scriu în grabă, dragul meu Lucius. Cui îi pot vorbi, decît ţie?

Se întîmplă lucruri ciudate. El însuşi nu s-a putut reţine şi mi-a vorbit, cu prefăcută degajare. A vorbit despre numeroasele conspiraţii care se descoperă mereu, comploturi pentru răsturnarea Statului şi pentru asasinarea lui. Îndoia şi dezdoia nişte hîrtii pe care le ţinea în mînă. „Anul trecut, a fost Marc Antoniu, zise el. Se pare că acum e Iunius Brutus, care se gîndeşte la asemenea lucruri." M-am dat îndărăt, cu groază. S-a plecat peste mine şi a spus cu un zîmbet straniu: „Nu poate aştepta pînă ce oasele astea bătrîne se liniştesc de la sine".

— Oh, de-ai fi aici, cu noi.

LXVI. Cleopatra către Înalta doamnă Iulia Marcia, la ferma ei de pe colinele Albane.

13 ianuarie

Asigurarea pe care mi-ai dat-o că ţi-ai revenit complet din indispoziţia ta, mi-a pricinuit o mare bucurie. Sper că solii pe care i-am trimis zilnic la uşa ta nu au devenit o povară pentru cei ce te îngrijeau.

Am aşteptat însănătoşirea ta, ca să-ţi înfăţişez o chestiune arzătoare. Sînt împrejmuită de un zid de duşmani: sînt însă norocoasă, deoarece nu numai că eşti singura persoană căreia mă pot adresa, dar că eşti şi cea mai potrivită pentru a mă sfătui.

Distinsă doamnă, am venit la Roma cu scopul de a sluji interesele marei ţări asupra căreia domnesc. Am venit aici ca un străin, necunoscător al obiceiurilor romane şi expusă pericolului de a comite greşeli care ar putea primejdui întreaga mea misiune. Pentru a mă

apăra, am organizat o reţea de observatori, datorită căreia să pot fi informată de multe, din toate cîte se petrec în Oraş. Nici o clipă nu am folosit informaţia pe care am obţinut-o în vreun chip care ar putea dăuna cumva celor mai bune interese ale cetăţenilor ; într-un număr de împrejurări am fost în stare să slujesc ordinei publice.

Prin perseverenţă şi noroc am ajuns în situaţia de a putea urmări îndeaproape planurile unui grup care intenţionează să răstoarne Statul şi să-l asasineze pe Dictator. Grupul despre care vorbesc nu este primul asupra căruia mi se atrage atenţia ; este cel mai hotărît. Nu găsesc recomandabil să includ numele acestor conspiratori în scrisoarea de faţă.

Prea distinsă doamnă, mi-ar fi greu, la ora actuală, să supun Dictatorului informaţiile pe care le deţin. În primul rînd, s-ar putea prea bine să fie supărat că pentru a doua oară o femeie, şi încă o străină, îl informează despre o chestiune care-l priveşte atît de îndeaproape. În al doilea rînd, un ghinion care mă îndurerează m-a privat de încrederea şi confidenţa lui. Singura mea consolare este conştiinţa că el ştie că loialitatea mea faţă de poziţia lui în Republica Romană rămîne neclintită şi de neclintit.

Grupul conspirativ la care mă refer plănuise să-l asasineze pe Dictator pe cînd se întorcea la miezul nopţii, în ziua de 6 ianuarie, de la supravegherea alegerilor de consilieri municipali. Planul lor fusese să stea în aşteptare, în preajma şi sub podul care trece peste rîuleţ, în dreptul sanctuarului Tebettei. Cu acest

prilej, am trimis scrisori anonime la patru dintre membrii grupului, comunicîndu-le că Caesar este în cunoştinţa intenţiilor lor. Acuma plănuiesc să-l atace cînd va părăsi jocurile, în ziua de 28 ianuarie. Înţelegi, desigur, că ar fi puţin înţelept din partea mea să le scriu din nou conspiratorilor şi i-am promis informatorului meu, care este înregimentat în rîndurile lor, că nu voi proceda astfel.

Îţi cer în modul cel mai urgent cu putinţă sfatul, nobilă doamnă. Soluţia cea mai la îndemînă ar fi, îmi dau seama, înaintarea acestor informaţii şefului poliţiei confidenţiale a Dictatorului. Asta însă nu o pot face. Îmi dau, din păcate, prea bine seama de nepriceperea acestei organizaţii. Înaintează Dictatorului rapoarte în care înfăţişarea falsă a faptelor maschează neglijenţa şi prejudecăţi personale sînt date ca certitudini ; informaţiuni importante se reţin şi se acordă însemnătate unor fleacuri.

Dă-mi de veste.

LXVI-A. Înalta doamnă Iulia Marcia, către Cleopatra.

La întoarcerea curierului

Îţi mulţumesc, mărită regină, pentru scrisorile tale şi, din nou, pentru numeroasele semne de îngrijorare din timpul bolii mele.

Despre această ultimă scrisoare : nepotul meu este, în termeni generali, în cunoştinţa existenţei grupului

de care vorbeşti. Că este aceeaşi organizaţie şi le cunoaşte numele, mă asigură faptul că a discutat despre ambuscada de la pod. Nu am însă nici o îndoială că informaţia ta este mai amănunţită decît a lui şi că este de cea mai mare însemnătate. Este un motiv de necontenită anxietate pentru mine, mărită regină, că nu acordă suprimării unor asemenea conspiraţii energia şi atenţia pe care le închină primejdiilor pe care le înfruntă Statul.

Voi avea grijă ca să afle de planurile întocmite pentru un atac asupra vieţii sale, ce urmează să fie întreprins în 28. Cînd se va ivi un moment potrivit, îl voi lăsa să întrevadă că-ţi sîntem îndatoraţi pentru acest avertisment.

Perioada prin care trecem este atît de plină cu motive de tristeţe şi confuzie, încît ceasul fericit pe care l-am petrecut cu tine pare să se fi consumat cu ani în urmă. De ar reda Zeii nemuritori liniştea Romei şi de ar îndepărta de noi dreapta Lor mînie!

LXVII. Scrisoarea-jurnal a lui Caesar către Lucius Mamilius Turrinus, pe Insula Capri.

Următoarele însemnări par a fi fost scrise în tot cursul lunilor ianuarie şi februarie.

1017. [Argumente pentru şi împotriva construirii unui canal prin istmul Corintului.]

1018. [Despre cererea crescîndă pentru articolele de lux romane, în oraşele din Galia.]

1019. [Cerere de volume, pentru aprovizionarea noilor biblioteci publice.]

1020. M-ai întrebat odată, rîzînd, dacă am încercat vreodată visul vidului. Ţi-am spus că l-am încercat, şi l-am mai visat de atunci încoace.

Este poate prilejuit de o poziţie întîmplătoare a trupului adormit sau de o oarecare indigestie sau tulburare dinlăuntrul nostru, dar spaima din cuget nu este totuşi mai mică, din pricina aceasta. Nu este, cum am crezut odată, imaginea morţii şi rînjetul ţestei. Este starea în care întrezăreşti sfîrşitul tuturor lucrurilor. Acest Neant nu ni se înfăţişează însă ca ceva gol şi liniştit, ci ca dezvăluirea a ceva cu desăvîrşire rău. Este deopotrivă rîs şi ameninţare. Transformă toate încîntările în ridicol şi veştejeşte şi seacă toate năzuinţele. Visul acesta este opusul acelei alte viziuni, care-mi vine în clipele de paroxism ale bolii mele. Atunci mi se pare că prind armonia superbă a lumii. Mă încarc de o negrăită fericire şi încredere. Aş vrea să strig tuturor celor vii şi tuturor morţilor, că nu există ungher al universului neatins de beatitudine.

[Însemnarea continuă pe greceşte]

Ambele stări se iscă din nişte vapori din trup, dar despre amîndouă spiritul spune: de aici încolo, cunosc asta. Nu pot fi date deoparte, în chip de iluzii. La fiecare dintre ele, memoria noastră contribuie cu multe confirmări radioase şi cu multe confirmări jalnice. Nu putem renega pe una, fără a o renega pe cealaltă şi nici nu aş acorda uneia sau alteia — asemenea unui

împăciuitor de la ţară, încercînd să împace interesele adverse a două părţi care se află în conflict — o măsură redusă de dreptate.

În aceste ultime săptămîni, nu visul meu, ci starea trează a constituit contemplarea zădărniciei şi prăbuşirea oricărei credinţe. Oh, mai rău decît atît : din giulgiuri, morţii mei îmi strigă în bătaie de joc şi generaţii încă nenăscute ţipă, cerînd să fie scutite de parada de bufonerie a vieţii trecătoare. Şi totuşi, nici în această din urmă amărăciune a mea nu pot dezavua amintirea beatitudinii.

Viaţa, viaţa posedă acest mister, că nu îndrăznim să rostim în privinţa ei ultimul cuvînt, dacă este bună sau rea, dacă este lipsită de sens sau orînduită. Că toate lucrurile acestea au mai fost spuse pe seama ei, constituie numai dovada că aceste lucruri se află în noi. Această „viaţă“ în care ne mişcăm, nu are culoare şi nu dă semne. Precum ai spus odată : universul nu-şi dă seama că ne aflăm aici.

Să-mi fie atunci îngăduit să izgonesc din cugetul meu gîndul copilăresc că ar fi printre îndatoririle mele să găsesc un ultim răspuns cu privire la natura vieţii. Să-mi fie îngăduit, să nu mă încred în toate acele impulsuri ale mele, care mă îndeamnă a afirma, în şi despre orice moment, că e cumplit sau e amabil, căci nu este mai puţin nedemn a declara într-o situaţie jalnică că viaţa este rea, decît în împrejurări fericite că este bună. Să-mi fie îngăduit să nu mai fiu înşelat de bunăstare sau mulţumire, ci să salut orice experienţă care-mi aminteşte miriadele de strigăte de

oroare şi de încîntare, care au fost stoarse oamenilor în toate timpurile.

De la cine aş fi putut învăţa toate acestea mai bine decît de la tine ? Cine a invocat cu atîta constanţă capetele extreme ale lui da şi nu — cine, decît Sofocle, cunoscut pe durata celor nouăzeci de ani ai săi ca omul cel mai fericit din Grecia şi căruia totuşi nu-i rămăsese ascuns nici unul din sumbrele secrete ?

Viaţa nu are nici un înţeles, afară de cel pe care i-l conferim noi. Nici nu sprijină omul, nici nu-l umileşte. Nu putem evada nici din faţa chinurilor cugetului, nici din faţa bucuriei supreme ; dar stările acestea, în sine, nu au nimic a ne spune ; aceste ceruri şi aceste iaduri aşteaptă sensul pe care noi li-l dăm, precum toate făpturile vii au aşteptat, neştiutoare şi descumpănite, numele rostite pentru ei de Deucalion şi Pyrrha. Cu acest gînd îndrăznesc, în sfîrşit, să adun în jurul meu acele umbre binecuvîntate din trecutul meu, pe care pînă acuma le-am socotit victime ale incoerenţei vieţii. Îndrăznesc să doresc, ca din buna mea Calpurnia să se nască un copil, care să spună : Vreau să întipăresc un sens, pe ceea ce este fără de sens, şi vreau să fiu cunoscut în pustietăţile celor ce nu pot fi cunoscute.

Roma pe care mi-am clădit viaţa, nu există în sine decît ca o aglomerare de structuri mai ample sau mai puţin ample decît altele, de cetăţeni mai mult sau mai puţin harnici decît cei dintr-alt oraş. Inundaţia sau sminteala, incendiul sau nebunia o pot distruge la orice vreme. M-am crezut legat de ea prin moştenire

și educație, dar asemenea legături nu au mai mult înțeles decît barba pe care o rad de pe fața mea. Am fost chemat de Senat și de consuli să o apăr ; la fel a apărat Vercingetorix Galia. Nu, Roma a devenit pentru mine un Oraș numai cînd am vrut, asemenea multora dinaintea mea, să-i dau un sens, și pentru mine Roma poate exista numai în măsura în care am modelat-o după ideea mea. Văd acuma că ani de-a rîndul am crezut copilărește că iubesc Roma și că era de datoria mea să iubesc Roma pentru că sînt roman — de parcă ar fi cu putință sau ar merita respect să iubești o aglomerare de pietre și o îmbulzeală de bărbați și femei. Nu avem raport cu nimica, pînă ce nu l-am învăluit într-un înțeles, nici nu știm cu certitudine ce este acest înțeles, pînă ce nu ne-am străduit cu sacrificii să-l impunem obiectului.

1021. [Despre reclădirea Cartaginei și construirea unui dig în golful Tunisului.]

1022. Mi s-a spus astăzi că o femeie stă și așteaptă să mă vadă. A intrat în birourile mele complet acoperită de văluri și abia după ce i-am concediat pe secretarii mei mi-a fost îngăduit să aflu că era Clodia Pulcher.

A venit să mă prevină că s-a pus la cale o conspirație pentru a-mi lua viața și să mă asigure că nici ea, nici fratele ei nu sînt amestecați în nici un fel. A început apoi să-mi dea numele acestor agitatori și să-mi spună zilele care au fost alese pentru încercările lor.

Pe Zeii nemuritori, conspiratorii aceștia au uitat să țină seama că sînt răsfățatul femeilor. Nu trece zi,

fără un nou sprijin din partea acestor frumoase informatoare.

Am fost pe punctul de a-i spune vizitatoarei mele că știu deja toate acestea, dar mi-am ținut gura. O vedeam, șezînd ca femeie bătrînă lîngă foc și aducîndu-și aminte cum a salvat Statul.

Un singur fapt nou mi-a putut aduce la cunoștință : oamenii aceștia se gîndesc să-l asasineze și pe Marc Antoniu. Dacă este adevărat, atunci sînt și mai proști decît am crezut.

Amîn din zi în zi măsurile pentru a-i speria pe tiranicizii aceștia și nici nu mă pot hotărî ce să se aleagă din ei. Pînă acuma am avut obiceiul să las necazurile de soiul acesta să se coacă ; fapta în sine, nu pedeapsa este instructivă pentru public. Nu știu ce să fac.

Prietenii noștri au judecat greșit, alegînd acest moment pentru a-și ridica mîinile asupra mea. Orașul a și început să se umple de veteranii mei [reînrolîndu-se pentru războiul cu parții]. Mă urmează pe străzi, cu strigăte. Își fac mîinile pîlnie în dreptul gurii și strigă, veseli, numele bătăliilor pe care le-am cîștigat împreună, de parcă ar fi fost niște curse de alergări, fără necazuri. Ordinile mele i-au azvîrlit în toate primejdiile și i-am mînat fără cruțare.

Pe conspiratorii aceștia i-am covîrșit numai cu amabilități. Pe cei mai mulți dintre ei i-am mai iertat odată. S-au tîrît îndărăt la mine, de lîngă fustele lui Pompei și mi-au sărutat mîinile, mulțumindu-mi pentru viața lor. Gratitudinea se acrește în burta unui om mic și trebuie să o borască. Pe rîurile iadului, nu știu

ce să fac cu ei şi nici nu-mi pasă. Se holbează, pioşi, la imaginea lui Harmodius şi a lui Aristogiton [tiranicizii „clasici" ai istoriei greceşti] — dar îţi irosesc timpul.

LXVIII. Inscripţii în locuri publice.

Tăbliţe, purtînd următoarele cuvinte, au fost găsite legate de statuia lui Iunius Brutus Bătrînul.

Oh, de-ai fi acuma printre noi, Brutus !
Oh, de-ar trăi Brutus !
[Următoarele au fost găsite rezimate de scaunul pe care Brutus îl ocupă în calitate de praetor al Oraşului]
Brutus ! Dormi ?
Nu eşti Brutus !

LXVIII-A. Carnetul de însemnări al lui Cornelius Nepos.

Începînd din decembrie, Nepos şi-a făcut toate însemnările chiar şi acelea cu privire la istoria romană timpurie, în cifru.

Fr. O vizită agitată. Spune că i s-au făcut propuneri de către Picioare Lungi [Trebonius ? Decimus Brutus ?]. A fost cu neputinţă să discut cu el nebunia funciară a proiectului. M-am mărginit la a-l certa zdravăn şi la a ridiculiza conspiraţia. I-am arătat că nu există, printre agitatori, nici un singur nume care

să nu-i fie cunoscut soţiei sale şi prietenelor ei ; că orice conspiraţie care-i solicită adeziunea este sortită eşecului, deoarece este cunoscut ca un om care nu-şi poate ţine gura ; că vizita lui la *mine* constituie o dovadă că nu este îndeajuns de convins de scopurile unei asemenea răscoale, pentru a lua într-un fel parte la ea ; că nu are nimic cu ce să poată contribui la ea, decît bogăţia lui şi că o conspiraţie care are nevoie de bogăţie este din capul locului un eşec, căci banii niciodată nu au cumpărat tăcere, curaj sau fidelitate ; că dacă această conspiraţie ar reuşi, averea lui ar fi secată în cinci zile ; că există prea puţină îndoială că Caesar e în cunoştinţa celor mai mici amănunte şi că ne putem aştepta în orice clipă să auzim că aceste capete înfierbîntate au fost ridicate din casele lor şi închise în beciurile de sub dealul Aventin ; şi că marele om pe care ei încearcă să-l îndepărteze, probabil că nici nu se va coborî la a-i executa, ci îi va trimite pe ţărmul Mării Negre, unde vor putea sta treji nopţile, aducîndu-şi aminte de îmbulzeala de amiază de pe Calea Appiei şi de mirosul castanelor prăjite, pe treptele Capitoliului. Da, şi de expresia de pe faţa omului pe care ei au crezut că-l pot înlătura, în momentul cînd urcă scările spre platformă şi se întoarce ca să vorbească străjerilor Romei.

Oraşul a stat cu respiraţia tăiată. Ziua de şaptesprezece [februarie] a trecut fără evenimente.

Orice eveniment public este descifrat acum într-o singură lumină. Oamenii acordă din nou cea mai mare

atenție semnelor cotidiene. Cicero s-a întors în Oraș. A fost văzut adresîndu-se cu asprime lui Picioare Lungi și trecînd fără a saluta prin fața Fierarului.

De cînd Caesar s-a recăsătorit, regina Egiptului a devenit dintr-o dată foarte populară. S-au afișat ode către dînsa, în locuri publice. I s-a anunțat plecarea, dar la ușa ei se prezintă deputății de cetățeni, îndemnînd-o să-și prelungească vizita.

Valul zvonurilor s-a potolit. Un nou șef și o disciplină mai riguroasă ? Afluxul de veterani ?

LXIX. Scrisoarea-jurnal a lui Caesar către Lucius Mamilius Turrinus, pe insula Capri.

1023. Pe Zeii nemuritori, sînt mînios și vreau să-mi savurez mînia.

Acuzația că sînt un dușman al libertății nu mi-a fost adusă niciodată, cîtă vreme comandam armatele Romei, deși, pe Hercule, le-am îngrădit mișcările într-atît încît nu se puteau îndepărta nici la o milă de corturile lor. Se sculau dimineața cînd le spuneam eu, și se culcau după ordinele mele și nimeni nu a protestat. Cuvîntul libertate este în gura fiecăruia, dar în sensul în care este folosit, nimeni nu a fost vreodată liber sau nu va fi vreodată liber.

Dușmanilor mei le apar drapat în libertățile pe care le-am furat altora. Sînt un tiran și mă aseamănă cu potentații și satrapii Orientului. Nu pot să spună că

am jefuit vreun om de bani, de pămînt sau l-am lipsit de slujba lui. I-am jefuit de libertate. Nu i-am jefuit de glasul și de părerile lor. Nu sînt oriental și nu am ținut poporul în neștiința a ceea ce trebuia să știe, nici nu i-am mințit. Oamenii spirituali ai Romei declară că poporul e sătul de informația cu care inund țara. Cicero mă numește Dascăl, dar nu m-a acuzat că-mi denaturez învățătura. Nu sînt în sclavia ignoranței, nici sub tirania înșelăciunii. I-am jefuit de libertatea lor.

Dar nu există libertate decît în răspundere. Iar de asta nu îi pot jefui, pentru că nu o au. Nu am contenit niciodată să le dau prilejul de a și-o asuma, dar precum au trebuit să învețe înaintea mea și predecesorii mei, nu știu de unde să o apuce. Roma este cea care s-a corupt. Sînt încîntat de măsura în care regiunile îndepărtate ale Galiei au luat în cîrcă împovărătoarea libertate pe care le-am acordat-o. Romanii au devenit abili în a mînui subtile mijloace prin care să evite angajarea și prețul libertății politice. Au devenit paraziți ai acestei libertăți pe care eu o exercit bucuros — disponibilitatea mea de a ajunge la o hotărîre și la a o susține — și pe care sînt gata să o împart cu orice om care își va asuma povara ei. I-am observat pe praetorii mei (Cassius și Brutus). Își îndeplinesc îndatoririle cu o hărnicie de funcționar ; mormăie „libertate, libertate", dar nici măcar o dată nu și-au înălțat privirile sau glasul spre o Romă mai mare. Dimpotrivă, mi-au așezat în față stive de propuneri care ar reîntări mica lor demnitate și concomitent ar diminua

măreția Romei. Cassius dorește să reduc la tăcere pe entuziaștii care, zi de zi, în locuri publice, mă înjură, atît pe mine, cît și edictele noastre. Brutus dorește să asigure puritatea sîngelui nostru roman, limitînd cetățenia. Pe imersiunile lui Castor și Pollux, ușierul său african cunoaște mai bine problema. Aceasta înseamnă refuzul libertății, căci numai făcînd un salt în necunoscut luăm cunoștință de realitatea că sîntem liberi. Semnul fără de greș al celor ce au refuzat libertatea este invidia, căci icterul și gălbeaza din ochii lor nu se pot potoli pînă ce nu atribuie niște motive josnice celor ce nu-și primesc, ci-și făuresc propria lor libertate.

Dar mi-am amintit singur că spiritul este liber și mi-a trecut mînia. Spiritul este ușor de saturat și ușor de speriat; dar nu există limită pentru imaginile pe care le făurește; și spre aceste imagini ne îndreptăm, împleticindu-ne. Am băgat adeseori de seamă că în vreme ce oamenii spun că există o limită dincolo de care omul nu poate alerga sau înota, nu poate înălța un turn sau săpa o groapă, nu am auzit niciodată spunîndu-se că există o limită a înțelepciunii. Calea este deschisă pentru poeți mai buni decît Homer și cîrmuitori mai buni decît Caesar. Nu s-au conceput hotare pentru crimă și pentru sminteală. Pe mine mă bucură și asta, și o numesc un mister. Și asta mă împiedică, de asemenea, să ajung la vreo concluzie sumară cu privire la condiția noastră umană. Acolo unde există ceva ce nu se poate cunoaște, există o promisiune.

LXX. Caesar către Brutus: Memorandum.

7 martie

De mîna unui secretar

Următoarele date sînt acum stabilite:

Voi pleca în șaptesprezece (pentru Războiul cu parții).

Mă voi întoarce la Roma pentru trei zile, în douăzeci și doi, dacă va părea recomandabil, ca să vorbesc în Senat despre reforma electorală.

Încartiruirea: numărul (recruților și veteranilor care încorporează) depășește speranțele mele. Cele opt temple (care le-au fost alocate pentru cazare, peste spațiul oferit de cazărmi) pot să nu fie destule. Mîine ne mutăm din Casa publică pe Palatin. În Casa publică să fie adăpostiți cel puțin două sute.

[Caesar continuă cu mîna lui.]

Calpurnia și cu mine sperăm că tu și Porcia veți lua masa cu noi, pe Deal, în după-amiaza de cincisprezece, cînd îmi iau bun rămas. Îl poftim pe Cicero, pe cei doi Marcus (Antoniu și Lepidus), pe Cassius, pe Decimus, pe Trebonius și soțiile lor, cei care au soții. Regina Egiptului ni se va alătura după-masă.

Îmi face atîta plăcere să fiu în societatea ta și cea a Porciei, încît aș dori să fiți singurii noștri oaspeți, la ora aceea. Dar cum vor fi și alții de față, îngăduie-mi să mă folosesc de acest prilej pentru a te împovăra cu o misiune, întemeiată pe îndelungata noastră prietenie și de amabilele oferte de a-mi face servicii, pe care le-ai rostit adeseori.

Separarea de scumpa mea soţie îmi va fi grea ; va fi grea şi pentru ea. O voi reîntîlni pentru scurtă vreme, toamna următoare, în Dalmaţia sau — fără ştire publică — la Capri. Între timp, nu aş cunoaşte mîngîiere mai mare decît să ştiu că tu şi Porcia o învăluiţi cu dragostea voastră. De Porcia a fost legată prin strînsă prietenie, din copilărie, ţie îţi poartă stima pe care o merită caracterul tău şi loialitatea ta faţă de mine. Nu există un al doilea cămin pe care l-ar putea frecventa cu mai mult profit şi nici altul, în care gîndurile mele să fi precedat-o mai des.

LXX-A. Brutus către Caesar.

8 martie

Cele ce urmează sînt ciorna neterminată a unei scrisori care nu a fost expediată.

Am luat act de aranjamentele pe care mi le-ai comunicat.

Cu regret trebuie să-ţi spun că nu voi putea fi printre oaspeţii tăi în ziua de cincisprezece. A devenit din ce în ce mai mult un obicei să închin studiului acele puţine ore care-mi rămîn la capătul zilei.

În timpul absenţei tale voi căuta într-adevăr să-i fiu de folos Calpurniei Piso, pe orice cale ce-mi stă deschisă. Cred însă că ar fi bine să o încredinţezi atenţiei deosebite a altora decît mie, altora mai activi în viaţa socială şi mai puţin preocupaţi de afacerile obşteşti.

Scrisoarea ta, mărite Caesar, vorbeşte despre loialitatea mea faţă de tine. Sînt bucuros că ai procedat astfel, deoarece în felul acesta devine limpede în faţa mea că acorzi loialităţii acelaşi înţeles, pe care îl acord şi eu. Nu ai uitat desigur că am ridicat armele împotriva ta şi am fost graţiat de tine şi că mi-ai îngăduit în numeroase împrejurări să exprim păreri contrarii cu ale tale. Din toate acestea deduc că accepţi loialitatea acelora care în primul rînd sînt loiali cu ei înşişi şi recunoşti că asemenea loialităţi pot adeseori intra în conflict.

Scrisoarea ta, mărite Caesar, vorbeşte despre loialitatea mea faţă de tine. Că ai procedat astfel este...

Cu regret sînt nevoit să-ţi spun că boala soţiei mele ne va opri să...

...înainte de plecarea ta, să exprim o măsură a gratitudinii pe care ţi-o port. De această datorie nu mă pot achita. Din cea mai fragedă copilărie am primit...

Am luat act de aranjamentele pe care mi le-ai comunicat.

Ingratitudinea, cel mai josnic dintre toate gîndurile şi act

[Frazele următoare sînt în latină timpurie. Ele par a fi un jurămînt, folosit în tribunale.]

„Oh, Iupiter, nevăzut, şi de-toate-văzător, care citeşti în inima oamenilor, fii martor acum că ceea ce declar este adevărat şi dacă ar fi vreun fals, să..."

Trei coturi de lînă, de greutate mijlocie, prelucrată în manieră corintică ; un poanson bine ascuţit ; trei fitile de lampă, groase.

Soţia mea şi cu mine, într-adevăr, cu plăcere, că un stejar atît de falnic, neuitîndu-l pe el, asupra căruia va zăbovi ultima privire a acestor ochi mari, nu fără surpriză şi niciodată dat uitării astfel.

LXX-B. Brutus către Caesar.

Precum a fost trimisă.

Am luat act de aranjamentele pe care mi le-ai comunicat.

Porcia şi cu mine vom veni cu plăcere la tine, în ziua de cincisprezece.

Fii sigur, mărite Caesar, că atît de dragul ei înşişi, cît şi de dragul tău, o iubim pe Calpurnia nu mai puţin decît pe noi înşine şi nu vom fi fericiţi pînă ce nu va considera căminul nostru ca pe al ei propriu.

LXXI. Scrisoarea-jurnal a lui Caesar către Lucius Mamilius Turrinus, pe insula Capri.

1023. Am fost neglijent în corespondenţa cu tine. Zilele au fost încărcate cu pregătirile mele de plecare.

Sînt nerăbdător să mă văd plecat. Absenţa mea va constitui un dar, nu demn de dispreţuit, făcut Oraşului, care este tot atît de hărţuit ca şi mine de zvonurile permanente despre răzvrătire. Este o ironie, nu-i

aşa, că în absenţa mea oamenii aceştia sînt neputincioşi în a schimba guvernămîntul şi că, o dată ce am trecut Marea Caspică, nu au altă alegere decît să revină la îndatoririle ce le incumbă.

În numărul lor par a fi incluşi vreo cincizeci de membri ai Senatului, mulţi dintre ei deţinînd cele mai înalte poziţii din Oraş. Am acordat faptului consideraţiunea gravă pe care o merită şi rămîn neclintit.

Atenienii i-au dat lui Pericle un vot de neîncredere. Aristide şi Temistocle au fost izgoniţi de ei, în exil.

Între timp mă feresc, în limitele raţiunii, şi-mi continui treburile.

Fiul meu [i.e. nepotul său Octavius, adoptat formal în testamentul său, scris în septembrie, dar încă nedat publicităţii] se întoarce la Roma curînd după plecarea mea. Este un bărbat tînăr remarcabil. Mă bucur în mod deosebit, pentru că mi-a scris despre înalta apreciere pe care o acordă Calpurniei. Ei i-am spus că îi va asigura compania unui frate mai vîrstnic sau, nu, a unui unchi. Octavius şi-a străbătut tinereţea într-un an şi acum a înaintat bine în vîrsta sa mijlocie. Scrisorile sale sînt nu mai puţin sentenţioase, decît cele din *Corespondenţa lui Telemah* [un „autor de scrisori model", mult folosit în şcoli].

Marea regină a Egiptului se întoarce în ţara ei, după ce a învăţat mai multe despre noi decît mulţi care au petrecut o viaţă întreagă aici. Ce utilitate va da acestei cunoaşteri, ce utilitate va da propriei ei fiinţe, mereu uimitoare, ar fi greu de spus. Există o prăpastie între om şi animal ; am crezut dintotdeauna această pră-

pastie mai îngustă decît o presupun mulți. Ea posedă darurile cele mai rare ale animalului și darurile cele mai rare ale făpturii omenești ; dar din însușirea aceea, care ne deosebește de cel mai iute cal, de cel mai mîndru leu și de cel mai viclean șarpe, nu are nici o fărîmă : nu știe ce să întreprindă cu ceea ce are. Prea înțeleaptă, pentru a fi gratificată de vanitate ; prea puternică, pentru a se mulțumi cu cîrmuirea ; prea amplă, pentru a fi o soție. Cu o singură măreție este însă într-o armonie desăvîrșită și în privința aceasta i-am făcut o mare nedreptate. Ar fi trebuit să-i îngădui să-și aducă copiii. Ea încă nu-și dă seama pe deplin ; este acea figură, pe care toate țările au înălțat-o la cele mai înalte onoruri și cinstire : este mama, în chip de zeiță. De aici, acele trăsături minunate pe care mi-a trebuit atîta vreme, pînă să mi le explic — lipsa ei de răutate și lipsa acelei supărătoare neliniști, cu care sîntem, atît de plictisitor, obișnuiți din partea femeilor frumoase.

Toamna următoare ți o aduc pe scumpa mea Calpurnia.

LXXII. Calpurnia către sora ei Lucia.

15 martie

Înaintea acestei plecări, fiecare zi devine mai prețioasă. Mi-e rușine că pînă acum nu mi-am dat seama mai limpede ce tărie se cere unei soții de soldat.

Ieri după-amiază am luat masa cu Lepidus și Sextilia. Cicero a fost și el de față și societatea a fost foarte veselă. Mai tîrziu, soțul meu a spus că niciodată nu a simțit atîta prietenie față de Cicero sau din partea lui ; și asta în ciuda faptului că s-au hărțuit atît de tăios, încît Lepidus nu mai știa pe care să-și odihnească privirea. Soțul meu a relatat revoluția lui Catilina de parcă ar fi fost rebeliunea unor șoareci împotriva unui cotoi îngrijorat, numit Cicero. S-a sculat de la masă și a gonit de colo pînă colo, prin încăpere, pîndind mereu spre colțurile nepotrivite. Sextilia rîdea atît de tare, încît a început să simtă înțepături în coaste. Descopăr în fiecare zi un soț nou.

Am plecat devreme și înainte de a se întuneca. Soțul meu m-a întrebat dacă l-aș lăsa să-mi arate unele locuri pe care le iubește. Doream mult să nu mai fim în stradă, cum îți poți prea bine închipui, dar am învățat să nu-l îndemn la prudență. Știu că-și dă bine seama de primejdie și alege aceste riscuri pe deplin conștient. Mergea alături de litiera mea, urmat de cîteva străji. I-am atras atenția asupra unui etiopian imens, care părea, de asemenea, să ne urmeze. Mi-a explicat că a promis reginei Egiptului să nu ridice niciodată obiecții împotriva prezenței acestui însoțitor, care de atunci încoace a apărut și a dispărut în chip misterios, stînd cîteodată toată noaptea în fața casei noastre și cîteodată urmîndu-l vreme de trei zile în șir. Este, într-adevăr, o figură înspăimîntătoare, dar soțul meu pare să țină mult la el și îi adresa mereu cîte o vorbă.

Se stîrni un vînt puternic, care curînd se prefăcu în furtună. Am coborît dealul și am pătruns în Forum,

oprindu-ne, dragă Lucia, ici și colea, în vreme ce el evoca un moment din istorie sau din propria lui viață. Cum își odihnește mîinile pe ceea ce iubește și cum mi se uită în ochi, pentru a se asigura că-i împărtășesc amintirile ! Ne-am dus pe străzi întunecoase, și el și-a așezat mîna pe pereții casei în care a trăit zece ani, ca bărbat tînăr. Ne-am oprit la piciorul Capitoliului. Chiar și după ce s-a dezlănțuit furtuna și trecătorii goneau pe lîngă noi asemenea unor frunze, nu a vrut să-și grăbească pașii. M-a pus să beau din izvorul lui Rhea (vestit pentru că asigură fecunditatea). Cum e cu putință să fiu cea mai fericită dintre femei și totuși atît de plină de presimțiri potrivnice ?

Mica noastră plimbare s-a dovedit necugetată de-a binelea. Amîndoi am petrecut o noapte foarte tulburată. Eu am visat că fațada casei a fost săltată de furtună și trîntită pe pavaj. M-am trezit, ca să-l găsesc gemînd alături de mine. S-a trezit și m-a cuprins în brațe și am putut simți bătaia puternică a inimii sale.

Oh, Zeii nemuritori să veghieze asupra noastră.

În dimineața aceasta nu se simte bine. Era gata îmbrăcat ca să pornească spre Senat, cînd s-a răzgîndit. S-a întors la masa sa de lucru, pentru o clipă, și a adormit acolo, ceea ce, îmi spun secretarii, nu s-a mai întîmplat niciodată.

Acum s-a trezit și pînă la urmă a plecat. Trebuie să mă grăbesc și să pregătesc totul pentru oaspeții din seara aceasta. Mi-e rușine pentru această scrisoare atît de femeiască.

SUETONIU:

VIEȚILE CELOR DOISPREZECE CAESARI

CARTEA ÎNTÎIA

Scrisă probabil cam șaptezeci și cinci de ani mai tîrziu

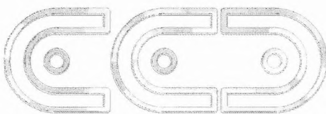
Cînd s-a așezat, conspiratorii s-au îngrămădit în jurul lui și Tullius Cimber, care s-a pus în capul lor, veni aproape de el, de parcă ar fi vrut să-i pună o întrebare. Cînd Caesar încercă, printr-un gest, să-l țină la distanță, Cimber l-a apucat de togă, la amîndoi umerii. Cînd Caesar exclamă : „Asta-i deci violență !" unul dintre Casca, stînd alături de el, i-a înfipt un pumnal chiar sub gît. Caesar a apucat brațul lui Casca și l-a străpuns cu condeiul ; dar cînd încercă să se ridice în picioare, fu oprit de o nouă lovitură de pumnal. Cînd văzu că e împrejmuit din toate părțile de pumnale trase, își înfășură capul în togă și în același timp trase faldurile ei asupra picioarelor, cu mîna stîngă, astfel încît partea inferioară a trupului său să fie acoperită frumos, cînd va cădea.

În felul acesta fu apoi înjunghiat de douăzeci și trei de ori. Nu a spus nici un cuvînt, gemu numai la prima lovitură, deși anumiți scriitori au spus că atunci cînd Marcus Brutus s-a năpustit asupra lui, a spus pe grecește : „Și tu, fiul meu !"

Toți conspiratorii se îndepărtară în grabă și fu cîtva timp lăsat să zacă locului, mort. Pînă la urmă, trei sclavi de rînd îl puseră pe o litieră și-l duseră acasă, cu un braț atîrnînd deoparte, peste margine.

Antistius, medicul, spuse că dintre toate rănile, numai cea de a doua, în piept, s-ar fi dovedit fatală.






Scanare și prelucrare digitală





de

Anonim

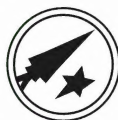






și

CAT Graur



Antwerpen

2025

